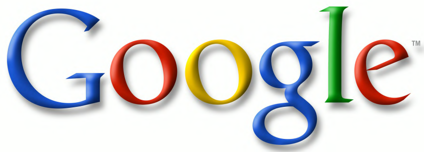
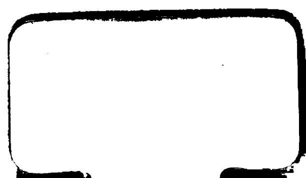

C. BUSKEN HUET

LITTERARISCHE

FANTASIEN

LITTERARISCHE FANTASIËN,

DOOR

Cd. BUSKEN HUET.

I.

VIERDE DRUK.

PIETER CORNELISZOON HOOFT.

JOOST VAN DEN VONDEL.
JACOB CATS.
HUBERT CORNELISZOON POOT.
PIETER VAN WOENSEL.
A. C. W. STARING.
ISAAC DA COSTA.
A. BOXMAN.
LAMBERTUS DE VISSER.

AMSTERDAM,
G. L. FUNKE.
1875.

VOORREDE.

De moderne litterarische kritiek onderscheidt zich van die der 18de eeuw voornamelijk hierdoor, dat zij in elk auteur van eenige beteekenis een belangwekkend menschelijk wezen ziet. Hare leer is, dat een schrijver juister gewaardeerd wordt naarmate men zijne werken meer als een uitvloeisel van zijnen aard en hemzelf nadrukkelijker als het produkt beschouwt van den maatschappelijken toestand, te midden waarvan hij geboren is en geleefd heeft, of voortgaat te leven. Die methode heeft ongetwijfeld hare schaduwzijden. Zij stelt de kritiek bloot aan het verwijt, in den loop des tijds *mauvaise langue* te zijn geworden; en die beschuldiging is dikwijls verdiend. Daartegen staat evenwel over, dat door haar toedoen de gezigteinder der litteratuurgeschiedenis veel uitgebreider is geworden, en het grondig beoordeelen van een schrijver in onze dagen historische en psychologische oefeningen eischt, waaraan vroeger slechts bij uitzondering werd gedacht. De litterarische kritiek van den nieuwen tijd is eene moeijelijke methode; en zulke methoden zijn de slechtste niet.

Zoo veel tot aanduiding van de rigting waarin ik bij het zamenstellen dezer *Litterarische Fantasiën* beproefd heb mij te bewegen, en zonder in het minst te vorderen of te verwachten, dat men den stijl, waarin zij geschreven zijn, prijzen zal. Zoo

lang die vorm nog min of meer mijn eigendom was, stonden zij mij aan. Later, toen mij de eer der navolging te beurt gevallen was, mijne zwakheden altegader waren afgezien, en ik vreezen moest den weg gewezen te hebben tot eene bedenkelijke manier, vond ik het voorbeeld bijna nog leelijker dan de kopij. Doch zoowel die afkeer als de vroegere ingenomenheid was eigenliefde; en eerst thans, verbeeld ik mij, nu deze studiën in het licht verschijnen als nalatenschap, zie ik ze gelijk zij zijn. Geen beter middel om ons zelven te leeren kennen, dan op de wijze der Trappisten nu en dan in onze eigen kist te gaan liggen.

Uitvoerige toelichting behoeft deze publikatie niet. Zij is eene zoo veel mogelijk kronologische bloemlezing uit de litterarische proeven, die sedert 1862 door mij in verschillende tijdschriften en voornamelijk in den Gids geplaatst zijn. Alleen het stukje over Vondel is geene oude kennis. Voorts ontmoet men hier uitsluitend nederlandsche auteurs. Inzonderheid waar het tijdgenooten betrof, heb ik bij het opnemen en niet-opnemen bijna zonder uitzondering mij aan die stukken gehouden, welke in zichzelven eenigszins een geheel vormden. Sommige opstellen zijn, ofschoon zij tot denzelfden kring behoorden en aan hunne zamenstelling voor mij de aangenaamste herinneringen verbonden waren, onherdrukt gebleven, omdat de auteur, over wien daarin gehandeld werd, slechts van ééne zijde bezien was. Andere, waaruit de kleingeestigheid en het zelfverwijt eene aanklagt wegens krenking van personen hadden weten te distilleren, heb ik achterwege gelaten, ten einde zelfs den schijn te vermijden, alsof de zaak niet altijd bij mij op den voorgrond had gestaan. Hier en ginds is eene bladzijde of een volzin geschrapt, meest in den aanhef of aan het slot. Al het overige is onveranderd gebleven.

Meermalen heeft het mij getroffen, dat zij, die bij het eerste verschijnen dezer kritieken het luidst betuigden door mijne beschouwingswijze gegriefd of geërgerd te zijn, wanneer zij op hunne beurt er zich toe zetten, mijn persoon en mijne geschriften met elkander in verband te brengen, eene volslagen karikatuur mijner wijze van oordeelvellen leverden. Het was geen effen spiegel, dien zij mij voorhielden; de toorn deed hem trillen in hunne hand, en ik bemerkte alleen, dat zij een verdienstelijken arbeid meenden te verrigten door zich te mijnen aanzien juist datgene

te veroorloven, wat zij in mij te naauwernood dulden konden, wanneer ik over anderen, en in het geheel niet, wanneer ik over henzelven sprak. Moet dat verschijnsel welligt hieruit verklaard worden, dat wij op het oogenblik-zelf dat de kritiek door ons in den ban wordt gedaan, medekritiseren en helers worden van haar, die wij op heeterdaad van ongeregtigheid waanden te betrappen? Welbezien toch bestaat ons geheele intellektuële leven uit weinig anders als eene reeks van oordeelvellingen, waarbij de evenmensch zelden gespaard en het eigen ik meestal verschoond wordt. Het eenige onderscheid tusschen die alledaagsche uitspraken en de eigenlijk gezegde kritiek is, dat gene ligtzinnig en oppervlakkig plegen te zijn, deze daarentegen onderzoek en nadenken eischt.

Het behoeft geene verontschuldiging dat in deze twee kleine boekdeelen bouwstoffen voor eene soort van litterarische moraal aangetroffen worden. Of hoe zou het mogelijk zijn, over de werken van zoo vele dichters en schrijvers te handelen, indien men niet zelf sommige vaste begrippen koesterde omtrent hetgeen liefelijk is, of het tegenovergestelde? Toch vlei ik mij dat in deze studiën vruchteloos naar een stelsel van esthetica gezocht zal worden, en zelfs schrijf ik het misnoegen, hetwelk mijne aankondigingen somwijlen hebben opgewekt, niet het minst hieraan toe, dat het uitgangspnnt mijner beoordeeling nooit gelegen heeft in de eene of andere schoolsche theorie, maar steeds in die eenvoudige beginselen van gezond verstand en goeden smaak, welke door alle beschaafde lieden van den tegenwoordigen tijd, mits hunne persoonlijke gevoeligheid buiten spel blijve, beschouwd worden als het geweten eener jury, van wier uitspraak geen appèl is.

Verlangt men van den schrijver-zelven te weten hoe hier het kaf van het koren te scheiden zij en naar welken maatstaf deze kritieken beoordeeld moeten worden, — het zijn de inspiratiën van iemand, die, na gedurende een reeks van jaren op een ander gebied voor dogmatische begrippen te hebben geijverd, te goeder trouw meende, bij het schrijven dezer bladzijden, die heerschappij ontworsteld te zijn. Wie achter mijne recensiën iets anders zoekt, diens regterschap wraak ik. Eene te vurige liefde voor de eer der nationale letteren is de eenige zedelijke fout, welke aan deze opstellen kleeft, en aan wien de schuld, dat niet

al onze letterkundigen in den gloed van dien hartstogt bestaan kunnen?

Dit eene nog. Indien, waar het tijdgenooten en zelfs waar het afgestorvenen betreft, lof en blaam somtijds ongelijk door mij verdeeld zijn, bedenke men dat een recensent te dien aanzien geenszins ten volle zijn eigen meester is. Schreef men voor het nageslacht, men zou menigmaal geheel anders oordeelen: de vergetene zou dan niet in de gedachtenis teruggeroepen, de miskende niet van zijn isolement gewroken, de gevierde niet aan zijne verantwoordelijkheid behoeven herinnerd te worden. Niet alzoo wanneer men onder het schrijven bij voorkeur aan de levenden denkt. De kritiek is dan vaak niets anders als een bedachtzaam en volkomen natuurlijk protest tegen de hosannah's of de verguizing der oningewijden.

Hadden de omstandigheden het gedoogd, de leemten in deze verzameling zouden van jaar tot jaar door mij aangevuld, en de verspreide portretten allengs eene breede galerij geworden zijn. Tevens zou ik dan eene proeve geleverd hebben van hetgeen voor mij het ideaal eener geschiedenis der nederlandsche letterkunde is. Doch wie heeft het in zijne magt, in den loop des tijds alles te volbrengen wat hem somwijlen voor den geest zweeft? En van hoe weinig zelfkennis de autenr der *Litterarische Fantásiën* ook bijwijlen blijk gegeven hebbe, hij zal de laatste zijn om te loochenen dat een rustiger geest en een kalmer lot dan het zijne onmisbare voorwaarden zijn voor het waardig vervullen der taak, waaraan hij zijn leven zou hebben willen wijden. Hij moet tevreden zijn met het getuigenis, op een beperkt en blootgesteld terrein, bij een ongelijken strijd, gedurende korten tijd als een goed tirailleur in het vuur gestaan, de positie verkend, en aan zijne kameraden gelegenheid verschaft te hebben om met de zich aanbiedende kans hun voordeel te doen.

BLOEMENDAAL,
April 1868.

CD. B. H.

PIETER CORNELISZ. HOOFT.

Gedichten van Pieter Cornelisz. Hooft. Eerste volledige uitgave, gedeeltelijk naar des dichters eigen handschrift, met aanteekeningen van P. Leendertz Wz. — Haarlem, de Erven F. Bohn 1861.

I.

„Mejufvrouw, Ik schaam mij voor uwe rijpe wijsheid, in zulk eene groente van jeugd, 't geen ik mij niet schamen zoude voor Salomo zelven. Want dat een persoon, die mijne jaren, de wereld gezien, en eenige kennis heeft aan dat deel der geleerdheid waardoor men eene redelijke voogdije over zijne zinnen gewint, zich laat vervoeren van de liefde te eener jufvrouwe tot doodelijk krank wordens toe, zoude bij dien wetenden Koning nietalleen vergiffenis maar medelijden waardig gevonden worden, als die zichzelf voor desgelijken verloop niet heeft geweten te hoeden. Bij u, mejufvrouw, zie ik niets dat mijne ongeregeldheid verschoonen kan: als alleen die gunste waarin het uwe edelhartigheid geliefd heeft mij, uit enkele heuschheid, te ontvangen. Deze, en de nood, verkrachten de schaamte"......

Ging het ons als den knaap in Van Alphens gedichtje, en vonden wij op de straat een papiertje van dien inhoud, tien tegen een dat het, instede van aan een vergenoegden man, ons

denken deed aan Delavigne's *École des Vieillards*; denken aan een dier najaars-, om niet te zeggen winterhartstogten in het leven eens ouden vrijers of bedaagden weduwnaars, waar de wereld de schouders over ophaalt, jongelieden om meesmuilen, en die door de gematigdsten en barmhartigsten tot de orde der anachronismen gerekend worden. Een man van leeftijd en die zichzelven als zoodanig aanduidt, zou men zeggen; iemand die het noodig acht opzettelijk melding te maken van zijne boeken- en wereldkennis; die zich heer en voogd over zijne zinnen noemt, en ook werkelijk in de termen schijnt te vallen deze benaming op zichzelven te kunnen toepassen: zulk een man behoorde zich te wachten voor eene vervoering waarvan hijzelf getuigt dat zij de schaamte bij hem zwichten doet. Aan wijzen en verstandigen als hij, past de ziekte der geleerden; passen die grooter en kleiner kwalen wier onoogelijke lijst voor alle eeuwen door Bilderdijk berijmd werd. In geen geval voegt hem eene verliefdheid tot doodelijk krank wordens toe; allerminst indien het voorwerp dier genegenheid een vriendelijk meisje is, wel zich onderscheidend door vroege rijpheid van oordeel, maar tevens eene jeugdige onder de jongsten.

Doch heffen wij dit misverstand op. Niet aan zijne beminde schreef Hooft in den zomer van '27 dit ootmoedig briefje, maar aan hare dochter. Mevrouw de Wede Bartelotti, van zichzelve Heleonora Hellemans, woonachtig te Zevenbergen, was in den loop van genoemden zomer voor eenigen tijd met hare dochter Suzanna naar Amsterdam gekomen, te gast bij bloedverwanten of bekenden. Daar leerde Hooft haar kennen. Zij was eene schitterend schoone vrouw van even dertig jaren; hij destijds een vijfenveertiger. Van afkomst was zij eene aanzienlijke en welgestelde Antwerpensche[1]; hij, in weerwil van zijn Muidensch drossaartschap, een Amsterdammer door en door. Groot was alras de genegenheid van dezen zoon der noordelijke koopstad voor deze telg der zuidelijke; te grooter, omdat sedert drie jaren zijn huiselijke haard eene woestenij geleek. In 1610 gehuwd met Christina van Erp, had hij na eene uiterst gelukkige verbintenis van omtrent veertien jaren, binnen zeventien maanden tijds niet slechts in den bloei van haren levenstijd deze voortreffelijke vrouw, maar ook de twee eenige hem van vier nog overgebleven

kinderen verloren: een kleinen jongen van drie, en een allesbelovenden knaap van twaalf. Doode aan doode was uit zijn huis naar het kerkhof gedragen: eerst de kinderen, toen de moeder. Eenzaam en verlaten was alleen de vader achtergebleven. Dit gebeurde in den zomer van '24, en op den geteisterden man daalde neder hetgeen hijzelf in een zijner gedichten een „nare nacht van benaauwde drie jaren" noemt. Welken indruk, aan het einde van dit tijdsverloop, op hem de verschijning der Brabantsche weduwe maakte, vernamen wij voor een deel uit den brief aan haar dochter Suzanna; een meisje dat te dien tijde naauwelijks vijftien jaren oud kon zijn. Reikhalzend zag hij eenerzijds uit naar de herstelling van zijn verloren geluk: en niet weinig werd aan den anderen kant de hartstogt des berooiden geprikkeld door den tegenstand dien hij bij het voorwerp zijner liefde ontmoette. Mevrouw Bartelotti of, gelijk Hooft haar betitelt, Mejoffvrouwe Heleonora Hellemans, was wel is waar geenszins ongevoelig voor de haar bewezen hulde; doch er was een gedienstige geest in het spel, eene kennis of vriendin, die haar van Hooft, om zijne bekende vrijzinnigheid in het kerkelijke, afkeerig trachtte te maken. Deze onverwachte tegenkanting, veroorzaakt door inblazingen voor wier oorsprong hij niet de minste hoogachting koesterde — de dame in kwestie, volgens hem, werd in dit stuk door enkel afgunst gedreven — droeg het hare bij om hem naar ligchaam en ziel te ontstemmen. „Ik heb mijne genegenheid tot uwe moeder zoo weinig geweten te matigen," schreef hij aan Suzanna, „datze mij in doodsgevaar gevoerd heeft; in voege buiten hope is dat ik haar immermeer levend zien zal, tenzij ze mij, en dat wel haast, doe zien eene levende verzekering van hare genade." Zijne ziekte bestond in „een zorgelijk accident met koortsen vermengd, gecauseerd, naar 't oordeel der medicijns, uit melancholye." Deze droefgeestigheid inspireerde hem een uitnemend gedichtje, terugslag op een ander, eenige dagen of weken vroeger vervaardigd, en waarin Heleonore gezegd werd geenszins te vergeefs eene naamgenoot van den lichtenden zonnegod te zijn. Doch lezen wij eerst dien opmerkelijken brief aan haar, denzelfden waarbij hij het biljet aan Suzanna voegde en die haar eerst in handen kwam toen zij Amsterdam reeds weder verlaten en de terugreis naar Zevenbergen aanvaard had; denzelfden ook die om de eene of andere reden door Huy-

decoper werd onderdrukt en welks openbaarmaking wij verschuldigd zijn aan de ijverige nasporingen van Prof. Van Vloten. De brief werd geschreven in de onderstelling dat Leonore zich nog te Amsterdam en aan het huis van hare vrienden bevond:

„Mejufvrouw,

„'t Geen dat ik lange gevreesd heb en UE. (helaas!) altijd in den wind geslagen, daar is het nu toe gekomen. Want het gaat zeker dat ik mij in staat vinde van niet te kunnen gaan tot UE. woonplaats toe zonder mijn leven te wagen, en onzeker of ik het behouden zal ook hoewel ik mijne rust houde. De oorzaak daarvan is eene kwaal, gesproten uit de kwellingen die het UE. beliefd heeft mijne liefde toe te leggen te haren loon. Nogtans heb ik mij in deze diepten van droefheid niet moedwilliglijk geworpen, maar kortswijl, gezelschap, en allerlei onderhoud gezocht, om mijne zinnen te verleiden en hun door de vergetelheid, als eenen slaapdrank, dit wee ongevoelijk te maken. Alles te vergeefs en mij met den dood op de lippen vindende, ver van de ooren die haar nabij zijnde zoo luttel gehoors gaven, zoo komt, nadat ze mijn uitersten wille ontworpen heeft, mijne pen op dit papier mijne uiterste gebeden voor UE. uitstorten; opdat, indien UE. gemoed mij eeuwiglijk moet gesloten zijn, ik mij ten minste gekweten hebbe jegens mijzelven en niets verzuimd van 't geen dat dienen kan tot de behoudenis mijns levens.

„Ik zal UE. dan niet meer vergen in de weegschaal te leggen de redenen die UE. het trouwen aan- of afraden; maar bidde, UE. gelieve een- en andermaal te overleggen 't geen zich in onze laatste onderhandeling heeft toegedragen. Te weten hoe waar is dat UE., dien avond als ik beloofde UE. andermaal niet meer moeijelijk te vallen, nam den tijd van vierentwintig uren om endlijk te besluiten. De vierentwintig uren om zijnde, kwam UE. echter zonder besluit; maar viel uit met eene bewegenis die ik van haar niet gewoon was en zeide: „Gij doet mij zoo veel; ik wenschte dat ik genegenheid hadde om te trouwen." Ja, UE. verklaarde genegenheid te mijwaarts te hebben, en bleef tevreden — doch zonder zich daardoor tot trouwe te verbinden — dat ik UE. ettelijke dagen aan

elkander zoude komen verzelschappen, om te zien of de genegenheid tot volvoering van 't huwelijk zoudè willen vallen. Waarop ik UE. zeide: dat wij dan over alle andere zwarigheden en aanstoot heenwaren, en dat, dewijl het alleen stak op de voornoemde genegenheid, indien dezelve kwam te vallen, UE. in zulk een geval verbonden was, zonder op andere uitvlugten hare weigering te mogen vesten. En dit stond UE. mij toe. UE. zal dan niet kunnen ontkennen dat UE. verbonden is, indien ik haar bewijze dat UE. genegenheid om te trouwen gevallen is, zoozeer als het vereischt wordt naar alle rede, en dat UE. mij de laatste maal afgezeid heeft, niet over gebrek aan genegenheid te mijwaarts, maar over eene zaak geheel buiten mij zijnde.

„Om dit te bewijzen ben ik gedrongen te zeggen, en gelieve UE. het mij daarom te vergeven, dat UE. op maandag den negenden Augustus lestleden geliefd heeft mij te begenadigen met den naam van „liefste"; en niet onbedachtelijk, gelijk UE. des anderen daags goed vond dat te duiden, maar met rijpen overleg. Want, tot meermalen gevraagd zijnde of ik dan UE. liefste was, deed UE. mij de eere van te zeggen: „Gij zijt het"; verklarende dat UE. genegenheid te mijwaarts vermeerderd was. Ja 't geliefde UE., als eenigzins verwonnen van goedgunstigheid, met liefelijker licht dan ooit die schoone oogen voor mij te ontsteken, UE. lieve lippen te gunnen aan de mijne, en UE. aangename kaake op de mijne zoo vrindelijk te vlijen, met een zeggen: „Ach, mijnheer Hooft, ik wensch u zoo veel goeds!" Dat meer is, UE. kwam zoo verre dat ze mij toestond ik mogt het woord „liefste", door UE. gesproken, aanvaarden voor de eerste letter van het woordje „ja"; en vertoonde UE. zich alzoo of de volkomenheid van hare bewilliging nieuwers als aan den maandag gehouden had, omdat UE. moeder den maandag voor eenen ongelukkigen dag achtte. Eindlijk zeit UE. mij, met eene aardigminlijke wakkerheid: „Morgen zal ik u aan- of afzeggen."

„Met een hart dus opgestookt met minne, dus opgevuld met hope, keer ik 's anderen daags wederom, en vind UE. gemoed meer verstokt, UE. gelaat meer vervreemd, als ooit mijn leven. En voor alle reden van weigering moet ik aannemen, niet de ongelijkheid van UE. en mijne zinnen in 't stuk van den godsdienst of den staat; op welke punten UE. mij al den boezem

geboord en uitgevischt had; maar dat mijne vrienden daarin met UE. van gevoelen verschillen: 'twelk UE. over jaar en dag geweten en nooit voorgewend had, wezende immers al te blaauw een bescheid om een goed huwelijk om te laten. Van gebrek van genegenheid niet een woord. 's Maandags stelt UE. het ja zeggen uit, om de ongelukkigheid van dien dag; en dingsdag zeit UE. neen, omdat mijne vrienden niet kerksch en zijn! Ik gedrage mij tot het oordeel van al zulke onpartijdigen als UE. zelve gelieve zal te kiezen, of uit de voornoemde twee redenen van afzeggen, mitsgaders de aanminnigheid mij den negenden betoond, niet genoeg blijkt dat het UE. aan geene genoegzame genegenheid ontbrak. En dewijl het waar is dat het UE. niet aan de genegenheid, maar aan iets anders ontbroken heeft, zoo gaat het ook zeker dat UE. verbonden is. Want UE., als geschied is, had mij beloofd zich aan geene andere zwarigheden, als zijnde lang genoeg overwogen, te keeren. Wie heeft UE. dan, ellendige jufvrouwe! zoo betooverd dat UE. zich niet ontziet haar woord te verachteren? Maar wat vraag ik wie het is! 't Is mij nu genoeg bekend. Geloof dat de persoon, al zwijgt UE., zelve niet laat zich des te beroemen. Ach, me lieve Helionore, zal UE. verstand zich laten verkloeken door de boosheid van eene die van enkele afgunst in dit stuk gedreven wordt en die, nevens de dagelijksche en welverdiende smaad van de haren, nog vreest, zoo UE. beter doet, dat men haar verwijten zal het onderscheid tusschen UE. wijsheid en hare wulpschheid? Ach, open toch de oogen van UE. vernuft, en bezie of 't raadzaam is, tot UE. eenige raad te gebruiken diegene die zichzelve zoo kwalijk heeft geweten te raden, doch er reeds berouw af draagt. Ach, open ze toch; en met eenen UE. harte aan deze mijne redenen, die gezult zijn in mijne tranen en onderteekend met mijn bloed [1]. Tranen, gestort uit deernis, die ik heb zoo met UE. en de verdooldheid van UE. zinnen, als met mijzelven; bloed, ten besten van UE. tot zijnen laatsten droppel toe. Zoo UE. eenig gevoelen heeft van liefde of harte-

---

1) Prof. van Vloten teekent hierbij aan dat tranen zoowel als bloed nog heden ten duidelijkste te herkennen zijn op het door hem bij de uitgaaf gebezigd handschrift.

lijkheid, ik bid en bezweer dezelve, door al wat haar lief is of ter harte gaat: lijd niet dat de kus, die ik op 't laatste van UE. ontving, zij geweest een kus om mij ter dood te leveren, gelijk die van Judas zijnen meester, maar heb liever UE. beloften en gemoed te kwijten met het behouden van zoodanig eenen dienaar, dan hetzelve te bezwaren met moorddadigheid jegens UE. toezegging; en zend mij, bij deze bodinne [1], het woord der genezing of wel eener opwekking van den dood. Want ik zie niet dat er anders iet menschelijk magtig is om mijnen sterfdag te stuiten.

„Hierop zij de goddelijke rede UE. raadsvrouw, en de goedertieren God gunne UE. 't gebruiken van den geest der onderscheiding te zijner eer en onzer zaligheid. Dat wensch ik van heeler heeter harte; en, kussend wel ootmoedelijk UE. waarde hand, nijg mij met alle eerbiedenis op hope van vertroosting te haarwaarts, als UE.

„Onderdaanste Toegedaanste Dienaar
P. C. Hooft."

Mevr. Bartelotti nu, — die wetenschap is het publiek verschuldigd aan de nasporingen van den heer Leendertz, door wiens goede zorgen de eerste volledige uitgaaf van Hoofts gedichten het licht zal zien, — mevr. Bartelotti is dezelfde Leonore geweest, aan wie Hooft in den geest die zangen rigtte, waaruit bij de eerste lezing veeleer de romaneske liefde eens twintigjarigen jongelings, dan de rijpe genegenheid spreekt van een man in de volle kracht der jaren en bovendien door velerlei slagen geteisterd en beproefd:

Leonoor, mijn lieve licht,
Voor uw oog de zonne zwicht
Met haar blonde stralen,
Die gansch niet, in mijn gezigt,
Bij z ij n glorie halen.

Vonken, foelie van die git,
Gitjes met uw gouden pit,

1) Welke bodinne, gelijk wij vernamen, bij hare komst ter plaatse, waar Mevr. Bartelotti tijdelijk haar verblijf gehouden had, deze laatste reeds vertrokken vond

Bliksemt niet zoo fellik
Dat het hart, dat u aanbidt,
Te eenemaal verwellik.

Lieve Leonoor, gij moordt
't Harte dat u toebehoort,
Met die lieve lonken;
Zoo mij niet een troostig woord
Komt in 't hart geklonken.

Woordjes kunt gij duizend smeên,
Die daar geestig, aardig, heen-
Vliên als minnegoodjes.
Maar tot troost en komt er geen
Uit de ivoren slootjes.

Houdt uw eigen slaaf te râ.
Zalig kunt ge 'em maken dra,
Zoo gij slechts laat slippen
Op zijn bede een gunstig ja
Uit die lieve lippen.

Dus stortte in de eenzaamheid, met tot hiertoe ongehoorde meesterschap over eene nog ongevormde taal, deze dichter zijnen hartstogt uit. En even levendig als op dat oogenblik zijne hoop, was weinig dagen later zijne spijt; even diepgevoeld zijne teleurstelling. „Lieve lichte Leonoor," klonk het toen, en ook al luidde de titel van dit dichtje anders als hij doet (*Op een afzeggen*), wij zouden na den medegedeelden brief, en de daarin voorkomende verwijten aan Leonore wegens haar weifelen, niet in het onzekere behoeven te verkeeren omtrent de periode van 's dichters leven, waartoe dit versje moet gebragt worden:

Lieve lichte Leonoor,
Ik en hield u daar niet voor,
Als ik lieve lichte zei:
'k Meende uw oogjes allebei.
Niet dat, in hetgeen ik sprak,
Al te dubble waarheid stak.
Op den eenen avondstond
Ze de mij uw schoone mond:
„Liefste, lievren heb ik geen."
's Andren avonds zegt gij: „Neen."
Zinnetjes te wispelziek,
Ziet of uw gepluimde wiek
Andre reên van wenden vindt
Als het draaijen van den wind.
Dikwijls wind nog statig waait
Maar dat gij gedurig draait,

Of gij neen waarachtig zweert,
Ge 'ebt het van een tol geleerd!
Al wie volgen håren draf,
Delven zelven zich een graf.

Lang voor het einde der 17de eeuw had men ten onzent deze hoffelijkheid verleerd. Een onredelijk klassicisme bovendien, ingevoerd onder den schitterenden dekmantel van Huig de Groots geleerdheid, smoorde het nationaal element onzer litteratuur en deed de vaderlandsche oorspronkelijkheid ondergaan in eene uitheemsche en thans in onze oogen bedenkelijke elegantie. Toen kwam, met de herroeping van het Edikt van Nantes, de fransche immigratie; zoo van dramatiek en kritiek als van zeden. Doch Hooft en de zijnen, hijzelf allermeest en in de eerste plaats, zij waren spruiten van ideaal-nederlandschen bloede; eene morele en intellektuële aristokratie. Door het organisme van dezen Drost, op meer dan middelbaren leeftijd nog, liep en stroomde eene ader waarvan men zeggen zou dat zij in onzen landaard sedert en voor goed verdroogd is. Hoort hem aan Leonore betuigen, ten dage dat hij haar het hof maakte en haar van zijne hoogachting verzekerde: „Deze letteren zullen UE. dienen tot onderpand, mitsgaders om gedurende den droeven tijd dezes afwezens te doen mijne hartelijkste, mijne allerootmoedigste groete, dienst- en eerbiedenis; met een vurigen voetval voor God en UE., die ik beide bid dat Zijne majesteit haar met het allerzaligste, en de Uwe mij met hare gunst en genade gelieve te vereeren." Een jaar later, toen Leonore zijne vrouw geworden was, en hem een dochtertje had geschonken (want al mijne lezeressen weten dat Mevr. Bartelotti, geboren Hellemans, den 30sten November van het jaar 1627, drie maanden na de Zevenbergsche terugreis en de Parthische vlugt, Hoofts zuchten verhoorde en met hem in het huwelijk trad), vaardigde hij naar de kraamkamer op het Muiderslot, uit welk vertrek de baker naar alle gedachten hem geweerd had, een dier briefjes af wier wedergade men vruchteloos in onze letterkunde zoeken zal:

„Mijn zoetste ziel en vriendelijkste vriendin,

„Bij dezen tracht ik, bij mangel van 't werk door gelegenheid, te toonen den wil dien ik heb om mij te werpen voor UE.

voeten en met de uiterste eerbiedenis mijns gemoeds oorlof te nemen om eens uit te gaan. UE. denke niet dat ik van haar scheide die ik mededrage gemetst in het binnenst mijns harten. Zulks niet laten kan in gedachtenis te hebben UE., nevens de gedachtenis van dat dezelve dat geliefd heeft op mij te begeeren[1]: die zoo smakelijk is dat ik, niets anders vermogende tot dankbaarheid, daarvoor in aller ootmoed naar den geest kusse UE. welwaarde en schoone hand die mij getrouwd heeft; God biddende dezelve een blijden avond en voorts alle heil te verleenen, en daarin zich te dienen van UE.

„Onderdaansten, Toegedaansten Dienaar en Man."

Weder twee jaar later, in den zomer van 1630, dezelfde gevoelens in dezelfde hoffelijke en nogtans in den euvelen zin des woords niet sentimentele vormen. In een doosje met rozebladen zendt hij aan zijne vrouw de eerste rijpe kersen van het saizoen; doch niet onverzeld. Bij het openen van den kleinen korf vond Leonore bovenop de kersen dit versje:

In de bladen van een roosje
Vindt gij, o mijn zoetste Troosje,
Kleene gift. Waar' zij zoo groot
Als de gunst, te kleen een doosje
Waar' de gansche wereldkloot.

II.

Ter plaatse waar de heer Van Lennep, in het 3de deel van zijnen *Vondel*, Maria Tesselschade's regten op de vervaardiging van het antwoord aan de Amsterdamsche Akademie handhaaft, brengt hij den door Hooft over dit uitmuntend dichtstuk aan Tesselschade gerigten brief in herinnering en, in dien brief, de plaats waar Hooft zich uitlaat over Leonore's geringen smaak voor poëzie in het gemeen en voor de verzen van haren man in

1) Had dus de kraamvrouw-zelve verlangd dat hij een luchtje scheppen en voor het vallen van den avond eene kleine wandeling doen zou? De baker vergeve het ons dat wij haar een oogenblik zwart maakten.

het bijzonder. „Uwe uitspraak," schrijft Hooft aan Tesselschade, „heeft niet alleen mij welgevallen, maar mijn liefste Helionora zoo wel gesmaakt datze door die lekkernije, tot hare eerste liefde ter poëzie bekeerd zijnde, ernstelijk op mij verzocht heeft, ik zoude dat gedicht toch uitschrijven: 't welk 't eerst is dat zij mij zulks in al haar leven gevergd heeft." Dit werd geschreven in April 1630, na drie en een half jaar huwlijks. Of het gedichtje „aan mijne vrouw," haar toegezonden ter begeleiding van een ander manuscript of boekwerk:

Mevrouw, als met papier
De rijmen dezer bladen
Uw boekerij verladen,
Beveel ze maar aan 't vier.
Dat zij hun lijf en leven
Weêr leevren aan den brand
Is niet onbillijk: want
Die heeft het hun gegeven —

of ook dit gedichtje behoort tot de periode die aan Leonore's eerste liefde voor de poëzie voorafging, kan ons onverschillig zijn. Zelf, en zonder gemaakte nederigheid, hechtte Hooft geringe waarde aan zijne dichterlijke voortbrengselen; geringer naarmate hij in jaren toenam en zich meer uitsluitend bezig hield met historische onderzoekingen. „Ik ben geen schrijver", beweerde hij op bijna dertigjarigen leeftijd nog, in een brief van 1610 aan Prof. Daniel Heins; „ik ben geen schrijver, al heb ik somtijds iet om de geneugte gedicht, dat tot mijne bekommering onder de gemeente geraakt is. Ik ken mijne onvolmaaktheid zoo wel, dat ik haar noch bij vromen gunst, noch bij spotters veiligheid kan verzekeren." Dit zal ook voor een deel de reden zijn geweest dat hij eerst vijf en twintig jaren later aan Jacob van der Burgh vergunning schonk zijne dichterlijke werken bijeen te verzamelen. In zijn uitmuntenden opdragtsbrief aan Huygens, geeft Van der Burgh dit zelf te kennen: „'t Is boven het gemeen overal thuis te wezen en zijnen lezer nergens te ontvallen. Bij mij leit het zoo, dat het de Heere Hooft daartoe gebracht heeft. Doch ik stel de markt niet; maar terwijl ik weet dat ik de eer heb hierin niet ver van UEd. gevoelen te verschillen, dat steltze mij. Het meerendeel van deze werken waren bij ZijnEd. de vergetelheid al op-

geofferd, ten ware ik ze met smeeken hadde uit den brand gehouden en met zijne bewilliging gemeen gemaakt. Het zijn zijne echte kinderen, en die hij daarvoor houdt; maar terwijl hij bezig is met [in zijne Nederlandsche Historien] de verwarde beginselen van onze vrijheid te ontzwachtelen, om de waardij en behoudenis van dezelve de toekomende eeuwen klaar en smakelijk te maken, heeft hij mij 't opzicht daarover betrouwd." Hooft's aandeel in den verzamelaarsarbeid van Van der Burgh is onbekend; doch niet onmogelijk is de tot hiertoe bestaande wanorde in de chronologische rangschikking der lyrische gedeelten, tot vermijding van al te groote personaliteit, en ten einde een publiek van onbescheiden tijdgenooten naar verdienste om den tuin te leiden, door hemzelven in der tijd aangeraden en bevorderd.

Het medegedeelde omtrent Leonore kan bij den lezer de gedachte hebben opgewekt dat deze schoone vrouw, wat gaven en karakter betreft, niet te eenenmaal bij den Drossaart voegde. Wat hiervan zij, Hooft en zijne vrienden dachten daar anders over. Twintig jaren lang is Leonore de beminnelijke en door allen geëerde kasteleines en gastvrouw van het Muiderslot geweest. Dat de poëzie van haren echtgenoot haar niet bijzonder aantrok, kan gedeeltelijk hieraan hebben gelegen dat hij zelf met zijne dichterlijke gewrochten weinig ophad, en ook hieraan gedeeltelijk dat zijne stroeve manier de geschiktste niet was om eene vrouw als Leonore te behagen. De omstandigheid voorts dat het allereerste gedicht waarvan zij ooit een afschrift vroeg, juist dat voortreffelijke van Tesselschade was, doet van haar natuurlijken, schoon dan ook ongevormden smaak eer eene gunstige meening koesteren dan het tegenovergestelde. Doch het is tijd dat wij van Leonore afscheid nemen en, achterwaarts opklimmend, den draad weder opvatten van den bescheiden roman dien wij in deze bladzijden wagen te schetsen.

Christina van Erp, toen zij met Hooft in het huwelijk trad, was nog niet ten volle negentien jaar oud; „eene vrouw", zegt Brandt, „van overwegende deugd en vernuft; zoo schoon, zoo bevallig, goedaardig, zedig en vriendelijk, als zulk een man mogt wenschen." Het komt mij voor dat niet uitwendige schoonheid de gave was waardoor Christina, in onderscheiding van

Leonore, Hooft allermeest aantrok. Het was, bij adel van karakter, haar talent inzonderheid als musicienne. Nevens de jonge vrouw, had onze dichter in haar bij voorkeur de zangeres en luitspeelster lief; de kunstenaar, ook ofschoon hij dit verbloeme, zijne medekunstenares. „Al troont," dus zong hij ter eere van deze „voogdesse zijner ziel," in het eerste jaar zijns huwelijks met haar (en weder zijn wij aan den heer Leendertz de wetenschap verpligt, dat dit gedichtje werkelijk dagteekent van 1610 en oorspronkelijk voor Christina bestemd was):

Al troont geleerde hand, met vingren wis en snel,
Vloeizoete wijzen uit het zangrig snarenspel;
Al lokt uw sneêge zang, met streelend lief geluid,
De vlotte ziele tot het zwijmend ligchaam uit:

In strikjes van uw hair mijn geest niet is verwart.
Uw blinkend aangezigt sticht mij geen brand in 't hart.
Van 't schittren uwes oogs en word ik niet verblind.
Noch stem, noch kunstig spel mijn zacht gemoed verwint.

Maar wijze goedheids kracht, en 't needrig braaf gelaat
Dat teedre borst verkwikt en trotsche borst verslaat;
Matwijze geestigheên, bevalliglijk vertaald:
Deez' hebben op mijn ziel verwinnings roem behaald.

Doch veel meer dan de ietwat afgepaste hulde in deze regtstreeksche toespraak vervat, zijn andere van Hoofts gedichtjes aan Christina om vinding en inkleeding merkwaardig. Blikte, zegt hij, Ero's moeder uit den hemel op aarde neder, door de gansche schepping zou eene trilling van liefde varen; de wolken zouden vergeten gram te zijn, de verbolgen zee haren hoogmoed strijken, de visschen vrolijk spartelen, het onrustig gevogelte de bosschen weergalmen doen van hun vrolijk gezang; *chacun* zou verlangend uitzien naar zijne *chacune*, eene zoete smart het gemoed van „aard- en waterlieden" doortintelen, kruiden en bloemen ten velde uit het hoofd verheffen hemelwaarts. Doch niets van dit alles ware in staat onzen Tannhäuser ontrouw te maken aan zijne bruid. Háre zijde zou hij blijven kiezen, en de hare-alleen; ook al stróoide, te midden der algemeene geestvervoering, Afrodite-zelve hem met handen vol het geurigst sieraad van alle tuinen op het hoofd:

Doch Venus, of
Zij vrolijk lof,
Goude' en scharlaken bloemen,
Dan op dat pas

Te zamen las,
En reuken waard om roemen,
En nam opzet
Van iemand met
Dat hoopje te verfrooijen,
Door eere van 't
Met eigen hand
Hem op de kruin te strooijen:

Indien zij daar
Mij lokte naar,
En open gunste toonde,
Mijn lief, en gij,
Aan de andre zij',
Mij om een kusje troonde;
Tot u ik liep
(Ook of zij riep,
En dreigde schier te vloeken)
Mijn troost, mijn goed,
Mijn ziel, mijn bloed,
Mijn hoop, mijn heil te zoeken.

Elders, gezeten in het beroemd geworden torentje des Muiderkasteels (welk torentje, zijn gewoon studeervertrek, bestond uit een zeskantigen koepel van steen in den boogaard achter het slot, opgetrokken in den vorm van een slottoren), spreekt Christina's minnaar en bruidegom de kleine Vechtsche stroomheiligen toe en draagt hun eene eervolle zending op aan zijne schoone en begaafde:

Gij heiligheedjes, die in bloemen en in kruiden
U legert, en bezwemt de stroomen van de Vecht;
Die, zacht van zin en slecht,
Haar vloeden drijft, in zee, voor 't hooge huis te Muiden!...

Meermalen, hetzij de liefde, hetzij de poëzie hem dit had ingegeven, waren deze stroomheiligen en hunne gezellinnen de stroomnajaden, zegt hij, hem goedgunstig geweest. Vaak had hun vruchtbaarmakend vermogen zijne geschenken versierd met loof van tuin of veld. Ook thans, gesteld dat zij nog altijd zijn toegerust met hetzelfde vermogen als weleer, doet hij een beroep op hunne welwillendheid. Een krans moeten zij strengelen ter eere van zijne bruid en dien met zich medevoeren naar Amsterdam, hare woonplaats. Tot zoo ver, kan men zeggen, is aan deze inkleeding niets bijzonders. Het is, in min of meer Horatiaansche vormen, de hulde aller eeuwen van den jongen man aan

het meisje zijner keus. Doch ook ditmaal verloochent, aan het slot, onze ridder zich-zelven niet. „Bloeit nóg", roept hij toe aan de allerminst voor hem en zijne liefde *entgötterte* natuur:

Bloeit nóg uw zoete gunst, en weet gij te versieren
Uitheemsche verw en reuk van bloemen en van kruid,
Zoo leest ze keurig uit;
Om mij niet, maar 't sieraad van Amstelland te vieren.

Niet dat gij, komend haar eerbiedelijk te ontmoeten,
Zult, om het heilig hair van zonnelijken glans,
Gaan vlijen krans op krans:
Maar past ze tot mijn hoofd, en legt ze voor haar voeten.

Dit alles is ontleend aan Hoofts zoogenaamde Zangen, in de tot hiertoe bestaande uitgaven aldus geheeten in onderscheiding van de Verscheiden Gedichten, de Bruilofts-, Lijk- en Grafgedichten, de Mengeldichten en Bijschriften, en inzonderheid de Sonnetten. Deze splitsing is willekeurig; enkel gegrond in den uitwendigen vorm der onderscheiden stukken, niet in hun wezen, en allerminst in hun verband met 's dichters gemoedsleven. Meest van al, welligt, hebben hieronder de sonnetten geleden; althans de zestien of achttien eerste. Levenloos staan deze thans achter elkander, zonder opschrift, zonder jaartal, zonder eenige de geringste weg- of teregtwijzing ten behoeve van den lezer. Doch ook hier leidt de naauwkeurige kollatie van Hoofts handschrift, door den heer Leendertz ondernomen, tot bepaalde en afdoende resultaten. Onder de bedoelde en opschriftlooze klinkdichten, om van andere niet te spreken, bevinden er zich minstens zes die oorspronkelijk aan Christina gerigt werden. Schreef ik eene ziel- en zedekundige verhandeling over den hartstogt der liefde, de vraag kon ter sprake komen of het den mensch als zedelijk en godsdienstig wezen nuttig is zich te vermeiden in eene drift waartegen zelfs Pascal niet bestand was. Doch nu ik enkel verslag heb te doen van de genegenheden eens voor jaar en dag gestorvenen, en meer bijzonder van de dichterlijke vormen waarin hij zijne gevoelens meest in de eenzaamheid uitstortte, komt aan het volgend Sonnet in onze beschouwing regtens eene plaats toe:

„Mijn lief, mijn lief, mijn lief." Zoo sprak mijn lief mij toe,
Terwijl mijn lippen op haar lieve lippen weidden.
De woordjes alle zes, wel klaar en wel bescheiden,
Ten ooren vloeiden in en roerden, 'k weet niet hoe,

Al mijn gedachten om; die, nimmer malens moê,
Het oor mistrouwden en zijn oordeel wederleidden.
Dies ik mijn Troosje bad mij klaarder uit te breiden
Den zin van 't zoet geluid. En zij verhaalde 't doe.

O rijkdom van mijn hart, dat overliep van vreugden!
Bedoven viel mijn ziel in de 'are vol van deugden.
Maar toen de morgenzon nam voor den dag haar wijk,

Is, met de blijde zon, de waarheid droef verrezen.
O hemelgoôn, hoe komt de schijn zoo na aan 't wezen?
Het leven droom, en droom het leven zoo gelijk?

In onschuld en reinheid met deze jongelings-mijmering wedijverend, doch minder algemeen, oorspronkelijker, karakteristieker, dienstiger tot verklaring van het feit dat Hooft door al zijne tijdgenooten, vrouwen zoowel als mannen, geleerden en mededichters, om het zedelijk gehalte zijns karakters, is aangemerkt geworden als de natuurlijke en wettige aanvoerder van dat gedeelte der nederlandsche beschaving aan welks spits hij feitelijk stond; dienstiger tot verklaring daarvan is dit andere Sonnet, het eerste der zes aan Christina gewijd.

Wanneer de Vorst des lichts slaat aan de gulden toomen
Zijn hand, en beurt omhoog aanzienlijk uit der zee
Zijn breedgespreide pruik van levend goud, waarmeê
Hij nare angstvalligheid, en vaak, en kreuple droomen,

Van 's menschen ligchaam strijkt, en berg, en bosch, en boomen,
En vollekrijke steên, en velden met het vee
Verdwaald in duisternis, weer levert op hun steê;
Verheugt hij met den dag het aardrijk en de stroomen.

Maar de andre starren, als naijvrig van die praal,
Begraaft hij in zijn glans. Zij zwichten altemaal;
En van de ontelbre schaar mag 't niemand bij hem houwen.

Al eveneens, wanneer uw geest den mijnen roert,
Worde ik gewaar dat gij in 't heilig aanschijn voert
Voor mij den dag, mijn zon, den nacht voor de andre vrouwen.

Brieven, door Hooft aan Christina gerigt, zijn in de uitgegeven verzameling niet voorhanden. Slechts kent men, uit Prof. van Vlotens *Tesselschade*, een kort briefje aan haar van Anna

Roemers, waarbij deze een exemplaar van haar vaders in 1614 uitgekomen *Zinnepoppen* aan de jonge Mevr. Hooft ten geschenke zendt. Doch als bijdrage tot de kennis van Christina's karakter heeft dat billet geene waarde.

Cristina, de Drostin van Muiden, eert dit graf.
Nooit vrouw meer gunst verdiende, en min zich diende er af:

ook uit dit grafschrift niet, door Hooft tot hare gedachtenis vervaardigd en bestemd voor de zerk waaronder de vroeggestorvene rustte, leert men verstaan wat zij voor hem geweest is. En welligt zouden wij ons van den omvang der leegte, door haren dood in 's Drossaarts hart en woning gelaten, eene geheel verkeerde voorstelling vormen, ware het niet dat hijzelf haar, in een brief aan Maria Tesselschade, geschreven eene maand na Christina's dood (men verschoone op nieuw om des geheels wil deze bijeenstelling van het bekende en minder bekende), eene in waarheid onvergankelijke zuil had opgerigt:

„Mejufvrouwe,

„De wijzen gebieden verliesbaar goed loshartig te lieven, en het verlorene zonder bedroeven over te zetten. Tot houden van het eerste gebod heb ik altoos zoo weinig wils gehad, dat het mij billijk aan magt mangelt om het tweede te volgen. Die nooit anders dan spelden en spijkers opzocht om 't geen hij beminde nagelvast in zijn harte te maken, hoe kan 't hem daar afgescheurd worden zonder ongeneeslijke reten te laten? Die gewoon was zelfs de geringste gunsten en begaafdheden van degene die hij opperlijk bezind hield uit te schilderen, en die beelden in zijne binnenborst als in eene kapelle te metsen, hoe kan hij zonder mistroostigheid zich zien verlaten van zijnen oppersten toeverlaat naast God? Evenwel heb ik het geloof niet dat droefheid deugd is, of kante mij met stijfzinnigheid tegen allen troost. Te zeer zoude mij wroegen de ongehoorzaamheid jegens degene die, onder haar uitersten wille, mij de verkwikking mijns gemoeds zoo ernstelijk bevolen heeft. Ik zoek de rouw niet; maar zij weet mij te vinden. Duizend en duizend dingen daags halen mijne schade op,

en meten ze ten breedste uit. Dat de uiterlijke zinnen in 't gedacht dragen, moet er noodlijk plaats grijpen. Terwijl men op leed peinst, is de troost vergeten. Want niemand kan meer dan een ding tevens denken. Dit is een groot mangel in den menschelijken aard: alhoewel de snelheid der gedachten ten deele de schade boet, verdrijvende het eene gedacht het andere dat het niet uitsluiten kon. Die fraaije meesters van de kunst der heugenisse, eere zoude ik hun geven konden zij ons de vergetelheid leeren. Neen ook. Zoo waard is mij het vieren van de gedachtenis der verloren edelheid, dat ik eerder wenschte meer te lijden dan harer niet gedachtig te zijn. Of ik in verlies van overlieve kinderen door rouwe veroverd ben, is UE. bekend. Want afbreuk van have, alhoewel uit de kerf gaande [1], weet UE. dat mijne vrolijkheid niet uit haren tred deed gaan. Dien Seneca, zoo fier tegen den wederspoed, hoort hem eens kleen zingen, als hij, op Corsica gebannen, den vrijeling Polybius smeekt. Den Gascoenschen wijzeman, zoo waanlos, zoo oordeelvast (heb ik eenig oordeel), dunkt dat er geen zon voor hem opgaat sedert den ondergang van zijnen Etienne de la Boëtie. UE. vergeve dan aan mijn gemoed de verslagenheid, dat op veel na niet, gelijk die helden, voorzien is met kracht van vernuft of wapen van geleerdheid; en verbidde te mijner troost den goedertieren God."

Brandt zegt: „Eenige van des Heeren Hoofts brieven rieken naar den olie van arbeid;" en dit doet ook een deel zijner verzen. Doch de laatstelijk aangehaalde proeve bewijst hoe door de gewoonte het aangeboren talent van „mergrijk te schrijven", en van zijne taal te kneden tot „mannenvoeder", dermate bij hem tot eene tweede natuur geworden was dat deze gave ook dan hem niet verliet wanneer hij, in een vertrouwelijken brief aan eene vriendin, lucht gaf aan smarten die hem griefden. Zijne dichterlijke *Klachte der princesse van Oranje* verraadt meer welligt dan eenig ander gezang van hem zijne juiste en vereerende kennis van het liefhebbend vrouwengemoed; en, in nieuwerwetsche taal gesproken, hij heeft in dat gedicht de volheid zijner hulde aan schoonheid en liefde geobjektiveerd. Doch even aan-

1) „Toespeling op het aanmerkelijk geldverlies, dat hij door zijn neef Willem te Londen ondergaan had." Prof. van Vloten.

trekkelijk voor het minst, alhoewel zuiver persoonlijk, prijkt daarnevens zijne rouwklagt in proza over Christina's verlies.

III.

Christina van Erp was wel des Drossaarts — hij leerde haar opmerken in hetzelfde jaar dat Prins Maurits hem tot die betrekking aanstelde — maar niet de eerste liefde van Hooft als jongeling en dichter. Om de zonderlinge uitdrukking van Mr. Jakobus Scheltema te bezigen, tusschen Mei 1601 (het tijdstip waarop Hooft van zijne Italiaansche akademiereis in het vaderland terugkeerde) en Januarij 1605 (het jaar waarin het straks te noemen meisje stierf) heeft bij hem „meer dan genegenheid." bestaan voor Brechtje Spiegel Janszoon; denkelijk een nichtje van den beroemden Hendrik Spiegel Laurenszoon, van wiens eerste vrouw, Brechtje ten Berg, ik vermoed dat Hoofts beminde een naamgenootje en petekind zal zijn geweest. Uit Aernout Drosts nagelaten stukje *Meerhuyzen* kan men zien op hoe vertrouwelijken voet de familie Hooft met Hendrik Laurensz verkeerde; als ook hoe aardig, naar het oordeel van Dieuwertje van Marken, aan den pas uit Italie teruggekomen Pieter de sierlijke „mustasten" stonden. De redenen waarom Hooft aanvankelijk er niet in slaagde Brechtje's genegenheid te winnen, zijn onbekend. Misschien pronkte hij een weinig met zijne fraaie snorren en uitheemsche manieren; en mogelijk achtte zij het van haren pligt hem dit bevorens af te leeren. Althans aan een beginsel van wederliefde ontbrak het harerzijds niet. Min of meer openlijk met elkander verloofd, zou het ongetwijfeld te eeniger tijd tusschen hen tot een huwelijk gekomen zijn. Doch de dood maakte eensklaps aan hunne droomen een einde en nam Brechtje van haars minnaars zijde weg.

> Goedheid zonder lafferij,
> Wijsheid zonder hoovaardij,
> Schoonheid zonder zich te hagen.
> Eere zonder roem te dragen,
> Open borst inzonderheid
> Had zij die hieronder leidt:

vruchteloos heeft naderhand de dichter getracht in den vorm van dit grafschrift iets terug te geven van hetgeen hem Brechtje Spiegel

in zijne jongelingsjaren geweest was. Brechtje's beeld is hiermede niet geteekend, en haar bruidegom had ongeveer hetzelfde kunnen zeggen van eene overleden zuster of schoonzuster. Uit den aanhef van een onduidelijk gedichtje van Januarij 1606, het eerste dat hij na Brechtje's dood vervaardigde:

'tGemoed herwenscht verloren vrolijkheden.
En wentelt in den schijn van het voorleden,
Wanneer 't de stapsteên ziet die 't heeft getreden:

is men geneigd op te maken dat onze nog geen vijfentwintigjarige destijds behoefte gevoelde zich aan het verledene en aan zijne treurige herrinneringen te ontscheuren; gelijk dan ook uit zijn huwelijk met Christina, vijf jaren later, genoegzaam blijkt dat het geleden verlies hem niet onbekwaam had gemaakt nieuwe levensvreugd te genieten. De omgang met Brechtje is in Hoofts leven een kort en gewelddadig afgesneden tijdperk geweest; en al onze wetenschap dienaangaande rust op twee versjes aan haar, het eene van 1604, het andere van 8 Januari 1605 en vervaardigd zeven dagen voor haren dood. Doch dit weinige is voor ons oogmerk genoeg. In 1604, blijkens den eerstbedoelden zang, was Brechtje nog altoos wederspannig; althans ongeneigd om zich te laten belezen. Onze minnaar en minstreel moest zich dus vergenoegen haar in gedachte lief te hebben en op het bevalligst uit te dossen:

Schoon Nimfelijn, „ach mind'je mijn", wat zoude ik al vercieren
Om, naar mijn wensch, „dees' ledetjens" zoo welgemaakt te sieren!
Met blinkend goud „of perlen zoudt" gij voelen ras belasten
Uw halsje zoet, „dat kraal als bloed" daarom niet beter pasten.

Ik zoude u kleên, „met keursjes reên", van lichte verwen blijdtjes.
Die zouden staan „geschilderd aan" uw breedachtige zijdtjes;
Uw voetjes mit „haar schoentjes wit", daar in geval bij 't bokken
Het inkarnaat „zoo wel bij staat" van hoosjes net getrokken.

Uw armpjes meê, „zoo wit als snee", zoude ik koraal om schikken.
Deez' vlechtjes blond „op nieuwen vond" zoude ik u leeren strikken.
Met snoertjes veel, „nu groen, nu geel", bij lodderlijke beurtjes.
Voor waatren 't haar, „of kruiven 't daar", en duizend zoete leurtjes.

't Perruikje zou „ik trekken, nou" wat laagjes, dan wat hoogjes;
En, als het klaar „gefutseld waar'", mij spieglen in uw oogjes;
Dan werpen ligt „nu mijn gezigt" op 't eene, nu op 't ander;
Dan nemen raam „hoe 't altezaam" zou voegen bij elkander.

Indien dat gij „uw oogjes blij" en liefelijke zeden,
Zoo vreugderijk, „zoo vriendelijk", zoo vol bevalligheden,

En uw aanschijn „vernoegd, tot mijn" dan met een lachje wendde';
Zoo zoude ik, hiel „in u, mijn ziel" gaan metter wone zende'.

En als ik wat „belonked had" den brand van alle knechtjes,
Uw zedetjes, „uw ledetjes", uw fraai getooide vlechtjes:
Zoo zoude ik streng, „met armen eng", uw jente lijfje prangen,
Tot ik daaruit „kreeg, buit om buit", uw zieltje weer gevangen.

De verwe van „mijn lippen, an" uw wangjes zoude ik plekken;
Door zoentjes zacht, „en met haar kracht", uw ziel te mond uittrekken.
Ik wed, ik weet, „gij dan beleedt" dat niemand van uw zusjes,
Daar gij verblind „nu smaak in vindt", gaf ooit zoo zoete kusjes.

Er kwam een tijd dat Brechtje voor deze blindheid de oogen opende. Doch al wisselde zij van smaak, en ofschoon zij voortaan naast en boven hare zusjes aan Hooft eene plaats in haar hart schonk, het oogmerk dat hij najoeg was hiermede niet verwezenlijkt. Voor de min of meer geheime verloving waarvan ik boven sprak, schijnen redenen te hebben bestaan die, hoewel het meisjezelf nu geenen tegenstand meer bood, nogtans geldig bleven. Verschil van kerkelijke belijdenis, ongelijkheid van vermogen, huiselijke bezwaren, iets (wat dan ook) stond aan hunne openlijke verbindtenis in den weg. Ja zelfs nog voor de dood eene eeuwige scheiding maakte tusschen de twee gelieven, moest er eene tijdelijke plaats hebben. Deze althans is de stemming waarin het gedichtje van 8 Januarij geschreven werd; geschreven toen de dichter nog niet weten kon welke slag hem dreigde, en weinig dacht dat zijne droefheid zulk eene nog veel smartelijker wijding te wachten stond:

Zal nimmermeer gebeuren mij dan, na dezen stond,
De vriendschap van uw oogen, de wellust van uw mond,
De vriendschap van uw oogen, van uw oogen?

De vriendschap van uw oogen, de wellust van uw mond,
De gunste van uw hartje dat voor mij openstond,
De gunste van uw hartje, van uw hartje?

Zoo zal ik nogtans blijven uw eeuwige onderdaan.
Maar mijn verstrooide zinnen, wat zal hun annegaan?
Maar mijn verstrooide zinnen, strooide zinnen?

Mijn zinnen mogen zwerven, den leiden langen tijd,
Nu zij, mijne overschoone, zijn u, mijn leidstar, kwijt;
Zijn kwijt, mijne overschoone, overschoone.

Uit borst de schoone in tranen; 't en baatte geen bedwang.
De traantjes rolden neder van de eene en de andre wang;
De traantjes rolden neder, rolden neder.

De zuivre traantjes deden meer dan een lachje doet:
Al in zijn hoogste lijden zij troostten zijn gemoed;
Al in zijn hoogste lijden, hoogste lijden.

Vrouw Venus met haar starre, thans klaarder dan de maan,
Bespiedde die vrijaadje en zag het wonder aan.
Bespiedde die vrijaadje, die vrijaadje.

„En hebben teedre traantjes", zei zij, „zoo groot een kracht,
Waarom en is het schreijen niet in der Goden magt?
Waarom en is het schreijen, is het schreijen?"....

De traantjes rolden neder. Maar de Godin, al zoet:
„Beidt! liever zoude ik schennen", zegt zij, „mijn rozenhoed.
Beidt! liever zoude ik schennen, zoude ik schennen"....

En eer zij kon gedogen dat iemand die vertrad,
Ving zij de laauwe traantjes in een koel roozeblad.
Ving zij de laauwe traantjes, laauwe traantjes.

„Wat geef ik om mijn rozen, of 't maaksel van mijn krans?
Ik zal gaan maken perlen van ongemeenen glans!
Ik zal gaan maken perlen, maken perlen!"....

De tranen werden perlen, zoo ras haar 't woord ontging,
Die zij met goud doorboorde en aan haar ooren hing.
Die zij met goud doorboorde, goud doorboorde.

Als Venus in den spiegel zich ziet met dit sieraad,
Zij wenscht geen tooverrieme noch kranse tot haar baat;
Zij wenscht geen tooverrieme, tooverrieme.

IV.

Brechtje, Christina, Leonore: sedert wij Hoofts nagelaten brieven kennen, en den sleutel bezitten tot de dagteekening zijner zangen, zijn deze drie namen voor altoos zaamgevlochten met zijne nagedachtenis. Drie gratiën waren zij, die beurtelings en elk op hare wijze bloemen strooiden op het levenspad van den allezins voortreffelijken Drost. En hetgeen zij hem aan liefde schonken heeft hij zonder aan de nakomelingschap te denken, en des te kiescher

daardoor, aan hulde en eerbied haar teruggegeven. Aldus, honderdvijftig jaren later, betaalde Onno Zwier van Haren aan Adeleide den tol. De fransche litteratuur van de tweede helft der zeventiende eeuw leeft nog heden ten dage, en niet enkel als herinnering, in de herinnering voort. Pascal en Boileau, Corneille en Racine, Molière vooral, zijn nog altijd in zekeren zin onze tijdgenooten. Onze vaderlandsche dichtschool van den aanvang dier eeuw daarentegen valt eenigzins in dezelfde termen als thans in Frankrijk de Gaskoensche wijzeman, dien Hooft oordeelvast en waanlos noemde en die Coornherts *Wellevenskunst* inspireerde: zij is, met Montaigne en welligt nadrukkelijker dan deze, uit den tijd. Hoofts poëzie, om alleen van de zijne te spreken, is in haar geheel en zonder nadere toelichting voor onze dagen eene ongenietbare lektuur: vol merg en pit, vol schoonheden van het eerste water, een waardig voorwerp van ernstige studie ja, doch voor den hedendaagschen lezer geene bron van onmiddellijk genot. Klassiek geweest, is de Muiderschool ook niet, gelijk Molière en de zijnen, klassiek gebleven. Het heeft ons in vervolg van tijd te eenemaal overvleugeld, dat Frankrijk, waarvan in 1636 Jakob van der Burgh in zijne eenvoudigheid beweerde, en mogt beweren, dat het alhoewel destijds bogend op Marot en Ronsard, Bartas en Malherbe, anderzins op dichterlijk gebied „niet onvoorzien was van gemeene vernuften." Doch Hoofts onsterfelijkheid, in weerwil der impopulariteit waarmede de werken van hem en van zijne vrienden thans geslagen zijn, is niettemin gewaarborgd. Hij geloofde, hiermede is alles gezegd, aan de vaderlandsche letteren en aan hare toekomst. „Daarom dewijl met den opgang en vrijheid onzes vaderlands, verscheiden kunsten en wetenschappen verrezen zijnde, de heilige Poëzie ook in onze tale eerwaardelijk is begonnen te verschijnen: zoo verzoeken, bidden en bezweren wij door Hare heiligheid alle degenen die zij goedgekend heeft om eenigen adem haars geestes in te blazen, dat zij de hemelsche vonke niet in de assche begraven of versterven laten: maar die met allen ijver en erkentenis zorgvuldiglijk opkweeken in hunne borst, totdat het licht, te hunnen monde uitblinkende, de gansche wereld doorstrale met de glorie van hen en van de plaats hunner geboorte. Opdat, gelijk eertijds door zeven steden gestreden is om Homerus tot haren burger te hebben, alzoo ook

in toekomenden tijde alle geslachten mogen wenschen om dit te hebben tot hun Vaderland." Ook van de zijde van het nu levend geslacht verdienen deze slotwoorden van Hoofts in 1610 of '11 gehouden rede over de Waardigheid der Poëzie, behartiging.

Januarij 1862.

JOOST VAN DEN VONDEL.

I.

Men had moeite noch kosten gespaard om kostumen en dekoratien zoo frisch en zoo historisch mogelijk te doen schijnen; en die toeleg was gelukt. Keer op keer waanden de toeschouwers zich verplaatst, nu in een midden-eeuwsch kerkgebouw, dan in eene midden-eeuwsche slotzaal. O ja, Badelochs toilet had meer afwisseling kunnen vertoonen; Aemstels vrouw had niet noodig gehad, hetzelfde statiegewaad, waarin zij de godsdienstoefening had bijgewoond, gedurende al de volgende bedrijven en tooneelen aan te houden. Doch haar zwartsatijnen kleed was niettemin uitmuntend van snede en vertoonde geen enkel zinstorend anachronisme. Dat deden ook de helm of het zwaard van heer Gysbrecht niet, of de mijter van vader Gozewyn, of de plunje van Vosmeer, den spie. En hun spel? Zij waren geene tooneelisten van beroep. Af en toe zou meer routine sommige ongelijkmatigheden der voordragt sneller hebben doen vergeten. Om op gunstige oogenblikken tableau te kunnen maken was het personeel niet talrijk genoeg. Doch wat zou men van een gezelschap liefhebbers billijkerwijze meer verlangen? van een kring heeren

en dames waaronder zich uit den aard der zaak noch Talma's, noch Rachel's bevonden? Het voornaamste was, dat al de hoofdpersonen hunne rollen met liefde vervulden; niet één onder hen Vondels verzen stelselmatig mishandelde; zeker gevoel van vereering voor het genie, dat den *Gysbrecht* dichtte, onwillekeurig de geheele voorstelling beheerschte.

Veel liep zamen om ons dien avond in eene opgeruimde stemming te brengen. Hij viel in onze kerstvakantie; geene dagelijksche zorgen hinderden ons; wij verkeerden in bemind gezelschap. Wijd had de gastheer de deuren zijner geïmproviseerde schouwburgzaal opengezet, te wijd dan dat wij al de personen om ons henen als onze bijzondere vrienden zouden hebben mogen beschouwen, en toch niet zoo averegts liberaal of wij konden ons zonder inspanning verbeelden, geheel en al onder goede bekenden te zitten. De zaal was goed verlicht, van pas verwarmd, smaakvol gedrapeerd. Van ver en in onze nabijheid schemerde het van bevallige toiletten, bloeijende aangezigten, lagchende lippen en bezielde oogen. Tusschen de bedrijven — wie zou het van eene gastvrouw als deze anders verwacht hebben? — werden ververschingen aangeboden; en al is men het tegendeel van een gastronoom, men blijft voor zulke oplettendheden niet ongevoelig. Eene regtmatige grief tegen de deftige openbare schouwburgen in Nederland is dat men soms uren lang op een droogje zit; tenzij men den moed heeft zich in eene tabagie te wagen, doortrokken van de geuren van een bierhuis. Hier daarentegen, in deze voortreffelijke liefhebberij komedie, was de schouwburgzaal tevens foyer, en behoefde men zijne dames niet in den steek te laten om eene hartsterking te bekomen.

Toch hebben wij dien avond met geheel onze ziel en met al onze krachten Vondel — verwenscht. Wij aten wafels, wij dronken chocolade, de gastvrouw heette Saartje: het baatte niet. Zelfs in dat lief gezelschap gevoelden wij ons als opgesloten in eene benaauwde veste; en toen de engel Rafael te langen leste zijne profetie voltooid had, en het gordijn gevallen was, scheen geene mindere magt dan het hemelsche geregt in persoon zich over ons ontfermd te hebben. Een krachtig: „Goed voor eens, maar dan ook niet weder!" gaf lucht aan onze nogtans niet te eenemaal onnederlandsche, onze in den regel onbeklemde borst.

II.

Deze voorstelling is overdreven, maar is zij ook valsch? Om bij het met opzet gekozen voorbeeld van den *Gysbrecht* te blijven, — of is dat treurspel niet nog het eenige van Vondels werken, dat onder ons een zweem van leven behouden heeft? — neem het voorschrift, waarnaar *Gysbrecht van Aemstel* gereed gemaakt is, en gij zult erkennen dat op die wijze geen aangrijpende tragedie ontstaan *kon;* dat uw zin voor het schoone, getrotseerd en uitgetard door dergelijke tentoonstelling van pedanterie, zich op de eene of andere wijze wreken *moest.*

Eerzaam Haarlem, wie had gedacht dat de zonden uwer jeugd u eenmaal op zoo gevoelige wijze herinnerd zouden worden, en nog na driehonderd jaren eene rei van Amsterdamsche Maagden u nahouden zou, met uw Sparen weleer naar 's Amstels kroon gestoken te hebben! Met dit gegeven ontwierp Vondel den *Gysbrecht:* een kleingeestig onderwerp, al had de rivaliteit tusschen de twee zustersteden eene dynastieke veete tot aanhangsel. Zelfs het genie is niet in staat uit het hanengevecht van kijvende buren de tragische situatien te ontwikkelen waarvan een verdelgingsoorlog tusschen ras en ras zwanger zou kunnen gaan. Het bedenkelijkst was intusschen, want de *Gysbrecht* heette een gelegenheidsstuk, dat in 1638 geen schepsel te Amsterdam zich interesseren kon voor de Haarlemsche stoutigheden van den jare 1304. De verhouding tusschen beide steden was onderwijl tot onberekenbaar wordens toe veranderd; en om het den medestichters van de Republiek der Vereenigde Nederlanden begrijpelijk te maken, hoe Dirk van Haarlem en Willem van Egmont zoo gebeten konden zijn op Gysbrecht van Amstel, zou de oudgrafelijke tijd in levendigen lijve op het tooneel hebben moeten verschijnen. Doch het was niet aan hefboomen van dien aard dat Vondel zijne kracht meende te moeten ontleenen. Die kracht, hij zocht haar in hetgeen wij niet anders als de voornaamste zijner zwakheden kunnen noemen. Hij-alleen die nooit een historiespel van Shakespeare met eene bladzijde uit de kroniek van Holinshed vergeleek, kan het Vondel ten kwade duiden dat hij ten behoeve zijner tragedie eenigzins in den blinde een greep in de vaderlandsche geschiedenis deed. Vondel behoefde niet te weten wat

destijds zelfs de Vossiussen niet wisten, zelfs Hugo de Groot niet vermoedde, en hetgeen honderd jaren later, naar Huydecopers aanwijzingen, Wagenaar op zijn gemak in het licht kon stellen. Ook laken wij het niet dat hij, ten einde zijnen Gysbrecht een glimp van superioriteit te geven en Badelochs hartstochtelijke voorkeur voor zulk een echtgenoot minder onwaarschijnlijk te maken, Graaf Floris opofferde en Witte van Haamstede aan den afschuw der weldenkenden prijs gaf. De poëzie voert heerschappij, ook over de historie; en al achten wij er Vondel minder om, minder dan Shakespeare, dat hij zelfs na drie honderd jaren Jakob niet liefhebben kon zonder Ezau te haten, — wij zouden juichen in die kortzigtigheid indien zij hartstogt geworden ware en zich voor onze oogen had opgerigt als een wezen van vleesch en bloed. Doch waar de school begint, eindigt het leven; en Vondel was te zeer met andere gedachten bezield dan dat hij zich rekenschap zou gegeven hebben van eischen als de aangeduide. Hem prikkelde, gelijk hij het in zijne opdragt van den *Gysbrecht* aan Grotius noemde, hem prikkelde de genegenheid om naar het voorbeeld des goddelijken Mantuaans, voor een keer te Amsterdam den schoonen brand van Troje te stichten. Was Virgilius in het gemeen de eenige fenix, in wiens schaduw het hem lustte zij het ook laag bij de aarde te zweven, welnu, zijn nederlandsch treurspel zou een tegenhanger van een vermaarden episode uit een latijnsch heldendicht, en *Gysbrecht* eene gedramatiseerde navolging van het 2de Boek der *Eneïs* zijn. Gelijk Argos in Haarlem, zou Troje in Amsterdam herboren worden; het Kennemer rijsschip zou op het Trojaansche paard gelijken, Machteld van Velzen op de Grieksche Helena, Gozewijn op Priamus, Badeloch op Creüze, de kleine Venerik op den kleinen Ascanius. Nog meer de Amsterdamsche vroedschap zou de koningin van Carthago verbeelden, luisterend naar het verhaal van Gysbrecht-Eneas.

III.

En ziedaar waarom *Gysbrecht van Aemstel* een treurspel is, bij welks opvoering niemand treurt en de geheele wereld naar huis verlangt. Misschien vergden wij, door al het dorre hout in

deze tragedie met een enkel woord bijeen te binden, van dat woord meer diensten dan het in staat is te bewijzen; en wanneer wij bedenken dat ons oordeel over den *Gysbrecht* wenscht aangemerkt te worden als het kort begrip van een dat verder reikt en Vondels geheelen litterarischen arbeid omvat, bekruipt ons de vrees dat deze opvatting van den dichter zal doorgaan voor eene karrikatuur van den mensch. Doch het is nu geen tijd van aarzelen. Vondel was het tegenbeeld van een pedant; de *Gysbrecht* is slechts een honderdste deel van zijne werken; de *Eneïs* was niet zijn éénig model, Virgilius niet zijn éénige afgod. Wie loochent deze feiten? Wij allerminst, die geen vonnis opmaken, maar nadenken trachten te wekken en naar de oplossing van een raadsel zoeken. De Virgilius-dienst is bij Dante eene zelfstandige inspiratie geworden; bij Vondel niet. In niet ééne van zijne scheppingen heeft Vondel het keurslijf van het bastaard-klassicisme te eenemaal afgelegd. Elk oogenblik is het, alsof hij voor goed op zijn eigen wieken zal gaan drijven; doch even als de geboeide arenden in onze diergaarden zit hij na een vleugelslag drie vier weder aan de oude plaats geketend. Met dit onderscheid evenwel dat zijne gevangenschap hem dierbaar is. De oude letteren zijn voor hem een boom der kennisse des goeds en des kwaads geweest, en dit verklaart den verbazenden afstand tusschen zijne vroegere en zijne latere poëzie; doch nooit is het hem helder geworden, of heeft hij vermoed, dat hij, door van dien boom te eten, zichzelven een oordeel at. Vandaar dat zijne wegen en de wegen zijns volks reeds bij zijn leven meer en meer uiteen zijn gaan loopen. Men kan slechts gissen, niet bepalen, welk een magtige invloed door hem zou uitgeoefend zijn, indien hij te eenemaal een autochtonisch genie geweest was; hoeveel hij in dat geval zou hebben bijgedragen tot de beschaving zijner landgenooten; tot op welke hoogte hij hen en zichzelven zou hebben opgebeurd. En zij, — indien zij hem hadden weten te nemen gelijk hij was; zich ingespannen hadden om hem te doorgronden; om te onderzoeken of zijne onnatuur-zelve niet welligt haren oorsprong nam uit heimwee naar eene hooger en reiner sfeer dan de hunne, — wie zal het loon noemen dat in ruil voor die inspanning hun in den schoot gevallen ware? Het lot heeft het anders gewild, en geen gelukkig toeval is veran-

dering komen brengen in de onverbiddelijke werking eener regtvaardige Nemesis. De kloof tusschen hen en hem is hoe langer hoe wijder geworden; Cats heeft den prijs gewonnen dien Vondel beloofd was; zijne onvruchtbaarheid voor het nageslacht wordt alleen geëvenaard door die van Hooft en Huygens.

IV.

Het behoort gezegd te worden: Vondel heeft nooit geleefd, Vondel leeft althans op dit oogenblik niet, in het hart der nederlandsche natie. Even als met Bilderdijk, heeft men ook met hem, in den laatsten tijd, proeven van restauratie genomen. Men heeft hem herdrukt *comme il n'est pas possible de l'être;* heeft hem begeerlijk gemaakt in de oogen van rijke kooplieden en verkrijgbaar gesteld voor onbemiddelde onderwijzers; heeft te zijner eer al de hulpmiddelen van het galvanismus uitgeput. Vruchtelooze pogingen! Ongelezen en onopengesneden sluimert Bilderdijk in de boekenkasten van twee of drieduizend inteekenaren; onopengesneden en ongelezen dommelt Vondel nevens hem. Van de geestdrift waarmede eerstdaags zijn beeld onthuld zal worden, is niemand dupe. De geschiedenis-zelve van dat beeld is een monument der menschelijke onvolkomenheid in het algemeen en van onze koelheid voor Vondels nagedachtenis in het bijzonder. De Nederlanders zijn niet hardvochtiger, niet onverteederbaarder dan de meeste andere volken der aarde. Bij de Novemberfeesten in 1863 is men getuige geweest van een enthusiasme als der Napolitanen, wanneer het beeld van den H. Januarius zijne bloedige tranen schreit. Toen het beslist was dat Holland op zijn Smalst zou worden doorgegraven, heeft Amsterdam gevlagd en is van den Haarlemmerdijk de vreugdevlam der ontstoken teertonnen ten hemel gestegen. Doch zoo min in de hoofdstad des rijks als op eenige andere plaats in Nederland heeft ook slechts gedurende ééne sekonde het hart des volks van blijdschap geklopt, toen de mare zich verspreidde dat Vondel gekroond zou worden. Welsprekende kalmte, *à l'unisson* met het gesloten blijven der boekenkasten! Tusschentijds is de wet op het middelbaar-onderwijs gekomen, en hebben een aantal gemeenteraden, ten einde aan de legislative voorschriften te vol-

doen, het aanzijn geschonken aan een evenredig aantal leeraren in de nederlandsche taal en letterkunde. Vondel is daarbij tot op zekere hoogte niet kwalijk gevaren. De geïmproviseerde docenten, te eerlijk en te ambitieus om kollege te geven over een schrijver in wiens werken zij het mes nog moeten zetten, zijn met eene editie van Roelants in hun koffertje naar de plaats hunner nieuwe bestemming gereisd en hebben, tusschen een bezoek bij den burgemeester en een bezoek bij de wethouders in, vlijtig den Prins der nederlandsche dichters gelezen. Toen het nieuwe lokaal ingewijd was en de lessen een aanvang zouden nemen, waren zij gereed. Gelukkige hoogere-burgerscholen, hoe benijdt een nog hooger onderwijs u dat voorregt, door eene badensch-wurtemburgsche wet u opgelegd! Aan onze universiteiten toch staat Vondel op de *Series Lectionum* alleen voor memorie uitgetrokken, en met den hoogsten lof kan men aldaar tot doctor in allerlei letteren bevorderd worden, zonder in het minst te weten, of te willen weten, hoe vriend Joost van zijne snaren leefde. Van onze hoogescholen gebannen, op onze burgerscholen een nieuweling, in onze huisgezinnen een gesloten boek, in onze boekverkooperswereld een incourant artikel, door de grooten aangegaapt, door het volk vergeten, zou Vondel inderdaad regt hebben te vragen om welke redelijke reden men hem onder ons een standbeeld gaat oprigten; en tenzij twee honderd jaren slapens in de Nieuwe Kerk te eenemaal bij hem den lust in het hanteren van roskam en rommelpot hebben uitgedoofd, moet de eerste beweging van zijn gemoed, wanneer de gebruikelijke fanfares hem het strijken zijner linnen kiel zullen aankondigen, de zeer wenschelijke begeerte zijn om op de vois van 't looze Reintje nog eens te zingen dat het klinkt.

V.

En moet dit nu zoo blijven? is de natuurlijke vraag van ieder die gevoelt en erkent dat deze denkbeelden een grond van waarheid hebben. Of het zoo blijven *moet*, antwoorden wij, is eene dier kwestien van nationale moraliteit, waaromtrent de uitspraak verschillen zal naarmate men nationaal gestemd is; doch dat het ongeveer zoo blijven *zal*, ziedaar wat naauwelijks bij ons aan

twijfel onderhevig is. Al te gader hebben wij ons aan affektatie bezondigd; hebben eensklaps voor Vondel eene bewondering geveinsd, die wij niet regtvaardigen konden; hebben ons zelven en anderen het hoofd op hol gebragt. De straf daarvoor kunnen wij niet ontgaan; en indien wij morgen of overmorgen, bij het feest der onthulling, in elkanders oogen en die van den vreemdeling een dragelijk figuur maken, zal het veel zijn. Zich goed te houden is in zich zelf wel geene schande; het is, indien men wil, de pligt van den fatsoenlijken man; doch dat het de ware stemming zou zijn voor het oprigten van monumenten en het vieren van feesten, dit zullen wij onze medemenschen nog moeijelijker wijs kunnen maken dan ons zelven.

Doch indien het niet te voorzien is, dat Vondel immer ophouden zal een impopulair auteur te zijn; indien hij dit integendeel meer en meer worden zal, naarmate de stroom des tijds ons verder van hem verwijdert, — daaruit volgt niet dat hij ons onverschillig zou mogen worden. De bekende anekdote van den franschen docent in de oude talen, aan wien men vroeg: *à quoi sert le grec?* en die aanstonds gereed was met het antwoord: *à l'enseigner*, — heeft een veel dieper zin dan men bij den eersten oogopslag wanen zou. Zoo ligt ook in de schijnbaar paradoxale stelling dat Vondel allereerst dient om les in hem te geven, eene kostelijke waarheid opgesloten. Vervaarlijk groot en tegelijk weldadig is de pedagogische kracht die van hem uitgaat. Geen enkel onderwerp, geene enkele stof heeft hij behandeld, zonder over eenig deel daarvan een nieuw licht te doen opgaan; en altijd is dat licht van dien aard, dat men het niet kan opmerken zonder er tevens van te profiteren. Een jong mensch van den tegenwoordigen tijd, toegerust met de kennis van hetgeen Vondel wist, — wist van de wereld, van de geschiedenis, van de wetenschappen, — zou een buitengewoon verschijnsel heeten; terwijl niemand aarzelen zou hem een genie te noemen, indien hij daarenboven toonde eenig gevoel te bezitten voor dien dichterlijken blik, waarmede Vondel de menschen en de dingen plagt aan te zien. En welk een voortreffelijk Hollandsch zou die jongeling spreken en schrijven! Misschien bezondigde hij zich in den eersten tijd aan een archaïsme of wat; en indien hij aan het rijmen sloeg, zou het ongetwijfeld eenige jaren duren eer hij den Vondeliaan-

schen zuurdeesem geheel en al bij zich zelven uitgezuiverd en zijne oorspronkelijkheid voor goed op dien wegslependen meester veroverd had. Doch, o, van hoeveel teleurstellingen zou die jongeling ons troosten! De kostschool waaraan hij zijne opleiding genoten had, zou zich eene onvergankelijke reputatie hebben gemaakt. „Dit is het huis van Adriaan", zou men van haar zeggen, met zinspeling op een kinder-prentenboekje uit de dagen van weleer.

In nog verhevener zin dan voor onze hoogere-burgerscholen zijn Vondels werken als uitgezocht voor het universiteits-onderwijs der toekomst. Wij gaan de eeuw der objectieve methoden te gemoet; en niemand heeft meer regt dan Vondel om zonder hartstogt of partijschap van alle kanten opgenomen, in alle rigtingen doorkruist, met zuivere belangstelling bezien en beschreven, in één woord, tot een voorwerp van historische studie gemaakt te worden. Zijn gemoedsleven vertoont een bij uitnemendheid belangrijk zielkundig proces; zijn dichterlijk genie is een dier ongemeene verschijnselen, waarop men jaren lang met de meeste aandacht turen kan, zonder het ooit geheel en al te doorgronden, maar ook zonder het waarnemen moede te worden; zijne maatschappelijke positie is een van leven tintelend hoofdstuk uit de nederlandsche kultuurgeschiedenis der 17de eeuw; over zijne versifikatie zou dezelfde persoon een geleerd boek kunnen schrijven en tevens op de onderhoudendste wijze kollegie kunnen geven; zijne taal, eindelijk, eene ware *bonne fortune* voor het hooger onderwijs, zou verdienen door de Litterarische fakulteit naar den juwelier gezonden en met de uiterste zorg gezet te worden. De middeneeuwen hebben in Nederland geen enkel auteur opgeleverd, die, uit dat oogpunt, zich ook maar in de verte met Vondel meten kan. Hij is in de geschiedenis van ons volksbestaan de eerste geweest, die om zoo te zeggen met volle appetijt te gast is gegaan op het nederlandsch idioom. Hij heeft er het mes in gezet, dat het sap van alle zijden uit het roodgebraden rundvleesch stroomde; den malschen kalkoen heeft hij getroffen tusschen de vleugels en de borst; in breede strooken is onder zijne hand de schil gegleden der peer en der perzik, en de droppelen van hun geurig nat hebben hem langs den baard gestroomd. Al hielden wij, wat het geval niet is,

een eigen sleutel na op het geheim van Vondels wentelingen in het godsdienstige, wij zouden over dat onderwerp hier niet willen uitweiden. Doch eene der redenen, waarom hij in de tweede en grootste helft van zijn leven eene zoo sterke behoefte aan de Genade gevoeld heeft, zal wel geweest zijn dat hij zich van zeer nabij aan de Natuur verwant wist. En geen wonder dat hij zich van die banden des bloeds bewust was, want zij bestonden en hebben diepe afdrukselen nagelaten in zijne taal.

VI.

Vondel, naar men bemerkt, heeft eenige overeenkomst met die monumenten van antieke kunst, gelijk men ze opgraaft in Klein-Azie en ze ten toon stelt in den Louvre te Parijs. Om van zijne poëzie te genieten, moet men haar met een ligt instrument voorzigtig afkrabben; en alleen hij die geduld genoeg heeft om deze operatie naar behooren te verrigten, krijgt de schoonheid der oorspronkelijke lijnen te zien. In dienzelfden *Gijsbrecht*, dien niemand zonder geeuwen kan zien opvoeren, hoewel hij nog geenszins het meest soporifieke van Vondels treurspelen is, hoe menige trek, hoe menige versregel, hoe menige strofe komt daar niet in voor, waar het edelst gevoel en de fijnste gedachte harmonisch in een vloeijen en zich oplossen in een vollen muziekalen toon! En van zijn mannelijken leeftijd af tot aan zijn jongsten snik, langer dan eene halve eeuw, heeft Vondel dien toon weten aan te houden. Wat maakt het uit, dat voor den grooten hoop deze schoonheden niet bestaan? Ook het *odi profanum* heeft zijne regten. De kring van Vondels vereerders is nooit groot geweest en zal dit nimmer worden; doch te geener tijd zal het te eenemaal ontbreken aan dezulken, — en die weinigen zullen de besten zijn, — voor wie zijn omgang een verheven genot is.

Om onder ons en in den tegenwoordigen tijd, indien hij uit de dooden opstond, zich volkomen op zijn gemak te kunnen gevoelen, zou Vondel eene onmogelijke voorwaarde vervuld willen zien. De burgemeesters zijner dagen, de federative staatsinrigtingen, de aristokratische Republiek, het stadhouderschap der

Prinsen van Oranje, — misschien zou hij in het gemis van dat alles des noods berusten en zich in ons Koningschap en onze Grondwet eene voldoende schadeloosstelling aangeboden wanen voor dat zamengesteld verlies. Doch gelijk één ding van den nieuweren tijd hem ongetwijfeld naar den zin zou zijn, — onze godsdienstvrijheid, — zou ook één ding hem vast ongeneeslijk tegenstaan. Hij zou namelijk niet kunnen verdragen dat Amsterdam alleen in naam de hoofdstad des Rijks is. Hij zou dat anders willen; en de onvruchtbaarheid van dien wensch zou hem ongelukkig maken, hem doen terugverlangen naar het graf. Zijn Amsterdam, zou hij meenen, moest in de 19de eeuw niet eene naïve provinciestad, maar vergelijkenderwijs eene wereldstad zijn. Daar, en daar alleen, moest het Hoofd van den Staat residentie houden, het algemeen bestuur zich concentreren, het parlement beraadslagen, het leger de hand reiken aan de vloot, het moederland aan de koloniën. Te midden van den stoffelijken overvloed moest in Amsterdam de nationale kweekschool voor alle wetenschappen en alle kunsten gevestigd zijn. Geheel Nederland moest willen opgaan naar zijne metropolis: elke gaaf, uit alle oorden des lands, moest dáár hare wijding ontvangen. Arme Vondel! De berg zal niet tot hem komen; en wanneer men in het Rij- en Wandelpark hem voor goed zal hebben vastgenageld aan zijn voetstuk, zal hij minder dan ooit in staat zijn zich naar dien berg te begeven. Zitten zal hij, tot aan het jongste oordeel: zoo heeft de beeldhouwer het gewild, en zoo behoorde het ook. Zoolang de veengrond buiten de Leidsche poort zijne zetting niet weg heeft, zal geene vogelvlugge amazone hem voorbij kunnen draven, zelfs geen hittenwagentje zich kunnen voortbewegen om zijn grasperk, zonder hemzelven en zijnen zetel bedenkelijk te doen dreunen. Doch in de dagen onzer kindskinderen, wanneer de amazonen van dit oogenblik overgrootmoeders zullen geworden zijn, zal die onaangename gewaarwording hem niet meer kwellen. Zijn ten hemel geslagen blik, met die vraag aan de morgenster er in, zal dan met onveranderlijke vastheid gerigt blijven op hetzelfde punt, uitziend naar eene nimmer aanbrekende toekomst en bestuurd door de herinnering aan een belangwekkend verleden.

Welligt is die weemoedige herinnering (eene gemeenzame be-

kende ook van ons) de eenige maar dan ook onbetwistbaar dichterlijke zijde van het dagend feest. Vondel vertegenwoordigt onder ons eene dier nobele vergissingen waarop natien eeuwen lang teren kunnen, en die welligt meer ontzag inboezemen dan menige andere berekening, door de uitkomst minder meedoogenloos gelogenstraft. De nederlandsche staatsinstellingen, wier duurzaamheid in zijne oogen voor een geloofsartikel gold, zijn gebleken de kiem des verderfs in zich om te dragen en niet genoeg levensvatbaarheid te bezitten om zich in tijds te kunnen vernieuwen. Zijn zingen van den tuinleeuw klinkt ons in de ooren als geanticipeerde citadelpoëzie. Van al de leeuwendaalsche dingen, waaraan door hem de onsterfelijkheid gewaarborgd is, heeft niet één den toets des tijds kunnen doorstaan. De letterkunde, wier Voorlooper hij zich gevoelde, is weggebleven, en haar Messias moet nog altijd komen. Doch ook binnen die grenzen voegt hem een standbeeld en dat standbeeld hem. Hij heeft aan ons geloofd, en het is slechts half zijne schuld dat wij hem teleurgesteld hebben; zijne hoop is op ons gevestigd geweest, en voor die al te gunstige gedachte zijn wij hem eene vergoeding schuldig; hij heeft ons liefgehad, en de liefde mag niet van één kant blijven komen. Dit zijn geldige redenen. De geldigste evenwel, al zou men haar dubbelzinnig noemen, is dat hij Vondel heette en geen nederlandsch dichter vooralsnog in zijne schaduw staan kan.

September 1867.

JACOB CATS.

Dichtwerken van Jacob Cats. Schiedam, H. A. M. Roelants, 1853 en verv. — Vader Cats, uitgegeven voor het Nederlandsche volk, met eene voorrede van W. J. Hofdijk. Tiel, H. C. A. Campagne. — Alle de werken van Jacob Cats (bezorgd door Dr. J. van Vloten, met platen door J. W. Kaiser). Zwolle, Erven J. J. Tijl.

„L'indifférence que m'inspira cet homme, par une grâce de la Providence, finit par devenir une aversion": zoo durfde dezer dagen, in een aan de nagedachtenis van Lacordaire gewijd opstel, een streng geloovig katholiek zich uiten over den persoon van Lamennais, weleer door hem, kort voor de dagen van zijn grooten omkeer, eene enkele maal in zijne afzondering bezocht; en ware mij tot mijne zelfbeschaming niet nog te goeder uur te binnen geschoten dat mijne eigen gevoelens omtrent Vader Cats, nog geene tien jaren geleden, weinig christelijker of liefderijker plagten te zijn, welligt had ik de pen opgevat en eene boetpredikatie geschreven tegen het ongoddelijk fanatisme van den franschen ultramontaan.

„In het leven van elk regtgeaard Nederlander der 19de eeuw", dacht ik toen, „behoort een oogenblik aan te breken dat hij ophoudt ten aanzien van Cats slechts onverschilligheid te koesteren; een dag en een uur dat hij „al de werken" van dien rijmelaar en kwezel op zijde duwt met geheel den fieren weerzin

dien zulk een erbarmelijk karakter, eene zoo ergerlijke middelmatigheid, een zoo gemeene en zoo gemeenmakende geest den weldenkende moet inboezemen. Al hetgeen onhebbelijks wezen mag in onzen landaard is weleer vleesch geworden in den persoon van Jacob Cats. Deze godvreezende *moneymaker* is de inkarnatie geweest van den nederlandschen daemon. Met zijne door en door laaghartige moraal, zijne leuterlievende vroomheid en keutelachtige poëzie heeft hij onnoemelijk veel kwaad gesticht. Zijne populariteit is eene nationale ramp geweest. De verbeelding onzer jeugd heeft hij bezoedeld met zijne kwanswijs zedelijke, doch in den grond der zaak wellustige verhalen, zijne speelsche lessen. Voor onze idealen van jonge liefde en zelfopoffering heeft hij ons de wijsheid van den berekenenden wereldling in de plaats leeren stellen. Den standaard van ons geloof in de menschelijke natuur heeft hij op onverantwoordelijke wijze verborgen en verlaagd. Aan onzen eerbied voor het heilige — want het is edeler aan Ormuzd en Ahriman te gelooven dan aan den christelijken God van Vader Cats — is door hem eene onberekenbare schade toegebragt. Zijne geschriften zijn alleen daarom hier te lande tot een tweeden bijbel geworden, omdat hij onder den schijn van vroomheid en in de taal der godsdienst ons volk gestijfd en aangemoedigd heeft in al zijne hoofdgebreken. De val van onze nationaliteit moet niet het minst hieraan worden toegeschreven, dat Cats er in geslaagd is het nederlandsche karakter te herscheppen naar zijn eigen beeld. Hij heeft ons omgekeerd tot een wawelend en geniepig volk, heeft onzen smaak bedorven, heeft onzen kunstzin uitgedoofd, heeft geene hoogere eerzucht bij ons opgewekt dan om, met Gods naam op de lippen en met eene aalmoes in de uitgestrekte hand, te sterven als millionair. Een engelsch koning heeft hem vruchteloos in den adelstand zoeken te verheffen, de nieuwbakken ridder is tot aan zijn jongsten snik een zeeuwsche poldergast gebleven . . . .”

Doch hartstogt en onbillijkheid zijn twee loten van één stam; en indien wij het met reden beneden ons achten onregt te plegen aan eene weerlooze schim, zullen wij Cats niet laten boeten voor hetgeen buiten zijne schuld in zijn naam misdreven is. Ik voor mij zou wenschen dat in den tegenwoordigen tijd niet langer aan-

bevelingen der catsiaansche poëzie geschreven werden gelijk er niet lang geleden eene gevloeid is uit de pen van den heer Hofdijk, en indien men mij noodzaakt van twee euvelen het beste te kiezen, geef ik verweg de voorkeur aan eene voorafspraak als die van Prof. van Vloten. Over het gemeen steekt de Zwolsche tekst-editie, door den Deventerschen hoogleeraar bezorgd, met hare antieke spelling en haren overvloed van platen, zeer gunstig af bij de blinde en gemoderniseerde Tielsche volksuitgave, die wel prijkt met een vergulden band, doch inwendig niet eenmaal eene inhoudsopgaaf rijk is. In weerwil van de haar ontsierende drukfouten hier en daar is de Schiedamsche uitgaaf, deel uitmakend van het Letterkundig Pantheon dusgenaamd, en wier prijs niet hooger dan bij dertigtallen van centen berekend wordt, eene mijns inziens ernstiger en loffelijker onderneming; terwijl de in 1847 door Siegenbeek aanbevolen editie, te Deventer uitgekomen, ruimschoots te gemoet komt aan het verlangen van hen die gesteld zijn op een nieuwerwetsche spelling en op het uitlaten van deze en gene al te zeer aan Rabelais herinnerde regels of fragmenten. Een Deventersche Cats, een Schiedamsche Cats, een Tielsche Cats, een Zwolsche Cats — de dichter der *Minne- en Zinnebeelden* is nog altijd in trek, gelijk men ziet, en onze uitgevers zouden hem niet in zoo velerlei formaat en gewaad ter perse leggen, indien zij niet wisten dat er meer eer met hem te behalen is dan met Hooft of Huygens. Doch is het de schuld van Cats indien men hem gaarne koopt? Reeds bij zijn leven was de zucht naar het bezit van zijne werken algemeen, en uit een lofdicht van Jacob Westerbaen op zijn *Ouderdom en Buitenleven*, uitgegeven door Jan Schipper, verneemt men daaromtrent eenige zeer weinig dichterlijke, doch uit een statistisch oogpunt gezien niet onbelangrijke bijzonderheden:

Met zeven honderd en nog vijftig zulke boeken
  Had de vermaarde Cats de winkelen voorzien:
Men meende, dat de man zijn opzet zou vervloeken,
  Die hem tot zoo een druk zijn dienst had durven biên.

Zoo kostelijk een werk, de pracht van zoo veel prenten,
  Scheen dat niet ligtelijk zou raken aan den man:
Men riep: „Eer dat men dit ten oirbaar uit kan venten,
  Zoo zit hij aan den grond, de goede Schipper Jan!"

Maar ziet integendeel: 't is weinig tijds geleden,
  En de eerste druk is voort de winkels uitverkocht,

En iemand, die zijn geld daaraan wou gaan besteden,
Die vond er ligt niet één, hoe naarstig dat hij zocht.

Zie meer: de Schipper heeft de reis weêr durven wagen,
En 't werk is andermaal op zijne pers geraakt:
De fruiten, weet hij, die de meeste lui behagen,
Al zijn zij kostelijk, zijn haast tot geld gemaakt.

Het valsch vernuft waardoor deze strofen gekenmerkt worden is de zwaarste slag dien Westerbaen met zijn loflied aan Cats toegebragt heeft. Doch laat mij de aanbeveling van het zoo even geopperd denkbeeld mogen voortzetten, en moge ik er in slagen om aan mijne lezers de belijdenis te ontlokken dat het inderdaad niet aangaat onzen dichter aansprakelijk te stellen voor eene populariteit die hij misschien bemind, doch waarom hij nooit gebedeld heeft. Hij predikt, dit is zoo, eene uiterst wereldsche moraal: doch het zou aan onzen landaard gestaan hebben om die met zoo veel zelfvertrouwen door hem verkondigde voorzigtigheidsleer in naam van edeler beginselen van de hand te wijzen. De cyclus van kleine berijmde romans waaruit zijn *Trouwring* en de daarbij behoorende *Proefsteen van den Trouwring* bestaat, zijne *Tachtigjarige Bedenkingen* en zoo menig ander onderdeel van zijne meer didaktische dichtwerken, vormen eene voor de weelderige jeugd ongetwijfeld zeer bedenkelijke lektuur. Doch heeft hij ze voor de jeugd geschreven? en, zoo al, ligt het aan hem indien een onbezonnen nageslacht hem hierin op zijn woord geloofd heeft? Zijne godsdienstleer komt neder op eenige ruwe dogmatische begrippen, en hetgeen hij van de Voorzienigheid verhaalt is wel geschikt om ons voor het denkbeeld van zulk een God met regtmatigen afkeer te vervullen. Doch zal een geslacht als het tegenwooodige de dogmatiek van Vader Cats niet weten te waarderen, al laat het zich daardoor niet binden? Hij heeft in meer dan één opzigt de muzen grovelijk beleedigd; heeft de lier gespannen, en welk eene lier! ter eere van veeltijds onwaardige onderwerpen; heeft de taal der goden en der dichters uit den hemel in de keuken gebragt. Doch wordt er wel eene meer dan matige inspanning en aanwending der redeneerkunde vereischt om ons tot de bekentenis te dwingen dat het dienstboden-idioom van Jacob Cats te onzent minder opgang gemaakt zou hebben, indien onze antipathie tegen verzen van die soort altijd even levendig geweest was?

Van den staatsman in hem kan ongeveer hetzelfde gezegd worden. Men houdt hem na dat hij tot de waardigheid van Raadpensionaris verheven werd door den zijdelingschen invloed van Frederik Hendrik, omdat hij eèn persoon was „waarover de Prins kon disponeren." In de vergadering van Holland, zegt men, vervulde hij de nederige rol van stembus, „zich contenterend met alleen te vragen de sentimenten van de leden, zonder de persuasie te gebruiken in geval van discrepantie. Bilderdijk schenkt hem den lof dat hij een goed man was, zonder erg, opregt regtzinnig; doch tevens noemt hij hem „een treuzelaar, een hals, niet opgewassen voor een staats-minister." Tot kenschetsing van zijne kordaatheid voert Bilderdijk aan dat hij „zoo oorlogzuchtig was als een wezel of een konijn, en alle vrede zou aangenomen hebben waar hij slechts bij voortrijmen kon." Ook van zijne parlementaire welsprekendheid had Bilderdijk een geringen dunk. Volgens hem was Cats „wel de elendigste redenaar dien de wereld ooit opleverde", en van de vermaarde redevoering, uitgesproken in de Groote Zaal op het Binnenhof, zegt hij: „Cats sloot de vergadering met eene aanspraak, die (zoo mogelijk) nog belachlijker was dan die waarmeê hij haar geopend had." Doch al beefde Cats als een riet toen Prins Willem II hem mededeeling deed van de toebereidselen voor den aanslag op Amsterdam; al viel hij op den dag van zijn eervol ontslag als Raadpensionaris in de vergadering van Holland op de knieën, God en de Heeren Staten dankend voor de hem bewezen gunst — wat bewijst dit anders als dat men kwalijk doet met hem te verslijten voor een man die eene waardige rol vervuld heeft in onze vaderlandsche geschiedenis? Iemand heeft van hem gezegd dat zijn ouderdom de gelukkigste geweest is die ooit aan een Raadpensionaris van Holland te beurt viel; en in zekeren zin is deze opmerking volkomen juist. Doch met niet minder regt zou men kunnen beweren dat het grootste ongeluk van Cats hierin bestaan heeft, dat hij zoo kort na Oldenbarnevelt en zoo weinige jaren voor Jan de Witt, inderdaad geen wittebroodskinderen onder de Raadpensionarissen, bekleed geweest is met de hoogste waardigheid hier te lande. In eene andere eeuw, geplaatst tusschen voorgangers en opvolgers van minder gehalte, zouden zijne praktizijnsverdiensten ook op staatkundig gebied voordeeliger uitgekomen zijn. Gelijk het vrijstaat den vinger te leggen op zijne nulliteit — hij

was *nullarum partium*, zegt Bilderdijk — even zoo zou men in verzoeking kunnen komen het noodlot aan te klagen, dat hem, in stede van een bloedigen en roemrijken dood, slechts een rustigen ouden dag op *Sorgh-Vliet* gunde.

De reaktie ten gunste van Cats als dichter dagteekent van 1790, het jaar waarin Feith optrad met het eerste deeltje van zijne miniatuur-uitgaaf. „Zie hier," zoo schreef Jan de Kruijff onder het fraaije portret waarmede dat eerste deeltje geopend werd:

Zie hier, o Vaderland! den Dichter uwer Jeugd,
Wiens zoete poëzij, gestemd op zin en harten,
Haar lagchend Wijsheid leert, haar spelend vormt ter Deugd.

Volgens Feith waren de werken van Cats destijds „tot den laagsten rang van menschen verwezen; „en ook Bilderdijk ging in die dagen, blijkens een door Feith medegedeeld citaat, uit van de stelling dat Cats, die in vroeger tijd door zijne schriften mogelijk meer invloed op het algemeen had uitgeoefend dan iemand anders, omstreeks het einde der 18de eeuw „zijne wettig verkregene achting bijna ten eenenmale verloren had en naauwlijks meer dan van het plompe gemeen gelezen werd." Mogen deze verzekeringen voor feiten gelden, en zij hebben er al het voorkomen van, dan is er met het aanbreken van den nieuwen tijd in de waardering van Cats eene groote verandering gekomen. Om alleen van de twee jongste uitgaven te gewagen, er zijn tot het goedmaken van de onkosten eener zoo zeldzaam goedkoope editie als die van den heer Campagne, en eener met zoo vele platen versierde en zoo fraai gedrukte als die van den heer Tijl, te zamen vast niet minder dan tienduizend inteekenaren noodig geweest; en deze koopers kunnen noch tot Bilderdijks plomp gemeen, noch tot Feiths laagsten rang van menschen gerekend worden. Tienduizend koopers zijn wel nog geene tienduizend lezers, doch het is niettemin merkwaardig dat een dichter dier 17de eeuw, met wier litteratuur ons publiek anders zoo weinig blijkt op te hebben, laatstelijk zoo velen onzer tijdgenooten de hand in den zak heeft doen steken.

In het zoo even genoemd lofdicht van Jacob Westerbaen wordt ons van dit verschijnsel eene verklaring gesuppediteerd die mij in het minst niet bevredigt, doch wier schijn van juistheid te

groot is dan dat wij geregtigd zouden zijn ons zonder verder onderzoek van haar af te maken. „Hier," zegt Westerbaen, doelend op den algemeenen inhoud van Cats' werken, of juister welligt, op het waterpas van den catsiaanschen geest:

Hier is geen duisternis, waarin de lezers smoren;
Hier is geen gids van doen: de weg is ligt en klaar;
Hier zijn geen raadselen, daar 't zwaar is door te boren;
Hier hoeft geen tolk, die het geheim ons openbaar'.

Men spreekt hier taal en reên, die ieder kan begrijpen,
Hier vindt de Maagd en Vrouw hetgeen zij kan verstaan;
Men heeft hier op het scherpst zijn geesten niet te slijpen,
Dan daar men even wijs somwijlen komt van daan.

Hier is geen wezelsch hout, dat wreed valt om te werken,
't Is *effen wagenschot*, dat glad en aardig beeldt;
Hier is een zin, dien elk kan zonder moeite merken;
Hier is een gladde veêl, die naar de voeten speelt;

Hier is geen schel noch schelp, daar 't kwaad is door te bijten,
Eer dat men tot de pit en keest of kern geraakt;
Hij heeft zijn tanden op zijn nagels niet te slijten,
Die in dit helder werk zijn werk van lezen maakt.

Een ander dichte diep, en hebbe zijn vermaken
Dat hij een klein getal van lezers maar behaagt:
Een kok, die sausen vent die vele tongen smaken,
Heeft nering in zijn huis wanneer een ander klaagt.

Effen wagenschot — want wij behooren edelmoedig te zijn en kiezen daarom uit den stroom van Westerbaens niet altoos even keurige beelden het geestigste en gelukkigst gevondene — behoef ik te zeggen dat effen wagenschot het hout niet is waar groote dichters uit plegen gesneden te worden? Zeker staat Cats' eenvoudigheid hem niet in den weg. Zij lokt tot hem, meer dan zij van hem vervreemdt. Zij maakt hem verstaanbaar, ook voor de groote menigte van het tegenwoordig geslacht; ook daar waar aan Hoofts gedachte veeltijds de keel wordt toegebonden door worgende woorden, waar Huygens door al te groote puntigheid ongenaakbaar wordt en afschrikt, waar zelfs de tot populariteit geschapen Vondel door de snelheid van zijne vlugt het oog van den huidigen lezer ontvaart. Doch de eenvoudigheid is bij Cats geene deugd, en het kan niet om harentwil zijn dat hij in de tweede helft der 19de eeuw zoo vele vereerders vindt. Zijne eenvoudigheid is de platheid in persoon. Zij is omslagtig, breed-

sprakig, langdradig. Zij vervoert hem tot het uitspinnen van onbeduidende denkbeelden en het aanwenden van met de poëzie onbestaanbare beelden. Zij is, om kort te gaan, zijne zwakke zijde.

Laat daar des Heeren ark! Des Hemels diepe zaken
En staan u niet te zien, veel minder aan te raken.
Niet zoeken is hier best; niet weten hier verkiest;
Die zoekt, en vindt het niet, of die het vindt, verliest.

zoo spreekt hij ergens over de verborgenheden der godsdienst, en deze verzen zijn voorwaar de slechtsten niet. Zijne dichterlijke werken zouden er voorwaar geene schade bij geleden hebben indien hij bij het schuwen van de diepe zaken des hemels meer sympathie gekoesterd had voor de diepe der aarde; indien hij de zaligheid van het niet-weten en niet-zoeken, instede van haar uit te breiden tot de kennis van het menschelijke hart en den menschelijken geest, beperkt had tot die van het bovenzinnelijke. Doch hoewel de roem van zijne menschenkennis in vele opzigten eene geroofde reputatie is, en ofschoon al zijne wetenschap van de bewegingen onzes gemoeds zich bepaalt tot de buitenzijde, het door hem voor zijnen *Spiegel van den Ouden en Nieuwen Tijd* geplaatste motto: *Hominem pagina nostra sapit*, behelst nogtans geene grootspraak en zou verdienen geschreven te staan op de eerste bladzijde van de volledige verzameling zijner schriften. „Hij was geen Rubbens, geen Van Dijk; hij had meer van Ostade, van Van de Velde en dergelijke meesters": dit oordeel van Van Wijn dunkt mij de ware sleutel tot het geheim van Cats' tegenwoordige populariteit. Hem op het voetspoor van Feith en van de Kruijff aan het nu levend geslacht voor te stellen en aan te bevelen als eene bij uitnemendheid onschuldige lektuur, eene kweekschool van deugd en godsdienst, wie zal dit ondernemen? 's Dichters eigen openhartige bekentenis:

Mijn aard was van der jeugd genegen om te mallen,
En 't vrouwelijk geslacht dat heeft mij wel bevallen —

dit gulle woord van den twee-en-tachtigjarigen grijsaard is eene voldoende waarschuwing. Geen fatsoenlijk meisje van onzen tijd kan een gedicht van Cats ten einde toe lezen; geen onzer opgeschoten knapen straffeloos bladeren in de dichterlijke nalatenschap van den vromen Raadpensionaris. Het is er mede als met

de vertellingen van Lafontaine en met de romans van Voltaire. Doch tot lof van ons geslacht mag gezegd worden dat het de eene eeuw van de andere weet te onderscheiden, den kunstenaar af te zonderen van den moralist zoowel als van den dogmaticus, den dichter van het kind zijns tijds. En gelijk ieder heden ten dage een open oog heeft voor het schoon van de huiselijk-vaderlandsche schilderschool der 17de eeuw, gevoelt ook klein en groot in den tegenwoordigen tijd de blijvende dichterlijke waarde van Vader Cats.

Jan Luyken, hetzij men bij het noemen van dien naam aan den minnezanger of aan den mysticus, aan den dichter der *Duitsche Lier* of aan dien van *'s Menschen Begin, Midden en Einde* denke, kan misschien in sommige opzigten met Cats vergeleken worden; ook ofschoon bij dezen de kloof tusschen wereld en godsdienst, tusschen natuurleven en hooger leven, nooit zoo wijd gegaapt heeft. Indien men bij het aanduiden van de grenzen van Cats' talent billijkheidshalve elke nevens elkanderstelling van hem en van den dramaticus in Bredero of van den lyricus in Vondel achterwege behoort te laten, het kan zijne nuttigheid hebben om, met die eens dichters als Luyken in de hand, de snaren te tellen op de lier van Cats, den meester en ouderen tijdgenoot. Het voordeel der veelzijdigheid is bij deze vergelijking ongetwijfeld aan den kant diens meesters; evenzeer dat der wereld- en der boekenkennis. Doch ik geloof niet dat het noodig is meer dan een tweetal van Luykens gedichtjens aan te halen om mijne lezers aanstonds te doen gevoelen dat sommigen onder onze poëten der 17de eeuw aan hun speeltuig toonen hebben weten te ontlokken die nimmer geklonken hebben onder den vingerdruk van Cats. Ik open de *Duitsche Lier*, het klein octavo-boekje, zoo veel dunner en beknopter dan de welbekende foliant met de door Westerbaen herdachte prenten, en vind op de eerste bladzijde de beste:

LUCELLA.

'S Ochtends, als het haantje kraait
  Onder 't klappen van zijn wieken,
  Als de dag begint te krieken,
Eer de huismus ploegt of zaait,
  Gaat Lucella bloempjes pluiken,
Daar zij 't gretig oog meê streelt:
  Bloempjes die naar honig ruiken,

Daar de lekkre bij in speelt.
O Lucel, wier bloeijend schoon
Al het puik der veldgodinnen
Pralende komt te overwinnen,
Strijkende de schoonste kroon,
Waard ten troon te zijn verheven —
Laat deze oogen-streelderij!
Wordt gij van een lust gedreven
Tot de bloemen, ga met mij.
Loop niet meer door 't wilde lof,
Ga met mij in Liefdes gaarde;
Schoonste nimf, daar baart ons de aarde
Bloemen van een eêlder stof;
Die alleen de reuk niet vleijen,
Maar met liefelijk gevoel
Schaffen duizend lekkernijen,
Door een streelend geestgewoel.
Liefdes hof braveert het al:
Laat het haaglen, laat het waaijen,
Laat den hemel bliksems zwaaijen.
Met een zwaren donderval;
Laat de gure winter beven,
Dat al 't geurig groen bederft'
Liefdes bloemen blijven leven,
Laat het sterven wat er sterft!

Al hetgeen in dit versje gevonden wordt, niet slechts aan keurigheid van uitdrukking en versifikatie, maar ook aan jong menschelijk gevoel en bovenal aan heilige geestdrift, wordt bij Cats gemist. Ook Cats is een waarnemer der natuur, van de velden, van den hof en zijne schatten; doch hij bestudeert deze voorwerpen niet om hun zelfswil, hij neemt hun leven niet in zich op, zij vloeijen bij hem niet ineen met het leven der menschen. Hem is de natuur een groot lessenboek, eene verzameling van zijdelingsche spreuken Salomo's. Hoewel hij niet ontkent dat de bloemen ook van liefde fluisteren, de liefde is volgens hem toch eerst dan begeerlijk wanneer men zorg draagt er niet mager van te worden; en wel is hij dwaas, beweert hij, de man die om harentwil zijn middageten onaangeroerd laat:

Vrijt met een lustig hart. Waartoe bedroefde zinnen?
Doet als het veldhoen plag: dat weet zich vet te minenn.
Gij die een frissche maagd uit reiner minne dient,
Belief haar naar den eisch, maar blijf uw eigen vriend.

Wat dunkt u van dien patrijs? Doch zoo is de man; en wij moeten blijde wezen dat hij van zijn zich vetminnend veldhoen niet den een of anderen kraanvogel gemaakt heeft, met een papieren kap om den kop, vol stroop of lijm. Wij kunnen het niet loochenen: een van de teederste en verhevenste gevoelens waarvoor de menschelijke boezem vatbaar is, een dat tevens de schering en inslag van zijn eigen verzen pleegt te vormen, wordt telkens bij Cats, ik zal niet zeggen bezoedeld of ontheiligd, want met al zijne onbetamelijkheden is en blijft hij in zijne soort een zuiver man, maar zoo ruw aangegrepen en zoo plomp voorgesteld, dat men al lezend veeleer wanen zou aan te zitten aan het nageregt van eene boeren-bruiloft, dan te gast genoodigd te zijn door een Stadhouder van de Leenen en Groot-Zegelbewaarder van Holland.

De geschiedenis van Aramantus en Amila, door Jan Luyken bezongen onder het opschrift: *Getergde min doet wonderen*, is, de beknoptheid niet medegerekend, een dier verhalen gelijk er in den *Trouwring* zoo velen door Cats bij elkander gesteld zijn en gelijk hij er ook in andere gedeelten van zijnen dichtarbeid op menige plaats heeft weten in te vlechten. Doch reeds bij de eerste lezing wordt men een groot verschil gewaar:

Zoo zag Armant zijn lief Amiel,
Zijn heil, zijn vreugd, zijn hart, zijn ziel,
Met traantjes op de bleeke wangen
En 't hoofd op een gebogen hals —
Zij zuchtte, en riep ter krop uit, bange:
„Balsturig lot, wat zijt gij valsch!" —

Zoo zag die wakkere oorlogsgast
Zijn liefstes zachte handjes vast
Ten rug geboeid met harde snoeren,
Gekneveld van den Arabier,
Om als een duifje weg te voeren
Voor de oogen van een wreeden gier —

Die met een troep verraders kwam,
En scheurde dit onnoozel lam
Als winter-wolven uit zijne armen.
Hij roert noch voet, noch hand, noch oog;
Men hoort zijn krijgsstem niet alarmen;
Hij staat gelijk een marmor-boog.

„Armantus, hoe, waar is nu 't pit,
Dat in uw sterke spieren zit?"
Zoo riep de Mingod in zijne ooren:

Die stem herwekt zijn dappren geest,
Die, door te heete en heev'ge toren,
Was als verstrikt en weg geweest.

Nu stroopt hij 't snijdend kampzwaard bloot,
En zweert Argilucus den dood,
Bij Ammons bliksemvuur en donder.
Met valt hij als een tijger an,
En zendt, met d' eersten klink, naar onder
Zijn allereersten wederman.

Zoo vaart hij als een boschleeuw voort,
Maait wederzijds, en scheurt en moordt
Al wat hem naakt, om wraak te boeten,
Al staâg weêr met een nieuwen moed;
Tot hij, van 't hoofd tot aan de voeten,
Bespat was met Arabisch bloed.

Dus woedende, vat hij Argiel
Met deze woorden aan: „O ziel,
Die mij mijn schoone bruid ontkaapte!" . . .
Met veegt hij 't zwaard de halsstrot door
En wierp den kop, zoo die nog gaapte,
Daar 't bloed van droop, Amila voor.

Nu smijt hij 't rookend staal daar neêr,
Ontboeit de blaauwe handjes weêr,
En veegt de traantjes van haar koonen,
En streelt haar ziel met zoete reên,
Omhelst heel vriendelijk die schoone,
En strijkt met zijne Amila heen.

De vraag is niet hoe vele duizendtallen catsiaansche versregels men zou wenschen te missen, indien men daarvoor deze eene bladzijde in de plaats bekomen kon. Ook laat ik aan anderen het onderzoek over naar de uitheemsche bronnen waaruit én Luyken deze en dergelijken zijner romancen, én Cats zoo menig door hem bearbeid treffend liefdesgeval mogen geput hebben. Mijn oogmerk is bereikt indien ik den lezer voelbaar heb gemaakt dat de leegte die Cats achterlaat in onzen geest, de koelheid waarmede hij ons gemoed als met eene ligte ijskorst overdekt, niet minder behooren verklaard te worden uit zijne apathie dan uit zijn gebrek aan teederheid. De *Duitsche Lier* is, indien men wil, een dartel boekje. Van het zestigtal gedichtjes, die het bevat, kunnen niet veel meer dan een half dozijn ten overstaan van een gemengd publiek voegzaam aangehaald worden. Doch al was Cats, anders als Luyken, zoo stemmig als een begijntje, ik bid u, hoeveel ontbreekt niet aan een dichter die hartstogt mist?

Misschien geeft men er zich over het gemeen niet genoeg rekenschap van, dat hartstogten op te wekken de eigenaardige roeping is der kunst, en dat eene magt die bestemd is om driften te doen ontwaken ook zelf uit driften moet geboren zijn. In zichzelve is de kunst nooit onzedelijk; doch het ontroerend vermogen waarover zij beschikt ondermijnt ligtelijk in ons gemoed het zedelijkheidsgevoel, en het is geenszins ten onregte dat menschen met strenge begrippen van hetgeen eerbaar en rein is, vooral wanneer zij op zekeren leeftijd gekomen zijn, de kunsten wantrouwen en er de aandacht van het opkomend geslacht van zoeken af te leiden. Een volkomen onschuldig genot levert de dienst van het schoone alleen voor de zoodanigen op die niet te eenemaal onervaren zijn in de kunst der zelfbeheersching; en aangezien de groote meerderheid der menschen op dat gebied wel altijd tot de klasse der dilettanten zal blijven behooren, zal men het nimmer ten kwade kunnen duiden indien er zich waarschuwende stemmen verheffen tegen eene eenzijdige ontwikkeling van het schoonheidsgevoel. Niettemin zijn ze doodgeboren, de kunstgewrochten waarin het gevaarlijk vuur van den hartstogt, zoo niet opvlamt en blaakt, dan ten minste zachtkens sluimert. Ik geloof dat het Jules Janin is die gaarne te velde pleegt te trekken tegen den quasi-moraliserenden invloed van het tooneel; en, hoe hij ook heeten moge, wie deze meening voorstaat heeft volkomen gelijk. De schouwburg, — en in ruimer of beperkter zin kan men hetzelfde zeggen van concerten, van tentoonstellingen, van romans, van bundels poëzie — de alle uitingen der kunst in zich vereenigende schouwburg is onuitstaanbaar indien hij verveelt, hij kan alleen belangstelling wekken door in het gemoed te tasten. Een apathisch tooneel is als een visch op het drooge. Passie is hier het eerste vereischte, passie het tweede, passie het derde. Doch hartstogten zijn geene olie in de heilige lamp der deugd, en ligter zal iemand door den schouwburg gevormd worden tot een held dan tot een braaf mensch.

Het zou mij weinig moeite en niet veel drogredenen kosten om de stelling vol te houden dat alle helden eene soort van brave menschen en alle brave menschen eene soort van helden zijn. Doch wanneer ik aan den Deventerschen predikant Jacobus Revius denk, den tijdgenoot van Cats, behoef ik tot opheldering van mijne

meening geen heil te zoeken bij afgetrokken redeneringen. Revius was — en wederom met opzet plaats ik nevens Cats, tot kenschetsing van diens verdiensten, een dichter dusgenaamd van den tweeden rang — Revius was een hartstogtelijk man. Hij was dit in zijn kerkelijken ijver, in zijne vroomheid, en ook in zijne vaderlandsliefde; en dit is de reden dat men bij hem gelijk bij Luyken, ofschoon op zeer onderscheiden gebied, toonen hoort weêrgalmen wier echo men vruchteloos zou trachten op te vangen onder het lezen in Cats [1]). Neem diens *Twee-en-tachtig jarig* leven ter hand, neem welk ander deel van zijne werken het ook wezen moge, nergens gevoelt gij u in betrekking gesteld tot den tijdgenoot van den vrijheidsoorlog, tot het kind dier eeuw waarin Nederland voor zijne nationaliteit en te gelijk voor zijn protestantisme vocht. Lees daarentegen dit epigram van den evangelieprediker Revius: „Op het vergaan van 't Spaansche schip genaamd *de Heilige Geest*," en in niet meer dan vijf en twintig regels daagt plotseling een geheel tijdvak der vaderlandsche geschiedenis en een van het hoofd tot de voeten geharnast voorgeslacht voor u op:

Het domme bijgeloof geeft schepen en galeijen
Den name van de Goôn, die hen in zee geleien;
  Zoo droeg weleer het schip, daar Paulus innevoer
  Naar Rome toe, den naam van Castor en zijn broêr,
De Spanjaard speeltet na; zijn lastige caraken,
Zijn grove galioens, en al wat hij laat maken,
  Den titel hebben moet van een gewijden Sant,
  Opdat het veiliglijk mag komen aan het land.
Het eene wordt gedoopt *Maria*, Godes moeder,
Het andre *Nicolaas*, der schipperen behoeder,
  Het derde vormt men met den name van *Clement*,
  Die alle zonden weet, en alle diepten kent.
Was 't niet een razernij, dat in de West-armade.
De'n oude'n Admiraal, die goud en zilver laadde,
  Den name voeren dorst van God, den *Heilgen Geest?*
  Hoveerdiger bestaan is, dunkt mij, nooit geweest.
Geen wonder isset ook, dat God, die zulke zonde
Niet lijden kan, hem heeft doen zinken in den gronde
  Met takels en geschut, met menschen en met vracht;
  Dat iemand die het hoort met regt daaromme lacht
En zegt: de Heilge Geest weleer op 't water zweefde,
Toen God de wereld schiep en maakte'n al wat leefde;
  Maar onder 't water duikt des Spanjaards Heilge Geest!
  Zoo isset dan voorwaar de regte niet geweest.

---

1) Even als Jan Luyken's *Duitsche Lier* zijn ook de gedichten van Revius opgenomen in het hierboven genoemd Klassiek Letterkundig Pantheon, uit-

Dit zich verblijden in het ongeluk van anderen, dit spotten met hunnen ondergang, is in hooge mate hetgeen men pleegt te noemen onchristelijk. Een anders kerkgeloof te beschimpen, vooral indien men zich voor een voorvechter der gewetensvrijheid uitgeeft en als zoodanig optreedt, is ver van deugdzaam. De oud-testamentische voorbeelden van leedvermaak over het onvermogen der afgoden of over den val van de vijanden des uitverkoren volks, die Revius tot verdediging van zijn hekeldicht zou hebben kunnen bijbrengen, worden door de regtbank der zedelijkheid als oneerlijke sofismen van de hand gewezen en ter zijde gesteld. Doch wat wij ook tegen hem mogen inbrengen, Revius toont zich, en daarmede is alles gezegd, een dichterlijken geest. Er tintelt iets in zijne aderen, kookt iets in zijne borst, vonkelt iets in zijn ondeugend oog. Op den bodem van zijne spotternijen ligt en brandt een groot gevoel. De volgende strofen uit zijn *Gebed* voor de verovering van 's Hertogenbosch door Frederik Hendrik drukken de zielsvervoering uit van eene geheele natie die, bij het kampen voor hare onafhankelijkheid, zich bewust is te strijden voor al hetgeen den mensch op deze aarde dierbaarst en heiligst is. Het is of men in onze dagen een poolschen priester der revolutiepartij hoort bidden om den val van den Moskovischen overheerscher:

Gij, die in den Hemel woont,
En van daar de vorsten kroont,
Die hier wagen goed en leven
Om den vijand te doen beven,
Die vertredet uwe eer:
Wil ons hooren, lieve Heer! . . .

Neem den vijand zijnen moed,
Neem hem wijsheid ende spoed,
Neem hem koren ende haver,
Neem hem krijger ende graver,
Neem hem harnas en geweer:
Wil ons hooren, lieve Heer!

Maak versaagdheid in de stad,
Maak de wakers moe en mat,
Maak onveilig hare straten,
Maak onwillig haar soldaten,
Zege en zegen van haar keer:
Wil ons hooren, lieve Heer!

---

gegeven door den heer Roelants te Schiedam. Beide bundeltjes, en desgelijks de *Stichtelijke Rijmen* van Kamphuyzen, werden bezorgd door Prof. van Vloten, die daarmede een prijselijk werk verrigtte.

Maak den overste veracht,
Doe verkwijnen zijne magt;
Maket dat de burgerije
Weigere zijn heerschappije
En den Staten hulde zweer:
Wil ons hooren, lieve Heer!

Komt de Spanjaard voor den dag,
Om ons heir te bieden slag
Of de stede te ontzetten —
Uwen adem moet hem pletten,
En wegblazen als een veêr:
Wil ons hooren, lieve Heer!

Zendt hij hun, in hunnen nood,
Wijn of voeder, kruid of lood,
Laat het blijven onderwegen
Laat het van ons zijn gekregen;
Smijt zijn wapenen omveer:
Wil ons hooren, lieve Heer!

Laat Filips van zijnen schat
Niet ontvangen dit of dat;
Geef dat hij, na lange hopen,
In zijn eigen nest gekropen,
Zuig' zijn pooten als een beer:
Wil ons hooren, lieve Heer!

Maket zijnen buidel lek;
Zend hem duurte en gebrek;
Dat zijn krijgsvolk onbetalet
Hunne schade aan hem verhalet,
Die nu teren op hun smeer:
Wil ons hooren, lieve Heer!

Jaget eenmaal uit den Bosch
Beiden wollef ende vos,
Schik daar uwe trouwe knapen,
Weid er de verdoolde schapen
Met uw goddelijke leer:
Wil ons hooren, lieve Heer!

Hetgeen Cats tot dichter maakt, ook ofschoon er nooit uit zijne anders zoo populaire pen zulke verzen gevloeid zijn, is de waarheid van zijne poëzie. Overal in zijne werken is hij zichzelf, geeft hij zich gelijk hij is en voor niet meer dan hij is, handhaaft hij zijne eigenaardigheid. Niets is gemakkelijker dan hem na te volgen in zijne manier, zijne wendingen, zijne versifikatie; en te allen tijde heeft het in ons vaderland gekrield van huis- of kamerpoëten die met beter of minder goed gevolg catsiaansche versjes wisten zamen te stellen. Doch het is eene verdienste, het getuigt van

oorspronkelijkheid, dien traut te hebben uitgevonden. Cats is nieuw geweest; en een dichter die dit weet te zijn is onverslijtelijk. Het kost ons eenige inspanning om tot eene voorstelling van zijne persoonlijkheid te geraken, en het intrigeert ons hoe hij zich mag hebben voorgedaan en welken indruk hij mag te weeg gebragt hebben in de werkelijkheid. Hetgeen hij in zijne eigene levensbeschrijving van zichzelven verhaalt bevredigt niet. De bewoordingen zijn te algemeen, en de moraliserende strekking van het geheele dichtstuk wischt de trekken van 's dichters beeld al te zeer uit. Doch uit deze en gene anekdote, door anderen bewaard gebleven, blijkt genoegzaam dat de dichter in hem zamengegroeid was met den mensch en dat wij in zijne poëzie een getrouw afdruksel van zijn wezen bezitten. Op inwendige gronden zonder ik van die berigten uit hetgeen door Bilderdijk beweerd wordt, dat namelijk zijne vrouw „hem (als men 't noemde) zeer onder den toffel had." Ofschoon deze ramp in zeker opzigt niet meer dan zijn verdiende loon geweest zou zijn, — verdiend om den leelijken poets door hem gespeeld aan het Middelburgsch meisje dat arm was en zijne vrouw *niet* werd, — geloof ik nogtans dat Cats de waarheid spreekt wanneer hij roemt in het geluk der vijf en twintig jaren dat de Amsterdamsche jufvrouw Valkenburg zijne echtgenoot was. Dat zij liever Plutarchus las dan „romansche grillen," zou kunnen doen vermoeden dat zij wel eens een hartig woord van afkeuring zal hebben doen hooren over de werken van haren gemaal; doch het bezoek door hem in haren grafkelder afgelegd, het feit (hoe onbehouwen dan ook door hem verklaard) dat hij na haren dood geen tweede huwelijk aanging, schijnen te pleiten voor een huiselijk leven zonder stoornis en rijk aan zoete herinneringen. Inzonderheid pleit daarvoor de bevallige aanhef van het gedichtje:

Als van twee gepaarde schelpen
De eene breekt of wel verliest,
Niemand zal u kunnen helpen —
Hoe men zoekt, hoe naauw men kiest —
Aan een die met effen randen
Juist op de andre passen zou.
De oudste zijn de beste panden,
Niets en gaat voor de eerste trouw.

Veel geloofwaardiger dan de overlevering van die opgeheven pantoffel dunkt mij het verhaal van de versjes en spreukjes waar-

mede, naar het getuigenis van den Pensionaris Hoornbeek, de door Cats gehouden notulen opgevuld waren. Hetzij hier spraak is van den tekst zelf dier deftige bescheiden, hetzij Hoornbeek gedoeld heeft op zekere kantteekeningen, wij kunnen ons Cats gereedelijk voorstellen, gezeten in de Vergadering van de Staten van Holland, luisterend naar zijne eigen invallende gedachten, meer dan naar de verslagen of redevoeringen der afgevaardigden, en de zich in zijnen geest aanstonds tot rijmpjes vormende denkbeelden, diepe en ondiepe, opteekenend op het voor hem op de groene tafel uitgespreid papier. Misschien is deze en geene andere de geboortegeschiedenis der menigvuldige spreuken in den *Spiegel van den Ouden en Nieuwen tijd.* Doch het teekenachtigst van al schijnt mij hetgeen te lezen staat in een uit Londen geschreven brief van den ambassadeur Nieuwpoort aan Jan de Witt, in antwoord op diens communicatie van zijn voorgenomen huwelijk: „Ik zal dezelve op dat werk zoodanig een succes wenschen als daar de Heere Cats mij met een statig aangezigt, in het collegie van de Heeren Gecommitteerde Raden, even na ik getrouwd was, mede geliefde te feliciteren; namelijk, dat Uwe Edel. malkanderen mede tot *flenteren mogen verslijten.*" Om uit den grond des harten en met een onvertrokken gelaat zulk eene huwelijksfelicitatie uit te brengen, moet men een uit één stuk gegoten man zijn; en mogelijk is deze kleine kluchtige herinnering van onzen gezant in Engeland voldoende om het vermoeden van gemaaktheid, indien wij geneigd mogten zijn den dichttrant van Cats voor knutselwerk of affektatie te houden, uit onzen geest te verbannen.

Bij schier volstrekte gelijkheid van toon en behandeling is er evenwel tusschen de werken van Cats ouderdom en die van zijnen mannelijken leeftijd (zijne jongelingsjaren zijn voor de poëzie onvruchtbaar geweest, of wel er is daaruit zoo goed als niets bewaard gebleven) een zeer merkbaar verschil. Met de jaren is ook de praatziekte toegenomen, en van de groote verscheidenheid van onderwerpen waardoor de *Minne-* en *Zinnebeelden*, de *Emblemata*, de *Spiegel*, het *Huwelijk*, en vooral de *Trouwring* zich kenmerken, is in het *Buitenleven* en vervolgens veel verloren geraakt. Het een door het ander genomen levert welligt de *Trouwring* den besten maatstaf op van Cats talent, en mijne le-

zers zullen het mij niet ten kwade duiden indien ik de herinnering aan een tweetal verhalen uit dien merkwaardigen bundel voor eene wijl bij hen tracht te verlevendigen. Moet ik daarbij afzien van het voornemen om ook van meer dan een meesterstukje uit de *Emblemata* of uit den *Spiegel* te gewagen (er schuilen in die twee afdeelingen sommige voortreffelijke gedichtjes), men stelle die onvolledigheid op rekening van den vooral bij Cats onvermijdelijken dwang tot kiezen.

„Mandragende Maeght, ofte beschrijvinge van het houweliek van Emma, dochter van den keyzer Charlemagne ofte Karel de Groote, met Eginhard, des zelfs Secretaris:” reeds deze titel verraadt den meester in het zamenstellen van volksromans. Een secretaris, een geleerde, een *homme de rien*, die het hart en de hand van eene keizersdochter weet te winnen, meer is niet noodig om aanstonds de belangstelling te wekken van een uitgebreid publiek — het publiek der niet-geblaseerden. Want Cats, men houde dit in het oog, is van nature de minstreel der weinig of niet beschaafden; en toen zijne werken, naar het getuigenis van Bilderdijk en Feith, enkel nog gelezen werden door den minderen man, hadden zij daarom niet opgehouden aan hunne oorspronkelijke bestemming te beantwoorden. Vermoedelijk heeft er nooit in Nederland, zoo min in de eigen dagen van Cats als daarna, onder de meer ontwikkelden eene klasse van personen bestaan die zichzelven in zijne dichtwerken teruggevonden hebben. De jongelieden van min of meer goeden huize zijn nooit bekoord kunnen worden door Jozefs *zelfstrijd;* de welopgevoede meisjes hebben te allen tijde geglimlacht om den *Wegwijzer ten Huwelijk uit den Doolhof der Kalverliefde.* Daarentegen schijnt de *Mandragende Maagd* geknipt te zijn geweest voor het volk. De toestand door dezen titel aangeduid — een meisje dat haren minnaar, uit vrees voor ontdekking, bij het aanbreken van den dag op haren rug over het besneeuwde wandelpad draagt — is in strijd met de eischen van een gekuischten smaak. De groep is wanstaltig; en het verwondert mij dat Staring tot tweemalen toe, eerst in *Emma van Oud-Haarlem* en daarna omgekeerd in *de Verloofden,* beproefd heeft dit reddelooze eenigzins goed te maken. Doch voor bedenkingen van deze soort is Cats te allen tijde doof geweest. Als naar gewoonte heeft hij ook hier eene zedeles op het

oog, of hetgeen bij hem daarvoor doorgaat; en het trouwgeval van Eginhard, die als de andere Abélard eener vroegere Héloïse aan Prinses Emma les komt geven in de wetenschappen en haar intusschen doet bezwijken voor zijnen hartstogt, geeft hem, aan het slot des verhaals en bij wijze van rekapitulatie, aanleiding tot eene redekaveling in proza over het al of niet betamelijke van dergelijke echtverbindtenissen. De aanhef van deze nabetrachting, onveranderlijk gekleed in den vorm eener zamenspraak tusschen den telkens wederkeerenden Philogamus en den onuitputtelijken Sophroniscus, is karakteristiek:

„SOPHRONISCUS. Wat dunkt u van dit stuk werks? Houdt gij hetzelve niet voor gansch gedenkwaardig?

„PHILOGAMUS. Mij dunkt dat Eginhard moest gelezen hebben den raad, dien doctor Cœpolla, een groot regtsgeleerde, geeft aan de jongelieden om spoedig tot een huwelijk te geraken, daar ze anders niet wel middel toe zien.

„SOPHRONISCUS. Wel, wat is dat voor een raad?

„PHILOGAMUS. Dat ze zich meester moeten zien te maken van den goeden naam van hunne beminde, en dat ze, zoo doende, wel voorts te regte zullen komen; dewijl de ouders in dien gevalle, en alle de vrienden die hun tegen zijn, daardoor straks anders van gevoelen worden.

„SOPHRONISCUS. Voor mij, ik en acht zoodanigen raad niet met allen. Want vooreerst, zoo zie ik dat de raad van uwen doctor Cœpolla nog een anderen raad van doen heeft, daar hij voor gewis geen raad toe geeft of heeft; want schoon iemand in zoo goed een zake zoo kwaden weg ware gezind in te slaan, weet Cœpolla wel raad om zijnen raad in 't werk te stellen? weet hij zijn leerlingen wel zoodanige krachtwerkende woorden in den mond te leggen, waardoor een eerbare deerne zal bewogen worden haar beste pand over te geven ten luste van den eenen of den anderen mooiprater? En schoon hij zulks al wist te doen, als hij geenszins en kan, zoo is het al vrij bedenkelijk of uw doctor Cœpolla dit al wel voorheeft, en of er uit volgen zoude hetgeen hij meent en de jongelieden wil inbeelden.

„PHILOGAMUS. Hoe! is er te twijfelen aan hetgeen de ervarenheid nu dikwijls heeft geleerd, en dat ook heel onlangs? Ik weet een vader, die met de vrienden van zekeren jongeling,

zijns dochters vrijer, op de huwelijksche voorwaarden malkanderen niet wel kunnende verstaan (met het maken van dewelke zij luiden onderling bezig waren), kwam schielijk en met een grammen zin in de keuken geloopen, roepende tot de keukenmeid: „Spit af, meisje! hier van en zal niet vallen." Maar zijne zuster, moei van de toekomende bruid, hem ter zijden genomen en wat in 't oor geluisterd hebbende: hoe het met de dochter al stond en dat ze wel haast mogt komen te bevallen, is hij plotselijk daarop van meening veranderd, roepende op staanden voet: „Spit aan, meisje!" en, sluitende zonder verder verschil de huwelijksche voorwaarden, wenschte hij de lieden veel geluks. Even denzelfden inval had, zoo ik geloove, Keizer Karel de Groote, als hij zijn dochter Emma vond in den stand als wij gelezen hebben; en dit is, mijns oordeels, hetgeen waar op doctor Cœpolla heeft gezien, als hij den voorzegden raad de jonge lieden gaf."

Indien in de onverstoorbare kalmte waarmede Cats aan deze en dergelijke zamenspraken voortspint iets onbetaalbaar naiefs is, er is ook iets zeldzaam onergdenkens in den overvloed van bijzonderheden door hem verkwist aan de beschrijving der gevoelens waarvan zijne helden en heldinnen wederzijds blaken. Op dit gebied is zijn geloof in onze ligtgeloovigheid onbegrensd en geene onwaarschijnlijkheid zoo groot of hij spelt haar ons op de mouw. Het middel waardoor Eginhard den weg naar Emma's hart leert vinden bestaat in een kunstig omgetrokken A B C; zulk een A B C is ook de vorm waaronder het meisje hem berigt geeft van hare stille genegenheid voor hem; en de dichter, die zich eenmaal voorgenomen heeft u niets te sparen, lascht beide kalligrafische oefeningen van A tot Z halverwegen zijn geschiedverhaal in. De secretaris schrijft aan de prinses:

A Adem mijner ziel,
C Ciersel van het rijk,
  E Eer van onzen tijd,
  G Glans van al het land,
I Ion mij wat ik wensch,
L Laaf mijn dorre ziel,
  N Neem mijn smarte weg,
  P Proef wat gunst vermag,
R Roosje nooit geplukt,
T Troost van mijn gemoed,

B Bloem van onze steden,
D Dal van zoetigheden,
  F Fakkel van de jeugd,
  H Hof van alle vreugd,
K Kom tot mij genaken,
M Min tot ons vermaken,
  O Oefen minnestrijd,
  Q Quist geen nutten tijd,
S Schoonste van den lande,
V Vonk voor wie ik brande,

W Wellust van mijn hart, Y Yder eens vermaak,
Z Zee van honigraat, — Ach, had ik eens den smaak.
Hier staat mijn penne stil, ik laat het dichten blijven;
Daar zijn geen letters meer, hoe kan ik verder schrijven?
Princesse, 't is genoeg, mijn A B C is uit;
Gij, gun mij voor het lest een kusje tot besluit;
Een kusje, waarde maagd, dat nooit en is gegeven,
Als daar het innig hart te pande was gebleven,
Een kusje duizendmaal en duizendmaal gekust,
Dat staag het vuur ontsteekt en nimmer uit en bluscht.

Emma, die op zekeren dag dit gedicht vond liggen op den lessenaar, waaraan zij gewoon was met Eginhard te arbeiden, droeg zorg, dat hij niet lang daarna terzelfder plaatse haar antwoord aantrof:

A Aas van mijne jeugd, B Blusch mijn vurig minnen,
C Cus haar die u lieft, D Drenk mijn dorre zinnen,
E Edel uit den aard, F Frissche jongeling,
G Geest van mijnen geest, H Heusch in alle ding,
I Ieugd van mijne jeugd, K Kroon van alle staten,
L Lof van onzen tijd, M Mond vol honigraten,
N Nooit genoeg geloofd, O Offer aan de min,
P Puik van alle mans, Q Quel nooit uwen zin,
R Roem van al het rijk, S Schat van schoone leden,
T Tuin van alle vreugd, V Vloed van zoete reden,
W Wensch van mijn gemoed, Y Yemand sla mij dood,
Z Zeer geminde vriend! laat gij mij in den nood.
Maar denk niet, jongeling, al heb ik dat geschreven,
Dat ik mijn beste pand u ben gezind te geven;
Neen, vriend, en denk het niet. Ik ben van Keizers bloed,
Ik weet dat ik mijn jeugd voor Prinsen sparen moet.
Ik lijde dat je speelt, ik wil ook kluchtig schrijven,
Maar des al niettemin zoo wil ik eerbaar blijven.
Gij, draag dan eere toe, haar die u gunste biedt;
Jok, dat is u gejond; maar, Ridder, hooger niet.
Een kusje lijkewel, omtrent mijn teere wangen,
Dat zal ik om de kunst en te uwer eer ontvangen.
Maar laat het eerbaar zijn, en van zoo reinen aard,
Of gij mijn naaste bloed, een nicht of zuster, waart:
Want anders, zoo de zoen wordt harder aangedreven,
Ik zal u voor gewis uw kusje wedergeven,
Opdat geen slim venijn, uit uwen mond ontstaan,
Mij kan tot in het bloed of aan mijn harte gaan.
Wel, leer dan, zijt gij wijs, een Keizersdochter mijden,
Of anders (houd het vast) gij zult de straffe lijden,
De straffe nu gezeid: en zoo je 't weder doet,
Zoo weet dat ook mijn wraak al hooger rijzen moet.
Ik zal in volle maat, ik zal u laten smaken,
Wat spel het iemand maakt een vrouwelijk te raken;
Ik zal u - maar het is mij beter dat ik zwijg,
Tot ik eens nieuwe stof tot gramme zinnen krijg.
'k En wil niet voor den tijd mijn stille ziel verstoren,

Hierdoor heeft menig hart zijn zoetste vreugd verloren.
Nu, Ridder Eginhard, ik wensch u goeden dag,
Doe hier en overal gelijk een Ridder plag.

De dichterlijke waarde van dit alles is uiterst gering, en had men hier niet te doen met eene zich nog eerst vormende en voor het eerst ten tooneele tredende litteratuur, men zou voor deze matte toonen naauwlijks ooren hebben. Doch laat ons niet vergeten, dat er aan den leeftijd van Cats hier te lande eene dier omwentelingen voorafgegaan was, waardoor het leven van een volk tot in zijne diepste grondslagen pleegt geschokt te worden. De lijn, waardoor in onze vaderlandsche geschiedenis de midden-eeuwen gescheiden worden van den nieuweren tijd, is uitermate scherp. Aan den onmiskenbaren vooruitgang ging een tijdperk van stagnatie vooraf, en toen in den aanvang der 17de eeuw de letteren begonnen te leven, hadden zij zich op te heffen uit een diepen val. De romans van Cats staan in sommige opzigten lager dan de oude vaderlandsche romantiek die voorafging aan Maerlant. *Karel en Elegast*, *Floris en Blancefloer*, zijn onbetwistbaar fraaijer dan de *Mandragende Maagd* of dan het *Spaansch Heidinnetje*. Cats heeft eene poging gedaan om tot dien eenvoud en dat nationale terug te keeren, en het strekt hem tot lof dat de uitheemsche renaissance hem slechts tot op zekere hoogte heeft medegesleept. Doch al is zijne poging mislukt, wij mogen daarom niet vergeten hoe vele hinderpalen hij overwinnen, hoe vele nieuwe organen hij scheppen moest. De revolutie had het verledene weggevaagd, een nieuw geslacht was opgestaan, er hadden zich toestanden gevormd, te voren ongekend, en met het nieuwe leven was ook eene nieuwe taal geboren. Cats was geen genie, geen groote geest, geen ziener; doch om te zijn hetgeen hij was en voort te brengen hetgeen door hem geleverd is, werd eene zeer sterk sprekende individualiteit vereischt, een ongewoon karakter, een onverzettelijk talent. Zijne groote fout is dat hij het leven schier uitsluitend opgevat heeft van zijne sexuele zijde, de betrekking van man en vrouw nimmer uit het oog verliezend en daaraan tot in zijnen ouderdom al zijne aandacht wijdend. Dit maakt zijne gezamenlijke dichtwerken tot een door zijnen omvang gedrochtelijken bundel erotische poëzie. Dit heeft hem gebragt tot die somtijds

koddige en meestentijds walgelijke vermenging van de deftigheid eens zede- en godsdienstleeraars met de dubbelzinnigheid van een plattelands-minnedichter. Bij zijne gasten eene naar de zijne aardende ingenomenheid onderstellend met het onderwerp waarmede hij zelf tachtig jaren lang vervuld was, heeft deze waard met name aan zijne heldinnen gevoelens toegedicht die volslagen vreemd plegen te zijn aan het welgeaard vrouwelijk karakter, en aan zedige meisjes eene taal in den mond gelegd die naauwlijks zou behooren geduld te worden in de gezelschapszaal van een oude-mannenhuis. Doch met dat al heeft hij aan onze letterkunde sommige onwaardeerbare diensten bewezen. De fijnheid van zijne waarnemingen moge niet evenredig zijn aan hare massa, die massa is monumenteel; en men kan naar waarheid van hem getuigen dat hij eene eerbiedwekkende hoeveelheid menschelijk leven in zijne voorraadschuren bijeenverzameld en aan de nakomelingschap vermaakt heeft.

Indien men aan zijne ridder-romans (de lezer dulde deze min of meer onnaauwkeurige benaming) den navolger herkent, den voortzetter van een uit vroeger eeuw herkomstig genre, bij zijne tafereelen uit het nederlandsch volksbestaan is dit niet het geval. Eene tegenoverstelling als die van het boeren- en het visschersbedrijf in *Thetis en Galathee*, of als die van het land- en het stadsleven in de *Herdersklagt*, is zuiver zeventiende-eeuwsch. Tevens kind en schilder van zijnen tijd is de dichter hier niet slechts nationaal maar ook volkomen oorspronkelijk. Om tot den *Trouwring* terug te keeren, bezwaarlijk zal men in onze oude dichtschool iets zoo karakteristieks aantreffen als de zuid-hollandsche historie van *Liefdes Vossevel*; en zoo men al met reden aan Cats verwijten kan dat hij in deze blijgeestige novelle al te zeer afdaalt tot de zeden en gewoonten van den kleinen burgerstand, wij willen dankbaar erkennen dat de zoo even genoemde school aan deze condescendentie van den hooggeplaatsten Staats-minister een van hare gelukkigst geslaagde Jan Steentjes dankt. Zoo schijnt ook de meening geweest te zijn van den teekenaar en graveur die weleer dit trouwgeval illustreerde. De prenten in Vader Cats zijn dikwijls onbehagelijk; soms misteekend, soms noodeloos gechargeerd. Doch het drie- of viertal schetsen waardoor het *Vossevel* opgeluisterd wordt zijn bij uitstek goed gedijd; en indien

het mij vrijstaat een oordeel te vellen over den arbeid van den heer Kaiser, die zich de moeite getroostte om ten behoeve der Zwolsche pracht-editie al de platen der beste oude uitgaven over te brengen op staal, zou ik van meening zijn dat hij zich misschien nergens beter van zijne taak gekweten heeft dan te dezer plaatse. De zittende Venus in gesprek met Cupido; de overmoedige Faes leunend tegen Alette's deurpost; de liedjeszanger op de ton, met de zingende volksmenigte om hem heen en de bedrijvige handlangster achter hem — deze drie gravuren zijn even bevallig teruggegeven als vernuftig geconcipieerd.

Het middel waartoe de schooijer Faes zijne toevlugt neemt om zich door Alette, de jonge en rijke weduwe, tot echtgenoot te doen aannemen, is de ongemanierdheid zelve; en indien de liefde in den loop der eeuwen niet somtijds en vaak aan wanhopige minnaars edelmoediger en vooral geestiger listen ingegeven had, zou Cupido niet verdiend hebben ooit te worden afgebeeld met eene sierlijk gedrapeerde vossevacht om de leden. Doch de beschrijving van dezen al wederom ongelikten held: — hoe hij aan de dorp- of stedelingen wil doen gelooven dat Alette hem haar woord en meer dan dit gegeven heeft; hoe hij te dien einde zich aanstelt als een gepatenteerd minnaar en 's morgens vroeg, met medeweten van de door hem omgeprate jonge dienstmaagd Ruth, post vat in de openstaande voordeur, — deze teekening is klassiek en kan wedijveren met het beste dat ooit door Cats in dien trant geleverd is. Faes dan, op eenen schoonen morgen:

Begaf zich naar het huis daar zij in ruste lag,
Die hij nog evenwel ook in het duister zag,
En, om met goed beleid zijn aanslag uit te voeren,
Zoo gaat hij op de deur van zijn geminde loeren.
Daar staat hij langen tijd, op alle dingen let,
Tot Ruth de kamermeid de vensters openzet.
Toen trad hij binnen'shuis, niet als een gast van buiten,
Maar of hij als de weerd het voorhuis wou ontsluiten.
Zijn broek staat op de klink, zijn wambuis opgeknoopt,
Gelijk men uit het bed hij wijlen haastig loopt,
Zijn borstrok staat en gaapt en sloft hem bij de leden,
Zijn kousen hangen los en schuiven naar beneden,
Een slaapmuts op het hoofd en kamermuilen aan,
En ziet, dus ging de vos omtrent de deure staan.
Hij knikt een ieder toe: hij groet de naaste buren,
Hij spreekt de meisjes aan, die hier of ginder schuren,
Al wie maar uit en kijkt, dien biedt hij goeden dag
En draagt zich overal gelijk een buurman plag.

En tot een meerder glimp van deze looze vonden,
Zoo heeft hij voor de deur zijn kousen opgebonden;
Hij gaat in geen vertrek en kiest een stillen hoek,
Maar staat daar 't ieder ziet en nestelt zijnen broek;
Hij rigt zijn knevels op; hij rekt zijn stramme leden;
Hij wandelt op den stoep als met getelde schreden;
Geen lubben om den hals, geen bef of ommeslag...,
Een ieder stond en dubt wie dezen handel zag.

De ware reden waarom Cats het komisch verhaal waartoe dit fragment behoort bij de eerste uitgaaf van den *Trouwring* weggelaten heeft, is moeijelijk te bepalen. De uitgever van den tweeden druk, verschenen toen de dichter nog leefde, spreekt in het meervoud van redenen „den schrijver weleer bewegende" tot deze uitlating; doch hij regtvaardigt het opnemen van het *Vossevel* in zijnen herdruk enkel door de mededeeling dat hij „goedgevonden heeft onze landsluiden ook deelachtig te maken van het volgende trouwgeval." De bij uitstek inheemsche tint waardoor het geheel zich kenmerkt en waarvan de dichter-zelf zich zeer wel bewust was:

Sta bij, nieuwsgiere jeugd, hier is een stuk te lezen,
Dat in geen ander boek kan worden aangewezen;
Hier is een trouwgeval dat u Zuid-Holland zendt,
In Grieken nooit gepleegd, te Rome niet bekend —

wettigt eenigzins het vermoeden dat wij hier te denken hebben aan eene ware gebeurtenis, voorgevallen te Dordrecht of te 's Hage, onder 's dichters oogen of in zijne buurt, doch waarvan het onbescheiden zou geweest zijn gebruik te maken bij het leven der hoofdpersonen. Wat intusschen ook aanleiding moge gegeven hebben tot de aanvankelijke suppressie, het komt mij voor dat wij te dezer plaatse den echten Cats in zijne volle kracht aan het werk vinden: den fotograaf van het nederlandsch volkseigen; den omslagtigen doch niettemin aangenamen verteller: den niet bijster keurigen doch bij uitstek vaardigen versbouwkundige. De voorafspraak van het dichtstuk herinnert ons dat het *Vossevel* een letterkundig product is uit den renaissancetijd; doch de vinding van dien grieksch-mythologischen proloog is zoo eenvoudig, en past zoo volkomen bij het verhaal, dat men er niet als noode eene andere inleiding voor in de plaats gesteld zou zien:

Als Venus op een tijd Cupido wou gebieden,
Wat bij hem stond te doen omtrent de jonge lieden,
  Zoo riep zij 't olijk ding; het kwam van stonden aan,
  En ging daar in het groen omtrent zijn moeder staan.
Als Venus 't guitje zag, zoo kon ze straks bemerken,
Als dat het was gezind iets zeldzaams uit te werken:
  Het kind en was niet naakt, gelijk het plag te gaan,
  Maar hem was om het lijf een vossevel gedaan.
Als Venus dit vernam, wist zij niet wat te peizen,
Maar vroeg hem, of hij wou in verre landen reizen?
  „Neen," zeid' hij, „moeder, neen; maar daar is zeker vriend,
  Die moet van deze vacht op heden zijn gediend;
Hij vrijt een jonge weeuw; maar, wat hij heeft gebeden,
Bij hem is anders niet dan enkel smaad geleden.
  En ziet, de reden is, vermits hij maar en vrijt
  Gelijk men plag te doen omtrent den ouden tijd.
Toen was de zoete jeugd, en al ons rotgezellen,
Van alle kant bekleed met schaaps- of lammervellen;
  Dies ging ons burgerij in alle dingen rond,
  Zoo dat het innig hart hun lag als in den mond.
De vrijsters waren zoet als slechte tortelduiven,
En hadden zuiver waas gelijk als versche druiven,
  Zoo dat het gansch bedrijf, van maagd of jongeling,
  Tot al het minnewerk met regte voeten ging.
Maar wie om dezen tijd een vrijster wil belezen;
Die moet een slimme vos, geen lam of schaapje wezen:
  Want al wie heden doet gelijk men eertijds plag,
  En krijgt tot zijnen loon nooit blijden bruiloftsdag.
Dit meen ik dezen vriend op heden aan te zeggen,
En leeren hem het stuk met oordeel aan te leggen;
  Want zoo hij niet en wordt gediend van dezen raad,
  Zoo zal zijn gansche loon maar wezen enkel smaad.
Ik zal dit vossevel hem passen aan de leden,
Want ziet, om mijn behulp zoo heeft hij lang gebeden:
  En zoo hij dit geschenk naar eisch gebruiken kan,
  Zoo wordt hij van een vink een rijk en deftig man."
Als Venus had verstaan hoe deze zaken stonden,
Zoo heeft ze metterdaad den aanslag goed gevonden,
  Doch zeide lijkewel: „Ik wensch u goede reis;
  Maar weeuwen, let er op, die hebben zeldzaam vleysch,"

Het slot des verhaals, wanneer Faes er in geslaagd is om Alette te „belezen" en zijne onbeschaamdheid gezegevierd heeft over hare niet onverwinlijke schuchterheid, is even zuiver catsiaansch als al het overige. De ruwe humor is het van een moralist die niet gewoon was de menschelijke natuur van hare verhevenste zijde te bezien en voor wien er op den bodem dier natuur, zoo vaak er geene termen waren om aan het bestaan van zekere in ons oog tamelijk vulgaire godsvrucht te gelooven, enkel eene min of meer onverholen gemeenheid lag:

Hier dient nog bijgevoegd en niet te zijn vergeten,
Hoe dat zich jonker Faes ten lesten heeft gekweten,
  En mits het zeldzaam werk een goed beginsel nam,
  Of 't tot een goed besluit en gunstig einde kwam.
Hierop zoo dient verhaald, dat Faes de vrouwe streelde,
En staâge gunst bewees, en nooit met haar krakeelde:
  En daarom, als ze stierf, zij maakte een codicil,
  En schonk hem magtig goed en al met vrijen wil,
Hiertoe wordt nog gezeid, dat Faes geweldig schreide,
Ten tijde Alette stierf en uit de wereld scheidde;
  Maar of hij tranen kreet gelijk een krokodil,
  Dat is een ander werk, dat ik niet zeggen wil.

Een dichter met meer gemoed en een beteren dunk van het menschelijk hart zou niet aldus geëindigd zijn; en wij, wij zouden om het geval niet minder hartelijk gelagchen hebben, al had Faes, in stede van leviathanstranen te vergieten bij het graf eener vrouw die tot zwak wordens toe goed en teeder voor hem geweest was, nog in tijds, en met een weinig schaamte op de kaken, belijdenis gedaan van zijne vorige onhebbelijkheid. Vollen vrede kan men dan ook alleen met het liedje hebben waarin de geschiedenis van hem en van Alette bezongen wordt door de volksmenigte, en dat de dichter te bekwamer plaats heeft weten in te voegen: niet omdat in dit spotziek deuntje zooveel edeler gevoelens verkondigd worden, maar omdat het niet meer dan een deuntje is, een straatliedje, een blaauwboekje op rijm, en 's dichters eigen karakter daarbij buiten spel blijft. Er komen enkele zinspelingen in voor op het jaargetijde waarin Faes den aanval op Alette's hart ondernam, terwijl de in het voorlaatste couplet vermelde „spookerij" terugslaat op den overlast dien de jonge weduwe leed van de schim haars weinig betreurden mans:

Wil er iemand weeuwen vrijen,
  Gasten, hoort den regten vond,
  Gasten, hoort den regten grond,
Anders zulje niet bedijen;
  Gaat dan hierin naar den eisch:
  Jonge weeuwen, welig vleysch!

Hoe men vrijsters dient te minnen,
  Daar schrijft Naso geestig van,
  En dat weet schier alle man;
Maar hoe weeuwen zijn te winnen,
  Dat en houdt geen regte maat,
  Maar dat leert men uit de daad.

Weeuwen, naar ik heb bevonden,
  Houwen niet van lange praat,
  Want hier vrijt men met de daad;
Dat zijn hier de regte gronden:
  Vrijers, houdt mij dezen voet,
  Want dit is voor weeuwen goed.

Kunje 'er gunsten niet verwerven,
  Als het veld zijn groen verliest
  Of wanneer het dapper vriest,
Of wanneer de boomen sterven;
  Ziet, dat gij tot haar genaakt,
  Als het zoeter dagen maakt.

Als het aardrijk gaat ontsluiten,
  Als de bosschen lustig staan,
  Als de bloemen opengaan,
Als de groene kruiden spruiten,
  Dan is 't eerst de regte tijd,
  Dat men jonge weeuwen vrijt.

Wie kan naar den eisch beschrijven,
  Wat voor kracht het jeugdig kruid
  In zijn eerste jeugd besluit?
Het kan spookerij verdrijven,
  En doen wijken met geweld
  Al wat jonge weeuwen kwelt.

Dit wist onze Faes te gissen:
  Dat is vrij een looze gast,
  Die wel op den haspel past;
Zijn beleid en kon niet missen,
  Hij ging op den vasten grond,
  Want hij trof den regten stond.

Cats, opdat ik deze aankondiging van den arbeid zijner jongste uitgevers hiermede besluite, de geïllustreerde Cats zal in onze vaderlandsche huiskamer, op regenachtige zondag-namiddagen, steeds een gezocht prenteboek voor acht- of tienjarige jongens en meisjes blijven. De beoefenaren der vaderlandsche taal en litterarische geschiedenis, lettend op het eigenaardige van zijne persoonlijkheid en op het tijdperk waarvan zijne schriften dagteekenen, zullen hem nimmer te breedsprakig keuren, nimmer te plomp of te onbeduidend. Wat eindelijk den dichter in hem betreft, geen eenigzins geoefend kunstkenner zal bij het doorbladeren van zijne door allerlei gebreken ontluisterde verzen kunnen nalaten een wettig muzenkind in hem te begroeten.

Men lacht om Ridder Cats, die 't ik en weet niet wat
Zoo menigwerven in zijn dichten heeft gehad,

Maar desalniettemin, een dichtstuk is wel plat,
Indien het niet en heeft een ik en weet niet wat:

dit artistiek epigram van Simon Stijl is op Cats eigen dichtwerken van toepassing. Hunne trivialiteit wordt geboet door iets van dat onuitsprekelijke, waaraan men overeengekomen is den naam van poëzie te geven.

September 1863.

HUBERT KORNELISZOON POOT.

> Natuur bestelde mij
> Een weinig wetenschap van Nederduitsche zangen.
> Poot II, 160.

I.

„Om ook van zijne gestalte en gedaante eenig denkbeeld te geven", zegt Jakob Spex aan het slot zijner naamlooze levensbeschrijving, die echter om het ontbreken zijner handteekening niet minder van hem afkomstig is, „Poot was een man lang en gezet van persoon, gezond doorgaans en sterk. Zijn aangezigt, tamelijk vol, was een weinig bruinachtig van verve, met een frisschen blos op de kaken; zijn haar, zwart van kleur, kort en eenigzins gekruld. Licht bruin waren zijne oogen, daar de schranderheid van zijnen geest in scheen te spelen; zijne gebaarden mannelijk en rustig."

Mij is geene gegronde reden bekend, waarom men de getrouwheid van deze beschrijving in twijfel trekken zou. Spex, die te 's Hage woonde, heeft Poot gedurende de laatste tien jaren van diens leven persoonlijk gekend, zoowel te Abtswoude als te Delft. Aan hem is uit laatstgenoemde plaats gerigt geweest die rijmbrief, *Een schoone Dag en Uitnoodiging op denzelven*, waarvan

de gekunstelde aanhef Willem de Clercq zoo zeer mishaagde, aan welks slot de toen reeds ter dood veroordeelde dichter zich beklaagt dat „looden wanlust" zijn „blooden zanglust" stuitte, en in welks loop deze minzame regels voorkomen:

De huizing, die Gods goedheên mij vergunnen,
Is wel beknopt en smal,
Doch zoo niet, dat geen vriend er in zou kunnen,
Als 't hem believen zal.

Spex, daarenboven heeft gedurende Poots laatste ziekte tijd weten te vinden om hem te Delft een afscheidsbezoek te komen brengen. Tot hem heeft Poot, daags voor zijn overlijden, met een handdruk gezegd: „Het zal niet lang meer duren", waarna hij zich tot zijne vrouw wendde met de woorden: „Schuif de gordijnen wat weg, opdat mijn vriend mij nog eens zien moge." Na Poots afsterven, eindelijk, is Spex door aankoop of geschenk eigenaar geworden van het eenige geschilderde portret des dichters, vervaardigd door Thomas van der Wilt.

Ik verzoek mijne lezers dit een en ander in aanmerking te nemen, wanneer de beeldtenis van Poot hun bij geval in handen komt. Houbraken heeft naar de schilderij van Van der Wilt eene gravure gesneden voor de uitgaaf in kwarto van 1722, en eene verkleinde kopij van dat portret wordt aangetroffen aan den ingang der bloemlezing in oktavo, die honderd jaren later, in 1823, bezorgd is door den heer Daniel Hooft. Doch niemand die dat portret op koper vergelijkt met het daareven uitgeschreven portret in woorden, zal bij den eersten aanblik begrijpen hoe Jakob Spex, die de auteur is van het laatste, het eerste „zeer wel gelijkend" heeft kunnen noemen. Men behoeft het een borstbeeld niet te kunnen aanzien of de man dien het voorstelt al dan niet lang en gezet van persoon geweest is; en dat de graveerstift aan de lichtbruine tint van iemands oogen, aan den frisschen blos op iemands door de buitenlucht gebronsde wangen, geen regt kan laten wedervaren, ligt in de reden. Doch in die statig nederwaarts golvende, die met hunne uiteinden op de schouders rustende, die doorzigtige en bijna blonde lokken der gravure, wie herkent daarin het teekenachtig haar van den Poot der werkelijkheid, dat zwart van kleur was, kort was en eenigzins

krulde? O schilders der 18de eeuw, welk eene bastaardsoort van idealisme is het uwe geweest, en hoe weinig van de kunst van Frans Hals was overgebleven in uwen Thomas van der Wilt!

Twee malen in zijn leven is Poot van Abtswout verhuisd naar Delft. De laatste reis toog hij er henen in Mei 1732, drie en veertig jaren oud en pas gehuwd. Het was eene korte vreugde. Zonder het te weten droeg hij de tering met zich om in het lijf; de frissche blos op zijne kaken was ook bij hem een doodsmerk, en toen de nieuwjaarsdag van 1734 aanbrak, vijf maanden na den dood van een eerst en eenig kind, — dezelfde kleine Jakoba tot gedachtenis aan wier vlugtig aardsch bestaan hij zijn laatst, zijn populairst en tevens zijn aandoenlijkst gedichtje geschreven heeft, — was Poot een lijk.

Korter nog, want zij duurde in het geheel slechts elf of twaalf maanden, en daarbij van eene geheel andere soort, was de vreugde die hij negen jaren te voren in Hertog Goverts vest genoot. Naar verandering van omgeving hakend, zich inbeeldend dat zijne studien voordeelig zouden varen bij het verkeer in eene stad, het steeds met tegenzin volbragte boerenwerk eindelijk moede, en niet genoeg knaap meer om zich langer gevleid te gevoelen door de hulde van dichtlievende Abtswoutsche bedevaartgangers, pakte hij in het voorjaar van 1723 zijn bundeltje bijeen en ging te Delft op kamers wonen. Hier echter vervulde zich, tot zijn eigen schrik en schaamte in later tijd, een deel der bestemming, door zijne gelaatstrekken uitgedrukt. Niet van hartstogt of van ondeugenden levenslust, alleen van schranderheid spreken die oogen. Geene enkele van de dartelheden dezer wereld heeft zich dat edel voorhoofd schaamteloos tot zetel gekozen. Doch om de lippen van dezen man speelt met dat al een trek naar zingenot, en naar zingenot van de ruwste soort. Werkelijk is de ingetogen Poot bij zijne eerste verhuizing naar Delft aanstonds geworden, en gedurende een geheel jaar aanhoudend gebleven, een berucht en geruchtmakend nathals. „Hem boeide 't gulzig zuipen", zegt hij van zichzelven in zijne *Levensverbetering*, na zijnen dood in het licht verschenen. Eene onwederstaanbare zucht naar bedwelmende dranken maakte zich als een booze geest van hem meester:

Geen vest, door vijandszwaarden
Omsingeld, en alreede in bittren hongersnood,
Verlangde ooit het naar brood,
Dan zijne keel naar vocht.

Deze zwakheid, reeds bij zijn leven eerlijk door hem beleden en hartelijk beschreid, teekent den man en vereert hem in zekeren zin. Echt dichter en geboren kunstenaar haakte hij niet als zoo velen naar overvloed van geld, of naar den gemeenzamen omgang met jongelieden boven zijnen stand. Tot in zijne uitspattingen toe bleef hij een boer en handhaafde hij zijne nooit door hem verloochende nederige afkomst. Hij was niet in de wieg gelegd om naar het voorbeeld van sommige groote schilders der 17de eeuw het leven van een schitterend avonturier te leiden; voor hoofsche of romaneske minnarijen was zijn hart te koel en zijne verbeelding te traag; aan ridderlijke dwaasheden heeft hij zich nooit bezondigd. Doch alle oneerlijke liefde heeft hij op een afstand weten te houden; en „natte kelderstuipen," gelijk hij zijne Delftsche aanvallen van drinklust noemt, zijn de eenige onreine hartstogt geweest waarvan hij ooit getrild heeft. Vandaar dat er in de veelvuldige verhalen van zijne bekeering, bij veel beminnelijke gulheid, weinig verheffing is. Niemand zou er het grootsche woord van Augustinus boven durven schrijven: *O felix culpa!* Hun beste motto zou veeleer de dichtregel zijn, afkomstig van den bekeerling in persoon: „Zoo werd de dronkaard nuchter." Belangrijk is deze episode van Poots leven alleen in zoo ver als zij eene merkwaardige bijdrage heeten mag tot de kennis der menschelijke natuur. Dat een man van volle vier en dertig jaren, opgevoed door brave ouders en zelf de braafheid in persoon, toegerust met de zeldzaamste geestesgaven, gewoon te arbeiden van den ochtend tot den avond, tegen de verzoekingen der jonge-boerenwereld sedert lang gewapend en die met eere te boven gekomen, door zijnen roem-zelf en door de hoogachting van een aantal weldenkenden dubbel geprikkeld tot zelfbeheersching en tot het rein houden van een gevierden en dichterlijken naam, — dat zulk een man in een oogwenk tijds en maanden achtereen bezweken is voor eene verleiding waarvan de meeste en de beste menschen zich zelfs geene voorstelling kunnen vormen: dit verschijnsel is, hoewel onaanzienlijk, belangwekkend genoeg om er een oogenblik

bij te verwijlen. Voor het overige is de Delftsche hellevaart van geringen invloed geweest, in het schadelijke bedoel ik, op de vorming en ontwikkeling van Poots talent.

Tot 's middags, bij gelijkenis,
Heb ik geslapen op den akker,
Nu word ik met beschaamdheid wakker,
En zie dat het zoo laat al is:

er is in deze ootmoedige belijdenis van eigen schuld veel overdrijving. Poots afdwalingen zijn te kort van duur geweest, te spoedig is hij tot het besef daarvan ontwaakt, dan dat zijne gave door haar verwoest of zelfs geschokt zou zijn geworden. Toen hij op den akker indommelde had hij reeds veel gearbeid, en toen hij zijnen roes had uitgeslapen was het nog vroeg genoeg om veel van het misdrevene goed te maken. Een dichter van den eersten rang, wel is waar, is uit hem niet gegroeid; regt zomer is het voor zijn talent nooit geworden, en op niets zoozeer als op zijne eigene poëzie paste hetgeen hij van het zomer-saizoen ergens zoo fraai gezegd heeft (de dingen onverbeterlijk te zeggen was zijne specialiteit):

Dat wint van lentebloemen
'Zoo wijd, met graan en ooft,
Als iemand beter doet, die geeft, dan die belooft.

Doch indien de tweede helft van Poots dichterlijk leven ons niet gebragt heeft hetgeen de eerste helft scheen te voorspellen, moet de reden daarvan allerminst gezocht worden in zijn kortstondig delirium. De schuld lag niet aan hem of aan de Delftsche kroezen, maar aan de onverbiddelijke grenzen van zijn genie.

II.

Het is met mijne lezers dus gesteld, verbeeld ik mij, dat zij dan alleen bereid zijn om te scheiden van eene illusie, wanneer men er hun eene werkelijkheid voor in de plaats geeft. Aan dien eisch kan hier voldaan worden.

Er bestaat een Poot der overlevering; een voren ploegend en koeijen melkend natuurpoëet; iemand, dien men des avonds, na den afloop van het akkerwerk, in arbeidersgewaad en met klompen

aan de voeten, door de lanen zag zwerven, takjes afbrekend van boom of struik, en van wien de voorbijgangers dan zeiden: „Hij dicht alweêr." Deze verzenmakende zuid-hollandsche boer uit de eerste dagen der 18de eeuw behoort niet geheel en al tot de wereld der fiktie, en een tijdlang hebben de Abtswoutsche bedevaartgangers, boven genoemd, inderdaad wil van de reis gehad. Zij kwamen, zagen, en vonden „den poëet geheel op zijn boersch toegerust en in het akkerwerk bezig"; den heuschelijken maker van H. K. Poot's *Mengeldichten*, ten jare 1716 bij den boekverkooper Arnold Willis te Rotterdam, inhaliger gedachtenis, deugdelijk in het licht gegeven. Het was, om de grieksch-mythologische taal van dat tijdperk te spreken, het was „niet anders als of Apollo de ossen van Admetus weder in bewaring had." Daarbij deed Poots zeer vergeeflijke eigenliefde het hem lang niet onaardig vinden, voor zulk een herboren Apollo door te gaan, en in die nieuw-olympische kwaliteit opgezocht, begroet en gevierd te worden. IJveriger dan iemand anders heeft hijzelf er toe medegewerkt om tijdgenoot en nakomeling in den waan te brengen dat hij zijn leven aan den landbouw verpand had. „Zegt voorts," zoo roept hij op het geduldig papier zijne Gedichten toe, en voor ééne zou men uit zijne eerstelingen twintig zulke plaatsen kunnen bijbrengen:

Zegt voorts dan hoe ik de eerste was
Van al de Nederlandsche boeren,
Die 't Zanggodinnendom belas,
Dat het zich bij den ploeg liet voeren.

Met kennelijk zelfbehagen schildert hij zichzelven in de verzen, nu eens keerend van den akker „daar Ceres kouter deur de voren wordt gedreven," dan weder „met volle mellekëemren" scheidend uit de klaverweide „daar Pales koe en schaap roomzwangere jadders dragen." Uit het golvend graan ruischte hem, naar zijn zeggen, de dichterlijke aanmoediging tegen: „Vaar voort, Poot, helder uit de borst"; en om de gelijkenis van zijn door Van der Wilt geschilderd portret te voltooijen, ontbrak, volgens zijn eigenhandig bijschrift, op dit „fijn gekleurd paneel" slechts ééne zaak, te weten iets zinnebeeldigs tot aanschouwelijke voorstelling van:

Mijn zorg in 't akkerwerk, verpoosd door zang en snaren.

Dit spel, ik herhaal het, heeft geenszins uit louter kuren bestaan. Het had tot op zekere hoogte de waarheid tot achtergrond. Doch ofschoon Poot nog geruimen tijd nadat hij zich met zijne mengeldichten eene in waarheid nationale reputatie had gemaakt, dezelfde Delflandsche boer gebleven is als waartoe het lot hem bestemd en zijne opleiding hem gevormd had, een boer met hart en ziel is hij nooit geweest; en van alle kwaliteiten die dezen stand te onzent plegen te kenmerken, is zekere strengheid van begrippen omtrent het mijn en dijn, zekere geslepenheid in het handhaven of terug eischen van te goeder of te kwader trouw aangerande eigendomsregten, in waarheid de eenige waaraan men in Poot den vaderlandschen Melker herkent. Karakteristiek is te dien aanzien de voorrede vóór den tweeden Delftschen druk van het eerste deel van zijne poëzie, en kluchtig de opeenstapeling van meerendeels houtsnijdende, maar niet zelden ook sofistische argumenten, op grond waarvan hij aan Arnold Willis, den Rotterdamschen nadrukker van zijne vermeerderde en verbeterde jongelingswerken, de vrijheid betwist om handel te drijven met gedichten waarvan het kopijregt hem niet afgestaan was. Voor het overige kende Poot het akkerleven alleen van aanzien, van afzien, en van werktuigelijk mededoen. 's Veldmans lotbestemming is te geener tijd zijn eigen ideaal geweest. Met name de zeven kinders en het wijf, die hij zoo beroemd heeft weten te maken, hebben nooit tot zijn dagelijksch tijdverdrijf behoord. Na zijn huwlijk zich te Delft neder te zetten en aldaar „eene eerlijke nering bij der hand te nemen," was in de werkelijkheid zijn wensch en zijn voornemen; en ware de dood deze plannen niet komen dwarsboomen, hij zou naar alle gedachten, steunend op vroegere relatien, op zijne kennis aan het artikel, en verder voortgeholpen door zijn schoonvader, den burgemeester van 's Gravesande, een niet gemakkelijk om den tuin te leiden handelaar in Delftsche boter geworden zijn. Tot zelfs aan zijne dichterlijke landschappen, hoe keurig anders van diktie, bespeurt men op menige plaats dat waarneming van het eigenaardig schoon der hollandsche natuur niet in zijnen smaak viel. Op dit gebied volgt hij het spoor onzer landschapschilders van de 17de eeuw. Zijn hollandsch vee, zijne hollandsche boerenknechts en boerenmeiden, behooren niet te huis in de natuurwereld die hij zich om hen

heen en boven hunne hoofden laat uitspannen. Tegen zwitsersche fantasie-achtergronden, aan de helling van verzonnen duitsche wijnbergen, te midden van italiaansche verbeeldings-landouwen, graast en ploegt en zwoegt bij hem een heterochtonisch dieren- en menschenras. Zoo schildert geen echte boer der Vereenigde Nederlanden. Zoo kon alleen een kunstenaar schilderen die zich te regt of ten onregte in zijne natuurlijke omgeving misplaatst gevoelde, en wiens voor het overige onbetwistbaar talent niet krachtig genoeg was om die omgeving zelve, gelijk zij treilde en zeilde, uit de wereld van het proza op te heffen, en haar te verplaatsen in de orde der poëzie.

Doch indien Poot slechts overdragtelijk de eerste nederlandsche boer geweest is, die met het zanggodinnendom in betrekking stond, hij was, en dit is eene wezenlijker verdienste, de eerste man uit het volk te onzent, die eene poging aangewend heeft om te leven van zijne pen; wien geene inspanning ooit te veel geweest is om door eerlijken letterkundigen arbeid te geraken tot een onafhankelijk bestaan. Het spreekt schier van zelf dat ik hierbij niet of naauwlijks aan zijne eigen verzen denk. Met de opbrengst van twee bundels poëzie, uitgegeven met eene tusschenruimte van meer dan tien jaren, kon zelfs een boerenzoon en vrijgezel — het derde en laatste deel van Poots gedichten is eerst na zijnen dood in het licht verschenen — in die dagen onmogelijk rondkomen. De Delftsche uitgever Reinier Boitet was voorwaar milder dan zijn konfrater te Rotterdam; doch herlees in het *Proza* van den heer Potgieter de waarachtige historie van den Folio-Bijbel, en gij zult erkennen dat die eed niet veel te beduiden heeft. Produktiever dan de vrije vruchten van zijnen geest, verbeeld ik mij, zijn die min of meer onder de hand bij hem bestelde, die in elk geval slechts bij uitzondering waarlijk geïnspireerde lof- en lijk- en geboorte- en bruiloftgedichten geweest, die in zoo grooten getale zijne bundels hebben helpen vullen. Gelijk al hetgeen waartoe hij zijne pen leende, — want het litterarische geweten sprak luide bij hem — verrigtte hij ook dit aanbesteed werk met naauwgezetheid, als een den kunstenaar volkomen waardigen arbeid; en hetgeen hij aan klinkende munt, aan voorwerpen van waarde, aan dure boeken menigmaal, voor die verzen ten geschenke ont-

ving, was zonder uitzondering dubbel en dwars door hem verdiend. Doch ook aan deze ongelijkmatige, deze niet zelden ongelijkvloeijende inkomsten van den letterkundige denk ik niet, wanneer ik beweer dat Poot heeft willen bestaan van zijne pen gelijk zijne stadgenooten leefden van de spade. Veeleer denk ik daarbij in de eerste plaats aan de dichtbundels van anderen, door hem bezorgd en met voorredenen van zijne hand in het licht gegeven : de nagelaten poëzie van Arnold Moonen, van Joachim Oudaan, van Jakob Zeeuws, den vermeerderden herdruk der Gedichten van Joan de Haes, toen kortelings overleden. Doch bovenal heb ik het oog op dat *Groot Natuur- en Zedekundig Wereldtooneel*, in drie folio-deelen, met het „herschrijven" waarvan, gelijk de anonyme zamensteller het noemt, Poot gedurende een geheele reeks van jaren in de tweede periode zijns levens bezig geweest is. Met uitzondering van de achttien of twintig maanden zijns huwelijks, en van de elf of twaalf maanden zijner eerste kennismaking met het stadsleven , heeft hij al zijne dagen te Abtswoude doorgebragt; dit is zoo. Doch met de boerderij heeft hij zich sedert het voorjaar van 1723, en derhalve gedurende de tien laatste jaren van zijn leven, niet weder ingelaten. Zijne maatschappelijke positie bestond destijds in een soort van regterlijke betrekking, het welgeboren manschap van Delfland dusgenaamd, hem in 1722 voor het eerst en daarna herhaaldelijk opgedragen; en voorts in de uitoefening, gelijk ik zeide, van het beroep van letterkundige, door hem gedreven in zeker klein schrijfvertrekje, dat deel uitmaakte van de vaderlijke hofstede en „niet onvermakelijk van uitzigt" was. „Wij leven hier", gelijk hij met de woorden van de brieven van Hooft plag te zeggen, met dichterlijke vrijheid het meervoud voor het enkelvoud in de plaats stellend, „wij leven hier als die de wereld gestorven zijn, of ten minste leeren sterven, op zijn Filozoofs; d'eene dag is den anderen zoo gelijk , dat ons leven een schip schijnt zonder riemen, in doode stroom en stilte." Hier ook arbeidde hij, voor een loon dat ik niet bepalen kan, maar dat groot genoeg was om hem in de eenzaamheid zijn dagelijksch brood te verzekeren, aan dat folio *Wereldtooneel* waarvan de schrikwekkende titel verder aldus luidt: *Woordenboek van meer dan twaalf honderd egyptische, grieksche en romeinsche Zinnebeelden of beel-*

denspraak; vervattende eene geleerde en leerzame uitbeelding en beschrijving van alle deugden, ondeugden, genegenheden, bedrijven, hartstogten, kunsten, leeringen en zinnelijkheden dier aloude volkeren, mitsgaders van de hoofdstoffen, hemellichten, landschappen, rievieren en vele andere zaken; op nieuw uit de oorspronkelijke schriften van Cezar Ripa, Zaratino Kastellini, Piërius Velerianus, Horus Apollo en andere doorluchtige vernuften getrokken, in eene alfabetische orde gebragt, met uitvoerige aanmerkingen en ophelderingen zoo uit gewijde als ongewijde schrijvers, en een volkomen Bladwijzer van zaken en woorden verrijkt, door een ervaren Taal- en Oudheidkundige; hebbende voor het overige de uitmuntende dichter Hubert Korneliszoon Poot dit werk ten opzigte van den tekst, eer het ter drukperse gebragt wierd, in klaar en zuiver Nederduitsch overgeschreven en achter verscheiden zinnebeelden Dichtkundige toepassingen gesteld. Met fraaije kunstplaten versierd en te Delft gedrukt bij Reinier Boitet, Stadsdrukker. 1727—1742.

En hiermede meen ik den lezer in staat te hebben gesteld, zich rekenschap te geven, ik zeg niet van de grondige geleerdheid, maar van de zeldzame belezenheid en veelzijdig ontwikkelde kennis, inzonderheid op het gebied der dusgenaamde antiquiteiten, waarvan Poots gedichten den stempel dragen. Behalve uit zijn aangeboren taalgevoel, dat krachtig was en te allen tijde merkwaardig blijven zal, laat het gegraveerde, het klassiek nederlandsche, het echt zeventiende-eeuwsche in zijne wijze van uitdrukken zich gemakkelijk verklaren uit zijne hooge vereering voor de spraak van Hooft, van Vondel vooral. Zelf in sommige opzigten een epigoon van den Agrippijner, gelijk hij hem telkens noemt, reikt hij over den schouder van Moonen en Vollenhove, zijne meerderen in jaren en verweg zijne minderen in talent, uit de verte aan Vondel de hand. Opregt was Poots eerbied voor dien Haagschen zoowel als voor dien Deventerschen „kerktrompetter", waarvan de eene als aan de voeten van Vondel was opgegroeid, de ander (met wat al te groote gulheid, wel is waar,) door den tachtigjarigen bard geprezen was. Doch slechts voor een klein gedeelte kon Poot, die met uitzondering van zijne moedertaal in alle talen een vreemdeling was, nieuwe zoowel als oude, uit de overzettingen van Vondel en anderen bekend worden met de werken van latijnsche en grieksche dichters, of uit de verta-

lingen van tijdgenooten met hetgeen de tweede helft der 17[de] eeuw in Frankrijk opgeleverd had. Daniel Hooft heeft zich veel moeite gegeven om uit Virgilius, uit Horatius, uit Ovidius, uit onze vaderlandsche klassieken, de plaatsen bij elkander te stellen die door Poot nagevolgd zijn, of liever, want ook het goed van vreemden wist onze dichter steeds met zijne eigen keur te merken, die Poot in zich opgenomen, zelfstandig verwerkt en op zijne eigen wijze teruggegeven heeft. Doch er komen in zijne gedichten een aantal zinspelingen voor op zaken van historischen en oudheidkundigen aard, die hij langs dien weg onmogelijk is kunnen te weten komen. Dat meerdere nu, hetwelk mede voor hem eene wetenschap uit de tweede hand was, doch waarvan het bezit niettemin voor zijne zeer ongemeene schranderheid pleit, heeft hij te danken gehad aan de onvermoeide vlijt, door hem aan de bewerking van het *Wereldtooneel* besteed. Bijna honderd jaren te voren had de Amsterdamsche boekverkooper Dirk Pieterszoon Pers, dezelfde met wien Vondel tot tweemalen toe een loopje genomen heeft, zich gewaagd aan het vertalen der door Zaratino uitgebreide italiaansche *Ikonologia* van Ripa, en dit boek was in den loop des tijds niet slechts menigmaal herdrukt, maar ook door schijngeleerden vaak geplunderd. De vertaling van Pers was gebrekkig; althans, zij was evenredig aan hetgeen men verwachten kon van een letterkundige die zijne belangen als handelaar steeds op den voorgrond stelde, gewoon was met overijling te arbeiden, en dan ook in eene opdragt aan Jacob Cats niet schroomde te verzekeren dat de christelijke en andere gezangen, door hem den toenmaligen Pensionaris van Dordrecht aangeboden, „uit de pen geworpen waren in der haast, terwijl de drukker bezig was". Ten laatste schijnt het den aanstaanden Haagschen rektor Rutgerus Ouwens, destijds in dezelfde betrekking werkzaam te Alkmaar, verdroten te hebben dat een boek, bestemd geweest om nut te stichten, slechts diende om allerlei dwalingen te helpen bestendigen; en hoewel onwillig openlijk op te treden als een bevorderaar van kompilatiewerk, hetgeen afbreuk zou hebben kunnen doen aan zijne reputatie als filoloog, kon de veelweter in hem geen wederstand bieden aan den lust om naamloos te verbeteren hetgeen waarin „doorluchtige vernuften" van het buitenland misgetast hadden, en waarin hollandsche vertalers hen uit on-

kunde of uit onachtzaamheid op het dwaalspoor gevolgd waren Polyhistoren van den tegenwoordigen tijd zullen het woordenboek van Ouwens op een aantal plaatsen weten aan te vullen en van fouten te zuiveren. Doch ook gelijk het daar ligt, met de gebreken van zijn halfslachtig karakter, behelst het een schat van wetenswaardige zaken. In elk geval bezitten wij in den eigenlijk gezegden tekst van het werk, dien Ouwens met zijne aanteekeningen toelichtte, eene tot hiertoe al te zeer verwaarloosde bijdrage tot de kennis van Poot. De vorm van dien tekst, zooals uit eene zelfs vlugtige vergelijking met den arbeid van Pers aanstonds blijkt, is geheel en al Poots werk. Het is zijn periodenbouw, zijne woordenkeus, zijn stijl, in een woord. Zoo vele hoofdartikelen het *Groot Natuur- en Zedekundig Wereldtooneel* telt, zoo vele proeven biedt het ons aan van Poots proza. Zijn levensbeschrijver meldt dat zijne groote naauwkeurigheid, „hoe langer hoe scherper op de geringste zaken zelfs acht gevende", vooral toegenomen is onder het bewerken van Ripa's zinnebeelden. Het werk draagt van het begin tot het einde de sporen dier studie, zoowel als van de ongemeene vaardigheid des auteurs in het hanteren van zijne moedertaal. Het proza van Poot moge overschaduwd zijn geworden door zijne verzen, het behoort niettemin tot het beste hollandsch dat in den loop der vorige eeuw te onzent geschreven is.

III

De jaartallen wijzen uit dat Poot er ten deele in geslaagd is om naar zijnen wensch het leven van een onafhankelijk letterkundige te leiden. Acht jaren lang, van Mei 1724 tot Mei 1732, heeft hij, uitsluitend met zijne studien bezig, in zijn onderhoud kunnen voorzien. Doch tevens staat het vast dat hij nooit langs dien weg tot eene noemenswaardige welvaart is mogen geraken. In een grafschrift op zijne eigen fortuin heeft hij de grillen dier ontrouwe niet onaardig geschetst, en uit hetgeen hij in dat viertal regels zegt, zijn wij geregtigd op te maken dat toelagchen het begin en vlugten het einde geweest is:

Hier sluimert Poots fortuin in 't maanlicht,
  Door werkeloosheid afgesloofd;
Zij was voor hem niet kwaad van aanzigt,
  Maar al te kaal van achterhoofd.

Misschien zou de vrijgezel er ten slotte nog gekomen zijn, al

ware het hinkend nu en dan. Doch de schoone oogen van Neeltje 't Hart, de burgemeestersdochter van 's Gravezande, deden huwlijksplannen geboren worden; en zoo wij het niet bij ondervinding weten, allen kunnen wij het zonder inspanning gissen:

> Op 't aardrijk wordt geen mensch door de armoê meer gekweld,
> Dan die zijn lief ontbeert door 't missen van het geld.

Mejufvrouw 't Hart heeft haar eersten man, onze dichter, omtrent veertig jaren overleefd, en toen zij den 15den April van het jaar 1772 den adem uitblies, heette zij niet langer Neeltje Poot, maar Neeltje van Hees. Deze niet zeer dichterlijke herinneringen zouden kunnen schijnen een schaduw te werpen op de nagedachtenis der vrouw die eenmaal door den voortreffelijksten dichter van haren tijd zoo hartelijk bemind werd; doch bij het ontbreken der noodige gegevens zou elk oordeel hier voorbarig zijn. Liever dan over Poots huwlijk, dat na veel getobs over geldzaken eindelijk tot stand kwam, spreek ik over zijne inborst, over het zielkundig verschijnsel dat zijne persoonlijkheid ons aanbiedt, over de rigting van zijnen geest. Er wordt verhaald, evenwel zonder nadere opgaaf van tijd of plaats of namen, dat zeker roomschgezinde, een geleerd man, door zijne schriften bekend, en een theologant in den aard, bij Poot sterk aangehouden heeft „om, naar het voorbeeld van Justus Lipsius, Petrus Bertius, Joost van den Vondel en eenige andere geleerde en vermaarde mannen, zich in den schoot der Roomsche kerke te begeven." Poot wederstond dien aandrang, doch niet zonder in eene langdurige twijfeling te geraken, „zulks het somwijlen geschapen scheen, naar den wensch van zijnen aanzoeker te zullen uitvallen." Ik geloof intusschen dat Poot, indien de omstandigheden hem hadden doen geboren worden in het katholicisme, en men hem in later tijd van protestantsche zijde tot een overgang had zoeken te bewegen, dezelfde slingeringen ondervonden zou hebben. Hij was van nature godsdienstig gestemd, en men behoeft slechts een blik te slaan in de verhalen van zijne bekeering, of in de gedichten die daarop zinspelen, om aanstonds in hem den man te herkennen wiens aanleg tot vroomheid neigde. Ter wille van de regtzinnigheid in de leer, zijne *Bijbelstoffen* zijn daar om het te bewijzen, behoefde hij niet roomsch te worden; en zijne protestantsche belijdenis verhinderde hem niet te gelooven aan

de kracht van het berouw. Eenige dichtregelen van hem over het Pausdom geven genoeg te verstaan dat de studie der geschiedenis het vooroordeel in zijnen geest aan het wankelen gebracht had; en dat hij, gelijk het elders heet, bij alle verschil van meening een iegelijk als zijnen broeder beschouwde die slechts „'t Apostelijk geloof" niet met zielenroof wederstreefde, is voldoende om ons te doen beseffen dat hij eene zeer gematigde soort van protestantisme toegedaan was. Om kort te gaan, Poot was een godsdienstig man, doch *op zijn filosoofs*, en een veredeld humanisme nam bij hem de plaats in, zoo niet van de mystiek, dan toch van den kerkelijken ijver. In den jongsten snik van zijn poëzie gelijk men de drie strofen op den dood van zijn dochtertje pleegt te noemen, treedt aan het slot de joodsch-christelijke engelenschaar op, en in den aanhef wordt van „de snoode wereld" gesproken, die Jakoba „met tegenzin" intrad. Doch voor het overige behelst dit diepgevoeld gedichtje niets dat niet evengoed passen zou in een verzameling van fraaije grafschriften uit de grieksch-romeinsche oudheid. Veel sterker nog spreekt dit beminnelijk heidendom uit de verwonderlijk schoone *Nagedachtenis* des dichters over het afsterven zijner moeder. Dier kerkgaan, dier bijbellezen, dier wijzen op den Christelijken Heiland, dier gebed vooral, waarmede zij „bressen" plag te schieten „in 's hemels diamanten vest", worden door den eerbiedigen zoon dankbaar en met onderscheiding vermeld. Doch behalve dat men reeds aan de keus-zelf van sommige woorden en beelden den ongeoefenden christen herkent, den christen *qui s'échauffe à froid*, zou ook de geheele konceptie, indien zij niet hier en ginds door opwellingen van germaansche zwaarmoedigheid doorkruist werd, voor antiek kunnen doorgaan.

O moeder, mag men nu gelooven
Dat gij in 't eeuwig hof der hoven
Nog denkt om 't sterfelijk geslacht,
Zoo als uwe oogen naar beneden,
En zie wat rampen en verdriet
Gij met uw leven hier verliet,

Deze is de toon dien ik met den naam van germaansche melancholie bestempel. Het is dat bewustzijn der „snoode wereld" van daareven, dat het christelijk bewustzijn-zelf niet is, maar er onder gunstige omstandigheden tot aanknoopingspunt aan verstrekken kan. Een vader die tot zijn vroeggestorven dochtertje zegt:

Uw heil verbiedt ons 't klagen; —

een zoon die zijne in den bloei des levens weggerukte moeder naroept in het graf:

Rust voort: het leven hangt aan 't lijden.
Gij hebt kloekmoedig doorgestreên.
Och waarom zou men, tegens reên,
Een reine ziel haar loon benijden? —

zulk een zoon en vader spreekt anders als Grieken en Romeinen spraken. Hij is gesproten uit een ander ras, opgegroeid onder een anderen hemel, toegerust met eene van de hunne in sommige opzigten afwijkende levensbeschouwing. Hoe nadert hij hen daarentegen met zijnen aanhef:

Schoon troost en tijd den rouw verzoeten
Waarmeê wij eertijds moeders lijk
Geleidden naar het stille rijk
Daar alle menschen komen moeten...

Hoe toont hij zich eenes geestes kind met hen in deze vraag en in het daarop volgend antwoord, besloten met een zucht:

Zou met de zwarte rouwgewaden
Haar achting en gedachtenis
Versleten zijn? O neen. Mij is
De ondankbaarheid nooit aangeraden
Van die regtmoederlijke tong.
O zerk! O zand! O dor geraamte!

Hoe volmaakt heidensch, in een woord, hoe vreemd aan de specifiek-christelijke zienswijze is deze uitboezeming:

Och, waarom slooft de sterveling?
Een weinig eigen lands te ploegen,
En zoo veel vee als dag aan dag,
Zijn nijvren meester voeden mag,
En 't altijd rijke vergenoegen,
Het hoofd der schatten, kent hij niet,
Die overal van rust versteken
De dartele Fortuin blijft smeken,
En nimmermeer terugge ziet.
't Genoegen laat ons zachter sterven
Dan of men 't Fransche aan 't Spaansche land
Gehecht had door een koningsband.
De hoogheid doet gerustheid derven.

Deze wijze van denken en gevoelen heeft in de geschiedenis der godsdienst een gevestigden en welbekenden naam. Het is de filosofische godsdienst van Epikurus; eene bijzonderheid die aan Poot zoo weinig onbekend was, dat hij in een gedicht aan Jan Messchaert, het merkwaardigste misschien van al de verzen die voor de kennis van zijn gemoedsleven in aanmerking komen, als wreker van den volgens hem miskenden Griek moedig optreedt en zich openlijk een leerling noemt van den Atheenschen wijzeman. Lang behoef ik bij dat lied ter eere van den Reinen Wellust niet stil te staan. Het heeft meer waarde als geloofsbelijdenis dan als kunstwerk. „Genoeg is meer dan veel," vormt de schering van het gedicht. De inslag wordt vertegenwoordigd door het denkbeeld dat alleen de deugd in staat is om den mensch waarlijk gelukkig te maken; en onder de sprekende trekken waarmede niet slechts het bedriegelijke van de genietingen der zonde, maar ook de ijdelheid van rang en rijkdom geteekend worden, treft men dit tweetal fraaije regels aan:

Geen schoonbeschilderd jagt kan vrees en angst ontvaren,
Geen prijsbehalend ros voert ons in 't vrederijk.

Was het Poot ten volle ernst met zijn beweren, dat genoeg den overvloed tart? Meende hij waarlijk dat, wie het kort vermaak bemint, de leer van Epikurus niet volgt? Is 's menschen roeping inderdaad, volgens hem, de behoeder te zijn van zijn eigen heil? Was hij werkelijk van oordeel, dat zelfs het naberouw behoort te wijken voor het streven van den deugdzame naar vergenoegdheid? Gelijk van zelf spreekt, behoort ook hier aan de dichterlijke overdrijving eene zekere speelruimte gelaten te worden. Wanneer Poot uitroept:

Wat valt een schamel bed den vromen warm en zacht! —

wanneer hij de jongelingschap aldus tot wijsheid vermaant:

't Herdenken aan haar deugd en eerelijken wandel
Is de allerbeste staf waarop de grijsheid leunt; —

of den lof der tevredenheid aldus in beeld brengt:

Hoe schoon is 't kleed van hem die naar geen beter tracht!

dan windt hij, geloof ik, ter wille van zijn stelsel, zich zelven

een weinig op. Doch niettemin is het bij mij aan geen twijfel onderhevig, dat binnen zekere grenzen deze inderdaad zijne denkwijze was. Niet maar de lust om verzen te bouwen, zoo schoon van lijnen als sedert Vondel onze taal er geen had voortgebragt, heeft hem tot die uitersten vervoerd; maar de drang van eene levensbeschouwing, die meer wijsgeerig dan godsdienstig was, en waarin, om slechts dit ééne te noemen, de smart geene herberg vond. Een gedichtjen aan *Sara van Elzen*, dochter van den toen onlangs overleden Schipluischen predikant van dien naam, moge als voorbeeld tot opheldering dienen.

Ik laat in het midden of deze bevallige Sara in de geschiedenis van Poots genegenheden al dan niet eene bijzondere plaats vervuld heeft. Schiplui ligt niet ver van Abtswoude, en Ds. van Elzen had vermaardheid als kanselredenaar. Dit kan aanleiding gegeven hebben tot menige zondag-ochtendwandeling, kerkwaarts; tot menig bezoek in de pastorij na afloop van de dienst. Misschien bezat Sara's jeugd voor onzen dichter een niet minder krachtig aantrekkingsvermogen dan de leerredenen van haren vader; en daar zij een meisje was dat niet ongevoelig bleek voor een hoflijk woord van jonge mannen, als wanneer zij „aardig plag te blozen en de beschaamdheid rozen schilderde op hare kaakjes", kan het zijn dat de liefde in Poots gemoed, bij zijne bezoeken in de pastorij, met de stichting om den voorrang dong. Doch dit zijn bijzaken; en het is niet daarvoor dat ik de opmerkzaamheid van mijnen lezer vraag, maar voor den volgenden aanhef:

Stil, Sara; stil! Hoe moogt gij zoo verslagen
Van 't straffe noodlot klagen?
Al wat men ooit te lijden is verschuld
Valt ligter door geduld.
Gij eischt vergeefs uw dooden vader weder;
Een hemelburger neder.
Gij wacht vergeefs een klaagtoon van mijn luit:
Het lijkmisbaar heeft uit.
Veel liever eens een vrolijk lied gezongen
Van Venus dartlen jongen,
En van den boog, voor wiens aartsheerschappij
't Al zwicht behalve gij.

Het aangekondigd „vrolijk lied" blijft in de pen en er volgt alleen eene korte vermaning aan Sara, zich te begeven in „de

trouw", die haar „wel passen zou." Doch het opmerkelijkst is dat die snelle overgang van het droefgeestige naar het levenslustige, van den dooden vader naar het dartel Venuskind, van de begrafenis naar de bruiloft, eene onmiskenbaar natuurlijke beweging van 's dichters ziel geweest is. Hij dacht zelfs op dat oogenblik niet aan onbetamelijke scherts. Hij wilde Sara slechts herinneren, „dat met den tijd de droefheid henenglijdt;" haar slechts op het hart drukken dat „ijdle zorg óf rouw" geene plooijen vouwen mogt in haar effen voorhoofd. Het is waar, zoo redeneerde hij, zij miste nu in haren vader een eenmaal dierbaren steun; doch dit kon voor haar geene reden zijn om hare smart „kwader te maken," en zij moest bedenken dat de hemel, „voor 't vroom geslacht," met honderd oogen „gestaêg de wacht" houdt. Wat hij met die vroomheid bedoelde, wordt omschreven in de volgende regels, even onberispelijk van uitdrukking als altijd en die aan 's dichters betoog tot voorafspraak dienen:

Onnutten druk, belust het hart te knagen,
Moet ieder van zich jagen.
Der braven voer is een gelijk gemoed
In voor- en tegenspoed.

Hebben de sieraden van hetgeen wij het Heidendom plegen te noemen, anders gesproken? Verklaart zich hieruit die onwederstaanbare trek van Poot naar de letteren van het oude Rome? Zou hij zoo vele jaren van zijn leven gegeven hebben om met gebrekkige hulpmiddelen in den geest der oudheid door te dringen, indien hij niet instinktmatig gevoeld had dat in die rigting de bakermat van zijn eigen geest gezocht moest worden? In eene met regt beroemde verhandeling, waarop ik hierboven reeds gezinspeeld heb, heeft Willem de Clercq beweerd dat Poot een dichter is geweest „door de natuur gevormd, door de kunst bedorven;" eene stelling, dunkt mij, wier inkleeding reeds verraadt dat zij tot een thans gesloten tijdperk der litterarische kritiek behoort. Poot toch was een geboren kunstenaar. In zijne eerste jongelingsjaren heeft hij eene poos geaarzeld, zoo krachtig was zijne roeping, tusschen de vedel, het palet, en de pen; tot hij weldra bespeurde dat verzen maken de vorm was, waarnaar zijn talent zich het gemakkelijkst voegde. Doch indien er niet

ernstig spraak van kan zijn dat Poot door de kunst, of indien men liever wil, de studie, bedorven zou zijn geworden, er valt nogtans bij hem, en daarin heeft de Clercq juist gezien, eene sprekende tegenstelling op te merken.

In eene aangenaam berijmde autobiografie, door hem uitgegeven onder den naam van *Algemeene Brief*, brengt Poot een voorbeeld bij van de dichtsoort, waaraan hij gevaar zou hebben geloopen zich te verslingeren, indien zijn goede genius, of dien hij daarvoor hield, hem niet in tijds de oogen geopend had. Het is een kreupelrijmpje, door toon en vorm herinnerend aan het oud-nederlandsch volkslied van vóór den tijd der herleving onzer letteren in de 17de eeuw. Of Poot, in het belang van zijne stelling, die zwakke regels nog daarenboven met opzet verminkt heeft, dan wel of hij ze heeft opgeschreven, gelijk zijn voortreffelijk geheugen ze eerlijk bewaard had, sedert de dagen, dat hij zich als knaap „in de kamerwerken van 't fijn rederijkerdom" verlustigde, blijve in het midden. Genoeg, dat onze dichter in die aanhaling, en hier mag ik mij op het getuigenis van den heer Beets beroepen [1]), met sommige gebrekkige voortbrengselen der oude vaderlandsche volkspoëzie „blijkbaar den draak gestoken" heeft:

Een oude boer met een mooi meisje was jong.
Hoe liefelijk dat er de koekoek zong,
Al in den koelen Meie!
Schoon lief! laat ons spanceren gaan.
Maar langs de groene weie.

Is de heer Beets een onverbeterlijk romantikus, dat hij voor de schoonheden van dit misvormd gezang partij trekt tegen Poot? Ben ik op mijne beurt met romantisme behebt, indien ik niet aarzel een deel van die partijdigheid voor mijne rekening te nemen? Toch niet. Wij van den tegenwoordigen tijd mogen zonder overmoed beweren, en de vrijheid daartoe is zwaar genoeg door ons gehaald, dat de zin voor het nationale, het uit eigen bodem opgeschotene, het *volksthümliche*, gelijk onze buren

---

1) Zie diens verhandeling over Poot, in de bekende *Verpoozingen op letterkundig gebied.*

het noemen, krachtiger ontwikkeld is bij ons dan over het algemeen bij de letterkundigen der 18de eeuw het geval was. Slechts dit kan ik den heer Beets niet toegeven, dat Poot door zijne geboorte en lotsbestemming niet alleen, maar ook door zijnen „aanleg" de man geweest zou zijn om juist dien uit de hoogte door hem veroordeelden volkstoon „op te vangen, te zuiveren en te volmaken." Te beweren dat geen dichter van den rang van Poot zich ooit gevormd heeft in strijd met de natuurlijke neiging van zijnen geest, zou eene magtspreuk kunnen schijnen; en de geringe bewijskracht van zulke spreuken is bekend. Doch zie hier uit Poots eigen bloeitijd een *Zamenzang* dien niemand weigeren zal te laten gelden voor een feit:

MOPSUS.

Dorinde, puikschoone, mijn lust en mijn leven,
Wier wezen zoo lang in mijn hart stond geschreven;
Ei zie hoe de telgen en 't liefelijk kruid
Verjeugden, nu 't voorjaar den hemel ontsluit.

DORINDE.

Dat zie ik, o Mopsus, en kan mij verblijden,
Maar wend mij die oudemanslonken ter zijden.
Uw kruin noch uw kin wordt geen lente gewaar
Zij vôên in den zomer een winter van haar.

MOPSUS.

Al klimmen de jaren, al dalen de krachten,
De liefde blijft leven in ziel en gedachten.
O zwierige Schoonheid daar Febus van zong!
De zoete Mei maakt de oude boomen weer jong!

DORINDE.

Dat zij zoo: wat wilt gij hiermede dan zeggen?
Ze is Fransch, of gij hebt mij die taal uit te leggen.
Gelijkt gij u bij de oude boomen in 't woud,
Zoo sticht hier een kluisje, en wees niet meer stout.

MOPSUS.

Een kluisje zou mij al te spoedig vervelen,
Of gij moest dan ook in zijne eenzaamheid deelen,
En spreiden de matten, en dekken ons zacht.
De koude valt lastig, bij dag en bij nacht.

Dorinde.

Maar gij zult mij evenwel nimmer bekoren.
Een praatje begeert gij, en ik ben geboren
Om vreugd te hanteren in 't lagchende groen.
Het is er niet alles met praatjes te doen.

Dit onderwerp is hetzelfde als dat van den ouden boer, uit het volkslied, die zich in de koele Mei jong voelde worden en uit wandelen wilde gaan aan de zijde van het mooije meisje. Waaruit blijkt dat het Poot niet haperde aan den noodigen takt om ook van die gegevens partij te trekken wier vorm hem overigens tegenstond. Doch zijn aanleg gedoogde geene volkomen zamensmelting van het nationale met het schoone. Dit laatste meende hij elders te moeten zoeken. Vandaar zijn bastaard-klassicisme, zijn Mopsus en zijne Dorinde, zijn opgaan in de vormen der oudheid. Poot is te allen tijde zijn eigen gids geweest; zijn aangeboren smaak heeft hem geleid naar de wateren waar hij zijnen dorst het overvloedigst meende te kunnen lesschen; hij heeft al datgene, en juist datgene voortgebragt, waartoe zijne natuur hem bestemde. Gelijk niemand straffeloos een kind van zijnen tijd en van zijn volk kan zijn, ontmoet men ook bij Poot een nederlandschen aard. Hij wortelt in zijnen geboortegrond en in zijne nationaliteit. Doch grilliger dan bij de meesten, om nog eenmaal en voor het laatst eene geliefkoosde uitdrukking te bezigen, steekt bij hem tegen dien germaanschen achtergrond — en dit is de tegenstelling waarop ik daareven doelde — de voorliefde voor het heidensche af. Het ongemeene in Poot dunkt mij gelegen te zijn in de antieke plooi waardoor zich de denkwijze onderscheidt van dezen Zuid-Hollander der 18de eeuw, wiens vader een landbouwer en wiens moeder gereformeerd was.

IV.

Poots regten op eene plaats in onze letterkundige geschiedenis zijn onbetwistbaar; en wie met de werken van de beste dichters onder zijne tijd- en landgenooten het gemeenzaamst bekend zijn, zullen het vaardigst bevonden worden hem *au sérieux* te nemen. Mag ik die gunstige meening, waarin ook door mij gedeeld wordt, staven met een parallel?

Dezelfde binnenkamer van den Rotterdamschen boekverkooper Willis, binnen wier wanden Poot eenmaal door zulk een zuren appel bijten moest, werd keer op keer in de eerste jaren der achttiende eeuw, en vrij wat vriendelijker en gezwinder, voor een ander vaderlandsch dichter ontsloten; insgelijks jong en begaafd, doch voor het overige in de meeste opzigten Poots tegenbeeld. Kwam hij te Rotterdam, het geschiedde niet te voet of te viervoet, maar over het water, in het marktschip dat van Zevenbergen langs Dordrecht voer. Ook teekende zijne kleeding niet den landman, maar den stedeling; den kleinstedeling voor het minst. De jongeling van wien ik spreek, had van zijne ouders een klein vermogen geërfd, leefde te Zevenbergen in hetzelfde huis met twee zusters, en vervulde aldaar de drievoudige betrekking van prokureur, notaris en landmeter. In tegenstelling met Poot, die uit een breed en hoog geslacht stamde en wiens „groote kop" door hemzelven in een van zijne *Brieven* schertsend ten tooneele gevoerd is, was Jakob Zeeuws, dien ik mij veroorloof bij deze aan mijne lezers voor te stellen, tenger van gestalte, eer kort dan lang, gansch niet lijvig, wat pokdalig van wezen, en met den neus eenigermate opgetrokken van de bovenlip; een familietrek, zegt zijn levensbeschrijver. Had Arnold Willis ons op de thee gevraagd, ten einde met den noord-brabantschen dichter persoonlijk kennis te maken, en hadden wij Zeeuws, afgestapt aan het Oude Hoofd of aan de Boompjes, met zijn reiszak in de hand de kamer zien binnentreden, wij zouden, gelijk de meesten zijner tijdgenooten, bij den eersten aanblik dupe geweest zijn van zijn onaanzienlijk uiterlijk; en, hadden twee zeer levendige oogen ons niet tot andere gedachten gebragt, tot in zijne spraak toe, die „eenigzins belemmerd en wat stamerende of keekerachtig" was, zouden wij vruchteloos gezocht hebben naar den jongen man, wiens ongemeene talenten de jaloerschheid hadden opgewekt der Rotterdamsche dichters van dien tijd; die om zijne welgeslaagde navolgingen van Juvenalis in het Amsterdamsch gezelschap *Nil volentibus arduum* voor een aankomenden Fenix gold; wiens kunstzin te Dordrecht het schilderskollegie *Sint Lukas Broederschap* in het leven had geroepen, en wiens uitvoerige hekelzang *de Wolf in 't schaepsvel* kort te voren zulk eene sensatie gemaakt had in den lande, dat eene tweede uitgaaf noodig was

geworden en de dichteres Katharina Leskalje in een brief had betuigd „nooit iets fraaijers over dat onderwerp gelezen te hebben." Doch al heeft Jakob Zeeuws zijn uiterlijk nog zoo tegen zich, hoor hem een vers reciteren en gij zult met hem verzoend zijn. Met eene verwonderlijke vaardigheid weet hij dan het natuurlijk gebrek in zijne spraak te verbloemen; weet hij van die belemmering-zelve partij te trekken om de schoonheden des gedichts des te beter te doen uitkomen. Mijne verbeelding, daarvan houd ik mij overtuigd, doet de nederigheid des declamators geen geweld aan, wanneer zij hem hier twee strofen laat voordragen uit een gedicht van hemzelven geschreven in 1709, toen twee vrienden (hij was destijds vierentwintig jaren oud) hem te Zevenbergen een bezoek gebragt hadden en de leegte na hun vertrek hem op nieuw dubbel gebukt deed gaan onder het bij hem zeer gewoon gevoel van zijne noord-brabantsche ballingschap:

Voor wien zal ik mijn verzen lezen
Dan voor de wanden van mijn eenzaam boekvertrek?
Mijn landgenoot heeft nooit mijn dicht geprezen,
Maar trapt mijn Zangheldin baldadig op den nek.
Help, help, Apol: zij schijnt den doodsnik reeds te geven.
Ei! schenk haar weder ziel en leven,
Of 't Duitsche Tomos, vreeze ik, zal
Mijn wiege en doodkist zijn. Ei! weer dat ongeval.

Mijn groene en onverlepte jaren,
Die welig in hun lente en eersten bloeitijd staan,
Al vroeg verliefd op grijze lauwerblâren,
Benijdt men in hun weelde en wasdom voort te gaan.
De Merk-Sarmaten en de Nederlandsche Geten
Zijn op mijn rijm te spits gebeten.
Het Duitsche Tomos, vreeze ik, zal
Mijn wiege en kerkhof zijn. Rampzalig ongeval!

Met aanhalingen uit Poot heb ik niet mild behoeven te zijn. Poots beste verzen, tevens zijne populairste, kent ieder van buiten; en wie eene bloemlezing uit de minder algemeen bekende verlangt, vindt het noodige bij elkander in de reeds aangeduide *Verpoozingen* van den heer Beets. Met Jakob Zeeuws is het anders gesteld; en om hem regt te laten wedervaren behoor ik uit zijne gedichten nog een twee- of drietal voorbeelden bij te brengen. Het eerstvolgende ontleen ik aan zijne *Zinnebeelden*, eene onvol-

tooid gebleven rubriek, waarvan de dood niet gewild heeft dat hij haar aanvullen zou, en die, sedert den onverbeterlijken arbeid van Cats op dat gebied, dan ook in onze litteratuur geene aanvulling behoefde:

BOOM.

Geen boom is om zijn bloesem te achten,
  Waarvan men, schoon zij tierig groeit,
  Van milden morgendauw besproeid,
Noch vrucht noch voordeel heeft te wachten.
  Een boom, al is zijn blad wat vaal,
Al kruipt hij krom en laag langs de aarde,
  Beloont zijn planter menigmaal
Met ooft van ongemeene waarde.
  Des Scheppers onbedwongen hand
  Huwt juist geen schoonheid aan verstand.

Laat het ons, dit lezend, niet bevreemden dat de jonge Zeeuws door zijne tijdgenooten voor een vernuft is aangezien. Bijna niemand onder hen was in staat tien versregels te schrijven zoo eenvoudig schoon van wending, zoo ongezocht van toon, zoo zuiver gedacht. Zou welligt een regtmatig zelfgevoel bij deze gelegenheid Zeeuws tot muze verstrekt hebben, en heeft hij onder den vorm van dien boom zijn eigen beeld geteekend? .... Voorts zou het onbillijk zijn, na eenmaal den naam van Cats te hebben genoemd, de bevallige schets onvermeld te laten, door Zeeuws van dien populairsten onder onze klassieken der 17[de] eeuw ontworpen. Zij maakt een deel uit van *het Vierde Gezang uit het Derde Boek van Q. Horatius Flaccus, naar onze tijden geschikt en uitgebreid:*

De grijze Kats, vermoeid het juk van Staat te dragen,
Bemerkte waar men gal
Uit muskadellen perst; en slijt zijn laatste dagen
De dichtkunst ten geval.
Hoe welig weidt de jeugd in zijne vaerzen!
En opdat zij hem vaak
Navolge met vermaak,
Treedt hij haar voor in laaggehielde laarzen.
Een kind dat naauwlijks spreken kan
Spreekt van dien arbeidzamen man.
Dus straalt zijn dichtvuur nog, ten spijt van grooter lichten,
Uit zijne eenvoudige gedichten;
En Zorgvliet, trotsch op dat gerucht,
Beurt fier zijn kruinen in de lucht.

Een trek die Zeeuws van Poot onderscheidt, komt hier sprekend uit. De laatste was toegerust met een zintuig dat hem het eigenaardige der antieke schoonheid reeds op een afstand deed onderscheiden, en wanneer hij het er op gezet had, horatiaansch te spreken, deed hij het werkelijk, hoewel op zijne wijze. Zeeuws daarentegen, die evenmin als Poot latijn verstond, bepaalt zich in zijne navolging van Horatius' lierzang tot het overnemen van den algemeenen loop der denkbeelden, zich voorts bij zijnen arbeid behelpend met eene nauwkeurige vertaling in proza, hem door Amsterdamsche vrienden bezorgd. Noch in dit pseudo-horatiaansch gezang, noch in zijne naar Juvenalis bewerkte *Berispdichten*, is bij Zeeuws iets te bespeuren van hetgeen den toon der oudheid eigenlijk kenmerkt. Het is eene voortzetting van het knutselwerk van Andries Pels, toen deze de *Ars Poëtica* in hollandsche verzen overbragt, en haar met een aantal trekken uit later leeftijd, waaronder vernuftige, aanvulde en opsierde. Wat in 's hemels naam mag deze dichters bewogen hebben, voortdurend op twee gedachten te hinken? Intusschen heeft Zeeuws het in de aangehaalde verzen bij die ééne fout niet gelaten. Zijn portret van Cats is fraai uitgevoerd, doch heeft het inkonvenient van niet gelijkend te zijn. Al had men van Cats nooit iets gelezen als alleen het *Tachtigjarig Leven*, zou men daaruit nogtans weten dat hij het beoefenen der dichtkunst geenszins uitgesteld heeft tot zijnen ouderdom, en dat niet slechts zijne jongelingsjaren, waaruit slechts enkele stukken tot ons gekomen zijn, maar ook zijn geheele mannelijke leeftijd, te midden van de beslommeringen der praktijk of der staatsambten, behoord hebben aan de letteren. Zeeuws heeft ten behoeve zijner ode, hoofdzakelijk gewijd aan den lof van het verkwikkende in de gaaf der poëzie, van Cats eene beeldtenis ontworpen die niet geschikt is ons te bevestigen in het geloof aan zijne gemeenzame bekendheid met diens „eenvoudige gedichten." Hetgeen hij er tot verdere kenschetsing dier gedichten bijvoegt is eene niet minder onjuiste karakteristiek. Van Poot gaat de spraak dat hij van Cats plagt te zeggen: „Cats is een grooter dichter dan menig rijmer gaarne weten wil." Beweer vrij, men zal het u toegeven, dat Poot, wanneer hij over tijdgenooten te oordeelen had, den bal vaak deerlijk missloeg, en dat aan dichters zoowel als aan schilders en

toonkunstenaars zijner eeuw door hem brevetten van onsterfelijkheid uitgereikt zijn, waaraan de handteekening der nakomelingschap steeds zal blijven ontbreken. Doch terwijl er in dat oordeel van hem over Cats iets flinks en zelfstandigs doorstraalt, maakt Zeeuws van den Raadpensionaris een geroepen kinderdichter; hetgeen, wanneer men het onveranderlijk erotisch karakter der catsiaansche poëzie in aanmerking neemt, zeker van weinig kritische virtuositeit getuigt. Een voorlooper van Van Alphen en van Pieter 't Hoen is Cats alleen in zoover geweest als kinderen gaarne de prenten bekijken waarbij hij zijne *Zinne- en Minnebeelden* schreef.

Tot regt verstand mijner derde en laatste aanhaling uit Zeeuws nemen wij nogmaals onze toevlugt tot de wenken van zijnen biograaf. „Al vroeg," zegt deze, „heeft men in onzen dichter iets kunnen bespeuren dat als ingewortelden haat en vijandschap tegen de zoogenaamde huichelaars en geveinsden te kennen gaf." Met andere woorden, Zeeuws zou in onze dagen voor den vurigsten onder de anti-klerikalen gegolden hebben; en toen hij ten jare 1711 met zijnen *Wolf in 't Schaepsvel* — het uitvoerigst dichtwerk van zijne hand, indien men althans het stijlloos treurspel *Ottho* niet mederekent of het als de schrijfoefening van een eerstbeginnende ongemoeid laat — het zoo zeer gevreesde priesterdom en zijne aanhangers „eensklaks aan boord lag," vierde hij niet slechts den schoot aan zijne dichtluim, maar gehoorzaamde hij aan den krachtigsten aandrang waarvoor zijne natuur-zelve vatbaar schijnt geweest te zijn. Er is altijd iets aangrijpends in, indien men wil, wanneer een ongemeene geest, gepaard met een vurig karakter, er in slaagt een onderwerp te vinden, dat als zamengegroeid is met hemzelven; zich van die stof meester maakt, haar omklemd houdt, en haar niet weder loslaat voor hij haar te eenemaal uitgeput heeft. Doch al ontken ik niet dat het langademig hekeldicht van Zeeuws eene goede hoeveelheid geestkracht verraadt, de litterarische verdienste er van schijnt mij gering. Wel bezien is het weinig meer dan eene amplifikatie van den *Harpoen;* een van de minst dichterlijke onder de antiklerikale hekeldichten van Vondel. Borg bij dien rijken meester den fraaijen versregel:

Wat kan de lamrenrok al huichelaars verschuilen! —

voeg er den naam van „Wolfaard" bij, door Vondel uitgedacht tot karakterisering eener trouwlooze geestelijkheid, en gij bezit in deze twee gegevens al de ingrediënten van de konceptie des leerlings. Schrale spetie-voorraad voor het munten van meer dan achttienhonderd verzen! Ik zal den dichter niet volgen op zijne zwerftogten naar Jeruzalem en Troje; naar het Rome der Cesars en der Pausen. Alom is hij *à la recherche de l'hypocrisie*, en zijne beperkte historische kennis doet hem overal zonder moeite vinden hetgeen zijn hartstogt zoekt. Doch één fragment wil ik mijnen lezer niet onthouden. Ik bedoel de teekening van den ontrouwen gereformeerden predikant uit 's dichters eigen dagen. Eene enkele maal noemt hij hem Fijnman; doorgaans Lastermond. Het is dezelfde verachtelijke type, die onder den naam van Broeder Benjamin in *Sara Burgerhart* voortleeft. Dat Zeeuws bij het ontwerpen van deze schets niet enkel te rade gegaan is met zijne verbeelding, straalt in sommige trekken duidelijk genoeg door. Het geheel is eene charge; doch tusschen de plooijen van het paskwil herkent men de werkelijkheid. Aangezien de dichter-zelf voor het overige zijnen Fijnman aankondigt als een waardig model voor Adriaan van Ostade, wordt de lezer verzocht geen aanstoot te nemen aan een onhebbelijk woord of wat. Wij leven op dit oogenblik in de eerste jaren der 18de eeuw, en ook op het gemengd gebied van Kerk en Staat ging het destijds in ons vaderland ruwer toe dan men zich thans wel voorstelt. Of is ook de volgende bladzijde niet destijds toegejuicht geworden door het publiek? Heeft in die dagen zelfs eene geletterde vrouw niet getuigd, dat *de Wolf in 't Schaepsvel* een tweeden druk verdiende te beleven? Hebben de Edel Achtbare Heeren Drossaart, President en Schepenen, mitsgaders de Heer Secretaris en Stadhouder der stede en baronnie van Zevenbergen de opdragt van dat gedicht niet openlijk en tot tweemalen toe aanvaard? „Ja," heet het van Fijnman Lastermond, die morgen den gewijden kansel beklimmen en zijne bemorste hand aan de vlekkelooze Bladen slaan zal:

Ja, zoo geleerdheid steekt in 't lasterlijk berispen,
In schelden, schimpen, en in geesselen en gispen,
Blinkt hij gelijk een licht in Godgeleerdheid uit,
Naardien hij vaak zijn mond met lastertaal ontsluit,

En, zoet op tweespalt, door regeerzucht aan het branden,
Het wettig raadhuis en zijn raden aan durft randen.
Maar Rijkaard, die op 't oog van Lastermond steeds past,
En hem den titel geeft van disch- en keldergast,
Om niet in 't openbaar met bulderen en schelden
Zijn vuilen handel of zijn naam te hooren melden,
Kan vrij van laster en gerust ten tempel gaan;
Doch zulk een vrijheid komt hem duur genoeg te staan,
Als hij zijn tafelvriend, op duizend vreemde gesten
En grillen afgerigt, den hollen balg ziet mesten;
Die, eer hij op zijn beê nog Amen heeft gezegd,
Zijn kromme vingers slaat in 't rookend dischgeregt.
Ei, zie zijn kneukels eens van vette sausen blinken,
Die 't volgeschonken glas bemorsen onder 't drinken.
Hoe gulzig zwelgt hij het gebraad, zoo brandend heet,
Dat de ongekaauwde brok valt op het tafelkleed,
Hij grabbelt, grijpt en tast, als had hij zeven monden
En zeven magen. Niets blijft van hem ongeschonden.
„Schenk," roept hij, „schenker! Schenk den nap ten boorde vol!"
Tot hij door de eetzaal loopt als uitgelaten dol.
Maar als hij u vermaakt met poetsen en grimassen,
Staat u, o Rijkaard, op zijn vingerspel te passen:
Ligt kleeft er, als gij maar eens omziet naar den wand,
Het eene of 't andere aan de palmen van zijn hand.
't Is 't zijne, al wat hij ziet: niets kan hem meer verdrieten,
Dan dat een brok mag op de tafel overschieten.
Die fijne broeder denkt of praat nu niet van gaan,
Maar aanstonds moet er kelk en berkemeier aan.
Wat hoort men hem al geile en vuile deuntjes zingen,
Daar hij den vloer verslijt met schuiven, dansen, springen,
En de oogen spelen laat in 't leeggedronken glas!
Zijn zondagskleed wordt hier een regte guicheltas
Als hij zijne armen steekt uit de opgeschorte mouwen,
En zich in 't onderpak bij kaarslicht laat aanschouwen,
En als een arlekijn zijn personaadje speelt.
Had hem Ostade eens naar het leven afgebeeld,
Of waar' 't Kallot gegund zijn wezen af te malen,
Zulk ets- of snijwerk waar' onmooglijk te betalen.
Hij zingt vast wat er komt „van Keulen aan den Rijn,"
Tot dat hij wentelt in zijn draf gelijk een zwijn.
De dienstmaagd leidt hem uit, die in haar schoot ten leste
Een uitgebraakte golf voor drinkgeld krijgt ten beste.

„Vindt men hier iet dat zich den lauwer zoo stoutmoedig niet schijnt te eigenen," schreef Poot voor het door hem uitgegeven eerste deel der gedichten van Zeeuws, „het strekke tot eene schaduw om de rest bet te doen afsteken en uitkomen. Een dichter heeft zijne luimen, gelijk Vondel zegt." Is dan in weerwil van zijne gebreken Jakob Zeeuws inderdaad een dichter geweest? Ongetwijfeld; en zelfs zou Bellamy, die verstand had van poëzie, zich vol verontwaardiging omkeeren in zijn graf,

indien hij weten kon dat ik mij van Zeeuws kleinachtend bediend heb als van eene „schaduw” ten einde Poots licht des te helderder te doen schijnen. Doch het zij gezegd met alle ontzag voor het beter oordeel van Zelandus, wiens nagedachtenis ik hartelijk vereer, Zeeuws is een dichter geweest van op één na de kleinste grootte, en bij Poot vergeleken valt hij in alle opzigten uit de hand. Terwijl de laatste aan grooter gaven en meer kundigheden een geringen dunk van zichzelven paarde en slechts nu en dan zijne persoonlijkheid ongevraagd op den voorgrond stelde, was verwaandheid bij Zeeuws een bovendrijvende karaktertrek. Hij is vroeg gestorven, ongehuwd, naauwelijks drie en dertig jaren oud, en zulk een haastig weggenomen worden van veelbelovende talenten heeft altijd iets dat tot weemoed en toegeeflijkheid stemt. Doch wanneer men den stervenden Zeeuws, die nog zoo weinig gepresteerd had, zijne zusters hoort vermanen om niet te treuren over het onvoltooid blijven van zijn werk, op grond „dat hij evenwel genoeg gedaan had, en zij echter wel zouden kunnen zien dat hij er geweest was”, behoudt zekere antipathie de overhand op het medelijden. Wat behoefde deze jonge man vervuld te zijn met een altoosdurenden wrevel? Zijne verdiensten werden door menigeen erkend, en al vroeg heeft hij lauweren mogen rapen. Waartoe dat telkens wederkeerend afgeven op de Nederlandsche Geten, gelijk hij de Noordbrabanders noemde; op de Sarmaten van de Merk; op het duitsche Tomos, dat de omstandigheden voor hem tot een Patmos maakten? Met een levendiger zin voor grondige studie, met eene edeler eerzucht, met een hooger besef van de roeping der poëzie zou hij het ook in die ballingschap zeer wel hebben kunnen uithouden; en al waren zijne middelen niet zoo ruim dat hij zich naar eene groote stad verplaatsen en zich daar geheel aan kunst en letteren wijden kon, dit was geene reden om steeds uit de hoogte neder te zien op een inderdaad niet verwerpelijk levenslot. Er bestaat van zijne hand een vermakelijk klein gedicht, geschoeid op de leest van Samuel Kosters bekende prijsvraag der Amsterdamsche Akademie, waarin de Zevenbergsche dichter eenige ondeugende vragen rigt tot den Apollo van de Maas; en men gelooft gaarne dat Joan de Haes, en Bokhoven, en wie toen al verder te Rotterdam den cither spanden, het in

Noord-Brabant rijzend licht niet al te wel verduren konden. Doch indien Zeeuws waarlijk een talent van meer dan middelbaren omvang ware geweest, zou de gunst der eenen hem dan niet getroost hebben van de afgunst der anderen? Bovenal, zou het besef van zijne roeping hem dan niet tot eene alles te boven gaande schadeloosstelling hebben verstrekt? Zoo gaat het intusschen met de dichters en kunstenaars van minderen rang. Doordat zij geen houvast hebben aan zich-zelven, wanen zij zich verongelijkt, indien de geheele wereld niet voor hen op de knieën ligt.

Met dat al is Jakob Zeeuws de eenige dichter van dien tijd geweest, wiens nâam, naast dien van Poot en in de lommer van dezen, met onderscheiding is blijven voortleven. Zeeuws was meer dan hetgeen men een rijmelaar noemt. Ook hij was voor kunstenaar in de wieg gelegd; en toen zijn vader hem als aankomend jongeling naar Dordrecht zond, om zich daar onder de leiding van Arnold Houbraken in het teekenen te oefenen, werd het ouderlijk hart niet door ijdelheid gedreven, maar volgde het de wenken van een onmiskenbaren aanleg. Zou Zeeuws een beroemder dichter geworden zijn, indien hij langer geleefd had? Dit is een feit, dat men van de betrekkelijke grootheid van Poot het levendigst doordrongen wordt, wanneer men hem met dien in elk geval talentvollen tijdgenoot vergelijkt; insgelijks een oorspronkelijk vernuft, insgelijks in de poëzie *a selfmade man*.

V.

„Gedichten", heeft Poot gezegd:

> Gedichten zijn den tijd te sterk.
> Men leest der dichtren aardig werk,
> Zoo lang de wereld staat.

Dit is zoo. Nog heden ten dage leest men Molière, leest men Lafontaine, leest men Boileau. Indien daarentegen Poot-zelf thans veelzins ongelezen blijft, komt zulks niet het minst hier van daan, dat zijne kracht te kort geschoten is in het gelukkig volbrengen van het voorbeeldig aangevangene. Wel is het getal der fraaije gedichten, inzonderheid der fraaije versregels en groepen van versregels, door hem vervaardigd, grooter dan men doorgaans meent, doch zijne dichtwerken behelzen niettemin veel verouderds, veel

wat thans onleesbaar, en zelfs het een en ander dat volstrekt onuitstaanbaar is. De verveling waarmede men zich onder het volgen zijner pseudo-arkadische *Veld- en Zeezangen* als overgoten gevoelt, is moeijelijk onder woorden te brengen. Een niet minder grooten triomf viert meermalen de wansmaak in zijne *Bijbelstoffen.* In zijne *Brieven* ontmoet men hier en ginds sommige meesterlijke trekken; doch tevens treft men er in overvloed, gelijk somtijds in zijne beste gedichten, sporen aan van valsch vernuft. „Varen, maar met groot gevaar", in het beroemde *Akkerleven*, is bij hem een voorbeeld uit honderd van zeker wanluidend spelen met woorden. Aan vergelijkingen, die geene uitbreiding gedoogen, wordt vaak geruimen tijd door hem voortgesponnen. Ook heeft de zucht om zich ongemeen en sierlijk uit te drukken hem een aantal woorden doen smeden, die den toets onmogelijk kunnen doorstaan. Zoo min als met *boezemschuren* of met *genadedeuren*, kan iemand vrede hebben met het *aartsengelsche trompetgeschal* van het jongste oordeel, of met de *Jannen van 't Uchtendchristendom*, waarmede de Johannessen van het apostolisch tijdvak bedoeld worden. En niet alleen in bijzaken heeft Poot zwaar gezondigd tegen den goeden smaak, maar slechts bij zeldzame uitzondering heeft hij iets onberispelijk schoons geleverd. Gelijk er zelfs in het *Akkerleven* nog altijd trekken voorkomen, die niet afgezien maar uitgedacht zijn („een bogtig dal", „een vliet die van de rotsen schiet", „most die slechts wat moeite kost"; altegader hersenbeelden zonder wortel in den vaderlandschen bodem); gelijk men in de wonderschoone hollandsche *Mei* niet zonder droefheid „'t dartelend Arkaadje met zijn bruine heuvels" aantreft, of de sneeuw aldaar „hemelwol" hoort noemen, of eene grazende koe aangeduid ziet als een „levend botervat" — zoo is ook Poot in bijna geen zijner gedichten van het begin tot het einde in de maat gebleven. *Ongelijk* is het woord waaraan ik de voorkeur geven zou, indien ik hem teekenen moest met éénen trek. Het platte grenst bij hem onmiddellijk aan het verhevene, en zonder overgang laat hij de eenvoudigheid in onbeduidendheid ontaarden.

Als bijdrage tot de kennis der vaderlandsche zeden van dien tijd, hebben onder Poots gedichten de meeste waarde zijne bruiloftszangen. Wij kinderen van een beschaafder geslacht schamen ons onder het lezen dier verzen de oogen uit het hoofd, en het

denkbeeld alleen dat de bruiloft van onze eigen telgen zou kunnen opgeluisterd worden door soortgelijke liederen, is genoeg om ons eene rilling aan te jagen. Doch vergeten wij niet dat de geschiedenis van elke humaniteit uit den aard der zaak en met andere woorden die eener allengs aan zichzelve ontwassende ruwheid is. Het is zoo, Poots bruiloftsdichten vertegenwoordigen eene gestadige schennis van het echtelijk heiligdom; een voortdurend ontrafelen van den gordel der zedigheid. Niemand wachte van de kennismaking met deze onwillekeurige gedenkschriften een hartverheffend genot. Doch Poots naïveteit geeft aan diezelfde dokumenten eene geheel eenige beteekenis. Daarbij had hij sommige aanzienlijke vrienden en beschermers, de bruiloft van wier zonen en dochters hij bijwoonde als gast en verheerlijkte als dichter. Anders en menigvuldiger, — want hij leefde toen niet meer, gelijk wij weten, van den ploeg, maar van zijne pen, — was hij op die feesten slechts in gedachte tegenwoordig. Het hem bestelde werk, te bekwamer tijd afgeleverd en fatsoenlijk betaald, werd dan voorgedragen door anderen. In beide gevallen werd de Abtswoutsche zanger niet slechts geduld, maar gezocht. Een vers van hem werd aangemerkt als eene *bonne aubaine*, en er zijn welgestelde bruidegoms geweest die hunne bruiden met geen uitgelezener geschenk meenden te kunnen verrassen. Niet in de volksklasse derhalve bewegen zich Poots epithalamen; niet op het land of in de boerenwereld, maar, en dit is misschien het merkwaardigst van al, te midden van de deftige vaderlandsche maatschappij van het begin der 18de eeuw.

Zonderling, voorwaar! Dezelfde Poot, die ons toeschijnt het huwlijk vaak in zijne zangen ontwijd te hebben, is in het minnelied nooit door een onzer dichters overtroffen geworden. Dat een ongevormde boerenzoon eene zoo verwonderlijke meesterschap bezeten heeft over zijne moedertaal; dat sommige onsterfelijke verzen gedacht en geschreven zijn geworden door iemand van wien men het reeds veel zou gevonden hebben indien hij in staat ware geweest met leesbare letters zijnen naam te teekenen, — dit inderdaad ontzagwekkend verschijnsel treft ons nooit zoo zeer als onder het lezen van de *Maan bij Endymion*. Voor mij althans, die gaarne Poot met Huydecopers woorden „dat wonder onzer nederduitsche dichtkunst" noem, ik vind in hem niets bewonde-

renswaardiger dan het dozijn minnedichten waarmede hij als jongeling opgetreden is. Nergens elders bij hem gevoelt men zoo diep als in die handvol eerstelingen dat de kunst eene gave is. Nergens perst hij met zoo onwederstaanbare kracht u de bekentenis af: Hubert Poot, gij zijt een geboren dichter geweest!

In de litteratuur-geschiedenis van ons land behoort Poot geheel en al tot de 17de, niet tot de 18de eeuw. Hij was geen wegbereider, maar een volger. Zijne manier is die der oude Muider School. Desgelijks zijne taal. Met hem is op Oudejaarsavond van het jaar 1733 de laatste onzer klassieken van de tweede periode gestorven.

December 1855.

PIETER VAN WOENSEL.

Geschriften van Pieter van Woensel: De kunst van waarnemen, Amsterdam, 1772. — Aanteekeningen, gehouden op eene reis door Turkijen Natolien, de Krim en Rusland, in de jaren 1784—89. Twee deelen. Amsterdam, 1795. — De Lantaarn voor 1792, 1795, 1798 en 1800. — Rusland beschouwd. Haarlem, 1804.

„In zijne jeugd een zwerver, ten einde toe een onhuislijk vrijgezel, daarbij een onkerkelijk schepsel en in den grond zijns harten een rationalistisch kosmopoliet" ; op deze wijze wordt in den *Volks-Almanak* voor 1864 een vaderlandsch humorist gekenschetst, op wiens geschriften het te eenenmale overbodig zou zijn hier ter plaatse terug te komen, ware het niet dat hij gebloeid had in den tijd dier Bataafsche Republiek, wier herinnering in den geest van het tegenwoordig geslacht ongetwijfeld tot de bleekste nevelbeelden uit het verledene behoort. Als auteur is het Pieter van Woensel in deze wereld niet medegeloopen; de vruchten van zijne schrijf- en teekenpen zijn in het vergeetboek geraakt, en zelfs zijn naam is mede bedolven geworden in den grafkuil waarin de nakomelingschap goedgevonden heeft tien volle jaren van ons volksbestaan behoedzaam af te laten.

Wanneer de jeugdige Nederlander van goeden huize een nuttig lid der maatschappij geworden is, en hij in staat of kerk eene min of meer aanzienlijke betrekking verworven heeft, wordt hij

ongaarne in het openbaar aan de dwaasheden van zijn studentenleven herinnerd. Men is destijds gezien geworden op plaatsen waar zulks niet betaamde; men heeft, luidens de zachtmoedige spraakwending van over jeugdige veroordeelden gestelde regters, na het gebruik van een buitengewoon glas wijn medegedaan aan daden van straatschenderij; in een heilloozen winternacht heeft men de glasruiten van een impopulair hoogleeraar met sneeuwballen geteisterd; of wel, onschuldiger plagerij, men heeft in het schemeravonduur aangescheld bij de oude ongehuwde dame aan de overzijde, en heeft kussend aan het knappe dienstmeisje gevraagd of zij niet vergeten zou het mopje van hare gebiedster behoorlijk uit te laten. Even baldadig, indien men wil, doch ook even onschadelijk en daarbij in de gevolgen oneindig weldadiger, zijn in den patriottentijd de uitspattingen van onze vaderen geweest. Niets natuurlijker eenerzijds dan dat onze mannen van naam, hunne zonen, van dit ouderlijk kattekwaad liefst zoo min mogelijk hooren gewagen. Gelijk een achtbaar godsdienstleeraar, tot stadspredikant bevorderd, niet nalaten kan een weinig te blozen bij de gedachte dat hij in zijnen akademietijd niet al te stipt plagt te zijn in het afdoen van zijne koksrekening; gelijk een deftig medicus, een ijverig docent, een onomkoopbaar regter, eenmaal gezeten in het gestoelte der eere of weggedoken in het koetsje der fortuin, met een meer zuren dan zoeten glimlach terugdenkt aan de jaren dat medegevoel met menschelijk lijden, eerbied voor hoofd en hart van het opkomend geslacht, onderwerping aan de van hooger hand geboden inzettingen, allerminst tot zijne idealen behoorden en bij voorkeur tot voetwisch dienden aan zijne brooddronkenheid, — zoo is het ook volkomen verklaarbaar dat de erfgenamen der Bataafsche Republiek, bij gebrek aan een anderen en beteren mantel, dezen vaderlandschen staatsvorm en zijne geschiedenis bedekt hebben met de breede plooijen van het doodskleed der vergetelheid. Doch al zou het onwaar zijn dat 1813 ons niets gebragt heeft als hetgeen waarvan reeds in 1795 de grondslagen gelegd waren, dan nog zou onze antipathie tegen den revolutietijd ons het regt niet geven om alles over denzelfden kam te scheren en, te gelijk met de politiek, ook de litteratuur dier dagen in den ban te doen. Voor zoo

ver althans Dr. van Woensel betreft, en met allen eerbied voor mijne confraters, verstout ik mij te beweren, dat de minsten onzer in den tegenwoordigen tijd, onze Molière's en onze Shakespeare's buiten rekening gelaten, hem in uitgebreidheid van kundigheden evenaren of in puntigheid van vernuft overtreffen.

Doch al was van Woensel geestiger dan wij, men zou zich bedrogen zien indien men bij het naslaan zijner geschriften op de ontmoeting van een letterkundig genie, of bij het ontleden van zijn karakter op de kennismaking met een aangenamen medemensch rekende [1]. De gave des kombinerens was hem te eenemaal vreemd. Zamengesteld uit noten aan den voet van aanteekeningen, ruim zoo veel als uit een doorloopenden tekst, hangen zijne reisverhalen als droog zand aan een. Zijne jaarboekjes bestaan bijna zonder uitzondering uit fragmenten over allerlei onderwerpen, meest van staatkundigen en van statistischen aard. Op een stukje, „over de natuurlijke gesteldheid van ons vaderland en over de levensmanier van deszelfs bewoners, voor zoo ver beide invloed hebben op de gezondheid," volgt een opstel in miniatuur over de „noodzakelijkheid van meer militaire kundigheden voor onze regenten." Iets over de „finantiën der Republiek", tot inleiding op iets anders over de „verdediging van 't vaderland te land en te water", wordt afgewisseld door eenige „sterflijsten van Amsterdam" en besloten met een overzigt van den „staat der gezondheid in Nederland". Dan volgt „'t nadeel van den te grooten invloed der priesters op den geest der overheid", waarnevens eene „historie der geestelijke vervolgingen"; daarna een weinig „troost voor gemoedelijken"; vervolgens eene korte beschouwing over „gelooven en niet gelooven"; dan eene recensie van het werk van Prof. van Hamelsveld over den zedelijken toestand der nederlandsche natie op het einde der 18[de] eeuw; eindelijk, na nog iets over het

1) De vrije beschikking over een volledig exemplaar van Van Woensels geschriften heb ik te danken aan de welwillendheid van den Haarlemschen geneesheer Van der Willigen. Diens bloedverwant, wijlen de heer Adr. van der Willigen, leverde weleer in den bundel *Vruchten van de Rederijkkamer de Wijngaardranken*, in 1833 te Haarlem in het licht gekomen, de eenige opzettelijke hulde die voor zoo ver ik weet ooit aan Van Woensels nagedachtenis gebragt is.

hebben van een talrijker huisgezin dan men voegzaam onderhouden kan, eene soort van narede met het opschrift „slot en sleutel". Deze is de korte inhoudsopgaaf van de *Lantaarn* voor 1792. Daaraan evenredig is de inhoud der volgende jaargangen. Alles fragmentarisch, overal eene aan wanorde grenzende afwisseling. De eischen van een volkskalender brengen dit ordelooze van zelf mede ; en niet dit is van Woensels fout, dat zijn geest een geboren en door studie volmaakte almanak verdiende te heeten. Hij had alleen de kwade gewoonte om aan deze natuurlijke overhelling van zijn talent te onpas toe te geven. Hetzij hij eene geleerde verhandeling schreef of zijne reisaanteekeningen in het licht zond, steeds bleef hij aanteekenaar. In zoo ver hij een naauwkeurig opmerker van het gebrekkige in menschen en instellingen was, bewoog hij zich als uitgever van zijne jaarboekjes in zijn natuurlijk element. Voor het vinden van dezen vorm behoefde hij niemand te danken. De vonst was zijn eigendom, en geen auteur kan inniger zamengegroeid zijn met het door hem gekozen genre. Doch de lantaarnopsteker in hem was beter toegerust dan de schrijver, en hoewel hij aanhoudend volzinnen wist te bouwen, somtijds breed van grondslag, menigvuldiger spits van beloop, is er niettemin, het een door het ander genomen, slechts bij uitzondering iets geacheveerds door hem voortgebragt.

Het is met de litteratuur een vreemd geval. Een helder hoofd, een scherpe blik, een puntige pen, veel boeken-, veel menschen-, veel wereldkennis, een rustige mannelijke leeftijd na eene met reizen doorgebragte jeugd, — waarom is zelfs dit alles te zamen (in Van Woensel werd het vereenigd aangetroffen) niet genoeg om in de wereld der letteren iemand tot den adelstand te verheffen? Wie een zoo zeldzamen aanleg onder zulke omstandigheden ontwikkelen mogt, zoo schijnt het, moet voor het minst één boek geschreven hebben waardoor zijn naam bij de nakomelingschap in aandenken blijven zou. Zelfs al wordt hij niet meer gelezen, een ongeval dat aan vernuften ook van den eersten en hoogsten rang bijwijle overkomt, waarom kent men niet althans zijnen naam of toenaam? Volgens de Ouden hing het lot der boeken, gelijk dat van meer andere dingen hier beneden, aan eene blinde magt ; en ongetwijfeld moet ook op dit gebied zekere

speelruimte prijs gegeven worden aan de grillen der fortuin. Doch al ontbreekt het niet aan wederregtelijk veroverde litteraRische reputatien, al kan van meer dan eene onsterfelijke vermaardheid kwalijk rekenschap gegeven worden, het zou nogtans zonder voorbeeld zijn, dat juist te dezen aanzien en op dit terrein de willekeur den schepter der alleenheerschappij zwaaide. Ook is de verklaring van het verschijnsel, al ligt zij niet voor de hand, met een weinig inspanning wel te vinden. Er zijn vooreerst litterarische vormen, en onze hedendaagsche journalisten weten daarvan mede te spreken, die geene andere bestemming hebben als om aanstonds na hunne geboorte weder ten grave te dalen. Van de honderd schrijvers zijn naauwlijks twee of drie in staat een min of meer opmerkelijk dagbladartikel te leveren. Een periodiek auteur van de eerste grootte moet over even onuitputtelijke hulpbronnen beschikken als eene vorstin die nimmer tweemalen met hetzelfde kleed op het bal verschijnt. Om dagbladschrijver te worden zal iemand die het schoone liefheeft en de grondigheid eert, de pijnlijkste offers moeten vergen van zijne roemzucht. Hem is de verpligting opgelegd om voor eene onsterfelijkheid van hoogstens vierentwintig uren al zijne beste krachten in te spannen. De dag van morgen moet hem even heilig zijn als de verste toekomst. Doch zelfs al schrijft men voor het nageslacht, men is van zijn eigen voortbestaan daarom nog niet verzekerd. Om te blijven leven wordt zekere mate van populariteit vereischt. Inspanning te vorderen, bondig te willen zijn, veel te onderstellen, het van zelf sprekende in den regel achterwege te laten, is het middel niet om door de menigte verstaan en gewaardeerd te worden. Een duistere stijl wordt bij eens schrijvers leven nog somtijds geroemd als pit van gedachten, en de naam van diepzinnig is bij den tijdgenoot voor een prijsje te koop. Doch eene aan minachting grenzende onverschilligheid is bij de nakomelingschap weggelegd voor hem wiens denkbeelden een kommentaar behoeven, of tot regt verstand van wiens taal een eigen woordenboek gevorderd wordt. Alleen door het aan niemand betwist genie valt het voorregt te beurt eener zelfs door onverstaanbaarheid niet te schokken vermaardheid. Doch om te zelfder tijd onopengesneden en beroemd te blijven, is het noodig dat men een of ander onnavolgbaar geheel voortgebragt hebbe.

Slechts op hetgeen eenig in zijne soort is, en ook het bescheidene kan dit zijn, knaagt de tijd zijne tanden stomp. Eén magistrale arbeid is genoeg om de middelmatigheid van al de andere werken eens auteurs te doen vergeten. Zonder zulk een paspoort daarentegen wordt niemand, ook de veelzijdigst begaafde niet, toegelaten in den tempel van den roem. Heb geest voor honderd van uw gelijken, wees de kundigheid in persoon en daarbij een volleerd stilist, indien gij het regt niet hebt u bij den nakomeling aan te melden als den schrijver van — zal zijne onkunde aangaande uw bestaan en uwe letterdaden hem niet waarschijnlijk eenige meer dan voorbijgaande gewetensknagingen doen ondervinden. Impopulair is Van Woensel nooit geweest. Zijne jaarboekjes beleefden tweede drukken. Zelfs viel aan dat van 1800 de onderscheiding te beurt van door de Amsterdamsche politie op den index geplaatst en zoodoende als van hooger hand aan eene nog algemeener verbreiding geholpen te worden. Ook kwam hij door dien schijnbaren tegenspoed in de noodzakelijkheid om zijn waren naam aan het publiek bekend te maken. Amurath-Effendi, gelijk hij zich tot hiertoe genoemd had, bleek Pieter van Woensel te heeten, en voor den turkschen Hekim-Bachi kwam de vaderlandsche Doctor der Marine in de plaats. Doch hoewel zijne spotprentjes niet minder dan zijne schrijfwijze er op berekend waren om de aandacht te trekken van een uitgebreiden kring van lezers, de vier of vijf deeltjes der *Lantaarn*, anders belangwekkend genoeg om door te gaan voor een meesterstuk, zweemden te veel naar eene verzameling dagbladartikelen om door een volgend geslacht, want ephemeriden hebben geene toekomst, op hun waren prijs te kunnen geschat worden. Aldus is Van Woensels talent tevens zijn ongeluk geweest. Had hij, in stede van zich te moeten versnipperen, in de gelegenheid verkeerd de stralen van zijn vernuft in een en hetzelfde brandpunt te vereenigen, hij zou naar verkiezing het aanzijn hebben kunnen geven aan een nederlandschen *Tristram Shandy* of aan een nederlandschen *Gil Blas*.

Voorliefde voor het zonderlinge, afkeer van den gebaanden weg, eene aangeboren neiging tot het paradoxale, behoorden tot de kenmerken van zijnen geest. „In alles behaagt mij de afwisseling," zegt hij ergens. „Ik haat niets meer dan oudbakken

kost. Laat anderen, zoo 't hun vermaakt, bewijzen dat het 's middags om twaalf ure dag is. 'k Zal hen niet stooten van hun stokpaardje. 't Mijne is 't singuliere. En waarlijk raakt men er misschien niet verder meê van de waarheid (heeft dit ook een klein snuifje van verwaandheid?) dan met te loopen over het gebaande pad. In gevaar van ketterachtige waar aan de markt te brengen, wil ik liever van den geprivilegieerden weg afwijken, dan regtzinnig anderen en mij vervelen. „Eene behagelijke nieuwe dwaling is mij welkomer dan eene verlepte waarheid." Een andere karaktertrek van van Woensel is zijne ruwheid. Met noord-nederlandsch gemak zet hij zich heen over de voorschriften der betamelijkheid, noemt een aantal onfatsoenlijke dingen stoutweg bij hunnen naam, en is volgens zijne eigene schuldbelijdenis „een slof observateur der *bienséance*, zoo wat *ex cynicorum familia*." In den aanhef van een stukje over de nationale opvoeding, waarin veel verstandigs voorkomt, stuit men (mijne lezers kunnen er staat op maken dat ik het bij dit eene voorbeeld laten zal) op de volgende als echt-haarlemsch aangeboden anekdote: „Iedereen bemoeit zich met opvoeden, *à enseigner l'histoire, la géographie etc.* Ik ken een land, waarin lieden, die in hun vaderland in dit of geen ambacht breekebeenen waren en er de kost niet konden winnen, komen opdagen als *instituteurs, gouverneurs, intendants de l'éducation* van den grooten en kleinen adel. In dit mijn hoogwijs vaderland wordt een apteker, te veel aan den drank om goed een klisteer te zetten, cathehiseermeester: even alsof 't moeijelijker was te vinden den ingang des endeld—ms, dan te vinden den ingang des eeuwigen levens!" Ongetwijfeld loopt er onder dit zich vermeiden in hagchelijke toestanden een weinig gemaaktheid. Indien zij het ernstig wil, kan ook de weelderigste verbeelding zichzelve leeren besnoeijen. Doch gelijk blijkt uit zijne beschrijving van het uiteinde van Prins Potemkin dankt Van Woensel somtijds aan zijne ongemanierdheid eene groote kracht, en zonder haar zou zijn talent als hekeldichter in proza niet half zoo merkwaardig geweest zijn: „Was de hoofdrol van Prins Potemkins leven privaat; zijn dood is publiek. Wij hebben in plaat afgebeeld 't sterven van Epaminondas, van den Chevalier Bayard, van generaal Wolff. Zij stortten hun bloed

voor 't vaderland. Even zoo hebben wij den dood van Prins Potemkin, die hem in eene der vlakten van het Katharinaslawsche gouvernement overviel, in print afgebeeld. Ook hij stortte zijn bloed. Hij stierf aan den rooden loop." Wanneer het ruwe aldus dienstbaar gemaakt wordt aan het scherpen van een oordeel over een historisch persoon dien men gekend en veracht heeft, is de affektatie kunst geworden. Deze soort van gemeenheid is welsprekend. Doch men wane niet dat de Diogenes in Van Woensel slechts eene rol speelde. Zijne omzwervingen in den vreemde zoowel als zijne medische studien mogen er toe hebben bijgedragen om hem met het walgelijke in vele opzigten gemeenzaam te maken, de aanleg daartoe sluimerde in zijne natuur. Niet minder dan een geboren zonderling was hij een geboren medelid der cynische familie: en ook dan vervolgde hem de daemon van zijn geslacht, wanneer hij zich verbeeldde het natuurlijke en betamelijke voor te staan. Hetgeen ik daaromtrent mede te deelen heb uit zijne schriften teekent den mensch.

In eene onbekroond gebleven medische verhandeling van hem over de *Kunst van Waarnemen*, een arbeid zijner jeugd, waarmede hij in 1771 naar een door de Hollandsche Maatschappij uitgeloofden eereprijs dong, komt omstreeks het einde, waar spraak is van hetgeen de waar te nemen voorwerpen begeerlijk maakt in de oogen van den anatoom, een paragraaf voor met het opschrift: „Acht te geven op het werktuig terwijl het leeft." Dit is evenwel slechts eene inleiding. De zaak waar het op aankomt wordt nader aangedrongen in de beide volgende paragrafen, waarvan de eerste, handelend over het ontleden van levende dieren, aldus luidt: „Menigmaal heeft de weetgierigheid der ontlederen hen de wreedheid doen over het hoofd zien, die er in gelegen is, om een onschuldig, onnoozel dier de grootste pijnen te doen uitstaan, de grootste folteringen te doen lijden, ten einde onder het opsnijden zijner deelen, derzelver gebruik te ontdekken. Hier vandaan hebben de honden den toenaam verkregen van *anatomicorum martyres*. Inderdaad, deze handelwijs heeft verscheidene gewigtige ontdekkingen doen geboren worden. Wanneer men dit doet is het best dieren te nemen, die 't naast aan den mensch komen. Maar de dwaling is hier voor de hand, tenzij men zich altijd voorstelle, dat het geen mensch maar een ander voorwerp

geweest is, dat men ontleedt." Deze volgorde van denkbeelden is bijna potsierlijk door overmaat van naïveteit. De aanhef doet een woord van medelijden verwachten met het lot der geteisterde dieren. Dat uitzigt klimt nog wanneer met name melding gemaakt wordt van het martelaarsgeslacht der honden. Doch eensklaps trekt de schrijver partij voor de beulen tegen hunne slagtoffers en wenscht de wetenschap geluk met de vermeerdering van hare langs dien bloedigen weg verkregen kennis. De aanbeveling, door hem aan deze felicitatie toegevoegd, is een raffinement derzelfde wreedheid waartegen zijn beter gevoel in zijne voorafspraak scheen op te komen. En als om de kroon op te zetten aan zijne hardvochtigheid, laat hij ten slotte doorschemeren dat men van die opengesneden honden en apen toch vooral niet meer moet verwachten dan de arme dieren in staat zijn te geven. De vierentwintigjarige verhandelaar, pas gepromoveerd en reeds een afgerigt dweeper in de kunst van waarnemen, legt hier de pen voor een oogenblik neder; en dat deze rust geene weelde is, blijkt uit het opschrift van den paragraaf die op de levende dieren aanstonds volgt: „Het ontleden van levende menschen." Wie zal, bid ik u, alvorens zich aan te gorden tot het verrigten van dezen arbeid, niet gaarne even ademhalen? Ondertusschen, terwijl de ontleders zoo gerust, zoo bedaard te werk te gaan in 't ontleden van schuldelooze dieren, zouden zij het eene groote wreedheid meenen te zijn, 't zelfde omtrent levende menschen te werk te stellen. Alle wetten van menschelijkheid verzetten er zich tegen, zegt men. 't Is beter de gansche ontleedkunde als een vijandin van 't menschdom te verbannen, dan een mensch zoodanig te mishandelen. Fraaie redeneringen, meer liefderijk dan verstandig! Vooreerst vorder ik dat men mij toesta, dat de ontleding der ligchamen van levenden verre de beste weg is om tot de kennis van hunne huishouding te komen, zoo maar deze weg geoorloofd was. Ten tweede eisch ik dat men met mij overeenkome, dat vele dier kunstbewerkingen minder pijnlijk zijn, of ten minste gemaakt kunnen worden, dan de straffen zijn, die misdadigers ondergaan. Immers is er in de *materies medica* eene klasse van geneesmiddelen, *anodyna* geheeten. Dit toegestaan zijnde, redeneer ik aldus: de doodstraf is in de maatschappij noodig of niet; is zij

niet noodig, dan moet zij afgeschaft worden; en zelfs al was zij noodig, het is de zaak der ontlederen niet, hierover te oordeelen; 't is de post der regteren, dit te beslissen. Maar is zij noodig, en is de pijn der ontleding niet wreeder dan die der andere straffen, zoo is het ontleden van levende menschen geoorloofd. Is de pijn der ontleding feller, en sleept zij niet altoos den dood na zich, zoo zou men den zoodanigen dit meer geleden leed door het behouden van hun leven kunnen vergoeden. Wat is een misdadiger? Iemand, die door het schenden der openbare veiligheid de gansche maatschappij beleedigd heeft. Wat is nu redelijker, den zoodanigen eene pijn te doen lijden waaruit niemand regtstreeks nut trekt, dan dat hij ten voordeele dier gansche maatschappij lijde? dan dat een leven, 't geen toch volgens de wet moet afgesneden worden, besteed worde om de schade, het leed te vergoeden, 't geen hij aan anderen heeft toegebragt? Dit gevoelen is niet nieuw. Erasistratus en Herophilus zijn 't zelve reeds toegedaan geweest."

Men behoeft geen anatoom van professie te wezen om over dezen paragraaf een oordeel te mogen uitspreken. Van eene andere bladzijde uit Van Woensels geschriften, in de tweede plaats door mij bedoeld, geldt hetzelfde. Ware ik krijgskundige van beroep of bezat ik eenige bedrevenheid in de kennis van het oorlogsregt, misschien zou ik menige bedenking hebben in te brengen tegen het volgend fragment uit zijne *Reis-Aanteekeningen*. Doch nu het mij uitsluitend te doen is om de schildering van een karakter, meen ik te kunnen volstaan met de mededeeling van des schrijvers eigen woorden. Het eerste deel dier reisaanteekeningen, in 1790 in het licht verschenen, wordt voor meer dan de helft ingenomen door eene beschouwing over den toenmaligen toestand van Turkije. Daarbij komen ook de militaire krachten dier mogendheid en meer in het bijzonder de verdedigbaarheid van Konstantinopel ter spraak. De schrijver oppert de vraag, welke maatregelen het turksche gouvernement zou kunnen nemen om zijne onafhankelijkheid te bewaren, met name tegen de toen ter tijd meer en meer dreigende overmagt van Rusland; en het is te dezer gelegenheid dat hij zich over een door hem uitgedacht middel tot zelfverdediging, hetwelk hij den Turken aan de hand doet, aldus uitlaat:

„Er ligt mij nog iets op 't hart, maar ik durf er niet meê uitkomen, schoon ik anders nog al iets durve. Maar er zijn dingen, die tegen de aangenomen denkwijze zoo ijselijk aanloopen, die men als zoo verderfelijk zal aanmerken, zoo gevaarlijk om ze aan den neus van 't publiek te hangen, dat ik haast niet weet of ik .... 'k zal er eens een advokaat en een dominé over spreken.

„Men ondermijnt een stuk gronds, en laat een duizend menschen of vier in de lucht springen. Men maskeert eene batterij, met schroot geladen, en veegt ettelijke duizend menschen uit de wereld, alsof ze geen geld van bakeren gekost hadden. Men schiet met brandstoffen eene vloot in den brand, en geeft den H. Laurentius eenige duizende confraters. Dit alles is geoorloofd, eerlijk, braaf, glorieus!

„Zoo is 't dan gepermitteerd in den oorlog zijnen vijand alle mogelijke kwaad te doen, zonder eenige de allergeringste égards te hebben voor de menschheid? Is 't? Bedenk u wel!.... Ja. Nu, dan zoo heb ik nog een pijl op mijn koker, waarmede de Turken de vliegen beter van zich zouden kunnen afhouden dan met al hun gewapende manschap; een pijl, tegen welken hunne vijanden geen schild hebben.

„Waar zal dat op uitkomen? *Parturiunt montes*, denkt wel iemand. Vriend! 't zal geen muisje zijn, daar verbeur ik mijn regter knevel onder. Hoor maar wel toe, en zoo ik te met wat duister was, spreek er eens met uw doctor over.

„De pijl, dien ik beoog, is de pest. Deze ziekte heeft eene zaadstof, men kan haar voortplanten als knollen en aardappelen. Breng deze zaadstof onder de aanraking van een gezond mensch en binnen kort zal hij van de pest worden aangegrepen. De etter der pestbuilen is aan deze zaadstof het rijkst. Doch ook alles wat door een aan de pest zieke of gestorvene aangeraakt is, of doordrongen is van zijn zweet, kan deze ziekte voortplanten. Wol enz. in zijne vochten geweekt, kan dit heillooze smet lang behouden, en zeker des te langer naarmate men er zorgvuldiger de lucht afhoudt.

„Zoodra nu Rusland, Oostenrijk, of wie 't ook zijn mag, mienen maakte, den Sultan vijandig aan te grijpen, zou hij de volgende taal kunnen voeren: Aan alles, wat leeft en gevoelt, gaf de natuur middelen tot zelfbehoud. Gij hebt de krijgstucht, wij

de personele bravoure. Maar deze is onbestand tegen uwe krijgskunde, die ons nationaal karakter, of de aard van onzen regeringsvorm van ons afwijst, die uwe veroverzieke woelachtigheid ook nimmer onder ons zal laten wortelen. Zoo moeten wij of ons gedweelijk onderwerpen aan de vernieling, of listig nieuwe wapens tegen u uitvinden. Deze zijn de pest. Zijt gewaarschuwd! Te vergeefs zult gij uwe Staten omringen met cordons. Hoe weinig zullen zij u baten, daar de verwoesting u van tien onverwachte zijden zal worden aangebragt! Te vergeefs zult gij haren voortgang door lazareths zoeken te stoppen. Voor dat uwe artsen half zullen hebben uitgemaakt, of deze vernieling 't uitwerksel der pest, dan wel eener kwaadaardige rotkoorts is, zal zij, aan honderd onderscheiden oorden tevens uitbarstende, uwe kloekheid verschalkende, niet dan uit gebrek aan slagtoffers onder u ophouden te woeden. Kiest dus, of aan uw nabuur, die u niet deert en die zeker u niet zoekt te ontrusten, te laten 't genot des vredes, of, zoo gij dien stoort, maakt staat uwe woningen in stallen, uwe landen *verwandeld* te zien in kerkhoven; en gedenkt, dat de tallooze duizenden van lijken die ze zullen bezaaijen, door uw vijandelijken aanval te uwer verantwoording zullen liggen!

„Zoudt gij ook denken, lezer, dat eene vijandelijkheid in den zin hebbende mogendheid zich nog eens achter de ooren zou krabben, eer ze 't zwaard uit de schee trok?

„Heeft nu in Frankrijk de Nationale Vergadering hare erkentenis voor de leer van de onvervreemdbaarheid des regts van het volk op 't oppergezag, den Geneefschen wijsgeer betoond, door hem een standbeeld toe te denken (waardoor deze Vergadering, zeker hare tijdrekenkundige kennis der menschelijke opiniën bijzonder heeft aan den dag gelegd, daar deze zelfde leer denkelijk wel honderd vijftig jaren reeds gepredikt werd, voordat de schrijver van 't *Contrat Social* nog in de broek gestoken was), op wat belooning moet ik dan niet hopen van de regtvaardigheid des Divans, zoodra het bovengemeld middel tot behoud van den turkschen Staat, waarvan mij de uitvinding en openbaring geheel alleen toekomt, tot zijne ooren gekomen zal zijn! Waren de beelden niet verboden door de godsdienst der Muzelmannen, mogt ik wel op tien standbeelden, zoo te paard als te voet staat maken. Hoe grootsch zou ik er niet op zijn, mij in zoo goed gezelschap te bevinden!"

Al moest ik daardoor aan Van Woensels reputatie een onherstelbaren slag toebrengen, ik ontken ten stelligste dat deze aanhalingen getrokken zijn uit de zwakke partijen van zijne geschriften. Ook kan ik niet toegeven, de maat van zijn talent in aanmerking genomen, dat hij hier door mijne schuld onvoordeelig uitkomt. Zijne uitweiding over het verspreiden der pest als middel tot zelfbehoud beslaat in het geheel achttien bladzijden. Het door mij medegedeelde tweetal behelst den tekst; al het andere zijn aanteekeningen. Met citaten uit Grotius en Puffendorf, uit Cicero en Lucretius, uit schrijvers over pest en quarantaine, wordt in die noten het vraagstuk der besmetting met voorbedachten rade van alle zijden toegelicht. Er is in die subsidiaire casuïstische verhandeling, indien men wil, iets komieks van de goede soort. Zoo veel ernst en zoovele deftige aanhalingen tot verdediging van eene zoo gewaagde stelling vormen in zekeren zin een aangenaam geheel. Doch tevens is er in dien uitvoerigen kommentaar iets zwaarmoedigs, iets slepends, iets waardoor ons geduld (dat mijner lezers heb ik om die reden gespaard) ten laatste aanmechtig nederzijgt. Ook elders, tot in zijnen *Lantaarn* toe, is Van Woensel met dit gebrek behebt. Om een jongejufvrouwenwoord te gebruiken, zijn humor maakt u bijwijlen „tureluursch." Zelfs onder het schrijven der eenvoudigste voor- of narede kan hij geen weerstand bieden aan den lust om zonderling te schijnen. Eenvoudig is hij, in zoo ver hij zich nooit en nergens aan gezwollenheid van stijl bezondigt. Zijne taal is die des gemeenen levens. Aan zijne beeldspraak herkent men eens opmerkers aangeboren zin voor de werkelijkheid. Al wordt zijn vocabulair hier en ginds door een germanisme ontsierd, hij bezit echt nederlandsch taalgevoel. Zijne woordspelingen zijn in den regel op nationalen bodem gewonnen en geboren. Zijne kwinkslagen, die voor het overige in het minst niet aan den vermaarden slag der nachtegalen herinneren, hebben een oudvaderlandschen bijsmaak en behouden een onvervalscht bataafschen nagalm. Doch al vervalt men niet tot grootspraak, men kan aan de eenvoudigheid daarom wel ontrouw worden. Ook de gezochtheid, hoe eenvoudig zij gekleed ga, zondigt tegen haar model. Een auteur kan zich trachten te verontschuldigen met te zeggen dat hetgeen anderen zijne affektatie noemen, bij hem natuur is; doch deze uitlegging kan den toets niet doorstaan. Alleen deug-

delijke naturen hebben het regt zich te geven gelijk zij zijn; wie daarentegen van nature niet natuurlijk is, moet het door de kunst trachten te worden.

Van Woensel, opdat ik voortga hem te schetsen, was een kind der 18de eeuw. Het moge *la faute à Voltaire* of *la faute à Rousseau* geweest zijn, de anti-kerkelijke zin straalt overal bij hem door. Wel is waar spreekt hij met groote ingenomenheid van den hervormingstijd; doch zijn lof der reformatie, die in den grond der zaak eene hulde aan de renaissance is, doet meer aan een naneef van Montaigne dan aan een kleinzoon van Luther denken. Hij is hetgeen men in onze dagen noemen zou een volslagen latitudinarist. „De wet verbiedt een burger te beschikken over eens anders goed, en zij zou den priester vrijheid geven om te beschikken over mijne gedachten? Hoort mij mijne ziel dan minder toe dan mijne beurs, mijne kleederen of mijn erfdeel? Waarom niet liever ons leven hier op de wereld betracht als een gastmaal? en even als niemand zijn buurman aan tafel zuur aanziet omdat hij saus- en geen watervisch eet, even zoo behoorde men elkander niet onvriendelijk aan te zien om eenig verschil in godsdienstige meeningen. En geloof mij, even onverschillig het voor het gestel eens gezonden mans is, of hij saus- dan watervisch ete, even zoo onverschillig is het voor zijne ziel, of bij voorbeeld Calvinus, Lutherus, Arminius of Menno Simons hem de deur des hemels opene, en of hij er misschien zonder eenigen portier insluipe. En wie u wat anders vertellen, hebben er hunne inzigten bij." Elders heet het, ter plaatse waar in het voorbijgaan eene onzachte aanmerking gemaakt wordt op Ockerse's toen pas in het licht verschenen *Ontwerp tot eene algemeene Characterkunde* (destijds was Ockerse nog predikant): „Om de wereld wel te waarderen, is 't niet best een theologische bril op te hebben. Misschien zou een tooneelspeler ons de karakters der menschen juister kunnen afbeelden dan een christenleeraar." Op deze leeraars in het gemeen, en op enkelen hunner in het bijzonder, heeft Van Woensel vrij wat aan te merken. „Voor eenige jaren werd de zaak der gelukzaligheid of verdoemenis van Socrates bepleit. Zeker bedienaar des H. Woords, weinig gefamiliariseerd met tegenspraak, had zich bij die gelegenheid in 't vertrouwen van eenige zwakke en bijgeloovige

Regenten of van hunne egâs zoo ver weten in te dringen, dat op derzelver gezag de vrijheid van drukpers op 't punt stond van gekluisterd te worden; met andere woorden, dat men ons verstand onder curatele wilde stellen. Nu vraag ik, zou die ijveraar niet beter gedaan hebben met de luiden van zijn eigen stand, wier wangedrag schreeuwt, aan den leiband te leggen? Hoe lang zullen deze, vast alle dagen in de week, door hunne leerlingen (*si diis placet*) 't nationaal verstand vervalschen? Waar is 't wel, dat de kerken reeds niet veel meer dan door de lagere klasse der burgerijen bezocht worden; maar mag ook deze geene gezonde predikaatsie voorgedischt worden? — De kerkelijke heeren kermen bitter over 't gebrek aan klandisie, zij zouden ons onze absentie wel voor eene doodzonde willen toerekenen. Weten zij dan niet, of houden zij zich zoo, dat onze tijdsomstandigheden geheel verschillen van die der H. Apostelen, wier aanbevelingen tot 't bijwonen der kerkelijke en herderlijke vergaderingen, en van de openbare godsdienst, waar, wijs, vroom en heilig zijn, toen 't mondelijk onderwijs de eenige weg tot stichting was? maar dat sedert de uitvinding der drukkunst een vroom huisvader, die jaarlijks een paar dukaten tot aankoop van paarlen, van pronkstukken van leerredenen uitlegt, hiermede zijn gezin meer nut, leering en stichting bezorgen kan, dan met het naloopen van een heir ordinaire preêkers? Mij dunkt, dat 't nog zelfs geen *granum salis* ('t geen niet veel is) vordert, om te tasten dat 't geen oudtijds nuttig en noodig was, nu overtollig en misschien schadelijk wezen zou. — Daar 't publiek onderwijs, 't geen 't beste deel der nationale opvoeding kon zijn, door deugd en braafheid onder de menschen aan te kweeken, een artikel van de alleruiterste importantie is, behoorde men, dunkt mij onder verbetering, de vrienden geestelijken met 't menschelijke verstand niet langer naar hun welgevallen te laten omspringen. Is 't mogelijk iets van meer belang uit te denken, dan hen te verbieden hunne predikaatsien, die nu altoos *qualitate* en *quantitate* pecceren, uit te bazuinen, tenzij gelouterd in de smeltkroes eener gezonde censuur? De vaderlijke zorg onzer Regenten voor de gezondheid der goede ingezetenen heeft in de meeste steden aangesteld keurmeesters, die schadelijke eetwaren van de markten en bedorven artzenijen uit de apteken weren. Daar nu de predi-

kaatsien niets anders zijn dan geestelijke spijzen, geestelijke artsenijen, verdienen zij niet even veel de inspectie der Overigheid? Of is de menschelijke geest dezelve min waardig dan 't ligchaam?"

Ik kan niet gelooven dat Van Woensel deze onhollandsche gevoelens opgedaan heeft in Nederland zelf. Voor het minst is het niet hier te lande dat hij geleerd heeft zich over kerkelijke aangelegenheden op dezen toon in het openbaar uit te laten. Bedrieg ik mij niet, dan was het aan zijn persoonlijken omgang met de onder turksche heerschappij levende Grieken, en daarbij aan zijne kennismaking met het hoofdwerk van Gibbon, dat hij dien blik op de christelijke godsdienst dankte, waarmede menigeen aarzelen zal hem geluk te wenschen. De laatstgemelde invloed, wiens werkelijkheid door hem zelf erkend wordt, zou zonder de hulp van den eersten ongetwijfeld minder krachtig gewerkt hebben. Doch ook in zich zelf moest die invloed, voor eenen geest als den zijnen, overweldigend genoeg zijn. Bij het melding maken van de onkerkelijke en tegen het overgeleverd christendom aangekante rigting der 18de eeuw pleegt men onder ons bij voorkeur aan Frankrijk en aan de fransche Encyclopedisten te denken; en voor zoo ver de toenmalige wijsbegeerte, althans hier te lande, hoofdzakelijk door fransche schrijvers gepopulariseerd is geworden, laat zich deze onwillekeurige beweging van het geheugen der nakomelingschap zoowel regtvaardigen als verklaren. Doch niet slechts is Frankrijks deïsme in den grond der zaak enkel eene navolging geweest van Engelands voorbeeld, maar ook heeft Engeland, voor het minst in den persoon van Gibbon, eene verweg geduchter oppositie tegen de heerschende meeningen gevoerd dan Frankrijk. Gibbon dunkt mij de eenige schrijver van dien tijd, die gezegd worden kan het wit in waarheid getroffen te hebben. Al de anderen, of het moest zijn met uitzondering van Montesquieu, hebben gedeclameerd, zijn rhetoren geweest, hebben voor de filosofische kerkleer eene filosofie op hunne eigen hand in de plaats gesteld, dogmatiek om dogmatiek. Alleen Gibbon heeft begrepen dat en hoe men den historischen weg bewandelen moest. Van daar dat zijn werk, hoewel een vernietigingswerk, en ofschoon elke bladzijde den omgekeerden apologeet verraadt, eene blijvende waarde bezit.

en ook thans nog op den weetgierigen lezer eenen diepen indruk maakt. In de 18de eeuw zelve moet Gibbon voor eene bepaalde klasse van personen volstrekt onwederstaanbaar geweest zijn. Menigeen, die zich krachtig genoeg gevoelde om de filosofen weerstand te bieden, zal genoodzaakt zijn geworden om voor den geschiedschrijver te zwichten. Ik neem aan dat ook Van Woensel tot de zoodanigen behoord heeft, en dat zijne turksche reis heeft aangevuld hetgeen door Gibbon bij hem onvoltooid gelaten was.

„Iets", zoo zegt onze hollandsche vrijdenker in zijn hoofdstuk over de verbastering der Grieken, „iets voorzeker waarin de moderne Grieken volstrekt niet overeenkomen met hunne voorvaderen, is de opgeklaardheid van verstand. Was deze verandering, vraagt wel iemand, ook 't gewrocht eener staatsomwenteling, zoo geschikt om een volk, door 't verlies zijner vrijheid, te dégraderen en het allen lust tot de beoefening zijner verstandelijke vermogens te ontnemen? Dan, dit is het geval niet met de Grieken. Zwakheid van geest, onkunde en dweepachtig bijgeloof is hun erfdeel, hun nagelaten door eene domme, superstitieuse en heerschzuchtige geestelijkheid, de zuivere oorzaak dezer eclips. 't Is nog ligter, schoon in zich zelf moeijelijk, na te gaan den *trapswijzen* voortgang van onzen geest in de geleerde loopbaan, dan 't is te begrijpen hoe eene natie, welke de opklaring des verstands tot een zoo hoogen trap gebragt had, wederom tot zulke laagte, zulke beneveling kan wegzinken. Deze onteerende revolutie is ongelooflijk kort ('t komt hier op geen paar minuten aan) op de verbreiding eener nieuwe leer in de wereld gekomen. Deze leer is (alle christen-leeraars zeggen 't, en velen zouden er een eed op doen) van een Goddelijken oorsprong. Wie, vragen zij, zou heiligschendig er aan durven twijfelen? Maar hare tolken, — ik hoop, dat de lezer eenige toegevendheid zal gebruiken, en mij ten goede houden dat ik hem hier een oogenblik verdrietig valle met te herhalen iets 't geen men misschien in honderd zeer regtzinnige godgeleerde werken vinden kan — hare tolken, die ze kwalijk begrepen, ze verbasterd, ze verdorven hebben door allerlei onkruid, zijn de onbetwistbare werktuigen van deze geestelijke versterving of gangrœna onzer vermogens, door zoo vele eeuwen tot aan de

Hervorming, en denkelijk ook voor een gedeelte des vals van twee zeer groote Rijken geweest. En hoe kon 't anders zijn? Zoodra de menschen, door hoop en vreeze verleid, toelieten dat die klasse onder hen, welke listigheids genoeg hadden hen met deze driften te bezielen, zoo veel gezags over hen namen om hun 't gebruik hunner rede af te staan en zich als blinden te laten bestieren, zoo kon 't niet missen of deze aanvoerders moesten zich op allerlei aard tegen 't schitteren en 't verbreiden des redelichts verzetten en ons tot de klasse van min dan sprekende apen dégraderen. Zonder van 't heilrijke, van de zaligmakende kracht der Christelijke leer eene stip te willen afdoen, zal ik bij mijnen christelijken lezer toch in geene ongenade vervallen zoo ik, als historieschrijver der menschelijke meeningen, zonder aanmerking van land of stand, zonder kiezen van partij of 't doen van uitspraak — iets waartoe wij, was 't ook bevoegd, ons ongehouden rekenen, want *qui requirunt quid quaque de re ipsi sentiamus, id curiosius faciunt quam necesse est* — daadzaken historice verhalende, mij veroorloof op te merken, dat gelijktijdig met de verkondiging der leere van Jesus Christus, of beter die zijner suppoosten, een ons te voren (den Joden misschien uitgezonderd) onbekende menschenhaat om godsdienstige meeningen, zich, zoo niet over den aardbodem, ten minste over 't aanzienlijkste deel van denzelven, heeft beginnen te verspreiden; dat 't toen eene eer geworden is in de schandelijkste domheid, in 't slijk van bijgeloof weg te zinken; dat 't verloochenen zijner natuur, eene van hare eerste bestemmingen te niet doen, gehouden is geworden aan deze zelfde natuur eene nieuwe waardigheid bij te zetten. Schoon voor de opkomst van deze nieuwe leer de opinien der onder 't veelgodendom levende heidenen zoo menigvuldig mogten zijn als de menschen, men vindt nogtans geene of zeer geringe sporen dat dit verschil van denkwijze de zaden van menschenliefde, van mededoogen en goedwilligheid, die de Schepper in ons hart gelegd had, verstikte. „De verschillende godsdiensten aangenomen in de romeinsche wereld," zegt Gibbon, „werden aangemerkt door 't volk als alle gelijkelijk echt (*hoe is dit mogelijk?*), door de philosophen als alle gelijkelijk valsch (*dit begrijp ik*), en door de overheden als alle gelijkelijk nuttig. Alzoo bragt de verdraagzaamheid niet alleen onderlinge toegenegen-

heid, maar zelfs godsdienstige eendragt voort. 't Bijgeloof des volks werd niet verbitterd door eenig inmengsel van theologischen wrok; noch was 't gebonden aan de ketens van eenig speculatief stelsel. De vrome veelgodendienaar, schoon van harte verknocht aan zijne nationale godsdienst-plegtigheden, duldde met een ingewikkeld geloof alle de onderscheiden godsdiensten der aarde." Deze gulde eeuw van broederliefde, verdraagzaamheid en eendragt heeft met de prediking der christelijke Openbaring (zeker door de averegtsheid harer uitleggers) opgehouden onder de menschen; onder welke het nu allengs eene mode werd, elkander uithoofde van verschil in godsdienstige begrippen te kwellen, te vervolgen en te vernielen (eene mode die 33,095,890 zielen, zoo groot als klein, aan ons geslacht gekost heeft); *item* den een den ander beurtelings de deur des Hemels voor den neus toe te sluiten."

De betrekkelijke waarde van deze meeningen is bekend. In den tegenwoordigen tijd zal de hier gegeven verklaring van de felheid der godsdienstige partijschappen niemand voldoen. De uitspattingen van het fanatisme toe te schrijven aan eene soort van mode, is eene uiterst wufte hypothese. Dat Van Woensel niettemin tot die onderstelling zijne toevlugt genomen heeft, is een bewijs te meer dat men regt heeft hem in den geest der 18de eeuw een vrijdenker te noemen. Zijn voorstel om de predikatien der christen-leeraars voortaan te onderwerpen aan eene van regeringswege uit te oefenen censuur; zijn beweren dat de kerken alleen nog bezocht worden door den minderen man; zijn voorgeven dat de meer beschaafden sedert de uitvinding der boekdrukkunst met minder kans van verlies leerredenen kunnen lezen dan aanhooren; de zorgvuldigheid waarmede hij zijne eigen meening over het al dan niet haatdragend karakter des christendoms verbergt achter eenige voorzigtige woorden van Cicero, ergens door hemzelf „een knoopendraaijer" genoemd — al deze bogten waarin hij zich wringt, deze half in ernst en half schertsend door hem aan de hand gedane maatregelen, verraden dat werkelijk volgens hem „'t geen oudtijds nuttig en noodig was, nu overtollig en misschien schadelijk wezen zou." Aan den eenen kant was Van Woensel, in weerwil van zijne aangeboren overhelling tot zwaarmoedigheid, — een gewoon verschijnsel bij zekere klasse van satirieke naturen, — geen pessimist. Hij geloofde niet aan

de toenemende verbastering der vaderlandsche zeden, en wanneer men hem op het ontaard karakter der toenmalige nederlandsche regenten wees, antwoordde hij met eene aanhaling uit de papieren van een fransch gezant uit den goeden ouden tijd: „Wat Holland aangaat, er zijn tegenwoordig driehonderd afgevaardigden van de Steden, alle om te koopen; ik ken slechts vier personen die eene uitzondering maken op dezen regel." Doch evenmin als aan den achteruitgang van het menschdom geloofde hij aan den weldadigen invloed der godsdienst op de maatschappij. „In den zevenjarigen oorlog wilde iemand de nederlaag der wapenen van Lodewijk XV aan de ongodsdienstigheid der fransche officieren wijten; waarop een ander vroeg, of de koning van Pruisen zoo vlijtig naar de mis ging? Zoo bloeit en vaart Engeland thans zoo goed, omdat de Engelschen zoo godsdienstig zijn? Ja wel! Even alsof 't niet wereldkundig was, dat men aldaar 't geen men christenen noemt, onder de lieden van fatsoen met lantaarns kan loopen zoeken en er weini genvinden. Toen in den voorlaatsten oorlog de Engelsche zeemagt die der Franschen en Spanjaarden vergruisde, was aan 't hoofd dier zeemagt een minister gesteld, zoo godsdienstig, dat hij een aap hield, gekleed in priesterlijk gewaad, dien hij tot openbare bespotting van den godsdienst liet ageren, ik durf niet zeggen hoe! Indien ergens de godsdienst ontheiligd wordt, is 't aan boord van een engelsch oorlogschip; maar dit belet hen niet hunne vijanden braaf 't jak uit te vegen." In onze dagen zullen de vrienden en vereerders der godsdienst al deze feiten gaarne laten gelden. Zij zullen er in hunne overtuiging niet door geschokt worden. De roeping der godsdienst is volgens hen eene andere als om dappere matrozen of geschikte ministers van marine te vormen. Doch onze tijd is een tijd van godsdienstige reaktie. De 18de eeuw was dat niet. Zij was integendeel de geboortetijd dier groote breuk met het openbaringsbegrip, die sedert telkens wijder geworden is en die aanvankelijk noodwendig schaden moest aan het regt verstand der godsdienst zelve. Door een onbestemd doch daarom nog niet ontrouw voorgevoel gedreven, verhieven zich de nadenkenden onder de zonen dier eeuw tegen eene opvatting van de geschiedenis des menschdoms, die elke zelfstandige ontwikkeling,

buiten de godsdienst om, tot eene daad van opstand tegen den Schepper maakte. Godsdienst, christendom, openbaring, werden door hen aangemerkt als woorden van ééne beteekenis. Onwillekeurig ontaardde de strijd tegen de laatste in een aanval op de twee eersten. Wat er van de openbaring zelve zij, is geene kwestie van historischen aard; daarentegen is het een feit dat de christenwereld, te oordeelen naar de voortschrijdende meerderheid in haren boezem, sedert honderd jaren gebroken heeft met haar openbaringsgeloof. Indien de dusgenaamde geest der eeuw eene werkelijkheid is, moet het eigenaardige van zijn wezen in dit ongeloof gezocht worden. Van daar dat men in de werken van alle schrijvers der 18de eeuw, voor zoo ver zij behoorden tot de kinderen van hunnen tijd, overal dezelfde negatie aantreft. Gaat men uit van de onderstelling dat elk ongeloof een zedelijke wanklank of misstand is, en dat inzonderheid het christelijk openbarings-geloof in onze zamenleving een onmisbaar bestanddeel van den waren zielenadel uitmaakt, dan is het oordeel over een man als Van Woensel spoedig geveld. Doch ik voor mij stem met dat vonnis niet in. Wel zou ik aan Van Woensel wenschen te verwijten dat hij in zijn verzet tegen hetgeen hij het christendom noemde, met zijne bezwaren niet ruiterlijker voor den dag gekomen is. De polemiek van hem en zijne geestverwanten wordt somtijds gekenmerkt door iets gluiperigs, iets onopregts, waarvoor men bezwaarlijk sympathie gevoelen kan. Zijn ongeloof-zelf daarentegen moge hij, wat ons aangaat, behouden. Het wordt in den tegenwoordigen tijd door een te groot aantal goede christenen als de ware orthodoxie gepredikt, dan dat men het hém thans billijkerwijze zou mogen aanrekenen als een vergrijp.

Het laatste hoofdstuk van het tweede en laatste deel van Van Woensels *Reis-Aanteekeningen* is gewijd aan eene studie over dienzelfden Prins Potemkin, wiens naam in dit opstel reeds eenmaal door mij genoemd werd. Van Woensel vertoefde een tweetal jaren of langer in de Krim, tijdens de vermaarde gunsteling van Katharina II aldaar het stedehouderschap uitoefende. Hij was ooggetuige van het met de Keizerin gedreven spel, toen deze op hare reis door het veroverde Taurie door haren minnaar onthaald werd op een vergezigt van geschilderde dorpen en van gevels zonder huizen

er achter. Buiten betrekking zijnde, en als bijzonder persoon zijne dagen slijtend ten huize van eenen vriend, had hij van Potemkins grillen persoonlijk niets te lijden. Des te nadrukkelijker was dit het geval met sommigen zijner bekenden, voor een deel te Petersburg woonachtig; en het is met behulp van hunne aanteekeningen en verhalen geweest, dat hij zijne karakterschets van Katharina's vertrouwdsten kamerling heeft ontworpen. Dit fragment doet ons de letterkundige gaven van Van Woensel van eene nieuwe zijde kennen, terwijl het in den aanhef gebruikte beeld, na de in de laatst voorgaande bladzijden door mij aangestipte bijzonderheden, tevens reeds bijna tot onze oude vrienden behoort en ons herinnert dat Prins Potemkin niet de eenige klasse van lieden vertegenwoordigde, waaraan de schrijver zelden anders als met eene huivering denken kon:

„Dat aan een predikant, wien 't domme gemeen, gewoon wel eens eene partij zotternijen, gevloeid uit een eerwaarden mond, als godspraken op te slorpen, bedorven heeft, 't hoofd van verwaandheid draaije; dat hij nimmer iemand de eerste groet, of 't moest (voor dezen) een burgemeester zijn, verdient verschooning; en dat een favoriet een weinig insolentie aanneemt, moet worden toegegeven. Ook heeft de burgerij van St. Petersburg er geduld mede. Maar wanneer hij, alle decorum aan eene zijde zettende, zich alleen iets, de rest een niets rekent, waaraan hij niets verschuldigd is; alle maatschappelijke overeenkomst met de voeten treedt; reeds in den ochtendstond zijner verheffing de voornaamsten van den lande, waarvan eenige hem voor de publieke zaak moeten spreken, een half dozijn uren, en te vergeefs, laat wachten; in 't midden hunner zich *sans façon* de haren laat uitkammen; iedereen aanziet, niemand toespreekt, met den voet zit te trappelen of een deuntje te fluiten; zich op deze of dergelijke manier dagen, weken, ja jaren laat achterna loopen, — alsdan mag men zich belgen. Wanneer hij in 't midden van den oorlog, ofschoon de veldtogt reeds geopend is, de kommandanten van legers, korpsen of vloten laat zuchten om hunne instructien, terwijl hij, ten aanzien van al de bewoners zijner lugubre antichambre, de weinige werkzaamheid van zijnen geest verspilt met 't uitzoeken van stalen voor eene livrei, met 't opschikken van een bijbel, met 't uitspreiden zijner diamanten; wanneer hij, mid-

den in den oorlog, militairen van verdienste moedeloos maakt en van 't leger verjaagt; wanneer hij zich zoo ver vergeet van een ambassadeur-extraordinair en plenipotentiair der eerste mogendheid van Europa, belast met zaken van de allerhoogste aangelegenheid, als een kind achter zich te laten naloopen, en hem in 't aanschouwen van honderden het verzochte papier, zonder hem aan te zien, eindelijk over den schouder toereikt; wanneer door zijne zorgeloosheid en besluiteloosheid men 't beleg eener vesting, te laat begonnen, met achterlating van eene kostbare artillerie zou hebben moeten opbreken, tenzij de hopeloosheid en schaamte zijner luitenants hem gedwongen had hem tot 't loopen van storm te doen toestemmen en een zondvloed van menschenbloed te vergieten; wanneer hij, in plaats van den soldaat door zijn voorbeeld te bemoedigen, terwijl hij in gevaar van zijn leven voor hem laurieren plukkende storm loopt, zich op een afstand houdt en aldaar weent, een crucifix kust en met zijne tranen bedauwelt; wanneer hij een zeeofficier beveelt een linieschip te bemannen met een battaillon grenadiers, en daarmede, zelfs zonder roergangers, 'k laat staan onderofficieren, zoo toegerust binnen acht dagen zee te kiezen; wanneer hij honderden, die hij gelukkig mogt maken, zoo hij alleen van zich verkrijgen kon de pen op te vatten en te teekenen, jaren laat zuchten en versmachten — alsdan laat hij overal den bedorven favoriet, den slechten oorlogsminister, den slechten staatsman, den slechten krijgsman, den slechten admiraal en den slechten mensch zien. Wederom, wanneer hij in 't midden van zijne bevolkte antichambre, omringd van zijne gunstelingen, zich neêrzet; zich van zijnen Popowa, zijn factotum, zijne écrins laat brengen; zijne juweelen op een zwart fluweel uitspreidt, ze bekijkt, en nu, zijn oog op zijne afgodendienaars rondslaande, iedereen hoop geeft onder de begunstigden te zijn, hen een half uur in eene doodstille opgetogenheid houdt, en daarna den heelen bras laat inpakken zonder iemand een hemdsknoopje te schenken; wanneer hij, een oog van liefde op eene dame hebbende latende vallen, ze van 't hoofd tot aan den navel met diamanten behangt, ze daarmede een avond laat pronken, en ze daarna haar wederom afneemt; wanneer hij zich voor 't publiek vertoont in eene attitude waarin menig man verlegen mogt zijn zich van zijne ega te laten zien, tenzij de kaars,

op 't punt van uitgaan, in de pijp brandt, tenzij de gordijnen digt toegetrokken waren, of hij reeds vijftig jaren met haar gehuwd was geweest — dan zoo mag men twijfelen aan zijne milddadigheid, edelmoedigheid, ingetogenheid. Ziedaar den buitensten omtrek van den man dien gij wenscht te kennen."

Gelijk van zelf spreekt heeft Van Woensel, onder het schrijven dezer bladzijden, minder dan ooit weerstand kunnen bieden aan den lust tot het maken van aanteekeningen. Ook ditmaal dan ook, en tot zijne regtvaardiging zij gezegd dat de stroom zijner aanklagten in dit geval het bijbrengen van sommige feiten noodzakelijk maakte, rust de korte kolom van zijnen tekst op een breeden sokkel van noten. Daar leest men, met bijvoeging van de vraag „of een oost-indievaarder zoo leven zou met eene jufvrouw van 't Fransche Pad," dat het voorval der eerst geschonken en toen weder afgenomen diamanten werkelijk overkomen is aan de Gravin S.; dat het Petersburgsche publiek getuige geweest is hoe de ambassadeur, graaf C., op eene maskerade Prins Potemkin achterna liep om het verlangde papier; dat de Prins, wanneer hij 't van zijne luiheid kon verwerven, in staat was allerminzaamst en allerwelsprekendst te zijn, maar dat dit een witte raaf was; dat indien al de verzoekschriften, aan Prins Potemkin gepresenteerd, aaneengelijmd waren geworden, men er ongetwijfeld eene stolp voor het raadhuis van Amsterdam van zou hebben kunnen maken, terwijl indien men alleen de gefiatteerde had willen bezigen, de lantaarnpaal voor dat gebouw misschien te volumineus zou geweest zijn; dat zekere B., een Duitscher van geboorte, na vele uren antichambrerens in de vertrekken van den gunsteling, zich eindelijk vol walging uit de voeten maakte, met den uitroep dat hij nooit meer *so ein unerzogenen Flegel* gezien had, en dergelijken. Ter plaatse waar melding gemaakt wordt van het te midden van den strijd door Prins Potemkin gekuste en met tranen bevochtigde crucifix, staat aangeteekend: „Dit heb ik uit den mond van een ooggetuige, die op eene afgelegen batterij naast hem stond. In 't zeegevecht op de Liman van Ockzakow werd de jonge heer F. ligt gekwetst. *Nu,* zeide Prins Potemkin met tranen in de oogen, *nu zal 't goed gaan, wijl dit jonge kind nog geene zonden voor God heeft.* De graaf D., een Franschman, die 't hoorde, had

moeite om Zijne Doorluchtige Hoogheid niet in 't aangezigt uit te lagchen."

„De van zijn huishouden-vertrek tot aan zijne boekenkamer bereisde journalist," zegt Van Woensel ten slotte, »zal denkelijk deze karakterschets van partijdigheid verdenken. Een grievend vooruitzigt!" Uit deze boutade maak ik op dat men in 1795, het jaar waarin het tweede deel der *Reis-Aanteekeningen* in het licht verscheen, hier te lande nog niet ingelicht was omtrent de ware geschiedenis van Prins Potemkin. Het nageslacht daarentegen laat aan Van Woensel regt wedervaren en erkent het door hem ontworpen portret voor eene teekening naar het leven. Al hetgeen omtrent het hof van Katharina II in later tijd aan den dag gekomen is, heeft de naauwkeurigheid van zijne informatiën bevestigd; en onze letterkunde mag er roem op dragen (wij Nederlanders willen het wel weten, dat alle dingen door ons sneller en beter verrigt worden dan door andere natien) eene der eerste welgelijkende beeldtenissen van het troetelkind der russische fortuin aan het overig Europa afgeleverd te hebben.

Eene zeldzame mate van aangeboren denkvermogen of gezond verstand was ontegenzeggelijk Van Woensels merkwaardigst talent. Gelijk hij, zonder een geleerde te zijn, nogtans veel wist en de kunst verstond om anderen tot lezen op te wekken, zoo spoorde hij ookt ot nadenken aan, zonder in den hoogeren zin des woords zelf een denker te zijn. Zijne proeve over de kunst van waarnemen, waaraan ik tot kenschetsing van zijn karakter reeds het een en ander ontleende, is ook een geschikte toetssteen van de vaardigheid en helderheid van zijnen blik. Het Kantianisme telde destijds in ons vaderland nog geene belijders, en de jeugdige Van Woensel hield zich in de wijsbegeerte aan Wolff, door hem den Groote genoemd. Desniettemin is zijne bepaling van het waarnemen verrassend scherpzinnig: „Waarnemen is door de gewaarwordingen, die tot de ziel komen, de voorwerpen, die deze gewaarwordingen in haar verwekten, kennen." Hetgeen er bij eene eerste lezing in deze definitie aan duisterheid overblijft, wordt weggenomen door de volgende opheldering: „De waarnemer beschouwt in den volstrekten zin niet de voorwerpen zelve, maar de gewaarwordingen, die hij er van verkrijgt." Voorzeker is dit eene uiterst fragmentarische

wijsgeerige methode, en Van Woensel was er de man niet naar om de leer van *das Ding an sich* in al hare gevolgen te overzien. Doch al is het maken van zulk eene opmerking niet voldoende om iemand aanspraak te geven op den naam van adelaar, de zaak vereischt nogtans eene goede hoeveelheid doorzigt en kritische virtuositeit. Van Woensels begrippen over logica waren in het gemeen zeer helder. „Niets," zegt hij, „niets strekt zoo zeer tot opscherping onzer verstandelijke vermogens als eene gezonde redekunst. Eene eigenaardige redekunst moet gebouwd zijn op physiologische beginselen. De ziel volgt in 't zamenvoegen harer denkbeelden duisterlijk zekere regelen; de logica bestaat alleen in ze te ontzwachtelen en klaar te maken. 't Zijn niet de wiskunstige waarheden die het verstand scherpen; 't is hare methodus. En deze is niets anders dan een praktikale logica. De verachters dezer wetenschap zijn niet spaarzaam in haar te schelden. „De logica geeft geen verstand": armhartige redenering! Hij, die het heeft, zal het er door verbeterd vinden. Wij spreken niet van het ruig der wetenschap, 't welk de kern der kunde van de dialectici uitmaakte. 't Is ondertusschen waar dat de beoefening der logica menigwerf weinig nuts aangebragt heeft. Wie kan 't ontkennen? Ziehier de reden: men behandelt een werk over de redekunst gelijk een ander boek, men leest het, men legt het weg, daar men intusschen de ziel met hare voorschriften (ik onderstel dat zij de opgegevene vereischten van bondigheid en duidelijkheid heeft) behoorde te doordrenken. Laat het mij vrijstaan hier eene gedachte te wagen. Gelijk den mensch eene logica naturalis aangeboren is (welke daarom ook dien naam draagt), zoo heeft hij ook eene grammatica naturalis. Zonder spraakkunst is men in staat zijne woorden aaneen te koppelen, gelijk men zonder redekunst kan denken, spreken en redeneren. Maar gelijk de spraakkunst, door geene oefening verbeterd, gebrekkig en vol fouten is, zoo is de natuurlijke redekunst ook aan hare spitsvondigheden en parasyllogismi onderworpen. Dan, daar de mensch door oefening zoo ver gebragt wordt dat hij de fouten der eerste (de grammatica) vermijde, zou het op dezelfde wijze niet mogelijk zijn dat hij van jongs af gewoon gemaakt en door hebbelijkheid onafscheidelijk gekleefd werd aan goede regels eener zuivere en niet met vooroordeelen gemengde redekunst, en dat

hij daardoor zoo zeer bevrijd raakte van het dwalen van het verstand als hem de spraakkunst voor de gebreken der taal beveiligt? Ik laat het beslissen dezer vraag aan hen over, die over het stuk der opvoeding gedacht en deze zaak meer dan oppervlakkig ingezien hebben."

Had Van Woensel een beteren dunk van de menschelijke natuur gekoesterd of zich eene meer ideale voorstelling gevormd van de ware drijfveeren der menschelijke daden, hij zou grooter vorderingen gemaakt hebben in de wetenschap en niet zijn leven lang een dilettant in verschillende vakken gebleven zijn. „De eerste en de verhevenste gemoedsdrift die een waarnemer hebben kan, is de liefde voor de waarheid; aan deze drijfveer is 't enkel, dat men den arbeid van zoo vele groote mannen dank te wijten hebbe": zou men na deze sierlijke bewoordingen niet wanen te doen te hebben met een enthusiast, met een idealist voor het minst? Doch laat ons op onze hoede zijn. Van Woensel is bij uitnemendheid de man der aanteekeningen, en wie den kommentator in hem over het hoofd ziet, rekent buiten den waard. De kleine lofpsalm tot eer der waarheidsliefde is bij hem slechts eene inleiding, of laat mij liever zeggen een beweegbaar chassinet. Om zijne ware meening te leeren kennen moet men deze decoratie op zijde schuiven. Er komt dan „een ander stuk" voor den dag, en men leest: „Ik schik mij hierin naar het aangenomen gevoelen. Doch 't is te lastig, zijne denkbeelden altoos te moeten voegen naar die van een ander, en 't is te aangenaam te spreken zoo als men denkt, dan dat ik de gelegenheid zou laten voorbijgaan om mijne gedachten over dit stuk eens te uiten. 't Is een gevoelen van oude tijden reeds afkomstig, en tot op den huidigen dag door philosophen nageklapt, dat de beschouwing der natuur een voedsel voor de ziel en dat de begeerte naar de kennis der waarheid diep der menschelijke natuur ingeprent zij. Dan, 't is ver af, dat dit vastgestelde zoo algemeen waar zou zijn. De waarheid betreft ons niet verder dan voor zoo ver zij nuttig is; en een verstandig mensch behoort zich weinig gelegen te laten liggen om voorwerpen te kennen, die voor hem van geen gebruik kunnen zijn. Maar waarom ziet men dan een wijs mensch zich somtijds met dingen bezig houden, welke in zichzelve beuzelachtig zijn? 't Is omdat het algemeen gevoelen er eene zekere

waardij in gesteld hebbende, de kennis derzelve middelen worden om in de zamenleving een naam te maken; een naam te maken is veeltijds de inleiding tot het maken van fortuin, en te begeeren fortuin te maken is niets anders dan de eigenliefde. De geleerdheid, de studie is een beroep; is 't niet altoos om 't geld, 't is somtijds om de glorie, waarvan de behoefte die van 't geld evenaart. Zet een Réaumur op een onbewoond eiland, de lust tot de beschouwing der natuur zal hem weldra vergaan. De liefde tot de waarheid is dan niets anders dan de eigenliefde, vermomd onder 't masker eener belanglooze weetgierigheid."

Deze opvatting van de beoefening der wetenschappen moge menschkundig zijn, zij is ongetwijfeld het middel niet om iemand zich met de borst te doen toeleggen, welligt vijftig jaren achtereen, op een en hetzelfde vak van studie. Sommigen zullen op grond daarvan beweren dat het Van Woensel aan den waren weetlust haperde. De wetenschap om de wetenschap: dit was kennelijk zijne leuze niet. Ook in zijne waardering van de geleerden zelf, althans voor zoo ver zijne landgenooten aanging, schijnt hij te hebben toegegeven aan eene niet van willekeur vrij te pleiten eenzijdigheid. „Onze vaderlandsche geleerden," zegt hij in de *Lantaarn* voor 1792, waar hij intusschen toont teruggekomen te zijn van zijnen jongelingswaan als zou de studie een weg zijn tot aanzien of fortuin, „onze vaderlandsche geleerden kenmerken zich door zwaarmoedige geleerdheid, dofheid van geest, dorheid van genie, en eene niet stiefmoederlijke bedeeling van pedanterie." Hier had melding behooren gemaakt te worden van sommige loffelijke uitzonderingen. Zelf noemt Van Woensel zich daar ter plaatse niet onaardig »een noodhulp" in de huishouding der wetenschappen, en ik zal hem de ondienst niet doen deze kwalifikatie aan te merken als een bewijs van overdreven nederigheid. Doch met dat al verraadt reeds de eerste bladzijde de beste van zijne verhandeling over het waarnemen den man van echt wetenschappelijken zin: „Verre de meeste geleerden zijn van gedachten, dat het waarnemen meer eene zaak der zintuigen dan eene des verstands zij. Doch ik meen reden te hebben om een ander gevoelen toegedaan te zijn. 't Ontbreekt ons, dunkt mij, zoozeer niet aan facta, door de zinnen waargenomen, als wel aan oorspronkelijke verstanden, die,

uit eigen oogen ziende, te regt weten te zien, dat is, waar te nemen; het geziene tot zijne ware einden aan te leggen, te voren wel bespeurd, doch 't geen, met een vlugtig en oppervlakkig oog niet dan ter loops waargenomen, liefst als niet waargenomen moet aangemerkt worden. Toen Harvey zijne groote ontdekking van den omloop des bloeds aan 't licht bragt, nam hij geen nieuw factum waar; want het is volstrekt onmogelijk dat den Ouden onbekend zou zijn geweest dat het bloed in de slagaderen en aderen bewogen wordt. Derhalve, wanneer Harvey uit die te voren reeds bekende beweging van 't bloed tot deszelfs omloop redeneerde, was 't niet het oog, hetwelk dien loop waarnam; 't was zijn verstand, hetwelk uit die beweging en uit eenige andere redenen tot deszelfs omloop besloot."

Echter zal het oordeel over de maat en den omvang van Van Woensels talent nimmer bepaald kunnen worden door hetgeen zijnerzijds ten behoeve van wetenschap of wijsbegeerte gedaan is. Hij behoort tot de klasse dier schrijvers, van wie men wel veel leeren kan, doch die niettemin bij uitnemendheid schrijvers, dat is te zeggen letterkundigen zijn. Mijne laatste aanhaling, ontleend aan een van zijne jaarboekjes, zij om die reden eene zuiver litterarische bladzijde. Het is het stukje dat ten opschrift voert: *Noodzakelijkheid van meer militaire kundigheden voor onze regenten:*

„'t Was onlangs te slecht weêr om uit te gaan. „'k Zal thuis eene matelote eten!" 'k Wil ze mij zelve klaar maken. Na een uur kokens en morrelens was ze niet eetbaar. — „Jufvrouw, waar komt dat van daan?" — „Omdat je er geen verstand van hebt!"

„Nu is 't veel gemakkelijker eene matelote dan eene armee of marine klaar te maken. Maar, zegt wel iemand, 't geen men zelf niet weet, kan men van een ander leeren.

„De week daarop, dacht ik, zal ik mijne matelote hervatten, en van te voren ter deeg vragen, hoe ze klaar te maken. Zoo gezegd, zoo gedaan. Maar zij was geen haar beter. Zoo maakt men flaters, wanneer men door eens anders oogen zien moet. Dan wil men de engelsche vloot met friesche turfschepen bevechten en, in de verbeelding van nieuwe Simsons, den Pruissen met goudsche pijpen den kop afslaan.

„In den uitgebreiden kring van talenten, gevorderd om bij ons een goed regent te maken, bekleedt 't militaire eene aanzienlijke plaats, daar hij [de militaire regent] nu in den Raad van State, dan in een Admiraliteitscollegie zit; en voorwaar kan hij er niet meer zitten dan als een figurant, tenzij hij in de vestingbouw-, krijgs-, scheepsbouw- en zeevaartkunde ervaren is. Gelukkig nog, zoo hij er enkel eene *persona muta* is en de geheele matelote niet bederft.

„'t Was enkel aan de onervarenheid in 't militaire te wijten, dat ons vaderland de Braziliën verloor: en zoo de regenten er iets meer van geweten hadden, laat 't zich aanzien dat zij zich niet zouden begeven hebben in dien oorlog, welke met den vrede van Aken eindigde.

„Wie zou gezegd hebben, dat er zoo veel krachts in eene matelote stak?"

De toekomstige geschiedschrijver der vaderlandsche letterkunde, wanneer voor hem het oogenblik zal gekomen zijn om over Van Woensel te spreken, zal mij niet kunnen beschuldigen met zijn kalf te hebben geploegd of het gras voor zijne voeten te hebben weggemaaid. Doch al zou ik zonder moeite uitvoeriger hebben kunnen zijn, ik wensch mijne lezers onder den indruk te laten van deze korte beschouwing over de vereischten van een goed regent. In een klein bestek vindt men hier veel bij elkander van hetgeen onzen schrijver meest karakteriseert. Sommige bijzonderheden zijn inderdaad teekenachtig. Wie anders als een oud vrijer wordt somtijds op deze aarde gebrutaliseerd door zijne hospita? Welk Hollander, die nooit den vaderlandschen bodem verliet, kwam ooit op den inval om het inheemsch botje of tongetje vaarwel te zeggen voor eene matelote? Van alle heeren hier beneden is de heer op kamers de eenige die zichzelven wel eens ten kok verstrekken moet. Van Woensel was zulk een heer. In Klein-Azie deed hij zijne vroegste culinaire bekwaamheden op, en zoo min als de ietwat pruttelende vrijgezel heeft de halve vreemdeling in hem zich ooit verloochend. Dat zijn wereldburgerschap met dat al het hart van den vaderlander niet gedood had, daarvan getuigt zijne bedrevenheid in de landsgeschiedenis, zijne nimmer verflaauwde belangstelling in den maatschappelijken en staat-

kundigen toestand van zijnen geboortegrond. Hij heeft dien toestand meer gehekeld dan geprezen, dit is zoo, doch niets geeft ons regt te onderstellen dat hij spaarzamer met de roede zou geweest zijn indien het kind hem nader aan het hart gelegen had. En dan, verstond hij niet de kunst om glimlagchend te onderwijzen en spelend te kastijden? Zijn aangenaam talent om over staatszaken te redeneren onder den vorm van een huiselijk praatje, was een vrijbrief voor menige ondeugende kritiek. Wie *à propos* van gestoofde visch het publiek opmerkzaam weet te maken op de gebreken van land- en zeemagt, vindt genade in veler oogen. Nog heb ik in Van Woensel de hem kenmerkende onpartijdigheid lief, ongetwijfeld eene vrucht van zijn kosmopolitisme. Was hij een Kees? was hij een Oranjeklant? Men weet het niet. Niemand meer dan hij heeft zich in die woelige dagen met de staatkunde bemoeid. Zijne jaarboekjes en zijne spotprenten vertoonen overal de sporen eener zeer opgewekte deelneming. Doch hoewel de anti-franschgezindheid in persoon, heulde hij niet met de oranjegezinde reactie; en ofschoon hij aan den stadhouderlijken regeringsvorm voor goed de dienst opgezegd had, stak hij niettemin lustig den draak met de onnoozelheid der patriotten. Zijn gezond verstand maakte hem nationaal; en hier ligt het punt van aanknooping tusschen hem en vele welgezinden van den tegenwoordigen tijd. Op den naam van Apostel heeft Van Woensel geene aanspraak; daartoe was hij te singulier en geleek hij te weinig op een grooten geest. Doch wel behoorde hij tot de goede school. Hij is een dergenen onder het voorgaande geslacht, van wie men gevoelt dat de vaderlandsche overlevering bij uitzondering door hen vertegenwoordigd wordt, en wien men uit dien hoofde gaarne in gedachte de hand drukt.

November 1863.

A. C. W. STARING.

A. C. W. Staring, Gedichten, ter 3de uitgave nogmaals door wijlen den dichter herzien en met eene inleiding uitgegeven door N. Beets. Haarlem, A. C. Kruseman, 1862.

Thans is daar ongetwijfeld verandering in gekomen, en ten goede; doch tachtig jaren geleden waren in de Groote Kerk te Gouda de voor de leerlingen van de latijnsche en fransche scholen bestemde banken op zoo grooten afstand van den predikstoel gelegen, dat het niet mogelijk was daar ter plaatse een enkel woord te verstaan van hetgeen door den gewijden redenaar verkondigd werd. Ik zal niet zeggen dat de jonge Staring, die van zijn zesde tot zijn zestiende jaar te Gouda school lag en destijds iederen zondag met de gemeente mede opging naar het bedehuis, niet somtijds, vooral bij het naderen van dat zestiende, de genoemde omstandigheid tot voorwendsel gebezigd heeft om onder de preek den blik te laten weiden over de zedigste meisjes in het schip; doch stellig onverdeelder was de aandacht, door hem gewijd aan de fraai geschilderde vensterglazen in het koor en rondom. Dat tienjarig turen, week aan week, op Gouda's wonderwerken, is ongetwijfeld van invloed geweest op zijne vorming; en zoo de herinnering aan die gedwongen tempelbezoeken in de dagen zijner jeugd hem nog in later jaren tot een

onregelmatig kerkganger gemaakt heeft, aan diezelfde schijnbaar nuttelooze bedevaarten dankte hij voor een deel zijnen kunstzin, de oudvaderlandsche wending van zijnen geest, de degelijkheid van zijn talent, en niet het minst zijne sympathie voor het romantisme.

Er steekt in die negen en twintig geschilderde glazen van Sint Jan, [in zijne *Beschrijving van Gouda* zoo naauwkeurig opgesomd door den Heere Ignatius Walvis,] allerhande leering; en Staring was van jongs afaan te leergierig, te ernstig, te nadenkend, om daar zijn voordeel niet mede te doen. [Tusschen de vervaardiging van het eerste dier glazen, in 1555 door Georg van Egmont, zestigsten bisschop van Utrecht, aan de uit hare asch verrezen kerk vereerd, en die van het laatste, een geschenk der Staten van Noord-Holland in 1603 of daaromtrent, ligt het belangrijkst tijdvak onzer vaderlandsche geschiedenis. Ziedaar een allegorie, voorstellend de vrijheid der conscientie. Zij is van het jaar '96 en verplaatst u in het vijftiende jaar van den vrijheidsoorlog. Op een triomfwagen, voortgetrokken door de liefde, de eendragt, de geregtigheid, de getrouwheid, en standvastigheid — vijf vrouwenbeelden — is de gewetensvrijheid gezeten. In hare maagdelijke hand draagt zij een menschenhart; aan hare zijde eene andere maagd, een ontbloot zwaard voerend, het zinnebeeld der bescherming tegen geweldenarij. Deze laatste, gekleed in een bloedrood gewaad, ligt onder den wagen en vertoont de gedaante van een man. „Hij steekt het hoofd wat op, doch zijn gebroken zwaard vertoont zijne onmagt." Wat er, bij het aanschouwen van deze voorstelling uit de laatste jaren der 16de eeuw, in de laatste jaren der 18de mag zijn omgegaan in den geest van onzen protestantschen schoolknaap? Ongetwijfeld vond zij weerklank in zijn voor de vrijheid geboren gemoed. Zoon en neef van zee-officieren in wier daden nog iets scheen door te schemeren van die stoutheid en dien heldenmoed, waaraan de Republiek eerst hare grondlegging en daarna hare bevestiging dankte, zal zijn hart instinktmatig zamengekrompen zijn bij de gedachte aan zieledwang; zal het sneller geklopt hebben bij de herinnering aan het weleer afgeschudde juk. Doch een kerkelijk ijveraar kon die allegorie der gewetensvrijheid van hem niet maken. De geest der 18de eeuw bragt dit niet mede, zijn eigen

aanleg evenmin, en ook de geschilderde glazen van Sint Jan moedigden hem er niet toe aan. Twee der oudsten en schoonsten daaronder, een van 57 en een van 59, waren geschenken van spaansche afkomst: het eene, Salomo's offer en de instelling van het Avondmaal, eene gift van Koning Filips; het andere, Elia's offer en de Voetwassching, van de Hertogin van Parma, 's Konings zuster. Al eerde men de vaderlandsche Hervorming die in '73 deze twee kunstwerken spaarde, kon men het Katholicisme haten dat de vervaardiging er van opgedragen had aan Dirk Crabeth en aan zijnen broeder Wouter? Die zelfde Wouter schilderde in '66, volgens opdragt van Hertog Erik van Brunswijk, Heer van Woerden (en Rubens oordeelde eenmaal dat dit werk Wouters zegepraal was), de wraak des hemels aan den tempelschenner Heliodorus. Doch al school in de keus van dit onderwerp zekere hoeveelheid roomschgezinde ontevredenheid over de in dat jaar voorgevallen beeldstormerij, moest broeder Dirk niet reeds in '67 een tegenhanger van dit glas vervaardigen, de Jeruzalemsche tempelreiniging, en zeide de overlevering niet dat Prins Willem van Oranje, bij het doen van deze bestelling, ten oogmerk had gehad eene stille teregtwijzing toe te dienen aan Hertog Erik? Edele polemiek voorwaar, zich openbarend in het uitlokken van kunstwerken, en wel geschikt om in een van nature opmerkzamen humoristischen jongen geest de kiemen te strooijen van eene wereldbeschouwing, waarin aan de menschelijke meeningen en aan haar onderling verschil niet meer waarde toegekend wordt dan zij verdienen. Die Tempelreiniging van Prins Willem, zij was een epigram; en Staring heeft van zijne jeugd afaan een bijzonderen aanleg voor het puntdicht gehad.

Getuige het bijschrift bij de allegorie van de vrijheid der conscientie, maakte men hier te lande in 1596 nog somtijds verzen, die van weinig litterarische ontwikkeling getuigden [1]). Doch

---

[1]) Bij den auteur der *Beschrijving van Gouda* (1714) vindt men dat bijschrift aldus opgegeven:

Na bescherminge van Tiranny, en Vryheid der conscientie
Dees Nederlanden men langen heeft sien haken,
Waer nae gevolgd sijn menigvuldige dissentiën
Met moorden, rooven, doodslaan, branden en blaken:

hooger dan de litteratuur stond, en sinds lang, de schilderkunst. Dirk en Wouter Crabeth, Lambert van Noord, Dirk van Zijl, waren meesters in dit vak. Niet slechts kenden zij een geheim, dat met hen gestorven is om niet weder te verrijzen, doch aan hunne ongeevenaarde kleurenpracht paarden zij een talent van teekening dat aan hunne cartons de waarde gaf van onvergankelijke modellen. Staring kon niet opgroeijen bij de aanschouwing van den arbeid dezer meesters zonder onwillekeurig en ten goede besmet te worden met beginselen van romantisme. Van hetgeen hij in later tijd voor de middeneeuwen gevoeld heeft, daarvan getuigen zijne verhalen in proza en poëzie, zijne germanistische studiën en liefhebberijen, en zelfs zijne ingenomenheid met het hem in eigendom toebehoorend manuscript van Maerlants *Rijmbijbel.* Doch nooit, verbeeld ik mij, zou het overigens regt natuurlijk en verklaarbaar protestantsch vooroordeel, dat de geschiedenis der nederlandsche beschaving doet aanvangen bij de Unie van Utrecht, hem zoo vreemd gebleven zijn, of zou hij zich zoo gemakkelijk bewogen hebben in zijne geldersche geschiedenissen van den hertogelijken tijd, of zich zoo vermeid hebben in de wereld der ridderlijke en der godsdienstige legende, indien hij niet in zijne kinder- en aankomende jongelingsjaren betooverd ware geworden door de Goudsche glazen. Die glazen zijn het prisma geweest, waardoor hij de midden-eeuwen heeft leeren beschouwen, niet onder de afzigtelijke gedaante van den Zwarten Dood, maar in den dichterlijken kleurengloed der gebroeders Crabeth.[1] En zoozeer schijnt die herinnering uit zijne jeugd te zijn zamengegroeid met zijne geheele persoonlijkheid, dat ik zijne dichterlijke nalatenschap niet beter weet te vergelijken dan bij een der meesterwerken van dien Wouter of dien Dirk: een geheel, even volmaakt van teekening als schitterend van koloriet, zamengesteld uit een aantal in zichzelf schijnbaar onaanzienlijke deelen. Brokjes vensterglas in lood gevat, maar bestemd om nog door de verre nakomelingschap geprezen te worden als een uit één stuk gegoten monument van kunst en arbeid.

Doch hoewel een vereerder der midden-eeuwen, Staring is

Maer, Heer, gy die een Rechter zijt in alle zaken,
Nu Liefde, Eendracht, met Volstandigheyd verwekt,
Op dat Tirannye onder den wagen blijft subject,
Waer op men Vrijheid der conscientie ziet triumpheren:
De landen zijn geluckig daer de deugden regeren.

haar speelbal niet geweest; ook niet, al zouden sommigen van zijne romancen en zijne balladen dit doen gelooven. In *Wichard van Pont*, in *Lenora*, in *de Zwarte Vrouw*, in *Adolf en Emma*, in *Folpert van Arkel*, in *Ada en Rijnoud*, is hij welligt niet meer dan genre-dichter. Mijns inziens verspilt hij daar aan ondankbare onderwerpen eene te overvloedige mate van talent. Zijne vaderlandsche romancen, meer bepaald aan de oude geschiedenissen van zijn geliefkoosd Gelderland ontleend, *Arnhem verrast*, *Het schip van Bommel*, *Hertog Arnoud*, dragen, bij vergelijking gesproken, veel meer den eigenlijken stempel van zijnen geest. Doch ook hier is de romanticus nog niet te eenemaal aan zijn onderwerp ontwassen, en daarbij staat de gelderschman er somwijlen in den weg aan den dichter. Niet alzoo wat betreft dien merkwaardigen cyclus van *Jaromir*, het uitvoerigste van al Starings dichterlijke gewrochten. In deze vier hoofdstukken, waarin tegelijkertijd de dichterlijke verteller sommigen van zijne schoonste lauweren wint, is de romantiek dienares en werktuig geworden; kneedbare stof in de boetserende hand van den kunstenaar. De dichter wordt hier niet langer bereden door zijn onderwerp, maar is zelf ruiter. Met niet meer dan drie gegevens, — twee waterplassen in de nabijheid van Lochem, waaraan de overlevering den naam van Duivelskolken geeft; het afdruksel van een hondenvoet in de roode vloertegels van de boekerij achter de hoofdkerk te Zutphen; de onjufferlijke naam van Duivelsaars, eigen aan eene weide in de nabijheid nogmaals van Lochem — met dit weinige stelt hij een bewonderenswaardig tafereel uit het midden-eeuwsche leven zamen. Eene boheemsche anekdote, *Jaromir te Praag*, dient tot inleiding. Zij heet ontleend aan een engelsch tijdschrift, en dit moge zoo zijn; in vruchtbaarder bodem kon de gedachte van den britschen verhaler niet vallen. Jaromir, de aanstaande priester, heeft zich in zijnen studententijd te Praag eene onbetamelijke grap veroorloofd ten koste van Tenterkwaad, in de volkstaal bijgenaamd Heintje Pik. Ledig van beurs en maag wist hij zich in eene herberg een overvloedigen maaltijd en eene warme slaapplaats te verschaffen. Doch tot welken prijs? Het vinden van twee paardenpooten en een koestaart had, terwijl hij hongerig en wanhopig door de velden dwaalde, hem op den inval gebragt om eene enkele maal voor

Duivel te spelen. De list gelukte. Den anderen morgen, toen het zou aangekomen zijn op betalen, wist Jaromir zijne paardenhoeven zoo juist van pas aan het voeteneind van het ledikant te doen uitsteken en daarbij met zijnen koestaart zoo behendig te kwispelen, dat de waard en diens bedienden, door hem in de slaapkamer gelokt, niet anders meenden of zij hadden in levendigen lijve den Booze gehuisvest. Men sloeg een kruis, boog zich eerbiedig voor zijne Helsche Majesteit, wilde hooren van nota noch afdoening, en was blijde hem in vrede te zien vertrekken. Doch het vervolg zou leeren dat borgen, in het woordenboek der onderaardsche magten, geenszins opgegeven staat als gelijkluidend met kwijtschelden. Schijnbaar en naar het uitwendige ging het Jaromir voor den wind. De uitgevaste Praagsche akademieburger werd een weldoorvoed Franciskaner monnik en tevens een vermaard exorcist. Hij, wien de armoede weleer gedwongen had zich van zijne voeten te bedienen, spaarde thans zijne beenen en reed te paard. Zijn missiewerk riep hem van de eene stad naar de andere; en aldus geviel het dat hij op zekeren dag, dwars over het Munstersche heidevlak henen, de geldersche landpalen overschreed en Lochem bereikte. Doch hier wachtte hem de vijand van ons aller zielen en van de zijne:

De klucht, gespeeld in zijn studententijd,
Met koeijenstaart en paardenpooten,
Was Jaromir voorlang uit zijn geheugen kwijt.
Dat ligt deze aperij den Zwarten had verdroten,
Zulks kwam hem nimmer in den zin!
Die angel zat er niet te min,
En werd steeds giftiger, als, bij 't exorciseren,
Een Geest, van 't nonnenplagend slag,
Zich onvoorwaardlijk moest verneêren
Voor Jaromirs gezag.
Summa summarum; Heintje Pik lag op zijn lu.
Om, met acht vingers en twee duimen,
De kans, hem vroeg of laat geboôn,
Krachtdadig bij haar vlecht te pakken,
En onzen driesten Muzenzoon
Een kool te bakken.

„In vroeger dagen,” dus verhaalt de geldersche volkssage, „kwam een Pastoor van eene andere parochie te Lochem; juist werd er geluid; zijn fijn gehoor merkte onraad: de klokken waren niet met behoorlijken Doop gewijd! en, door ijver gedreven, strafte hij hare onbevoegde luidruchtigheid met het anathema. Dadelijk

werden zij door den Booze weggevoerd, die ze nu doopte op zijne wijs: elke klok in een afzonderlijken waterkolk werpend. Van daar de naam van Duivelskolken." Niet anders handelde Tenterkwaad met Jaromir. Bij 't binnenrijden der stad door klokgelui verrast, komt het dezen ter oore dat men verzuimd heeft het heilig metaal (zijn eerste indruk was geweest dat Lochem jubelde ter eere van hemzelven) naar kerkgebruik te wijden. In toorn ontstoken stijgt hij van zijn ros, begeeft zich onder de menigte, houdt haar staande, wordt door gekwetste eigenliefde welsprekend, vaart uit tegen de vermetelheid der goddeloosheid, en geeft de twee ongedoopte klokken over in de magt des Satans — die intusschen niets liever verlangde dan dit, en aanstonds het tweetal den toren uit en door het luchtruim heen met zich medevoerde tot buiten de stad, waar twee waterpoelen „ten badplaats aan de snaatrende eend, ten spiegel aan de bonte wolken" strekten. Daar werden ze gedoopt, en sneller dan hij gedacht had ging aldus het vloekwoord van den boetgezant in vervulling. Echter zou het binnen niet vele sekonden blijken dat hij weinig reden had om zich op het goed gevolg van zijne magtspreuk te verhoovaardigen. De klokken ja, de klokken had hij geheeten naar den Duivel te varen; en zij voeren. Maar, want zelfs aan den klerikalen zeloot is het niet gegeven op alles bedacht te zijn:

Maar van de klepels had de schenker niet gesproken,
  En Heintje wil voortaan geen kerkeneigendom,
Dan met bewijslijk recht verkrijgen!
Hij rukt de klepels, onder 't pijlsnel opwaarts stijgen,
  De klokken uit, en smakt ze naar beneên! —
  Op welk een hoofd? — helaas op een...
Geschoren kruin! — de tong des strafprofeets moet zwijgen!
  Dood — of is 't minder erg — dan schier
Zoo goed als dood ligt Pater Jaromir.

Dat de pater nog leefde had hij te danken aan de goedgunstige tusschenkomst van Sint Michiel, door hem aangeroepen juist op het oogenblik dat de slag hem treffen en hem het hoofd verbrijzelen zou. Hij kwam weder bij, herstelde langzaam, en ging zich van zijne te Lochem bekomen wonden vieren in de rustige boekerij der Zutphensche hoofdkerk. Met ijver viel hij daar aan het studeren in de geketende folianten, vond er voedsel voor zijnen geest, en verruimde zich tevens het hart door de aan Sint Michiel bezworen gelofte dat hij uit dankbaarheid voor de van dien

heilige genoten bescherming om den anderen dingsdag vasten zou. De eerste dier dingsdagen kwam en vond Jaromir verdiept in de *Confessiones* van Augustinus. Daarin verdiept vond hem omstreeks avondetenstijd ook de custos der bibliotheek. De man zette het spijskorfje als naar gewoonte naast Jaromir neder (hetgeen hij tot hartsterking behoefde werd hem dagelijks hier gebragt) en ging. Dat bovenop het mandje een naar den eisch gesneden hoen zijne mondtergende blankheid ten toon spreidde, dit was noch de schuld der kloosterzuster die het hoen gebraden, noch die van den custos die het binnengebragt had. Hij noch zij droegen kennis van Jaromirs gelofte. De schuldige was niemand anders als Tenterkwaad, des Paters oude vijand en belager. Jaromir had er een voorgevoel van. Hij zag het hoen, wendde de oogen af, en wijdde eene verdubbelde aandacht aan zijnen Augustinus. Dit baatte, en de zin van het gelezene werd hem allengs duidelijker. Doch daar viel iets op den grond: het waren twee sleutels, een van de kerk en een van de boekerij. Zonder acht te geven op hetgeen hij deed bukte de lezer ten einde het gevallene op te rapen; doch zijne tastende hand dwaalde af en ontmoette, instede van de sleutels het hoen:

En nu die hand niet toe te doen;
't Gegrepen boutje, plots, gelijk een schorpioen
Te laten vallen; of druiloorig aan te gapen,
Als waar' het uit een knol gesneên!
Het niet te proeven! van die reepjes ook geen een —
Geen twee — tot ongemerkt het halve hoen verdween!
Hadt gij 't gekund? Indien gij ja zegt, ik zeg neen!
Ik had, helaas, met Jaromir gegeten;
Maar 't had mij ook, met hem, tot in mijn hart gespeten.

De Booze, in de gedaante van een hond, was in persoon getuige van Jaromirs val, en een lustig getuige daarenboven. In de boekerij gekomen, niemand weet hoe, was hij het geweest die de sleutels had doen afglijden van den lezenaar, gelijk ook hijzelf het was die de andere helft van het hoen met den overigen inhoud van het korfje gulzig naar binnen slokte; en eer nog zijn slagtoffer den tijd had gehad om zich te bezinnen op het uitbanningsformulier, vloog hij, met de onmisbare sleutels in den bek, den muur door en verdween. Jaromir sleet in de boekerij een alleronaangenaamsten nacht, die evenwel niet zonder gunstige uitwerking bleef op zijne gemoedsstemming:

De rozekrans wordt straks zijn toeverlaat.
Het honderdste amen sluit het honderdst paternoster,
Als zijn bevrijder komt — de koster.

Door naberouw gekweld vliedt Jaromir het tooneel van zijne ontrouw. Tot zelfkastijding, en ten einde den beleedigden heilige weder te verzoenen, onderneemt hij een verren pelgrimstogt naar de grot van Sint Michiel, te Monte di S. Angelo in het Napelsche. Zoo veel ootmoed zou niet onbeloond blijven. Niet slechts daalde er vrede in zijn gemoed en kregen zijne ingevallen kaken haar verloren vleesch en den blos der gezondheid terug, maar hem toefde in dat zelfde Lochem, waar eenmaal zijn schedel „een bluts" ontving, een onvergankelijke lauwerkrans. Gedurende zijne afwezigheid namelijk had de booze, zich aldaar niet onbetuigd gelaten, en met name had de ongelukkige kapellaan van Lochems bejaarden pastoor veel te lijden gehad van Tenterkwaads aanvechtingen. Gekweld door een hopeloozen en ongeneeslijken hartstogt voor Leonore, het lieftallig Begijntje en zijn buurmeisje, was de liefde dien jeugdigen geestelijke ten slotte in het hoofd geslagen; en deze ramp was niet gering. Doch een grooter en ergerlijker kwaad waren de vormen waaronder, door Satans invloed, de waanzin van den kapellaan zich openbaarde. 's Morgens vroeg, geknield voor het dakvenstertje dat uitzag in den moestuin waar het Begijntje aan den arbeid was, hief hij, instede van het Maria-gegroet, een godlasterlijk Ave Leonore aan; en alsof het niet genoeg ware om den Hemel aldus binnenskamers te bespotten, kwam openbare ergernis de heimelijke vergrooten. Met de oogen onbewegelijk gevestigd op zijn brevier zwierf de kapellaan de buurten rond en zong met luide stem, luider zoo vaak een jongenstroep hem op de hielen zat en hem nabaauwde, het wereldsch minnelied van „Leonoret, schoon rozekijn." Dit duurde, duurde, duurde,

Tot den dag
Dat Jaromir hem hoorde en zag.

Door een onbedriegelijk instinkt gewaarschuwd, tracht de bezetene den priesterlijken pelgrim te ontwijken. Doch het uur der wedervergelding had geslagen en het zou blijken dat Jaromir niet vruchteloos ter bedevaart geweest was. Gedreven door den

boozen geest die hem overheerschte, vlugt de zingende kapellaan op Jaromirs aanblik in het hakhout bezijden den weg; doch Jaromir snelt hem achterna en gebiedt hem terug te keeren op zijne schreden:

En wáarom hem, met sidderende leden,
De liedjeszanger tegentrad?
Die in hem siddert heeft den aanvang reeds vernomen
Van d'onweêrstaanbren Ban, den Ban dien hij ontkwam,
Toen hij zijn vlugt door Zutphens kerkmuur nam,
Doch in dit uur, niet zou ontkomen!

Het magtig Formulier werd des van woord tot woord,
Al tandeknersend door den Booswicht aangehoord;
En, uit den kapellaan met huid en haar geweken,
Steeg hij (afschuwlijk in zijn helgestalt') naar 't hoog;
Toen dáar de schildwacht Sint Michiel hem tegenvloog!
Plots heeft de luchtreis uit; zijn spierkracht is bezweken;
Hij tuimelt neêr, en boort nu, 't hoofd omlaag, in de aard;
Maar de Exorcist, die hier den pas bewaart,
Grijpt toe; houdt bij den slingerstaart
Het halve lijf terug; en 't koord, dat aan 's mans lenden
Geknoopt hangt, weet zijn vuist kastijdend aan te wenden,
Met zulk een klem, als nimmer menschenvleesch
Verduren moest, van knoet of bullepees...
De Strafplaats heet, van dien dag af tot dezen,
Naar dat gestaarte deel, waarop het gordeltouw
De wraak van Jaromir in striemen gaf te lezen.

„En nu de kapellaan?" — Die keek sinds naar geen vrouw,
Of 't moest een bes van tachtig wezen.

Jaromir te Praag, *Jaromir te Lochem*, *Jaromir te Zutphen*, *Jaromir gewroken*: dit kleine epos in vier zangen meen ik te mogen aanmerken als een welsprekend specimen van al hetgeen verder door Staring in dezen trant gedicht en geschreven is. Tevens merkt het zijne plaats in de geschiedenis onzer letterkunde. Zij ligt achter onzen rug, de periode der romantiek, en het tegenwoordig geslacht moet op zichzelf eene kleine overwinning behalen om er toe terug te keeren in den geest. Hoe is het mogelijk dat onze vaders zoo ingenomen hebben kunnen zijn met zulk een bastaard-genre? dus vragen wij; en ik zou die bevreemding niet onredelijk heeten, indien niet ons eigen realisme gevaar liep om van den kant onzer zonen eenmaal aanleiding te geven tot eene soortgelijke consternatie. Doch omtrent Staring zal de nakomelingschap getuigen, en dit maakt hem tot den uitnemendste onzer romantici, dat hij het voorwerp

zijner liefde lagchend omarmd heeft. Twijfelt iemand of Staring zich te midden van deze schertsende vereering zijner middeneeuwsche goden wel volkomen bewust geweest is van hetgeen hij deed, hij leze dezen aanhef van het tweede gedeelte der vertelling *Marco:*

Eer aan den ouden tijd, en weg met de eeuw der rede!
Vivant de dooden! roep ik mede.
  Zij deden wondren — wij doen 't geen wonder schijnt.
  Ons vliegen lijkt wat groots, maar, wel bezien, verdwijnt
Het gansch mirakel: een ballon, van lucht gezwollen,
Draagt ons omhoog! — Wanneer, in 't stoomland, wagens hollen,
  Al loopt er paard, noch paardsgelijke, voor:
  De ketel met zijn toebehoor
Vervangt het rennend span! — Of, gaat er een te water,
Zinkt vijf, zes vaâmen diep, en staat er
  Te metselen? Die het doet huist in een Duikerklok!

  Armzalig kruimelwerk! Een ebbenhouten stok
Kon, in des Wijzen hand, voorheen het zwerk regeeren;
Een enkel woord kon berg tot dal verneêren.
  Zoover ging wetenschap! Maar nu ging ze achteruit,
  Gelijk al 't goede! en liet haar droesem tot een buit
Aan snoodheid, om, misbruikt, een nageslacht te plagen,
Onwaard het heilgenot der zalige oude dagen!

Er is een tijd geweest dat ons publiek opmerkzaam gemaakt moest worden op de in zulk soort van verzen, bij hunne overigens onmiskenbare stroefheid, verborgen schoonheden. Het was voor vijf-en-twintig jaren, of daaromtrent, toen de algemeene smaak verwend geworden was door een stroom van zoetvloeijende doch gedachtelooze poëzie. Eene vaste hand, geleid door een geoefend oog, gaf zich destijds de moeite om voor de lezers van den pas gestichten *Gids* duidelijk te maken dat men een voortreffelijk dichter wezen kan, ook al glijden de verzen niet even gemakkelijk daar henen als regenstralen langs een leijen dak; en dit betoog werd gevoerd met zooveel welsprekendheid en zoo groote overredingskracht, dat nog heden ten dage, wie eene kritische bloemlezing van schoonheden uit Starings gedichten verlangt te lezen, niet beter te doen heeft dan de twee eerste jaargangen van dat maandwerk te raadplegen. Doch de tijden zijn sedert veranderd. Het thans opkomend geslacht hunkert naar een hollandsch vers met eene gedachte er in. Van daar zijne ingenomenheid met Staring. Deze dichter, zegt het, was tevens een

kunstenaar en een denker. Doch hoe meer wij Staring liefhebben en bewonderen, des te opregter bejammeren wij het ook dat zoo menige plaats in zijne gedichten, en met name in zijne verhalen, door duisterheid en gewrongenheid ontsierd wordt. Met zijn geestig epigram:

> Krijn las en zei', zoo tusschen waken
> En dutten in: „Dat — kon — wel klaarder zijn!"
> Voor die half slapen, lieve Krijn,
> Kan 't een, die droomt, slechts duidlijk maken...

met dit epigram was Staring volkomen geregtvaardigd tegenover een publiek dat hem oversloeg. Zijne volstrekt niet slaperige vereerders daarentegen hebben reden om te meenen dat het isolement, waartoe de tijdgenooten van dezen dichter hem uit onverstand veroordeeld hebben, ongunstig gewerkt heeft op zijne ontwikkeling. Starings voorbeeld is bovendien het eenige niet waaruit blijkt dat zeldzame vernuften, begaafd of bezocht met eene hun alleen eigene *tournure d'esprit*, instede van door de ongunst des publieks van hunnen aanleg tot impopulariteit genezen te worden, zich integendeel uit fierheid somtijds opzettelijk overgeven aan de rigting-zelve die scheiding maakt tusschen de groote menigte en hen.

Voor het overige behoort deze aanklagt wegens stroefheid en duisterheid, waar het Starings verzen geldt, beperkt te worden binnen scherpgeteekende grenzen. Zeer juist en in keurige bewoordingen worden die grenzen aangeduid door den heer Beets, ter plaatse waar hij in zijne Inleiding zegt: „Starings degelijkheid heeft ongetwijfeld hare schaduwzijde, en eene zulke die geheel geschikt is hem van populariteit uit te sluiten. Om geheel gewaardeerd, dadelijk en recht verstaan te worden, onderstellen vele zijner gedichten eene grootere mate van kennis en nadenken dan men aan het Algemeen mag toeschrijven, en wij mogen de weinigheid in woorden van den zin- en zaakrijksten onzer dichters niet overal van eenige stroefheid en gedwongenheid, de schielijkheid zijner wendingen niet altijd van onduidelijkheid vrijpleiten. Staring is de man niet voor vluchtige, oppervlakkige lezers. Zijne verzen zijn geen muziek om van 't blad te spelen. Zij vereischen eene oplettendheid, die zij ten volle waardig zijn

en bij elke herlezing met de ontdekking van nieuwe schoonheden beloonen. Maar deze schoonheden zijn schoonheden van détail, waarover de gewone lezer henenglipt, en die door de verwaarloozing van een rustteeken, de verplaatsing van een accent, het niet acht geven op een hoofdletter verloren gaan of in zoovele duisterheden veranderen. Over het geheel is hij meer geschikt een geoefenden smaak, dan een alledaagsch gevoel te streelen." Voeg daar dit getuigenis bij, dat hen die Staring alleen van hooren zeggen kennen bevreemden moet, maar nogtans uit den mond van een mededichter niet ongeloofelijk klinken zal: „Men heeft in Nederland nooit iets geschreven dat in zoetvloeiendheid Starings *Herdenking*, zijn *Zefir en Chloris*, zijn *Oogstlied*, zijn *Adeline verbeid* overtreft."

Voor mijzelven zou ik deze laatste rubriek nog aanmerkelijk wenschen uit te breiden. Ik zou haar willen stofferen met al hetgeen in Starings dichterlijke nalatenschap gebragt kan worden tot de orde der klassieke poëzie. Deze romanticus toch was tevens een vereerder der antieken, en dezelfde mondelingsche overlevering die van zijne vroege aandacht voor het schoon der Goudsche glazen verhaalt, gewaagt ook met name van een exemplaar van Horatius, talloos vele malen doorgelezen, en bij uitzondering (want in den regel was hij uiterst keurig op zijne boeken) tot ontoonbaar wordens toe gehavend. Uitschrijven is hier het geschiktste middel om mijne bedoeling duidelijk te maken en den lezer met mijne klassifikatie te verzoenen:

HERDENKING.

Wij schuilden onder dropplend loover,
Gedoken aan den plas;
De zwaluw glipte 't weivlak over,
En speelde om 't zilvren gras;
Een koeltje blies, met geur belaân,
Het leven door de wilgeblaân.

't Werd stiller; 't groen liet af van droppen;
Geen vogel zwierf meer om;
De daauw trok langs de heuveltoppen,
Waar achter 't westen glom;
Daar zong de Mei zijn avondlied!
Wij hoorden 't, en wij spraken niet.

Ik zag haar aan, en, diep bewogen,
Smolt ziel met ziel in een.
O tooverblik dier minlijke oogen,

Wier flonkring op mij scheen!
O zoet gelispel van dien mond,
Wiens adem de eerste kus verslond!

Ons dekte vreedzaam wilgenloover;
De scheemring was voorbij;
Het duister toog de velden over;
En dralend rezen wij.
Leef lang in blij herdenken voort,
Gewijde stond! geheiligd oord!

ADELINE VERBEID.

Schooner prale uw milde lentezegen,
Bloemrijk oord, langs Adelines wegen.
Nachtegalen, juicht haar „welkom!" toe
Als zij nadert, wie ik hulde doe.

Paart uw lied aan 't lied der filomeelen,
Minder zangkoor, uit de hooge abeelen.
Laat het meigroen met het beekkristal
Samenruischen, bij den watervål.

Moge uw schaar, gij zefirs in de hagen,
Balsemgeur haar offrend tegendragen.
Toeft niet langer! Adeline komt!
Zwevend naakt zij, en mijn zang verstomt.

OOGSTLIED.

Sikkels klinken;
Sikkels blinken;
Ruischend valt het graan.
Zie de bindster gaåren
Zie, in lange scharen,
Garf bij garven staan!

'tHeeter branden
Op de landen
Meldt den middagtijd;
't Windje, moê van 't zweven,
Heeft zich schuil begeven;
En nog zwoegt de vlijt!

Blijde Maaijers;
Nijvre Zaaijers;
Die uw loon ontvingt
Zit nu rustig neder;
Galm' het mastbosch weder,
Als gij juichend zingt.

Slaat uwe oogen
Naar den hoogen:
Alles kwam van daar!
Zachte regen daalde,
Vriendlijk zonlicht straalde
Mild op halm en aar.

ZEFIR EN DE BLOEMGODIN.

Zefir lag ontsluimerd neêr,
Bij den gloed der middagstralen;
't Avondlied der nachtegalen
Wekt den slaper weêr.

Zachtkens wiegt de berk haar kruin,
Fluistrend staan de popeldreven,
Als hij vrolijk aan komt zweven,
Langs het scheemrig duin.

O, hoe geurt het van rondom
Nu zijn vlugt in 't bosch blijft hangen!
Chloris lokt, vol zoet verlangen,
Haren Bruidegom.

Zie, daar zweeft hij 't loover uit!
Door de struiken afgezegen
Plengt hij dartlend bloesemregen
In den schoot der Bruid.

AAN DE MAAN.

Toon ons uw luister, o zilveren Maan!
Rijs uit het meer.
Lach den zwervenden scheepling aan,
Straal op 's wandelaars donkre baan,
In uw lieflijkheid neêr.

Waar zonder hoop de Verlatene smacht,
Schemere uw gloor,
Waar na troostelooze afscheidsklacht,
Blij hereenen de Minnenden wacht,
Breke uw glinstering door.

Schoon is de Dag, als zijn purperen gloed
Vorstelijk stijgt;
Als hij zingend de ontwaakten groet!
Maar Uw komst is den peinzenden zoet,
Gij, die flonkert en — zwijgt!

SCHOONE SMART.

AAN HIERONYMUS VAN ALPHEN.

O gij, die zongt „hoe 's Hemels Heir
Zich spiegelde in het effen meir",

Zie Chloë's minlijke oogen stralen,
Door tranen, die heur hart vergiet,
En grijp de lier, en durf herhalen:
„De Starbewoners weenen niet!"

BELISA IN ZWIJM.

Het maagdlijk schoon, waaraan de sluijer faalt,
Een zilvren wolk gelijk, door Phebe's licht bestraald;
Het jeugdig hoofd, op eenen arm gebogen,
Die in haar vlechten schuilt; de zacht geloken oogen;
En nu die lach, die 't kiemend leven meldt;
Dat rozenbloed, dat langzaam weêr in de âren zwelt,
En tusschen 't wintersneeuw de lente doet ontluiken!

DE GROT EN DE PELGRIM.

Een vloer van donzig mos; de doorgang wild gesierd
Met geitenblad; het veil, dat aan de wanden zwiert,
En, in een spelend licht, gebroken op de plassen,
Met heller verwe blinkt; 't lacht al, bij 't zoet verrassen,
Den moeden Pelgrim toe! Een zwaluw, die aan 't rond
Van 't hoog gewelf haar vredig nest verbond,
Ontglipt haar kroost, om op een groene rank te springen,
En haren Gastvriend blij haar groete toe te zingen.
Ook 't nijvre bijenvolk, dat buiten in den steen
Zijn schuilplaats heeft, komt op en dwarrelt om hem heen.
Haar vrolijk brommen heet hem welkom in zijn woning,
En noodt hem op 't geregt van verschgegaarden honing.

WATERLOOP.

Nu baant zich 't Nat
Een heimlijk pad,
En tjilpt en fluistert,
In bloem en blad
Voor 't oog verduisterd.
Nu dartelt vrij,
Op gouden zanden,
De stroom voorbij.
Hij schuurt zijn randen
Allengskens uit,
En sleept den buit
Van kleiner vlieten
Geweldig voort;
En golven schieten,
Van ver gehoord,
Langs 't rotsig boord.
Nu vangt een dal
Den Waterval.
Een glinstrend kleed
Ligt stil verbreed
In 't nieuwe perk.
Het loofgewemel,

Het bonte zwerk
De blaauwe hemel,
Zien statig neêr
Op 't effen Meer.

GELDERLAND.

Gij Bergen! . . . Heuvels acht de Faam,
Bij vriend en vreemd, te klein een naam,
Voor Heerschers over meer verschiet,
Dan eigen erf den landzaat biedt! —
Gij Bergen! van 't gewolde vee
Beweid, en van 't gehorend ree!

Gij vruchtbre Dalen, waar de zon
Haar schichten koelt in bron aan bron;
Waar 't veldgebloemte vroegst ontluikt,
En langst aan winters magt ontduikt;
Waar Echo, als de meimaand keert,
Den zang van duizend vogels leert.

Gij Bosschen, die daar tusschen 't graan,
Wanneer de sikkels veldwaarts gaan,
Op nieuw versierd met lenteblad,
Smaragd gelijkt, in goud gevat!

Gij Beken, eeuwigvloeijend glas,
Dat snelt naar Rijn- en IJsselplas,
Maar toeft aan 't scheipunt van hun val,
Onzeker wien het volgen zal,
En, beurt om beurt door 't schoon verleid,
Zoo mild langs ieder boord gespreid!

Gij Paradijs! van 't morgenland
Naar 't golventemmend west verplant . . .

DE MIN.

Gij moeders,
Gij hoeders
Der bloeijende jeugd;
Wat mort gij, wat noemt gij
De spijtigheid deugd!

Wat keert gij
En weert gij
De listige Min
Van rijpende boezems?
Hij raakt er toch in!

De kruiper,
De sluiper
Houdt ijverig wacht;
Hij ligt op zijn luimen,
Bij dage, bij nacht.

Al sluiten
Hem · buiten,
Met grendel en boom,
Benagelde poorten;
Al dreigt hem een stroom —

Twee achjes,
Twee lachjes,
Hij 's binnen, de Guit!
En duizend sermoenen . . .
Hij is er niet uit!

DE BRUIDEGOM AAN AURORA

Blonde Auroor, uw Tithons jeugd
Moest voor lang vergrijzen;
De eenzame echtkoets baart geen vreugd:
En gij toeft te rijzen!

Heeft een droom u afgemat,
Op uw kille rozen?
Hield uw arm Cephaal omvat?
Leer, bij Zeus! leer bloozen!

'k Zwijg; gij naakt! — 't Is Amors schuld
Zoo 'k uw rust kwam storen.
Nimmer zal mijn ongeduld
Weêr dien toon doen hooren.

Morgen, als hier 't kuisch gordijn
Hymens kus omsluijert,
Zal mijn prijs te grooter zijn,
Hoe gij langer luijert.

AAN FAVONIUS.

(1790)

Wilde Razer,
Holle Blazer,
Chloë sluimert — wek haar niet!
Andre kusten,
Ver gebied,
Moge uw storm ontrusten.

Laat dien toren
Schrikbaar hooren,
Waar Geweld het vonnis strijkt;
Waar der Manen
Luister wijkt,
Voor Potemkins vanen.

Knak de lansen,
Die daar glansen;
Blus de lont, verdoof de trom;
Huil den naren
Moordroep stom;
Schei' de dolle scharen.

Wekt geen kermen
Haar ontfermen;
Bruids, noch kinds, noch moeders klagt!
Zwijgt de Rede,
Woest verkracht —
Roept dan dondrend „Vrede!"

MEIZANG.

Is Lente! Lente!
Het feestgeschal,
Van „Lente! Lente!
Klinke overal!

Hoe geurt de wasem
Der berkenspruit!
Hoe zacht is de asem
Van 't vriendelijk Zuid!

De bijtjes dragen
Wêer honig aan;
De tortels klagen;
De wachtels slaan.

In weide en dreven —
In vliet en poel —
Zwiert vrolijk leven —
Is blij gewoel.

Was 't meerder weelde
Dan lentevreugd,
Die Adam streelde,
In Edens jeugd?

Of breidde de aarde,
Toen de eerste Bruid
Haar bruidkrans gaarde,
Zich schooner uit?

Onder deze stukjes is er niet een waarvan men zeggen kan dat het eene navolging is van een of ander antiek model. Zelfs wordt in sommige eene wereldbeschouwing ondersteld waarvan de grieksch-romeinsche oudheid niet afwist. Die Adam en Eva, aan het slot van den laatst aangehaalden *Meizang*, behooren te huis in eene geheel andere sfeer als waarin men zich oudtijds te Athene of te Rome bewoog. *Aan Favonius* behelst eene zinspeling op gebeurtenissen uit de nieuwere geschiedenis. *Gelderland* kon op deze wijze alleen bezongen worden door een dichter van

germaanschen bloede. *Adeline*, reeds deze naam is voldoende om ons aanstonds te verplaatsen te midden van onze modern-poëtische maatschappij. En toch geloof ik niet dat Staring, indien hij minder vlijtig gestudeerd had in zijnen Horatius, een enkel van deze meesterstukjes zou hebben kunnen vervaardigen. Een stukgelezen exemplaar van dezen of genen klassieken auteur maakt wel is waar niemand tot een filoloog van professie. Om op dit gebied de riddersporen te verdienen wordt meer vereischt. Ook gaf Staring zich niet uit voor een hellenist of latinist, en de vaderlandsche Ouden — Hooft, Vondel, Huygens, Cats — stonden minstens even hoog bij hem aangeschreven als de anderen [1]). Ook is Horatius meerendeels slechts eene afgeleide bron, en de beste meesters leeren ons dat zelfs de studie der latijnsche letterkunde, indien die der grieksche daar niet mede gepaard gaat, nog altoos niet meer dan een gebrekkig middel tot iemands klassieke vorming is. Doch aan den anderen kant mag men beweren dat Starings instinkt, door hem schier al zijne liefde te doen vestigen op een enkelen dichter der oudheid, misschien te gelijker tijd den universeelsten van allen, hem geleid heeft op den regten weg. De nederlandsche dichter van den nieuweren tijd moet op zijne eigene wijze een beoefenaar der oudheid zijn. Anders is de roeping van den archæoloog, anders die van den zanger. Twee dingen kan deze laatste, zal men den geest der oudheid in zijne werken terugvinden, niet ontbèren: een reuk- of gezigtsorgaan om het antieke schoon mede op te merken, en om zoo te spreken een venster, zij het ook niet meer dan een, dat op deze elyseesche velden uitziet. In zijnen Horatius bezat Staring zulk een venster; en dat hij daarbij het vereischte oog niet miste, daarvan getuigen in de zoo even uitgeschreven gedichtjes al de voortreffelijke eigenschappen waardoor zij zich onderscheiden. Doch deze twee gaven behooren zamen te gaan, en hij aan wien de eene daarvan niet met de andere geschonken werd, ontbeert ze beiden. Plaats Staring naast Tollens, die tot zijn innig leedwezen de goden van den Olympus niet meer dan

---

1) „Dat geen Uitlandsch, hoe eerwaardig door den roest van meerder eeuwen, ons verleide om in de beoefening onzer Vaderlandsche Ouden achteruit te gaan.” Lofrede op Constantin Huygens.

van aanzien kende, en het aanmerkelijk verschil tusschen eenvoudigheid en eenvoudigheid wordt u eensklaps openbaar. Tollens is voorwaar in zijne beste verzen geen snoever of grootspreker, en men kan naar waarheid van hem zeggen dat hij als een andere Mozes het beloofde land der ware verhevenheid van verre aanschouwd heeft. Doch heeft hij er ooit den voet in gezet? Bilderdijk en Da Costa deden dit. Zij hebben toonen aangegeven en kreten geslaakt, die Staring niet zou hebben kunnen voortbrengen zonder tot affektatie te vervallen. Het grootsche van beider poezie wordt bij hem gemist. Beiden overtroffen hem daarbij in gemeenzame bekendheid met de oude letteren. Doch hoe vele kostbare gewassen er ook prijken mogen in hunnen hof, een bloembed als het daareven aangelegde, zoo fijn van teekening en zoo zacht van geur, ontbreekt er. Hunner was wel het uitzigt, en in ruime mate, doch zij misten het zintuig.

Daareven, en met voorbedachten rade, noemde ik Huygens. Elke beschrijving toch van Starings talent, waarbij niet ook eene aanzienlijke plaats afgestaan werd aan den invloed van dezen Constantin, zou de onvolledigheid-zelve zijn. Bij zijnen dood werden in zijn exemplaar der *Korenbloemen* meer dan honderd strookjes papier gevonden, verwijzend naar even zoo vele welligt honderd malen overgelezen plaatsen uit het hoofdwerk van den Heer van Zuylichem; en misschien is geen middel geschikter om hemzelf en eene bepaalde zijde van zijne poëzie te karakteriseren, dan kortelijk met eenige voorbeelden aan te stippen waarin volgens hem de voortreffelijkheid van die van Huygens bestond. Aldus, uit het oogpunt van de kunst van versificatie, bewondert hij in dezen de caesuur van sommigen zijner alexandrijnen. Gelijk van deze zes uit de *Zeestraat:*

Wij hoeven 't in geen hoop ouw' boeken na te lezen,
Hoe schichtig de rivier des Tijds is; wat een pijl,
Geschoten uit Gods hand; en wat een kleine wijl
Elk tegenwoordig is; ja liever, wat een stippel,
Die niet te noemen is, voor dat hij ons onthippel;
Zoodat ons niet en staat te zeggen als „dat was"
En „dat zal zijn (zoo 't lukt)." „Dat is" komt nooit te pas.

Of van dit viertal uit den *Oogentroost:*

Een vrijer staat en kijkt of 't spookte: o Beeld van was!
O, zegt hij, warm ivoor, murw zilver, vochte kralen! —

En die daar nevens staan, en naar de waarheid talen,
En vinden noch koraal, noch silver, noch ivoor,
Maar vleesch als 't hunne, met bruin ganzenvel daar voor.

Begeert men snedige invallen; sierlijk vernuft? Men sla hem op, zegt Staring, daar hij zegt van den diamant, gevat in het stift dat Anna Visscher gebruikt had om vlugge trekken in eenen roemer te griffen:

'T Was een bevrozen drop van Hippokrenes nat.

Wil men leeren, vraagt hij, om van het eene onderwerp, zonder sprong, zonder schijn van dwang, tot het andere over te stappen? men ga bij Huygens ter schole. Men bewondere hem in zijn *Kostelijk Mal*, als hij met anderhalven regel, door de geestigste wending, Mevrouw uit hare kleedkamer ter strafpreek naar het bedehuis voert:

De pop is opgetooid. Wie zal haar nu geleien?
Vier hengsten naar de kerk; —

of ook wel in de *Zeestraat*, wanneer hij tusschen twee heterogene episoden zijne lezers laat opstaan van tafel en hen aldus aan zijn hoofdonderwerp herinnert:

De koetsen komen uit en wel gevoerde paarden,
Die maar de spraak gebreekt om, naar verdienst en waarden,
De nieuwe klinkertjes te loven dag voor dag,
Gedenkende de plaag, die hun ten halze lag,
Toen ze, onder het gejuich van luije jonge luiden,
In 't Scheveninger zand hun long te berste kruiden;
Die nu, 't zij nat of droog, 't zij 't avend zij of nacht,
Naar huis toe dansen gaan, zoo vrolijk als de vracht.

Als satiriek karakterteekenaar, beweert Staring, toont Huygens zich een meester zoowel in den *Alchymist* als in den *Dwazen Hoveling*: doch wie hem tot eene bedroefde moeder, bij het verlies van hare uitmuntende eenige dochter, hoort zeggen:

Dit is geen ongevoel; ik spreek vol mededoogen;
Zoo nu uw oogen staan, zoo stonden eens mijne oogen.
Toen leed ik dat gij lijdt. Was 't niet een eenig kind,
Dat mij te lijden gaf, een vader die wel mint
Heeft niets als eenige!....

of wie hem in zijne uitbreiding van het Tiende Gebod deze taal Jehova in den mond hoort leggen:

Zwicht, vleesschelijk vernuft; mijn wille zij uw reden!
Wie wil er tegenstaan? wie is er om te onvreden?
Wie roept er mijn gebod voor 't menschelijk geregt?
Ik; de regtvaardige; Ik, Israël, Ik zeg 't!....

die behoeft niet te vragen of het dezen spotter welligt aan diep gevoel, of dezen miniatuurschilder aan zeggingskracht ontbroken hebbe. Verlangt men evenwel te weten waar en wanneer Huygens geheel te huis en geheel zichzelve is? Het is wanneer hij verhalen mag van zijne *Gedenkwaardige Kijkreis*, toen hij in een open rijtuig door de straten van Rotterdam naar den Doelen reed, in gezelschap van zes heeren en dames:

Elk riep om 't zeerst: Kijk hier, Mevrouw; Mevrouw, kijk daar;
Kijk, watte straten, watte winkels, all' vol waar!
Dat's eerst een Rotterdam! zie havens en zie kaaijen,
En wat er woelens is! wij zullen straks eens draaijen,
En zien er nog vijf, zes, all' van denzelfden slag....
Kijk hier, Mevrouw; kijk daar, Mevrouw; nu hier; nu ginder;
Nu weêr wat achterwaarts; wat meer op zij; wat minder....
Dit 's Rotterdammer Markt; en 't Paapje dat daar staat,
Erasmus Zaliger. Zie zijn vernuft gelaat;
Hij staat en mijmert, en vergeet zijn blad te keeren.
Mevrouw, kijk nu eens uit: daar woont een van de Heeren
Van onze Vroedschap; daar een Burgemeester; daar
Zijn Dochter; daar zijn Nicht; daar zijn Wijfs Bestevaêr;
Daar A; daar B; daar C. — 't A B was schier ten ende,
Eer iemand hopen mogt dat m' in den Doel belendde.

Vraagt men ten slotte aan Staring, welke de plaats in Huygens werken is, waar deze dichter zichzelven het naauwkeurigst gekenschetst heeft, — of leefde er ooit een dichter van de echte soort, die niet onwillekeurig of met bewustheid zulk eene zelfbeschrijving leverde? — hij verwijst ons naar de volgende regels uit het 4de Boek van het *Dagwerk*, waar Constantin tot zijne Sterre zegt:

Mooglijk of de nijd zal lijden,
Dat zich, ver van deze tijden,
Men beleeft die gunsten niet)
Iemand half genoeg geliet,
(Half gedwongen vond te zeggen:
„Waar mag nu de Dichter leggen,
Die zoo noo 't vertreden pad

Van 't gemeene Rijm bet rad,
Die zoo walgde van de woorden,
Die men maar in 't oor en hoorden
Van het flaauw en laauw geluid
Van een al te gladden fluit?'
Sterre, ontschuldig mijn vermeten:
'k Ben onzoenelijk gebeten
Tegen 't lamme laffe lijm
Van den dagelijkschen Rijm!

Deze bekentenis van Huygens is tevens een sleutel op Staring: inzonderheid op den verteller en den puntdichter in hem. Aan Huygens heeft hij haar afgezien, de kunst om met een gering aantal korte en fijne trekken, tot volkomen bevrediging van den lezer, eene vertelling, hetzij aan te vangen, hetzij te besluiten. Niets evenaart in dit opzigt de slotregels der *Verjongingscuur*:

Annet zoog best! Annet wies op;
En eer de Ring haar weêr ontsnapte,
Ging nu het vrijen in galop;
De vischhoek lokte — 't vischje hapte!
Zij schonk blind weg een Zot haar trouw,
En stierf aan haar berouw.

Niets ook den aanhef der *Twee Bultenaars*:

Twee wakkre Bultenaars; graaf Ot, die 't pak van voren,
Graaf Freedrik, die 't van achteren droeg;
Begeerden Klara's hand en vrijden drok genoeg,
Maar Jonkvrouw Klara had geen ooren.

Deze vertellingen van Staring, waaronder behalve de twee genoemden en *Jaromir* ook nog uitmunten *Marco*, *de Verloofden*, *Ivo*, *de Vampyr* en waaronder er niet eene is of zij wordt gekenmerkt door zeldzame letterkundige verdiensten, hebben dit eigenaardige, dat zij telkens fraaijer worden, naarmate men ze aandachtiger herleest. En dit genot zou nog aanmerkelijk klimmen, indien men ze met talent kon hooren voordragen; gelijk weleer de kleine zuster van Rachel in onze schouwburgen sommige fabelen van Lafontaine voordroeg. De onderstelling is gewis te eerzuchtig, en het is om met Huygens van te zeggen: „men beleeft die gunsten niet;" doch verbeeld u dat wij ergens hier te lande, in onze hoofdstad of in eene onzer provinciestе-

den, een klein nationaal tooneel bezaten. Onder de daaraan verbonden tooneelspelers, dit neem ik aan, munt uit een comicus die geen hansworst, maar een kunstenaar en een fatsoenlijk man is. Het publiek is zamengesteld uit beschaafde heeren en dames, toegerust met genoegzame kennis aan de letterkunde van het buitenland, om te weten dat de hollandsche hare grenzen heeft, doch tevens te onverbasterd van smaak dan dat zij ook niet bijwijlen en gaarne bijten zouden in een frisch en sappig vaderlandsch ooft. Blozen ergens op deze aarde heerlijker kersen dan in Gelderland? In dat schouwburgje dan wordt op zekeren keer een intermezzo opgevoerd, getiteld: *Een winteravond op den Wildenborch.* Het tooneel verbeeldt een huiselijken kring, een hollandsch binnenleven uit den deftigen stand. De eenvoudigheid van het toilet der dochters herinnert aan eene familie, die 's zomers en 's winters buiten woont, niet aan den opschik der groote steden. Terwijl de moeder aan het theeblad troont, wordt door de kinderen gemusiceerd, en de afspraak is, wanneer het avondeten zal opgebragt zijn, dat de vader vertellen zal; vertellen van Boudewijn en Suze, van Carlo en Izabel, van Zohar en Jemima. De rol van dien vader, tevens de hoofdrol, wordt vervuld door den comicus met de goede manieren, terwijl de stemming, waarin de moderne patriarch verkeert, best kan worden aangeduid door het volgend liedje, binnen'smonds door hem geneuried:

Welkom Winter! kraakt uw ijs?
 Vult uw sneeuw de dalen?
'k Heb hier dooiweêr aan den haard,
 En geen brand te halen.
Blaast gij storm, door 't vliegend zwerk?
 Muur en dak kan 't lijden.
Giet gij vocht in stroomen neêr?
 't Valt mijn glas bezijden.

Krimpt de dag? te minder nood,
 Om bij licht te gapen.
Rekt de nacht? het komt hem wel,
 Die gepaard mag slapen.
Laat de hof geen sappig ooft
 Op mijn tafel blinken?
Drooge spijs teert even goed,
 Bij wat ruimer drinken.

Plas dan Winter, met uw nat;

Storm en vries daar buiten;
Jaag uw ligte vlokken rond,
Voor mijn digte ruiten;
Geef ons half rantsoen van dag,
En een schotel minder;
Welgemoed, bij zang en wijn,
Klaag ik van geen hinder.

Doch ik mag mijne lezers niet langer doen watertanden naar eene versnapering, waarop voor hen zoo weinig uitzigt bestaat. Welligt ook zouden Starings verhalen ongeschikt bevonden worden voor elk tooneel; en misschien is hunne aangewezen plaats in die gehoorzalen onzer hoogescholen, waar toekomstige kerk- en andere redenaars geoefend worden in het afleeren van den deklamatietoon. Tot hetgeen in hem aan Huygens en in het gemeen aan de vaderlandsche litteratuur der 17de eeuw herinnert, behooren voorts onder zijne epigrammen ook nog die spreuken, waarin rijkdom van levenswijsheid zich paart aan eenvoudigheid en kern van uitdrukking:

De Helper uit den hoogen staat
Naast die zich zelven niet verlaat.

't Is Naarstigheid, die vroege Kennis gaart;
Ervaring is 't, die spade Wijsheid baart.

De rijpe Kennis hoort;
De onrijpe neemt het woord.

De Meester, in zijn Wijsheid, gist;
De Leerling, in zijn Waan, beslist.

'k Was jong en vroeg: Wie is de Vrije Man? —
Een Grijsaard antwoordde op mijn vragen:
't Is hij, die, zonder morrend klagen,
Het onverkrijgbre missen kan.

Rijk is de verzameling van Starings puntdichten. Er schuilt daarin, met den heer Beets gesproken, naast menig diep en geestig woord, ook nog de kiem van eene *ars poëtica*. En nog rijker gestoffeerd zou die bundel zijn, indien sommige kleinere gedichten, nu hier en ginds in de vier deeltjes verspreid — *de Zit-*

bank, *Hans en Louw*, *de Biecht* — even goed als de meer uitvoerige en ongemeen fraai gebouwde *Verschillende Uitleg*, allen te zamen gerangschikt werden onder dit eene hoofd. Doch eene kostelijker verzameling vormen in mijne oogen die gedichten van verschillenden inhoud en toon — de uitgeschreven *Winterzang* is er een van — waaruit men, zonder dat de dichter het bedenkt, den mensch en den landheer leert kennen. Er hebben, zoo ver men weet, nooit vele punten van aanraking bestaan tusschen Staring en David Jacob van Lennep. Bij eene onderlinge vergelijking van beider dichtwerken zou zich menig kontrast voordoen, en beurtelings zou de schaal van de eene zijde naar de andere overslaan. Woordenrijk zonder breedsprakigheid, is Van Lenneps poëzie altijd en overal doorzigtig, overal en altijd de gladheid zelve. Staring, somtijds hoekig en duister, is nooit onbeduidend. Een lierzang zoo stout als de *Herder op het slagveld van Cannae*, een leerdicht zoo uitvoerig als de *Werken en Dagen* zou hij niet hebben kunnen vervaardigen zonder aan zichzelven en aan zijnen adem geweld aan te doen. Zoo zou ook Van Lennep op zijne beurt de zeldzame verscheidenheid niet hebben kunnen ten toon spreiden, waardoor Staring zich van hem onderscheidt en hem overtreft. Van Lenneps *Duinzang* is tooverachtig van welluidendheid, en Da Costa zou den Voorzang der *Vijfentwintig Jaren* niet geschreven hebben, had deze rhythmus hem niet door het hoofd gespeeld. Doch verhevener, bij grooter soberheid van uitdrukking, zijn Starings *Dennen*. Van Lenneps *Wenschen* is een der fraaiste gedichtjes die ooit in onze moedertaal geschreven werden; doch *Adeline verbeid* wedijvert er mede en *Herdenking* spant de kroon. Waartoe meer? Onze litteratuur heeft te groote verpligting beiden aan het Manpad en aan den Wildenborch, dan dat het pas zou geven den eenen te verheffen ten koste van het andere. Hoe uiteenloopend overigens het karakter en de vorming van beide dichters moge geweest zijn, met gelijk welgevallen zien wij in onze verbeelding den Kennemerlandschen jager en duinontginner, met de weitasch op zijde en Fingal achter zich aan, omdwalen door het oord waaraan zich zoo vele herinneringen uit den oud-grafelijken en uit nog ouderen tijd verbinden, en den Gelderschen landpatricier met eigen hand het bestek afbakenen

van de vaart die zijn goed doorsnijden en den voorvaderlijken heidegrond herscheppen zal in eene vruchtbare beemd. Zeer eigenaardig, tot kenschetsing van de moeijelijkheden die hij daarbij te bekampen, en van de vooroordeelen die hij te overwinnen had, is onder Starings gedichten de *Bede aan Mavors* met het daarop volgend *Spoor aan den Naneef*. Over het gemeen heeft zijne muze aan den buitenman in hem de grootste verpligtingen gehad. Ten bate van zijne ware bestemming heeft het landleven hem afgehouden van de politiek. Een weinig wierook op het Oranje-altaar van omstreeks het jaar '30, eene handvol aan de Belgen naar het hoofd geworpen puntdichten, een geestig anathema (*de Ooijevaars*) aan het adres der fransche Republikeinen, een ernstig lied aan het Parijs der Honderd Dagen, daartoe bepaalt zich zijne staatkundige poëzie. Daarentegen vond in hem de maatschappelijke zijde van het moderne leven een warmen bewonderaar. Met bijna profetischen blik voorzag hij de groote sociale omwenteling, weldra te weeg te brengen door *Het Stoomtuig*, en weinig heeft het gescheeld of hij benijdde aan het jongere geslacht de wonderen, waarvan het eerlang getuige zou zijn [1]. Zijn landbouwershart, hetzelfde dat hem deed juichen in de uitvindingen en verbeteringen van den nieuwen tijd, maakte hem tevens ontvankelijk voor de indrukken der hem omringende natuur. Het graan heeft hij zien groeijen, de popels hooren ruischen, de beek hooren murmelen, de vogels hooren fluiten. Zijn *Lentezang* is afgeluisterd aan het Geldersch voorjaar, evenals het *Vogelschieten* nageteekend is naar de Geldersche zeden. Overal vindt men bij hem den dichterlijken waarnemer der vaderlandsche Flora terug, en tot de liefelijkste herinneringen zijner *Ada van Holland*, wanneer zij in hare Texelsche ballingschap zich het verledene te binnen brengt, behoort ook hoe niet ver van 's Gravenhage „in het luw der witte duinen 't roosje met den winter spot." Buiten was daarbij zijn thuis, en de bescheiden overvloed (*Het kleine veiligst*) te midden waarvan hij met zijn groot gezin op den Wil-

[1] Ach, werd — eer 't graf mijne asch bij dierbare asschen gader —
Volhardings eedle moed geloond!
Werd zienlijk voor mijn oog, wat mij der Toekomst duister
In zwangren schoot verheelt! Werd vol de groote Dag,
Wiens Ochtendschemering — wiens blijden Morgenluister
Ik, met aanbiddend hopen, zag!

denborch leefde, was de bron van menig voortreffelijk gedicht. Daar ontkiemde in zijn gemoed dat godsdienstig geloof welks innigheid in zijne *Kerkgezangen* staat uitgedrukt, van welks edelmoedige ruimte *de Israelitische Looverhut* getuigenis aflegt, en welks heimwee hem in het najaar turen deed naar de *Kraanvogels*. Vóor de kinderen vertelde hij daar van *Sint Nikolaas* en *Het bezoek van Fohi;* aan de volwassenen las hij er *de Verjaardag* voor. Daar klopte zijn hart, daar tintelde zijn vernuft. Daar ontwikkelde zich in alle rigtingen, veertig jaren lang een der ongemeenste karakters die de 18de eeuw in ons vaderland aan de 19de vermaakte. De veelzijdigheid van zijn weën en talent maakt het niet gemakkelijk eene beeldtenis van hem te ontwerpen; doch liefst stel ik mij hem voor onder de gestalte van dien wakkeren landman uit den ouden tijd, ergens aldus zingend door hem ingevoerd:

Ik ben uit Geldersch bloed;
Geen vleitoon klinkt mij zoet;
Mijn volksspraak, luttel rond,
Geeft nog den klank terug, uit onzer vaadren mond.

Ik ben uit Geldersch bloed
Opregt is mijn gemoed;
Aan eenvoud heb ik lust;
Met pracht en weeld komt zorg; genoegzaamheid baart rust.

Herinnert deze laatste strofe aan Starings eigen levenswijze en inborst, bij de eerste denkt men onwillekeurig aan sommige hoedanigheden van zijne poëzie.

Junij 1863.

ISAAC DA COSTA.

J. J. L. ten Kate, Bilderdijk en Da Costa. — Mr. H. J. Koenen, Levensberigt van Mr. I. Da Costa. — Da Costa's kompleete Dichtwerken, uitgegeven onder toezicht van J. P. Hasebroek.

Toen Da Costa's laatste werk — zijne monografie over Bilderdijk, den mensch en den dichter — pas in het licht verschenen was, geloofde ik niet dat ik ooit weder genegenheid voor hem zou kunnen koesteren. Om eene van zijne geliefkoosde formulen te bezigen: ik vond dat boek onredelijk en dan ook onzedelijk. Dat „standbeeld" voor Bilderdijk, gelijk de Heer Hasebroek het noemt, maakte op mij den indruk van een voetstuk voor Da Costa. Die evangelisch getinte drogredenen tot goedmaking van Bilderdijks ijdelheid en burgerlijken adeltrots, tot uitwissching van een al of niet ingebeelden smet op Bilderdijks huwelijksleven, boezemden mij een ongeveinsden weerzin voor den biograaf en pleitbezorger in. Ik kon mij niet vinden, zoomin in dat wederaanhalen van eene reeks alom bekende en sedert jaren gevulgariseerde citaten, als in dat wederoprakelen van allerhande oude grieven en veeten; meest hierop nederkomend dat Bilderdijk indertijd opzettelijk geweerd werd uit sommige openbare betrekkingen, en met driftig voorbijzien van het feit dat sedert de grondlegging van ons volksbestaan Bilderdijk de eenige letterkundige geweest is die ooit in deze kwaliteit eene jaarwedde,

en eene zeer betamelijke jaarwedde, uit de staatskas genoten heeft. Doch wat mij tegen het boek meest innam was, dat Bilderdijk daarin — en wat behoefde Da Costa zich op te werpen als den Omar van dezen Mohammed? — werd voorgesteld als een Messias, door het Nederland der 19de eeuw miskend, verworpen, doorstoken, en zoo niet gekruisigd dan toch langzaam doodgehongerd. Allen moesten wij ons op de borst slaan dat wij dien edele tot hiertoe zoozeer verguisd hadden, en eene bedevaart naar den grafsteen in de Groote Kerk te Haarlem werd ons aangeduid als het eenig middel om aflaat te bekomen voor onze zonden. Eerlijk beken ik dat een en ander, in verband met mijne persoonlijke meening aangaande Bilderdijks karakter en talent, gestrekt heeft om het vorig gevoel van vereering en hoogachting voor Da Costa gedurende eenigen tijd gansch en al bij mij uit te dooven. Een grijsaard, die met bijna stervende hand zulk een raadselachtig boek schrijft, dacht mij toen, gehoorzaamt niet aan zijn beter ik; dergelijk testament scheen mij een vonnis.

Doch sedert ik die hartstogtelijke studie over Bilderdijk, gelijk ik van het eerste oogenblik af aan had behooren te doen, heb leeren beschouwen als een in historischen vorm gekleeden roman, is mijne eerste liefde weder boven gekomen. Onnadenkendheid alleen had mij dit eigenaardig karakter des boeks doen voorbijzien; want het droeg er, voor iederen opmerkzamen beschouwer, den onbedriegelijken stempel van. Ook kan ik mij op dit oogenblik volkomen goed begrijpen dat Da Costa er toe gekomen is dien roman te schrijven. De aandrang daartoe werd bij hem bepaald door den omvang tevens en door de grenzen van zijn talent. Als beeldend kunstenaar was zijn scheppingsvermogen vergelijkenderwijs gering. Hij was bij voorkeur een psalmist, geen dramaticus. Hij heeft geen enkelen type, zoomin van het mannelijk als van het vrouwelijk geslacht, waarlijk en in den hoogeren zin des woords in het leven geroepen; of zoo al, zijne Inessen en zijne Don Pedro's staan als gewrochten van zijne kunst te zeer beneden zijne lyrische uitboezemingen. Mogt hij zich daarentegen vermijden op historisch terrein, kwamen zijne geschiedkundige herinneringen zijne verbeeldingskracht te hulp, mogt deze vrijelijk leunen tegen gene, dan ont-

stonden die prachtige gedichten, of episoden van gedichten, waarvan men naar waarheid zeggen kan dat hunne wedergade nergens in onze letterkunde aangetroffen wordt: de groote politieke zangen, *Hagar*, de *Slag bij Nieuwpoort*. Zoo ontstond, gevoegd in het organisme van dien zwanenzang en daarvan het rijkste sieraad, de historisch-romantische figuur van Filips Willem van Oranje. Zoo ontstond ook de monografie over Bilderdijk.

Het beeld van dien Filips Willem, door Mierevelt geschilderd, bevindt zich op het Trippenhuis. Geen cherub, voorwaar! Naauwlijks wordt het wanstaltige van rug en schouder door het stalen kuras eenigzins gemaskeerd. Over het terugstootend gelaat ligt eene uitdrukking van gemeenheid bijna, en uit de sombere oogen straalt een gloed die voor het minst even veel valschheid en wrevel als weemoed verraadt. Dat hiermede geen vonnis gestreken wordt over 's Prinsen karakter behoeft geene opzettelijke vermelding. Zijne levensgeschiedenis ligt voor een beslissend oordeel te zeer in het duister. Doch wel is het noodig geweest dat Da Costa den tooverstaf der poëzie verstond te zwaaijen om dit mismaakt, dit onoogelijk, dit schier afzigtelijk beeld des doeks, te herscheppen in dien deerniswaardigen en beminnelijken broeder van Prins Maurits, te Brussel in het stof gebogen en smeekgebeden opzendend voor de zege onzer wapenen aan het Vlaamsche strand. Eene soortgelijke hulde nu ontwringt mij, bij eene onpartijdige beschouwing, Da Costa's hoofdstudie over Bilderdijk. Alle gevolgtrekkingen, die men uit dit boek zou willen afleiden. ten nadeele van het karakter des biograafs, acht ik onverdiend. Da Costa was een goed man, en *pas si diable qu'il était noir*. Tot het opzettelijk verminken van feiten, het voorbedacht ontwrichten van toestanden of personen, was hij onbekwaam. Het was hem geen ernst met zijne bedenkelijke casuistiek, en zelfs Pascal zou hem niet hebben durven beschuldigen, op hoe verren afstand dan ook, een volgeling der Societeit geweest te zijn. Zijne reconstructie der geschiedenis was eene poëtische reconstructie, poëtischer en daardoor vrijer, naarmate hij naderde aan de geschiedenis van den laatsten en voorlaatsten tijd. Welk een vijand hij zich beroemen mogt te zijn van den geest der eeuw, de Eros der moderne romantiek had zijne zoetvergiftigde pijlen op

hem afgeschoten en hem in de linkerborst getroffen. Met den Bilderdijk der geschiedenis en der diplomatische bescheiden was voor een idealist als hij niets aan te vangen. Doch naarmate men minder met Bilderdijk sympathiseert en zich bij iedere nieuwe aanraking huiverachtiger van hem terugtrekt, des te meer bewondert men het in Da Costa, dat hij het vulgaire in dat leven, het triviale in die werken, zoo meesterlijk geïdealiseerd, en daarbij van het grootsche in de eenen en van het tragische in het andere zoo dichterlijk partij getrokken heeft.

En deze zelfde argeloosheid, die hem den naam van biografie deed geven aan een boek waarin van het begin tot het einde 's dichters eigen verbeelding de hoofdrol vervult, kenmerkte hem in geheel zijne verdediging van het standpunt, waarvan hij zijn leven lang de onvermoeide voorvechter geweest is. Zeker, zijn strijd was niet tegen windmolens. De stroom waartegen hij oproeide was een werkelijke, bovendien volgens hem eene satanische magt. Dat hij het voorwerp van zijne bestrijding nooit voor eene luchtverheveling heeft aangezien, steeds voor een wezen van vleesch en bloed, dit getuigt voor de scherpte zoowel als voor de ruimte van zijnen blik. Ook sloeg hij zelden mis, en hem kan het niet geweten worden indien zijne tegenpartij nog leeft. Doch hierin was hij een kind, dat zijne betrekking tot den tijd waarin hij leefde hem nooit helder voor den geest heeft gestaan; waarvan het gevolg is dat men zonder groote inspanning of behendigheid al zijne beste wapenen in de eerste plaats tegen hemzelven keeren kan. Het liberalisme is allerminst een grijsaard; doch met dat al is de rigting der godsdienstige reaktie moderner nog dan het liberalisme. Deze zoon der 18de eeuw was reeds bijna een man geworden, toen zijne zuster nog ter wereld moest komen en, als *Génie du christianisme*, ten jare 1802 dan ook werkelijk kwam. De magt van het dus genaamd réveil is bij uitnemendheid een verschijnsel van den nieuwen tijd; en wel mag het liberalisme op zijn hoede zijn dat het door deze jongere mededingster niet overvleugeld wordt. Doch terwijl alzoo de vrijzinnigheid zichzelve moed behoort in te spreken, en zij het is die met het oog op zoo vele begaafde ultramontanen, zoo vele welsprekende oprigters van bijbel- en zendelinggenootschappen, zoo vele hartstogtelijke voorstanders van havelooze scholen en jonge-

lingsvereenigingen, en Vincentiussocieteiten, en bidstonden voor Israel, zich meer dan iemand gedrongen moet gevoelen tot den kreet:

> Met al hun schoone woorden,
> Met al hun stout geschreeuw, —
> Zij zullen ons niet hebben,
> De goden dezer eeuw! —

leeft en strijdt Da Costa in de nimmer door hem losgelaten meening dat hij en de zijnen op de altaren van dat godendom nog altoos hun eerste reukwerk ontsteken moeten; maakt zijne tegenstanders onophoudelijk een verwijt, juist van datgene wat niemand zoozeer kenmerkt als hemzelf; bevroedt niet dat zijne eigen rigting de meest nieuwerwetsche is van alle; acht zich de regtstreeksche erfgenaam van profeten en apostelen en hervormers; en bespeurt niet dat hij, meenende verdrongen en vertreden te worden door een afvallig geslacht van hemelbestormers, zelf mede aan het hoofd staat van eene zeer welbespraakte, somtijds luidruchtige, en in de lotgevallen van de koningrijken dezer wereld vaak regtstreeks en krachtig ingrijpende partij.

In zijne studie, getiteld *Bilderdijk en Da Costa*, stipt de heer Ten Kate ergens aan dat laatstgenoemde, bij het branden van zijn zielsgevoel, zich niet zelden liet medeslepen door die heilige eenvoudigheid „die de V der Voorzienigheid wel eens overslaat, om tot de W der Waarheid te komen." Dit strekke tot bevestiging van hetgeen ik daareven zeide. Ook de heer Hasebroek laat ergens in zijne aanteekeningen doorschemeren dat Da Costa in sommige opzigten eene verwonderlijke naïveteit ten toon spreidde en zich daardoor noodeloos blootgaf. Bilderdijk schreef hem in 1826: „Welk een overheerlijk vers zondt ge mij [1]), en met welke aandoening hebben wij 't gelezen en herlezen! 't Heeft, zoo ik 't gevoel, geene wedergâ. ô Hoe vol, hoe rijk, hoe innig, en hoe diep treffend, en hoe harmonieus en gespierd! Heb er den vurigsten dank voor, en laat het niet in het duister opgesloten liggen, maar den hellen algemeenen dag zien. Hoe vele

---

1) De hymne *God met ons*. Een bezield en bezielend gedicht van onbetwistbare, doch daarom nog niet vlekkelooze schoonheid. Men vindt er dezen regel in, gerigt tot Maria, de moeder van den pasgeboren Heiland:

> Aanbid de vrucht Uws buiks, gezegendste der Vrouwen!

zielen zal het verkwikken, hoe velen versterken en opwekken! en hoe velen treffen mogen! Gewis de Geest Gods ademt er door en zou Hij niet werken, niet harten doen schudden, vertederen, en ter zaligheid winnen? De voorzang-zelf-alleen is een onvergelijkelijk meesterstuk in allen opzichte, en het ligchaam van 't vers gloeit als een vlammend zonnevuur. Ja, geef het uit! doe het!" Het feit dat Da Costa deze toomlooze lofspraak op een van zijne eigen verzen zelf openbaar heeft gemaakt, en wel in het door hem in persoon bijeenverzameld en uitgegeven gedeelte van Bilderdijks nagelaten brieven, wordt door den heer Hasebroek in het minst niet bemanteld; en dit pleit voor zijne waarheidsliefde. Ook zou het niet gebaat hebben het zonderlinge van dusdanige handelwijze onder het oog te brengen aan een man als Da Costa, steeds gereed u minzaam of wrevelig den mond te snoeren met den schitterenden en zangerigen versregel: „Ik ben geen zoon der laauwe Westerstranden!" Er schiet dus geen andere uitweg over als vrede te hebben met de zaak gelijk zij daar ligt, en haar mede te tellen onder de eigenaardigheden van eene zeldzame persoonlijkheid.

Eene opmerking van den heer Koenen, voorkomend in diens *Levensberigt* van Da Costa, brengt er mij als vanzelf toe, te wijzen op eene niet minder in het oog vallende zijde van des grooten dichters geest en talent. „Altoos", zegt de heer Koenen, na gesproken te hebben van Da Costa's mondelinge voordragten, meest over godsdienstige onderwerpen, en van het humoristische dat deze improvisatiën bijwijlen kenmerkte, „altoos is het mij als een merkwaardig zielkundig verschijnsel voorgekomen, dat ik tot op ongeveer het jaar 1847 van die neiging tot humor bij onzen Dichter naauwelijks immer iets bespeurd heb" [1]). Wanneer de hooggeachte levensbeschrijver daar voorts bijvoegt dat 's redenaars uitweidingen bij die gelegenheden (wel eens het belangrijkst deel der geheele voordragt) nu en dan vol waren van juiste opmerkingen, geniale blikken, treffende anekdoten, maar ook soms,

1) Al is de wending minder gelukkig, de bedoeling van dezen volzin is klaar. Merkwaardig is het dat Da Costa bijna vijftig jaren oud was toen de ader van den humor voor het eerst bij hem begon te vloeijen; niet zoozeer dat de biograaf dit eerst in 1847 aanving te bespeuren.

hoezeer altoos een diepe ernst te gronde lag, van eene gemeenzaamheid die aan het alledaagsche, van eene luim die aan het boertige grensde, is hij ongetwijfeld de getrouwe tolk van ons aller meening, voor zoo ver ons het voorregt te beurt viel Da Costa te hooren improviseren. Minder daarentegen kan ik mij vereenigen met het denkbeeld dat deze merkwaardige improvisaties noodschoten zouden geweest zijn van den niet of kwalijk voorbereiden verhandelaar, en dat Da Costa's geniale uitweidingen, staartster-aberratiën van een grooten geest, vaak moesten worden toegeschreven en geweten, gelijk de heer Koenen zegt, aan de tijdroovende bezoeken van lastige bekenden of belangwekkende vrienden. Mij dunkt, die uitweidingen waren juist Da Costa's specialiteit, en nooit bewonderde men zoozeer den rijkdom van zijne belezenheid, zijne zeldzame gave van groeperen en kombineren, de overvloedige vonken van zijn typisch joodsch vernuft, als wanneer hij zich overgaf aan zijne invallen des oogenbliks. Evenmin kan ik het den heer Koenen toegeven dat die snelle overgangen van het verhevene tot het alledaagsche, van den hoogsten ernst tot eene aan boertigheid grenzende luim, uitsluitend of meest mishaagden „aan deftige of óver-kiesche hoorders en hoorderessen; aan zulke, die op den regelmatigen vorm van plechtige' redevoeringen of leerredenen gezet waren." Dit was, indien men den toon van Da Costa's spreken over bijbelsche onderwerpen gispen wil, zijne eigenlijke fout niet. Dat hij de deftigheid van ongeduld en geraaktheid deed heen en weder schuiven op haren zetel, dit kon hem alleen afbreuk doen in de schatting van een bepaalden en beperkten kring, en zou hem nimmer ten kwade zijn geduid door het groote publiek. Zijn eigenlijk vergrijp werd dan ook gezegd elders te liggen; en wel hierin dat hij, gelijk men het onder den vorm van eene vaak misbruikte bijbelplaats pleegt uit te drukken, met zijne stoute wonderspreuken „de kleinen ergerde". Nog herinner ik mij de verontwaardiging en de tranen van een tot in de ziel gegriefd jong meisje, opgegroeid buiten alle aanraking met de moderne orthodoxie, in eene sfeer van gewone vaderlandsche vroomheid en pligtsbetrachting, toen zij terugkeerde van eene door Da Costa gehouden voordragt, waarin zij hem onder meer andere aanstootelijkheden, want hij scheen dien avond buitengewoon vruchtbaar te zijn ge-

weest in excentrieke uitvallen, ook dit had hooren beweren: „Het bloed van Christus is de beste zeep; het wascht van alle zonden." Ik trek voor de in haar christelijk gevoel doodelijk beleedigde schoone hier geene partij. In Da Costa toch acht ik dit het hoogst, dat hij Da Costa was en durfde zijn; en nooit was hij kleiner, dunkt mij, dan wanneer hijzelf tot allerlei spitsvindigheden de toevlugt nam, om datgene te vergoelijken wat geene ontschuldiging behoefde. Haalde men in zijne tegenwoordigheid het feit op dat Bilderdijk weleer, niet meer dan een jaar nadat Pieter van Winter hem bij zijne terugkomst in het vaderland eene som van duizend gulden geschonken had, dienzelfden Pieter van Winter in het openbaar, en met eene onheusche zinspeling op het eerzaam koopmansbedrijf, had uitgemaakt voor een armzalig overzetter van Pope, dan plag — hier volg ik het verhaal van Mr. Van Lennep in diens *Leven* van zijnen vader — dan plag Da Costa „dezen zijdelingschen uitval van Bilderdijk tegen zijn weldoener daarmede te vergoêlijken, althands te verklaren, dat Bilderdijk altijd zorgvuldig personen en zaken uit elkander hield; dat hy, van nature steeds erkentelijk voor ontfangen weldaden, zeker ook in zijn hart de innigste dankbaarheid jegens P. van Winter koesterde, maar dat zulks hem niet beletten mocht, dezen aan te vallen waar hij zich schuldig maakte aan het misdrijf van eene slechte vertaling te leveren." Behalve nu dat Bilderdijks eigen vertaling van Pope's *Essay* ook waarlijk geene verkwikkelijke lectuur oplevert, terwijl bovendien uit de daarbijgevoegde aanteekeningen en voorrede een alleronaangenaamste geur van aangelengde wijsgeerige kritiek u tegenwalmt, was het Da Costa onwaardig te spelen met de eerste beginselen van hetgeen hem-zelf boven alles dierbaar was. Want zaken en personen zorgvuldig uit elkander te houden, dit druischte, gelijk tot zijnen regtmatigen lof de heer Koenen ergens van hem mededeelt, tegen zijne eigen overtuiging regtstreeks in. „Dat kunstmatig onderscheiden tusschen personen en zaken," zeide hij op een keer, „is eene loutere abstractie, eene fictie, door de lafheid van onze dagen ingevoerd, omdat zij vreest met open vizier de levende personen in het aangezigt te zien, met hen in het open strijdperk te treden, en een ridderlijken kamp te wagen." Doch wanneer zijne

meer bijzondere vrienden hem aanvielen over den toon van zijne openbare voordragten, scheen hem die zedelijke moed telkenmalen te begeven en kwam hij met redenen voor den dag, die ook den heer Koenen niet altoos „volwichtig" schenen. „Da Costa zelf," dus meldt het *Levensberigt*, „hierover onderhouden, — te weten, over die soms wat bonte afwisseling van het verhevene en het alledaagsche, van hoogen ernst en humoristische kortswijl, — wees wel eens luimig op zijnen naam Isaac, die in het Hebreeuwsch *lachwekker* beteekent, of verdedigde zich, wanneer het hem uit gemoedelijken ernst werd voorgeworpen, met het voorbeeld van eenen Luther die vaak op soortgelijke wijze ernst en luim, verhevenheid en boert wist te paren; ja zelfs met den voorgang van Israels profeten, bij wie, in hunne plechtigste strafredenen tegen afgoderij en afval, eene scherpe ironie soms als eene lichtere ader door het donkere marmer hunner profetische redevoeringen zich henen kronkelde." Deze laatste vergelijking had om hare teekenachtigheid een beter lot verdiend dan als pleitbezorgster te moeten optreden in eene kwade zaak. Doch Da Costa, die waar het zijne overtuiging gold anders voor niets terugdeinsde, had ook de stelling moeten durven verdedigen en tegen vriend en vijand handhaven, dat elk kunstenaar zijner eigen muze staat en valt. Dit verzuimde hij; en van deze zijne zwakheid plukken wij nog thans de onsmakelijke vruchten. Getuige deze paragraaf uit de moraal van den heer Ten Kate: „Ook Da Costa, zoowel als Bilderdijk, kon niet alleen in den geest zich ontroeren bij onrecht en oneerlijkheid — wie heeft ooit de Waarheid lief gehad, die nooit getoornd heeft tegen de Leugen? — maar zelfs, vooral aan den avond zijns levens, wel eens een snijdenden klaagtoon aanheffen, minder over den vijand, die hem maltraiteerde — want daar was het zijn vijand voor! — dan over den vriend, die hem ignoreerde. Maar ook in dien Bilderdijkschen bui verried zich nog het vurig hart van den Oosterling; want alle waarachtige liefde is jaloersch, en de God van Israels Profeten heet een „ijverzuchtig God." " Hier is de sofistiek eene hebbelijkheid en van accidenteel chronisch geworden. Het is zoo, Da Costa zong eenmaal: „Mijn Vaderland is waar de zon ontwaakt!" Doch al heeft hijzelf bij zijn leven die omstandigheid somtijds aangevoerd als een argument ten

voordeele van enkele vrijheden die hij zich plag te veroorloven, na zijnen dood en uit den mond van vereerders klinken zulke verontschuldigingen als aanklagten. „Mijn wieg stond tusschen dorre blâren en afgevallen bloemen in": wanneer de zanger van dit schoone jongelingslied door zijne vrienden ter sluimering zal zijn weggeleid, zal dan al hetgeen er menschelijks mag geweest zijn in het leven en de werken van dien dichter goedgemaakt worden met de opmerking: Men bedenke dat hij een najaarsmijmeraar was? Laat ze toch, uit eerbied voor de dooden, de zaken noemen bij haren waren naam. Mensch zijnde, en daarbij toegerust met gaven van de zeldzaamste soort, was Da Costa somtijds ijdel; en in weerwil dat aan zijne eerzucht (de onverzadelijke!) alles toegeworpen is waarop hij menschelijkerwijze aanspraak maken kon: vurige vereering, hartstogtelijke tegenstand, aanzien, roem, zedelijke magt, eene positie zonder wederga in den lande, — klaagde hij nogtans bij wijlen, en menigvuldiger naarmate zijne jaren klommen, over smaadheid en miskenning. Het oudtestamentisch godsbegrip was aan deze zwakheid des edelen mans volkomen onschuldig, en tot hare verklaring behoeft geen beroep te worden gedaan op zoo hoog eene oorzaak als de jaloerschheid van den Hemelschen Bruidegom der dochter Sion.

Diezelfde humor, waarvan Da Costa's voordragten in proza overvloeiden, was en is aan zijne verzen — hierop wilde ik komen — te eenemaal vreemd; en daar hij niettemin somtijds beproefde luimig te zijn ook op rijm, worden onder zijne dichterlijke werken sommige en vooral kleinere stukjes aangetroffen die den toets bezwaarlijk kunnen doorstaan. Wanneer hij aan Schotland, dat hij in 1855 bezocht, toewenscht „bij wat minder Oostenwinden, van des Oostens hoop steeds meer;" of hij aan een predikant van Heemstede een van hem geleend kaartje van Haarlems omstreken terugzendt, met den wensch dat deze herder nog lang aan zoekenden den weg moge wijzen en de Opperherder amen moge zeggen op dien arbeid; wanneer Ds. van Staveren, bij de toezending van een bouillonkop, van hem den wenk bekomt dat geen ander vleeschnat bij dat des bijbelwoords haalt; of de eigenares van de buitenplaats Ipenrode hem geen tros druiven vereeren kan, zonder zich zijnerzijds de herinnering te berokkenen dat wijn, wijnstok, en wijngaard, woorden zijn die eene zeer aan-

zienlijke plaats beslaan in de beeldspraak des Nieuwen Testaments; en desgelijks, wanneer (om thans te zwijgen van een aantal smakelooze onbeduidendheden in albums van uitstekende vrouwen of in brieven aan gelukkig praktiserende dokters), wanneer de dichter, welligt medegesleept door de herinnering aan het gezegde van Luther dat de mensch een beurtelings door God en door den Satan bereden muildier is, zichzelven vergelijkt bij een oorlogspaard en daarbij deze verzuchting opzendt tot den Hemelheer:

> Het klemmen van Uw toom zal my de hoop doen voeden,
> Dat Gu in den dag des strijds mijn Ruiter wezen zult:

dan zegt men onwillekeurig met den duitschen criticus: „Da hört denn doch nicht nur die Poesie, sondern, wie wir hier zu Lande sagen, alle Gemüthlichkeit auf." De muzen zijn hier altegader afwezig, en voor het krijschen van het valsch vernuft is ook de bevalligheid heengevloden. Welligt had de heer Hasebroek spaarzamer kunnen zijn in het mededeelen van deze meerendeels thans voor het eerst in druk verschenen kleinere dichtproeven, en misschien ware het beter geweest zich ten aanzien der *inedita* te bepalen tot enkele meesterstukjes als *bij den dood van een kind* (III, 228), *Bede* (III, 234), of *de Barre Rots* (III, 334). Dit laatste is een bijzonder fraai gedicht, en zou nog schooner zijn, indien de toepassing achterwege en daardoor eene onjuiste vergelijking bedekt gebleven ware [1]). Men zal mij tegenwerpen, dat, indien de grooter en kleiner gelegenheidsgedichten door den uitgever aan eene strenge kritiek waren onderworpen geworden, de aanteekeningen minder ruimte zouden hebben aangeboden tot het leveren van biografische en andere bijzonderheden omtrent de hoofdpersonen van 's dichters vriendenkring. Doch ik houd het er voor dat juist de zucht om in die aanteekeningen een krans van welluidende eigennamen te vlechten om Da Costa's hoofd, den heer Hasebroek nu en dan op het dwaalspoor gebragt heeft. Sommige gedichten zijn blijkbaar alleen daarom door hem opgenomen, omdat aldus de gele-

---

1) „Naakt maar blinkend," dit kan wel gezegd worden van de kruin eener van het zeenat bevochtigde rots, maar bezwaarlijk van die onzer in den strijd des levens en ook onder de grievendste smart pal staande medemenschen. Onze tranen toch plegen langs onze wangen te vloeijen, niet onzen schedel te bespatten.

genheid ontstond om aan het slot des boeks iets te zeggen over den persoon of de zaak, waarover in het gedicht gehandeld wordt. Onder meer andere is dit het geval met een vers, getiteld *Gebed voor den Heraut*, ongetwijfeld het zwakste van al Da Costa's liederen, en dat de heer Hasebroek zeker niet zou hebben laten herdrukken, indien hij niet had wenschen mede te deelen, dat de dichter een tijd lang medearbeider geweest is van dat weekblad tot bevordering van het zendingswerk onder de nederlandsche Israëlieten [1]. Mij schijnt deze methode verkeerd, en ik zou te allen tijde de stelling durven verdedigen dat de uitgever om den dichter en niet de dichter om den uitgever is. Doch aan den anderen kant moet ik bekennen dat, al ware de heer Hasebroek de keurigheid-zelve geweest in het toelaten der door mij bedoelde gelegenheidsverzen, de toetsen van Da Costa's speeltuig daardoor niet talrijker zouden gebleken zijn. Ontbrekende dingen zijn door snoeijen en uitzuiveren niet aan te vullen, en zoo lang Da Costa's naam zal blijven leven in de geschiedenis van onze poëzie, zal zijn talent aldus omschreven worden: Eene lier met ééne snaar. Den oningewijden dunkt deze lofspraak schraal genoeg en geenszins evenredig aan de vermaardheid van hem, dien zij geldt. Intusschen treedt Da Costa's grootheid nooit helderder aan het licht, dan wanneer men zijne dichterlijke gewrochten zeer bepaaldelijk uit het hier aangegeven

---

1) De zes eerste regels van het dichtstuk (III, 349) luiden als volgt:

Bij de intreê van een nieuwen jaarkringloop
Wat wensch, wat beê, wat aangename hoop
Vervult, te midden hunner diepe smarten,
Heraut van blijde tijdingen! de harten,
Die by uw Stem voor Jesus en Zijn zaak,
Zijn kerk, Zijn volk, een troostwoord vonden vaak? ....

Deze droesem van Da Costa's talent had bij de uitgaaf der kompleete dichtwerken in den beker behooren te blijven. Voor het overige is de schets van Da Costa's leven en werken, door den heer Hasebroek aan het slot des derden en laatsten deels geplaatst, misschien het beste prozastuk dat ooit uit zijne pen vloeide. Wie eenigzins de gaaf bezit zich in eene betrekking van geloofsbegrip en van kunstgevoel te verplaatsen, waar hij zich persoonlijk buiten voelt staan, zal gaarne erkennen dat dit met liefde en groote zorg bearbeid opstel den levensbeschrijver niet minder dan den beroemden afgestorvene vereert.

oogpunt beschouwt. Als dichter miste hij èn geest èn gratie, doch zijn register van kerk-orgeltoonen was bewonderenswaardig en verbazingwekkend volledig. Konden vestingmuren door trompetgeschal ten val gebragt worden, op het klinken van Da Costa's koperen speeltuig zouden de bolwerken van hetgeen hij noemde den geest der eeuw te gruizel zijn gestort; en het verwondert mij niet dat het bijbelsch verhaal der inneming van Jericho steeds door hem gehouden is voor de beschrijving van eene ware gebeurtenis. Niemands verbeelding kon zich gemakkelijker dan de zijne, of met meer regt, verplaatsen in het geval dier joodsche priesters. Klaag vrij dat het voortdurend doorklinken bij hem van dien éénen zwaren toon u vermoeit; bejammer het dat zijn talent niet buigzamer, niet veelzijdiger was; beweer desnoods dat zijne akkoorden overvloediger zijn dan zijne muziekale thema's; teeken verzet aan tegen de telkens door hem u opgelegde noodzakelijkheid om te kiezen tusschen „de philosophen dezer dagen" en „Jakobs lijdend nageslacht;" houd tegen hem staande dat dit dilemma gegrepen is uit de wolken, niet uit de geschiedenis, en dat het leven u te rijk en te verheven schijnt, dan dat gij het wilt vastgeschroefd hebben tusschen de lepels van deze nijptang; maak voorbehoud op voorbehoud, verschans u regts en links, voor en achter, doch erken met blijdschap dat hij liederen gezongen heeft als vóór hem geen Hollander aanhief; erken dat nooit iemand onder ons in zoodanige mate de kunst verstond om den metalen historiestijl van Hooft te smelten en vloeibaar te maken in den kroes van Vondels lyriek.

Het oostersche, inzonderheid het israëlitisch-profetische in Da Costa's persoon, is zoo dikwijls ter spraak gekomen, daarover zijn zoo vele bladzijden volgeschreven, dat niemand vooralsnog, zelfs al wilde men niet ongaarne, dit punt onaangeroerd laten kan. Brandt, ter plaatse waar hij in zijn *Leven van Vondel* melding maakt van diens in 1628 ondernomen reis naar Denemarken, vlecht in zijn verhaal de volgende anekdote in: „In 't wederkeeren te Gottenburg komende, vond hij daar den Heere Jakob van Dyk, eertijds gezant des Konings van Zweden bij de Staten der Vereenigde Nederlanden in den Haag; een Hollander, te Haarlem geboren, van treffelijke geleerdheid, en groot liefhebber van poëzy, vriend van de Groot, Heins en Schryver. Deze,

die toen te Gottenburg wegens den Koning als stadsoverste het hoogste bewind had, onthaalde onzen poëet vriendelijk, en Vondel schreef te dier tijd een treflijk klinkdicht met dit opschrift: *Tot tol van Zijne Majesteit van Zweden, te Gottenburg aan den Heer Jakob van Dyk*, 1628. In dit dicht werd met klare woorden gespeld, dat de strijdbare Koning Gustavus het Roomsche rijk of den Keizer met oorlog zoude aantasten, met zijn hoef op der Oostenrijkers heup trappelen, en Rome in groote benaauwdheid brengen; hetwelk het derde en vierde jaar daarna inderdaad geschiedde. Zoodat de Ouden eenige reden hadden dat ze poëten ook *vates*, dat is *waarzeggers* noemden, dewijl het hun soms gelukt toekomende dingen te spellen, of liever te raden. Dat dicht werd sedert onder Vondels andere klinkdichten gedrukt met den titel van *Orakel;* daar niets aan ontbrak dan dat het slot niet vervuld werd, dewijl Gustaaf Adolf in 't midden van zijne overwinningen sneuvelde." Zoo kan ook Da Costa, al bleven zijne verwachtingen omtrent de aanstaande komst van het duizendjarig rijk tot hiertoe onvervuld, met regt een waarzegger genoemd worden. Zijn uitstekende tijdzang: *Wachter wat is er van den nacht?* en het daarin uitgedrukt voorgevoel der naderende omwenteling van' 48, geven hem alle aanspraak op dien naam. Doch voor het overige is hij evenmin een profeet geweest uit de dagen des Ouden Testaments als bijvoorbeeld Van der Palm dit was, toen hij zich tot de vertaling van Jezaja zette. Toen eenige jaren geleden de heer Potgieter in het voorbijgaan de vrijheid nam om Da Costa, dien hij den zoon van het Oosten en een anderen Paulus noemde, tegenover te stellen aan de na den Hervormingstijd in Europa en in ons vaderland geboren dichters van het Westen, voerde de heer Beets hem spottend te gemoet: „Men lette wel op het verschil der windstreken!" Geestige maar onbillijke jokkernij in dezen mond, wanneer men in aanmerking neemt dat niet slechts de heeren Hasebroek en Ten Kate, de heeren Koenen en Van Oosterzee, kortom alle eigenlijk gezegde vrienden van Da Costa naauwelijks tien woorden over hem kunnen schrijven of uitspreken, zonder van het Oostersche in zijne natuur te gewagen in onderscheiding van sommige westersche karaktertrekken, maar dat bij Da Costa's graf juist de heer Beets het orgaan van deze zienswijze geweest

is en hijzelf den afgestorvene in den geest heeft toegesproken met de woorden: „Rust zacht, vurige zoon van het Oosten!" Wat Da Costa's eigen meening te dezen aanzien betreft, het is uit zijne gedichten en dichterlijke zelfbeschrijvingen bekend dat hij zeer bepaaldelijk acht plag te geven op de geïncrimineerde windstreken. Deze aan het haantje van den toren ontleende klassifikatie schijnt derhalve in onze kunstgeschiedenis een onbetwistbaar burgerregt verkregen te hebben, en het kan slechts de vraag zijn of zij in het onderwerpelijk geval op de juiste wijze en in de ware rigting toegepast wordt. Da Costa's oordeel nu omtrent oostersch en westersch was, als meer andere denkbeelden van hem, hoogst eigenaardig. De overlevering en de fantasie besloegen daarin ruimer plaats dan het klimaat of de aardrijkskunde. Tot de zonen van het laauwe westerstrand rekende hij onder anderen en zonder omwegen ook Homerus, terwijl daarentegen Lamartine's eerste gezangen hem toeschenen dooradamd te worden door eene morgenlandsche lucht en hij in dat westersch lied de ziel des Oostens meende te zien leven. Met andere woorden, hij verwisselde onwillekeurig het Oosten met het Zuiden, en zocht ten onregte in de Libyaansche zanden den oorsprong van een gloed, die uit Spanje of Portugal stamde. De kennis van het Oosten, gelijk dit laatste zich inzonderheid door de vergelijkende taalstudie aan onze eeuw geopenbaard heeft, was hem vreemd. Evenmin had hij zich langs praktischen weg en door eigen aanschouwing gemeenzaam gemaakt met oostersche toestanden en oostersche natuurtooneelen. Zijne wetenschap aangaande deze laatste bepaalde zich tot hetgeen daaromtrent te leeren is uit het boek Job. Zijn Oosten was niet het Oosten, maar eene uit de bijbelboeken geputte en aan de oorsprongen van het joodsche volk zich vastknoopende traditionele voorstelling. Meent men desniettegenstaande, hem lezende, de taal der israelitische profeten te vernemen, dit komt, en daarom noemde ik zoo even Van der Palm, omdat de meesten onzer het Oude Testament niet anders kennen als uit hollandsche overzettingen. Schopenhauer heeft ergens gezegd dat al wie geen hebreeuwsch verstaat, wil hij eenigzins gemeenzaam bekend worden met den oud-testamentischen toon, zich bij gebrek aan beter moet bedienen van de grieksche overzetting der Zeventigen; en wel, omdat er geene enkele moderne vertaling bestaat waarin

niet aan dien toon, ter wille van den europeeschen pathos, geweld wordt aangedaan. Dit is overdreven, gelijk de meeste van Schopenhauers beweringen, maar in de hoofdzaak niet onwaar. Hoewel minder volstrekt dan het Nieuwe, is toch ook het Oude Testament, met name in onze vaderlandsche overzettingen uit later en vroeger tijd, een geheel ander boek geworden als het oorspronkelijke. Al het naieve, het kinderlijke, al hetgeen waarin de tooverkracht ook van Homerus en van het midden-eeuwsch germaansche heldendicht gelegen is, is er uit; en daarvoor is in de plaats gekomen eene deftigheid, eene achtbaarheid, eene ongenaakbaarheid, als van die patronen weleer van onzen teregt beroemden vaderlandschen volksbijbel, Hunne Hoog Mogenden de Heeren Staten-Generaal der Vereenigde Nederlanden. Ook door Van der Palms invloed is hierin geene verandering ontstaan. Zijne vertolking van Psalmen en Profeten is geschreven in het welluidendst, het statigst, het meest rhythmisch hollandsch, dat eenig bijbellezer onder ons verlangen kan. Doch al die liefelijke galmen en beminnelijke neustoonen, die gewijde deklamatiën waarnaar onze landaard zoo gaarne luistert, zijn door en door onhebreeuwsch; evenzeer als bijvoorbeeld de gewone vertaling van de verhalen en gelijkenissen des Nieuwen Testaments ongrieksch en onhellenistisch is. En gelijk met Van der Palms proza, zoo is het ook gelegen met Da Costa's poëzie. Hetgeen men den oosterschen gloed van deze laatste noemt, is in waarheid niet anders als de echo van de naar het hollandsch taaleigen en den hollandschen smaak ingerigte overzetting van het Oude Testament. Ook is het kwalijk gezien, de grootheid van Da Costa's talent hierin te stellen, dat men boven de besten zijner gedichten zou kunnen schrijven: *De last van Jezaja*, *Klaaglied van Jeremia*, *Visioen van Ezechiel*. De verdienste dat iemand, na een tijdsverloop van tusschen de drieduizend en vijfentwintighonderd jaren onder eene geheel andere luchtstreek, in het midden van een germaansch volk, bij een hemelsbreed verschillenden maatschappelijken toestand, verzen maakt die eene treffende gelijkenis vertoonen met het proza van de in het hollandsch vertaalde joodsche profeten van den ouden tijd, — deze verdienste is uitermate betwistbaar. Door de stelling daarentegen dat Da Costa evenmin orientalist als filoloog was, en dat zijne oorspronkelijke hymnen

zoomin aan het hebreeuwsch idioom herinneren als zijne vertalingen van Eschylus den griekschen tongval teruggeven, wordt men slechts gedrongen tot een des te naauwkeuriger onderzoek naar het geheim van den magtigen invloed zijner poëzie op verbeelding en gemoed. Wil men tot opheldering van dit verschijnsel Da Costa's afkomst in rekening brengen, men begeve zich niet naar Palestina, maar naar het Zuidelijk Europa. Dezelfde zon, waarin op Madera de druiventrossen zich koesteren, heeft ook het bloed en de verzen van dezen dichter warmgestoofd. Vandaar bij hem die verkeerdelijk aldus genaamde morgenlandsche lucht. Voorts was hij een onovertroffen meester in het hanteren van de vaderlandsche taal, met name van hare archaïsmen; en indien ooit iemand twijfelde of de studie van het bijbelsch nederduitsch der Statenvertaling wel inderdaad vruchtbaar kan worden gemaakt aan de bezieling van onze poëzie, zou de eenvoudige kennisneming van Da Costa's dichterlijke nalatenschap voldoende zijn om hem van die aarzeling voor altijd te genezen.

Verlangt men voorts Da Costa's rigting in de kunst onder eene bepaalde formule te brengen, men trekke den kring zoo ruim mogelijk, houde daarbij het liefst ongebondene, van alle stelselmatigheid warse in zijne persoonlijkheid behoorlijk in het oog, en bepale zich tot eene algemeenheid als deze: Hij was een idealist.

Hetgeen ik met deze laatste uitdrukking bedoel, is door hemzelf in eenige zwakgebouwde dichtregelen uit zijne eerste periode aldus omschreven:

Zoek d' oorsprong van het dichterlijke lied,
Gy, die my leest! in 't dor geschiedboek niet!
De werklijkheid van 't dagelijksche leven
Wordt moeielijk tot poëzy verheven!
En echter 't is, 't is Waarheid, wat de geest
In 't droomgezicht der dichtvervoering leest!
't Is Waarheid, ja, maar Waarheid uit den hemel,
En onerkend bij 't duizlend stofgewemel;
En 't geen op aard voor 't sterflijk oog geschiedt,
Bestaat, als beeld daarvan, en, op zich zelve, niet!

Ten einde toe is Da Costa, hoewel in later tijd onder zeer gewijzigde vormen, aan deze rigting trouw gebleven; en het is inzonderheid op den bodem van zijne joodsche sympathien, — een zeer belangrijk deel van hetgeen omging in zijn hart, —

dat men dit op Fichte wijzend idealisme telkens bij hem terugvindt. Tevens is hier het punt waarin Heine en hij, hij en Heine, elkander beurtelings naderen en afstooten. In onderscheiding van bijvoorbeeld Neander en Stahl, die na hunnen overgang tot het christendom zich bijna in niets voormalige joden getoond hebben, had Da Costa dit met Heine gemeen, dat geen van deze twee gedoopte israelieten ooit dat Jeruzalem heeft kunnen vergeten waaruit beider vaderen weleer verdreven werden. Doch terwijl in Heine's gemoed bij voorkeur het jodendom der werkelijkheid leeft, met zijne vernedering, zijne krankheden, zijn isolement, gaat Da Costa onophoudelijk uit spelemeien met een fantastisch Israel van adellijken huize, weleer in Spanje onder de riddergeslachten geteld, en bestemd om eenmaal weder tot eene aristokratische positie in de maatschappij te geraken:

Treur met my om den Leeuw van ons Vorstlijk geslacht,
Die in Spanje zoo wakker nog brulde,
Dien 't West vol ontzag voor zijne Oostersche kracht,
Met den glans van zijn Ridders omhulde!

Hy viel neêr, en hy slaapt, en zijn glorie heeft uit! —
Maar hy zal, ja! hy zal weêr ontwaken
Op de daavrende klank van 't bazuinengeluid,
Dat de kerker der dooden zal slaken.

Ouderdom noch christendom zijn bij magte geweest dit uitzigt bij Da Costa te benevelen of te overschijnen. Nog in de *Hesperiden*, zijn laatsten bundel, en in weerwil van het metrum, treden, omstreeks het midden der *Uit Portugal* getitelde romance, „da Costa's zilvren beenderen" ten tooneele, en maakt dit wapenbord den hagchelijken togt van Don Sebastiaan naar het Moorenland mede. Getuige het fragment *Jehuda Ben Halevy*, opgenomen onder de *Hebräische Melodien* in den *Romanzero*, geeft Heine, waar het de vereering van de grootheden des spaanschen jodendoms betreft, niets aan Da Costa toe. Ook hem bezielt de herinnering aan de zoo niet militaire dan toch wetenschappelijke en dichterlijke heldendaden van Israel in Spanje; en bezielt hem zoozeer dat met name de eerste Zang van het genoemde fragment welligt sommige der schoonste strofen behelst die ooit uit Heine's pen vloeiden:

Und des Knaben edlen Herze — Ward ergriffen von der wilden,
Abenteuerlichen Süsze, — Von der wundersamen Schmerzlust

Und den fabelhaften Schauern — Jener seligen Geheimwelt,
Jener groszen Offenbarung, — Die wir nennen Poesie.

Auch die Kunst der Poesie, — Heitres Wissen, holdes Können,
Welches wir die Dichtkunst heiszen, — That sich auf dem Sinn des Knaben.

Und Jehuda Ben Halevy — Ward nicht blosz ein Schriftgelehrter,
Sondern auch der Dichtkunst Meister, — Sondern auch ein groszer Dichter.

Ja, er ward ein groszer Dichter, — Stern und Fackel seiner Zeit,
Seines Volkes Licht und Leuchte, — Eine wunderbare, grosze

Feuersäule des Gesanges, — Die der Schmerzenskarawane
Israels vorangezogen — In der Wüste des Exils.

Rein und wahrhaft, sonder Makel — War sein Lied wie seine Seele. —
Als der Schöpfer sie erschaffen, — Diese Seele, selbstzufrieden

Küszte er die schöne Seele — Und des Kusses holder Nachklang
Bebt in jedem Lied des Dichters, — Das geweiht durch diese Gnade.

Wie im Leben, so im Dichten, — Ist das höchste Gut die Gnade —
Wer sie hat, der kann nicht sünd'gen — Nicht in Versen, noch in Prosa.

Solchen Dichter von der Gnade — Gottes nennen wir Genie:
Unverantwortlicher König — Des Gedankenreiches ist er.

Nur dem Gotte steht er Rede, — Nicht dem Volke. In der Kunst,
Wie im Leben kann das Volk — Tödten uns, doch niemals richten.

Doch hoewel ook hier reeds in het voorbijgaan melding gemaakt wordt van de „Schmerzenskarawane" voortwandelend „in der Wüste des Exils" is evenwel dit gedicht de meest onvermengde uitdrukking niet van des joodgebleven christens medegevoel voor zijne stamgenooten van weleer. Allerminst is dit eene andere Hebreeuwsche Melodie van hem, getiteld *Disputation;* een dier gedichten waarover Prof. Van Kampen, indien hij nog leefde, ongetwijfeld sedert lang en ten tweedemale de fiolen zijns toorns zou uitgestort hebben. Jodendom en christendom beide, hoewel het eerste altoos nog een weinig minder dan het laatste, zijn hier het onderwerp van bittere en wraaklustige verguizing. *Prinzessin Sabbath,* waarmede de trits der Melodiën voltooid wordt, is een stuk van geheel anderen toon en geest als het laatstgenoemde. Op den achtergrond dier in half schertsenden

trant verhaalde geschiedenis van Prins Israel, door de booze spreuk eener tooverkol veranderd in een hond, doch aan wien eenmaal 's weeks, des zaturdags, zijne verloren menschelijkheid teruggeschonken wordt en die alsdan in de synagoge zijne verlossing viert met de Prinses Sabbath, door wie hij wordt gelaafd en gespijzigd met israelitisch ambrozijn, schuilt gevoel en eene gedachte. „Einen Prinzen solchen Schicksals", zegt de dichter, na herinnerd te hebben aan den hoofdinhoud van een arabisch metamorfosen-sprookje:

Einen Prinzen solchen Schicksals — Singt mein Lied. Er ist geheiszen
Israel. Ihn hat verwandelt — Hexenspruch in einen Hund.

Hund mit hündischen Gedanken, — Kötert er die ganze Woche
Durch des Lebens Koth und Kehricht, — Gassenbuben zum Gespötte.

Aber jeden Freitag Abend, — In der Dämmrungstunde, plötzlich
Weicht der Zauber, und der Hund — Wird aufs Neu ein menschlich Wezen.

Mensch mit menschlichen Gefühlen, — Mit erhobnem Haupt und Herzen,
Festlich, reinlich schier gekleidet, — Tritt er in des Vaters Halle.

„Sei gegrüszt, geliebte Halle — Meines königlichen Vaters!
„Zelte Jakob's, Eure heil'gen — Eingangspfosten küsst mein Mund!"

Doch van al Heine's gedichten, waarin de snaar van het israelitisch noodlot aangeroerd wordt, is er dunkt mij geen dat meer bepaald zijne denkwijze aangaande het jodendom uitdrukt dan het achttal strofen ter eere van het nieuw israelitisch hospitaal te Hamburg en den ongenoemden stichter van dat liefdehuis. Onverholen spreekt uit deze verzen 's dichters ongeloof aan de oud-testamentische openbaring, en het heeft den schijn alsof hij de aanraking van de tot voortplanting dier overlevering volgens hem gedoemde dragers als eene besmettelijke elefantiasis schuwt. Doch tevens welt hier uit zijn hart, zeiden zijne vrienden, neen enkel en alleen uit zijne hersenen, beweerden zijne vijanden, — want evenals Da Costa werd ook Heine bij zijn leven door de eenen verfoeid, door de anderen op de handen gedragen, — te zamen met eene welsprekende erkentelijkheid jegens den joodschen stichter van het joodsche hospitaal, eene niet minder welsprekende bede voor de genezing zijner kranke broederen naar het vleesch:

Ein Hospital für arme, kranke Juden,
Für Menschenkinder, Welche dreifach elend,
Behaftet mit den bösen drei Gebresten,
Mit Armuth, Körperschmerz und Judenthume!

Das schlimmste von den dreien ist das letzte,
Das tausendjährige Familienübel,
Die aus dem Nihl-Thal mitgeschleppte Plage,
Der altägyptisch ungesunde Glauben.

Unheilbar tiefes Leid! Dagegen helfen
Nicht Dampfbad, Dusche, nicht die Apparate
Der Chirurgie, nicht all' die Arzeneien,
Die dieses Haus den siechen Gasten bietet.

Wird einst die Zeit, die ew'ge Göttin, tilgen
Das dunkle Weh, dasz sich vererbt vom Vater
Herunter auf den Sohn, — wird einst der Enkel
Genesen und vernünftig sein und glücklich?

Ich weisz es nicht! Doch mittlerweile wollen
Wir preisen jenes Herz, das klug und liebreich
Zu lindren suchte, was der Lind'rung fähig,
Zeitlichem Balsam träufend in die Wunden.

Der theure Mann! Er baute hier ein Obdach
Für Leiden, welche heilbar durch die Künste
Des Arztes (oder auch des Todes!), sorgte
Für Polster, Labetrank, Wartung und Pflege —

Ein Mann der That, that er was eben thunlich;
Für gute Werke gab er hin den Taglohn
Am Abend seines Lebens, menschenfreundlich,
Durch Wohlthun sich erholend von der Arbeit.

Er gab mit reicher Hand — doch reich're Spende
Entrollte manchmal seinem Aug': die Thräne,
Die kostbar schöne Thräne, die er weinte
Ob der unheilbar groszen Brüderkrankheit.

Waartoe ontkend dat mijn oogmerk met deze aanhalingen uit Heine — de bovenstaande was tevens de laatste — geen ander is als om mijnen lezers de grenzen van Da Costa's talent zoo voelbaar mogelijk te maken? Hun walgt, en teregt, van onbeperkte bewondering en bandeloozen lof. Echte waardering heeft kennis tot grondslag, en de voorwerpen van onze ingenomenheid worden niet waarlijk door ons gekend, zoolang wij niet een klaar inzigt hebben in hunne zwakheden en leemten en gebreken. Cirkels zonder omtrek zijn voor ons stervelingen geene meetkunstige figuren, maar ijdele visioenen. Doch lijnen trekken is geene mis-

kenning; beperken geen verkleinen. Wanneer ik van Da Costa zeg dat hij, met Heine vergeleken, een eentoonig en uiterst eenzijdig dichter geweest is; dat er aandoeningen zijn des menschelijken gemoeds waarvan zijne lier nooit getrild heeft; dat de voorraad van zijne denkbeelden kan worden opgesomd aan de vingers van twee menschelijke handen; dat hij menigvuldiger de bazuin heeft gestoken in de lucht dan gadegeslagen hetgeen voorviel aan zijne voeten, — spreek ik slechts openhartig mijne meening uit. Evenzoo wanneer ik herinner dat Heine over een aantal van zijne tijdgenooten een liefdeloos en onbarmhartig oordeel geveld heeft en tot schade van zijne kunstgewrochten en van zijne nagedachtenis een geëmancipeerd genie geweest is. Nogtans zou ik vele jaren van mijn leven wenschen af te staan indien het mij daardoor mogelijk werd de oogenblikken te koopen waarin Da Costa zijne meesterstukken concipieerde en uitvoerde. Dat deze bevoorregte ooit heeft kunnen toornen over zijne impopulariteit, moet voor velen een raadsel zijn. Moest hij strijden en lijden, ook van het beste en hoogste dat hier op aarde genoten kan worden heeft hij rijkelijk zijn deel gehad. Hem is gegeven geweest hetgeen onder millioenen zijner tijdgenooten aan niet meer dan aan enkelen gegund werd: iets oorspronkelijks en onnavolgbaars te scheppen, een kunstenaar te zijn die medegeteld wordt onder de eersten. Licht dat, onder het mogen toezien bij zulke privilegiën, aan ons of anderen de bescheiden en daarbij zuiver subjektieve opmerking vrijstaat: Da Costa dweepte met een onwerkelijk en onmogelijk Jodendom.

Bovendien heeft ditzelfde idealisme hem sommige belangrijke diensten bewezen en hem inzonderheid bewaard voor den misstap waartoe twee zijner beroemdste tijdgenooten en mededichters, Uhland en Lamartine, te kwader uur vervielen. Zelfs desgevraagd en daartoe in de gelegenheid gesteld, zou hij met den laatsten geen lid en werktuig van een revolutionair Voorloopig Bewind hebben willen zijn, of van de pui van het Raadhuis driekleurige redevoeringen hebben willen houden tot apaisement eener woedende menigte. Mede-afgevaardigd ter vergadering van het Duitsche Parlement, gezeten aan den groenen disch in de Frankforter Paulus-kerk, zou hij met den eersten zijne stem niet gegeven hebben aan Heinrich von Gagern als President der Duitsche

Confederatie. En niet slechts op staatkundig of maatschappelijk gebied was hij weldadig onpraktisch en hetgeen de wereld met reden noemt onbruikbaar. Gelijk de aard van zijne rigting hem en ons bewaard heeft voor de toepassing van zijne Oranjetheorie en zijn Millennium-geloof, zoo werd hij daardoor ook behoed voor het gevaar om òf de dichter van eene godsdienstige sekte, òf het hoofd van eene dichtschool te worden. In elk van deze opzigten heeft zijn idealisme, nooit en nergens door hem losgelaten, hem onschadelijk en slechts tot een des te voortreffelijker zanger gemaakt. *Politieke poëzie:* zoo noemde hij een deel van zijne liederen. Doch het was eene staatkunde die nimmer het gebied der afgetrokken beschouwing vaarwel zeide. De herinnering aan de naderende komst van het Godsrijk, waarmede deze bespiegelingen onveranderlijk door hem besloten werden, maakte in niemands oogen, de zijne uitgezonderd, aanspraak op den naam eener praktische oplossing van aanhangige vraagstukken. De dichterlijke waarde van deze zangen is juist daarom zoo groot, omdat het telkens ten slotte wederkeerend Maranatha, in eene wereld die naar de beginselen van Machiavelli bestuurd wordt, aanstonds op ieder den indruk maakt van eene poëtische en alles in zijn geheel latende illusie. Hij was geen filanthroop, en ten einde toe schijnt hem iets te zijn bijgebleven van den afkeer voor de filanthropie, weleer zoo onverholen en zoo forsch door hem uitgesproken in zijne *Bezwaren tegen den geest der Eeuw.* Doch op een klein getal liederen voor zendelingsbidstonden na, geschreven met een liefdadig doel, heeft zijne muze zich dan ook nimmer bezondigd aan het vervaardigen van statistische of pauperistische kunstgewrochten; en mij zijn vaderlandsche novellisten bekend die aan deze „Tendenzlosigkeit" des dichters een voorbeeld nemen mogten. Hij was geen criticus; doch hoewel zijne werken ontsierd worden door sommige kolossale smakeloosheden, onzigtbaar voor hem alleen, heeft hij door zich onbevooroordeeld over te geven aan den magtigen stroom van zijn ingeschapen schoonheids- en welluidendheidsgevoel, vaak reusachtige resultaten bereikt. Niet één dichterlijken scholier heeft hij gevormd; nergens een nieuw spoor gebaand voor het opkomend geslacht van beoefenaren der fraaije letteren; op het gebied dier letteren aan geen enkelen nieuwen en daarbij vruchtbaren kunst-

vorm het leven geschonken. Doch niettemin, en welligt juist daarom, heeft hij bezielend gewerkt en zal hij voortgaan dit te doen, ook in eene verre toekomst. Aan hem kunnen alle jongeren, die hunnen weg zoeken en dien tot hiertoe vruchteloos zochten, met de oogen zien en met de handen tasten dat in de kunst gelijk in het leven geene andere magt zoo groot is als die van zichzelf te zijn.

Februarij 1863.

A. BOXMAN.

Dichterlijke Nalatenschap van Mr. Abraham Boxman. uitgegeven door J. J. L. ten Kate. Middelburg, J. C. en W. Altorffer, 1862.

Is burgerlijke poëzie een bestaanbaar genre? Wie aan feiten de voorkeur geeft boven theoriën, die zal, in Nederland woonachtig, en den blik latende weiden over de vaderlandsche letteren, de hier ter loops gestelde vraag noodzakelijk met ja moeten beantwoorden. De *ars poetica* moge leeren dat hartstogt en vernuft, verbeelding en gevoel, de onmisbare springveeren der dichtkunst zijn; leeren dat de dichterlijke wijding, in alle landen en in iedere eeuw, van deze gaven even afhankelijk is als het leven van de ademhaling — ons Nederlanders heeft de ervaring geopenbaard, van Vader Maerlant op Vader Cats, en van Vader Feith op Vader Tollens, dat burgerlijke poëzie geene hersenschim is, en waar de gebeurtenissen spreken, daar behoort de redenering een wachter te stellen voor hare lippen.

In den laatstgenoemden vaderlandschen dichter heeft, naar de terminologie der Boeddhisten, de bedoelde dichtsoort te onzent hare jongste incarnatie gevierd. Tollens heeft hier te lande eene nieuwe, hoewel op dit oogenblik reeds uitgebloeide school van burgerlijke poëzie gesticht; en wie hem den roem betwist van dit gedaan te hebben met al het talent, dat er toe noodig, en

al den goeden smaak, die er vereenigbaar mede was, rooft hem, zoo schijnt het, de beste bloem uit zijnen krans. Doch niet de meester is het over wien ik hier behoor te spreken, maar een zijner vele leerlingen; dezelfde die in 1823 aan Tollens een bundel verzen toezond met de woorden:

Aan hem, wiens tooverzang de koudste borst doet gloeijen,
En 't ligt ontvanklijk hart als aan zich zelv' ontvoert;
Die in het kunstigst lied het diepst gevoel doet vloeijen
En 't slijk verkeert in goud, wanneer 't zijn staf beroert....

Die aldus in zijne jeugd over Tollens sprak, en reeds vier jaren vroeger aldus over hem had gesproken, — want in 1819 dichtte hij zijne *Toekomstige Geliefde* en dacht zich deze hypothetische schoone als teedere maagd, „wier boezem hoog gaat zwellen, wanneer haar vlugge hand de ivoren toetsen roert, en die een traan in 't oog, een zucht in 't hart voelt wellen, als Tollens roerend lied haar ziel aan de aard ontvoert" — was Mr. Abraham Boxman, nu voor zes of zeven jaren in nog bloeijenden ouderdom aan de zijnen ontvallen en met de uitgaaf, van wiens dichterlijke nalatenschap onze onvermoeide Ten Kate de vaderlandsche letterkunde met geene onaanzienlijke gift meent verrijkt te hebben.

En werkelijk, indien bijna veertig jaren lang de belangen van eene stad als Gorcum te behartigen; aldaar gedurende zestien jaren lid van den gemeenteraad, gedurende tien jaren wethouder, gedurende twaalf jaren burgemeester, en daarbij curator van he gymnasium, regent van verschillende godshuizen, plaatsvervangend arrondissementsregter, lid van den militieraad en auditeur bij de dienstdoende schutterij te zijn; indien van jongs afaan geleefd te hebben te midden van dien weldadigen overvloed, waardoor men op meer gevorderde jaren lid van de Eerste Kamer wordt, volstaan kan om een man van gemoed en talent, een liefhebbend broeder, een regtschapen echtgenoot, een dankbaar vader, te stempelen tot een dier zeer goede typen, waaruit onze landaard is zamengesteld, dan verdient Boxman, die dit alles geweest is en in zich vereenigd heeft, die daarenboven geheel zijn leven door de poëzie beoefende, dat hem een plaatsje worde ingeruimd in de geschiedenis onzer letteren.

Wat is roem en wie is beroemd? De rustende hoogleeraar Bouman, sprekend over wijlen Prof. van Voorst, zegt van dezen in zijn laatstuitgekomen werk: „Beroemd moet zeker ieder hem noemen, die slechts de lange lijst raadpleegt der hoogst achtenswaardige Geleerden, welke na zijn verscheiden openlijk zijn' lof verkondigd hebben". [1]) Boxman, wiens uitvaart enkel vermeld is geworden door het Gorinchemsche *Nieuws-* en het Amsterdamsche *Handelsblad;* wiens dichterlijke loopbaan de Maatschappij van Letterkunde alleen door de pen van zijnen eigen schoonbroeder voor de nakomelingschap deed opteekenen; wiens dood aan den toen zelf reeds zieltogenden *Letterbode* naauwlijks een van zijne jongste snikken ontlokte, — Boxman heeft zulk eene hulde noch bij zijn leven, noch na zijn heengaan ontvangen. Is hij derhalve het tegenovergestelde van beroemd? Of is het regt veeleer aan de zijde van Ten Kate, die hem de onsterfelijkheid waarborgt? IJdele vragen! „Geen lauwren bij de doôn." Boxman zelf heeft dit afgesmeekt van zijne muze; en ik zie niet in, waarom deze wensch zijner bescheidenheid, — waar zij echt is, een sieraad van onze burgerlijke poëten, — door de nakomelingschap zou moeten verwaarloosd worden.

In eene redevoering van hem, handelend over den zegenrijken invloed der Fransche Omwenteling op beschaving en volksgeluk, geeft Boxman met eigen hand den maatstaf aan, waarnaar wij de vlugt van zijnen geest te bepalen hebben. Hij erkent in dat stuk, dat de revolutie van '89, het napoleontisch tijdperk daaronder medebegrepen, overal de schrikbarendste verwoestingen heeft aangerigt; dat de verdeeling van den grondeigendom in Frankrijk eene daad van onregtvaardigheid geweest is; dat de emancipatie der slavenbevolking van St. Domingo de ongehoordste gruwelen heeft uitgelokt; dat Napoleon te Bayonne de rol eens huichelaars speelde en dat het overbrengen van den portugeschen troon naar Rio Janeiro geweest is een van de

---

1) *De godgeleerdheid en hare beoefenaars in Nederland, gedurende het laatste gedeelte der vorige en in den loop der tegenwoordige eeuw.* Gemengde historische herinneringen van Hermannus Bouman, rustend hoogleeraar te Utrecht. C. van der Post, 1862. — Een geschrift, op welks thema — „de overledene was een groot man" — wel tot vermoeijens toe door den schrijver gevarieerd wordt, doch niettemin een voortreffelijk repertorium.

schandelijkste episoden van het groote treurspel, dat eindigde met de herstelling der Bourbons. Doch met aanwending der huisbakken theodicee: „De Voorzienigheid schept het goede uit het booze, en zelfs de misdaden van enkelen en het lijden van geheele volken doet Zij medewerken tot volmaking en heil van het groote geheel," stapt hij zeer bedaard over het tragische in al deze gebeurtenissen heen. De lijdende tijdgenooten, zegt hij, hebben in de fransche omwenteling niets dan jammer en ellende gezien; het onpartijdig en beter ingelicht nageslacht daarentegen beschouwt haar als een der geschiktste middelen waarvan God zich bediend heeft om het menschdom eenige reuzenschreden te doen vorderen op den weg der verlichting en des maatschappelijken geluks. Aan Napoleons geveinsdheid heeft de Nieuwe Wereld hare mondigheid, hare vrijwording te danken. De moord van St. Domingo heeft het aanzijn gegeven aan den Negerstaat van Haïti, het wondertooneel van eene staatsinrigting, welke voor geen der beschaafdste volken behoeft te wijken. De verbeurdverklaring en openbare veiling der adellijke en geestelijke goederen was eene ongeregtigheid, doch zij schonk aan een oneindig grooter aantal personen dan voorheen de weldaden van verlichting en grondbezit; duizenden uit de lagere standen, tot den rang van landeigenaars verheven, vonden in deze nieuwe betrekking de middelen tot tijdelijke welvaart en zedelijke beschaving, en hoe groot het aantal van deze geweest zij, blijkt hieruit, dat alleen in Frankrijk een derde gedeelte des volks belang had bij de instandhouding van den verkoop der Nationale goederen. Schrikkelijk waren de verwoestingen, aangerigt door de onbesuisde invoering der beginselen van vrijheid en gelijkheid door Jakobijnen en Sansculotten; maar die gruwelen bleven niet zonder heerlijke vergoeding; zij ruimden den belagchelijken, maar toch onoverkomelijken slagboom der geboorte weg. Om kort te gaan en alle andere zegenrijke invloeden der fransche omwenteling in ééne groote weldaad zamen te vatten: aan haar dankt het menschdom den constitutioneelen staatsvorm. Europa werd dien vorm deelachtig in de schaduw der vorstelijke schepters; bijna geheel Amerika daarentegen, tot zelfs de afstammeling der Irokezen, kroonde de constitutionele gevelspits met den hoed der Vrijheid. Doch ook

daar, aan de overzijde van den Oceaan, schoon onder eene andere gedaante, zal die staatsvorm eenmaal de volken zaligen. [1])

Had iemand Mr. Boxman, nadat hij in October 1828 deze redevoering in het letterkundig gezelschap *Bescheidenheid en Verlichting* had uitgesproken, toegevoegd dat hij een Loyola in de moraal en in de politiek een Machiavelli was; ware, toen hij het spreekgestoelte verliet, Bilderdijk op hem afgekomen en had die tegenstander van den geest der eeuw hem een zoon van Lucifer gescholden, — hij zou, in het gevoel van zijne verlichting en van zijn grondbezit, met volle regt de schouders hebben opgehaald. Want er was niets aan hem dat den epigoon eens gevallen Aartsengels zou gekenmerkt hebben; niets van de genialiteit des Florentijnschen staatswijsgeers of des Biscaaischen dweepers.

De belgische omwenteling heeft Boxman niet slechts niet ontrouw gemaakt aan zijn eigenaardig liberalisme van voorheen, maar hem veeleer daarin bevestigd. In November 1839 bezocht hij Antwerpen en de Antwerpensche citadel, en was toen in de gelegenheid om, bij een terugblik op de gebeurtenissen van voor acht of negen jaren, zichzelven rekenschap te geven van zijne beginselen. Zij zijn geenszins die van een vulgairen belgenhater of hollandvergoder. Voor de wufte menigte, die de heldendaad van Van Speyk even spoedig vergat als zij haar luidkeels vierde, en wier geestdrift even snel verwoei als de kruiddamp waarin

1) Zoo de redenaar, zoo de dichter. Vereenzelviging van godsbestuur en vrijzinnigheid, van uitbreiding van het constitutionele leven en komst van het godsrijk, — hij zegt van de fransche emigranten dat zij verspreid werden over de geheele aarde „gelijk de kinderen van Israel, maar tot een edeler doel, als edeler werktuigen in de hand der Voorzienigheid," — is eene gedachte die ook in Boxmans gedichten telkens terugkeert. Zoo vraagt hij in een vers, geschreven in 1821, tot inleiding op de stelling: „Den Tijdgeest boeit geen reuzenkracht" en aan het slot eener aan de vrijzinnigheid gerigte hulde:

Wie is hij, die de vaart durft stremmen
Van Haar, de bode en Dochter Gods?
Geen reus der aard, hoe dol en trotsch,
Kan 't rad der Godsregering temmen.

De schrik der Vorsten van Europa.

de Edele ten hemel toog, heeft hij een woord van hartige berisping. Zonder wrok woont hij de inspectie bij van een regiment belgische jagers. Hun bevallig en strijdhaftig voorkomen maakt op hem een aangenamen indruk. Vooral de netgekleede marketentsters bekoren hem; want al verfoeit hij de belgische soldaten niet, hij komt er rond voor uit, dat hij over het schoone geslacht veel kosmopolitischer denkt dan over het sterkere. Doch met al zijne welwillendheid is het gedaan, al zijne vreugde bij het aanschouwen van de vluggelaarsde voetjes dier Hebe's van den Soldaten-Olympus is vergald, wanneer hij denkt aan de fransche interventie, aan den maarschalk Gérard, aan den monstermortier. „Gewis, zegt hij, de hand der onpartijdige geschiedenis zal eenmaal deze voorbeeldelooze gebeurtenis brandmerken als eene schande onzer eeuw, en dezelve plaatsen naast de vernieling van het ongelukkige Kopenhagen in eenen tijd van vollen vrede. Zoo hebben de twee groote Natiën, die zich beroemen aan het hoofd der Europesche beschaving te staan, elkander niets te verwijten, en kan zich de eene duivel niet verhoovaardigen, dat hij zwarter is dan de andere." Diep werd hij door deze herinneringen geschokt in zijn geloof aan de toekomst, in zijn vertrouwen op de zegepraal van het idealistisch liberalisme. Te gelijker tijd kwam er een najaarsmist opzetten die hem noopte de citadel te verlaten en naar de stad terug te keeren. „Mijn weg leidde mij langs de Lievevrouwenkerk, en de klok luidde tot het gebed. In mijne opgewonden gemoedsstemming voelde ik behoefte aan de rust, de kalmte, den troost, die een majestueus Gothisch kerkgebouw met zijne lange lanen van zuilen en de hooge welfsels zijner bogen, gelijk een heilig woud, die tempel Gods voor onze stamvaderen, steeds in mijne borst doet nederdalen. Als kleine diamanten flonkerden de waslichten op het altaar aan de linkerzijde, en ver achter mij klonk gedempt de lofzang van het spaarzaam bezette koor, slechts nu en dan door de holle stem des priesters beantwoord. Ik had mij op eenen afstand aan eene der zuilen geleund, waar eene zilveren lamp haar schijnsel deed vallen op een heerlijk Heiligenbeeld, kennelijk uit de nieuwste school, met vrome blaauwe oogen, golvende lichtblonde lokken en de kuische schoonheid der maagdelijke Madonna. Zonderling luidde het onderschrift: *Il Filomena, wonderdoenster onzer eeuw, bid voor ons!*

En zonderlinger nog was het, dat dit beeld, hetwelk anders zeker meer mijne glimlagchende nieuwsgierigheid dan mijne godsdienstige stemming zou hebben opgewekt, thans juist strekte om de laatste te verhoogen. Want toen ik de kleine schare, die voor hetzelve lag nedergeknield, zoo innig en vurig hare gebeden ten hemel zag heffen, en ik het vaste vertrouwen, waarmede zij derzelver vervulling door de voorbede eener onbekende tusschenpersoon verwachtte, vergeleek met de kleinmoedigheid, die mij, den zoogenaamden verlichten denker, nog pas had aangegrepen, toen gevoelde ik het diep, dat het Geloof, welke vorm het omhulle, mits het rein zij en gehuwd aan de christelijke liefde, de heiligste en kostbaarste bezitting is voor den zwakken mensch, anders zoo ligt in den draaikolk des tijds verzwolgen. Ik begreep het helderder dan ooit, dat het geloof eene gave Gods is voor alle volken en alle tijden.'' Deze geheele plaats is uitmuntend, en niet vele van Boxmans verzen bezitten de dichterlijke waarde van dit stukje proza. Waarom heeft de heer Ten Kate, naar de aanwijzing van Dr. Elink Sterk, deze *Reistafereelen* en *Reisindrukken van een Hollander* niet bijeengezocht uit de onderscheiden tijdschriften waarin zij te vinden zijn? Men leert er Boxman beter en van eene voor zijne nagedachtenis eervoller zijde uit kennen dan uit menig gedicht waarmede inzonderheid de tweede bundel der nieuwe uitgaaf werd aangedikt. Zij bekleeden onder zijn verspreiden en nagelaten arbeid eene veel opmerkelijker plaats dan het onbeduidend vers *Aan mijn vriend Abm. des Amorie van der Hoeven*, hetwelk, na reeds op bladz. 91 van het 1ste deel te zijn medegedeeld, ons op bladz. 78 van het 2de, onder het opschrift: *de Vriendschap*, nogmaals aangeboden wordt. Doch hoe, om tot ons onderwerp terug te keeren, hoe eindigt het innemend verhaal der bedevaart naar de Antwerpensche Lievevrouwekerk? „Noch de spottende wijsbegeerte der achttiende, noch de droomende der negentiende, noch alle toekomstig mogelijke der volgende eeuwen zal of kan het hemelgeschenk des Geloofs ontrukken aan de zielen der menigte. En wee, duizendmaal wee, indien zij dit vermogt! De laatstovergebleven band, welke de in duigen zinkende maatschappijen zamenklemt, de eenige nog weerstand biedende slagboom voor een breidelloos gemeen ware verbroken, en de beschaafde wereld zoude tooneelen zien, oneindig verschrikkelijker dan

ten tijde der volksverhuizingen of onder het godloochenend terrorismus der Fransche Omwenteling." De vrijzinnige idealist is derhalve plotseling conservatief geworden. De grondbezitter siddert bij de gedachte aan de vrijpostigheid van het communisme. Het geloof moet dienst doen als agent van politie. Het breidelloos gemeen mag zijne vingers niet steken in de beurs van welgestelde burgemeesters.

Hetgeen ik tot hiertoe mededeelde omtrent Boxmans denkwijze verspreidt eenig licht over zijne bedoeling, wanneer hij op vast honderd plaatsen in zijne gedichten (den bundel van 1823 daaronder medegerekend) zich den zanger der vrijheid en der godsdienst noemt. Die vrijheid, zij is het alleen zaligmakend evangelie van den constitutionelen regeringsvorm; die godsdienst, zij is de veiligheidsklep van den ziedenden stoomketel der demokratie. Telkens zingt hij den lof der verlichting en leest in haren naam de les aan de sidderende vorsten van Europa. Dreigt daarentegen de hongerige schare, aanstonds luidt hij de brandklok en laat hij de Voorzienigheid tusschenbeide komen om voor de penningen der bezitters te waken. Abraham Boxman is het uitgedrukte beeld van eene vrijzinnigheid, die bevreesd is voor hare eigen schaduw. En in al zijne staatkundige zangen zijn de nadeelige gevolgen van dit tweeslachtige voelbaar. Hij trekt in de gebeurtenissen van zijnen tijd, tegen het grootsche en alleen dichterlijke overal partij voor het middelmatige, het sentimentele, het goedaardige; overal voor die bescheidenheid en die verlichting, waarnaar zich het Gorcumsch genootschapje noemde. Eens baarde de wereld een monster: Alexander den Groote. En zoo billijk was de haat der onderdrukte volken voor dezen geweldenaar, dat Jupijn op hunne voorbede, terwijl hij reeds naar zijnen bliksem greep om hem te verpletteren, plegtig beloofde dat Alexanders naam de eeuwen door een vloek zou blijven. Doch in den aanvang der 19de zetelde een met dien naam gedoopte op den troon der russische Czaren; door dezen tweeden Alexander werd aan Napoleon, des eersten evenbeeld, de schepter der alleenheerschappij ontwrongen; dien ten gevolge haalde de geteisterde wereld weder adem; de oude schuld was uitgewischt:

En 't menschdom pas ontboeid,
Vergat, in dank ontgloeid,
Den woesten Macedoon
Voor Peters heilgen Zoon.

Dit lied moge het beste van Boxmans politieke gedichten niet zijn (de meesten staan lager), het schijnt den stand van zijne idealen met tamelijke getrouwheid aan te duiden. Zijn eigenlijk element is die algemeene menschlievendheid, die Grieken en Irokezen, Negers en Russen, in ééne omarming, doch steeds op behoorlijken afstand, aan het harte drukt. Waren wij Boxmans tijdgenooten geweest, naar alle gedachten zouden wij gedweept en gejuicht hebben als hij; doch voor het tegenwoordig oogenblik heeft dit gedeelte van zijne poëzie enkel waarde als vaderlandsche curiositeit.

Boxman had de noodlottige gewoonte om van het verhevene eene karikatuur te maken; waarna hij den hemel dankte dat hij in zijne eenvoudigheid niet was als deze zondares. Zijn stukje *De twee Dichters* is een merkwaardig voorbeeld dier taktiek. Hij ontmoet op de straat een van verwaandheid halfkrankzinnige *poète chevelu* van de duitsche school. Hij vraagt den man uit, en bemerkt dat hij te doen heeft met een bastaardpoëet. Vruchteloos biedt hij hem huisvesting en een nachtverblijf aan. „Uw dak is geenen zanger waard, die komt uit 's hemels hof!" zoo snaauwt hem de vreemdeling toe:

En grimmig toog de man voorbij,
Zoo mager en zoo bleek,
En riep: „Mijn broeders wachten mij
„In Duitschlands dichterstreek."

En ik, ik trad mijn woning in,
En vulde toen mijn glas,
En drinkend scheen het mij gewin,
Dat ik geen Dichter was.

Dit liedje, gedagteekend van 1820, is een anachronisme. Er was toen in geheel Duitschland zulk eene Bedlam-dichtschool niet te vinden. Goethe leefde nog; Justinus Kerner was populair. Doch al had Boxman zich aan geen van deze beide bronnen willen laven, — hoewel de laatste nagenoeg naar zijnen smaak moest zijn, — wist hij niet uit Byrons voorbeeld, dat men met al de gebreken der bruischende romantiek behebt en te gelijker tijd een echte zanger uit hooger sfeer kan zijn? Hij kon het weten, doch in zijne natuur was voor die wetenschap geene herberg. Te welker plaatse toch men het dieplood werpe in

den waterplas van zijne poëzie, overal doet men dezelfde ervaring op.

Ziehier twee strofen van een lied aan Spanje, wier vorm en inhoud beiden u van den dichter eene niet geringe verwachting doen koesteren. Zij zijn uit den bundel van 1823:

Ach, had ik daar het licht genoten!
  Als knaap met mirt en roos me omkranst!
Als jongling haar aan 't hart gesloten,
  Die 't smachtendst den Fandango danst!
Hoe zalig zou er 't leven vlugten,
Terwijl de geur der amberluchten
  Mij half bedwelmd aan 't bloembed klonk,
En spâ den blijden droom ontvaren,
'k Gerust den hemel in zou staren,
  Waar 's Priesters magtwoord me ingang schonk!

Helaas, in nevellucht geboren,
  Zie 'k nimmer klaren zonnegloed;
't Ontbloemde veld duldt dans noch koren,
  En eeuwge koude stremt het bloed!
Gedoemd ten strijd met land en baren,
Vergrijst ons de arbeid vroeg de haren,
  Verstompt het hart en scherpt het brein;
De Geest, tot hooger rang verheven,
Ontrukt ons 't zingenot van 't leven
  En leert ons groot, maar vreugdloos zijn.

Dit is poëzie, althans een begin van poëzie; doch in weerwil of ten gevolge daarvan is zij den dichter geen ernst. Overeenkomstig zijnen wensch in Spanje aangekomen, ontmoet hij eenige geketende galeislaven en aan hunne spits een grijsaard die hem donderend deze godspraak toegalmt (want, door geen priesterleer bedrogen, verachtte die grijsaard hun dolk gelijk hun vloek):

    Terug, vermeetle! zet den voet
    Nooit op deez' grond, doorweekt van 't bloed
Van elk, die lijf en geest niet willig vast liet boeijen!
    Terug! den tooverhof ontvlugt,
    Waar bloemenwalm en lentelucht
De kiem der slavernij in hart en brein doen vloeijen.

„Zoo sprak de grijsaard", dertien strofen achtereen. Boxman is getuige dat wreede beulen den tachtigjarige om zijne vermetele taal ten bloede, ja ten doode toe geeselen. Eene koortskou rilt door 's dichters aâren. Te berge rijst zijn haar van schrik.

Hoe vliedt hij 't hol dier moordenaren? Waar schuilt hij voor hun tijgerblik? Reeds vermoeden wij hetgeen volgen zal:

Goddank! het droombeeld is vervlogen;
De schrik heeft mij den roes ontogen,
Waardoor verbeelding 't brein ontzet;
'k Ben vrij, in Bato's vrije landen!
Mijn koning draagt dezelfde banden
Als ik, de burgerboei der wet!

Voorts wordt aan deze lofrede op onze wijze staatsinstellingen, een lof die beter zou geklonken hebben in den mond van een tweeden Belisarius van Marmontel, dan hij doet in dien van een ontgoocheld zoon der 19de eeuw, de kroon opgezet door deze dubbelzinnige hulde aan het vaderlandsch natuurschoon:

Geen eeuwge lent' sier' onze hoven,
Ons rund gaart goud in 't klavergras,
En de akker draagt ons rijke schoven,
Voor nutloos glinstrend bloemgewas!

Eigenaardig is bij Boxman die zin voor het positieve in tegenoverstelling van het poëtische. Het zijn niet de vaderlandsche korenbloemen en de vaderlandsche klaprozen die, bij het voorregt der krachtige germaansche ontwikkeling van verstand en gemoed, hem troosten van Spanjes weelderiger lusthof. Hem troosten veeleer het goede en nuttige goud dat door ons rundvee, gelukkiger te dezen aanzien dan de varkens van Périgord, die slechts truffels opgraven, als ten voorbeelde voor de australische en californische *diggers*, gedolven wordt uit onze klaverweiden. Even gelaten legt hij elders het hoofd neder bij de omstandigheid dat nergens in Nederland de wijnstok bloeit. Dit bezwaar is volgens hem van minder gewigt, en erger zou het zijn indien de Nederlandsche munt haren arbeid staken moest:

Zoo lang we nog dukaten slaan
Voert Frankrijk ons Champagner aan,
Zendt Vader Rijn
Ons gouden wijn.

Deze dichter, die zulk een open oog had voor de voordeelen, aan landbouw en veeteelt verbonden, was voorbestemd en in de

wieg gelegd om eene Ode te vervaardigen op de nijverheid, inzonderheid op de nederlandsche; en het blijkt uit zijne verzen dat hij deze zijne bestemming niet heeft gemist. Onder de oogpunten waaruit hij dit onderwerp beziet, trekken vooral twee de aandacht. Dezelfde plek, ons vaderland, waar eens de oceaan hare golven voortzweepte, is door de nijverheid herschapen in een oord waar de bloemen in persoon, die men te harer eer tot kransen vlecht, hare kroon beuren uit graan en klaver. Niets dat ons vaderland niet aan de nijverheid te danken heeft:

Want naakt, als eens uit de oosterbaren,
Cythere steeg omhoog met natbedropen haren,
Zoo steeg ook Neêrland uit de zee.

Vreemder nog dan dit eerste gezigtspunt: Nederland vergeleken bij eene druipende Venus (Boxman kent zich in zijne voorrede „eene vlijtige beoefening van de meesterstukken der klassieke oudheid" toe), is dat waar wij de Industrie, niet ongelijk aan de Chokma, waarvan in het 8ste Hoofdstuk van het bijbelsche boek der Spreuken gewaagd wordt, werkzaam in den raad des Scheppers en zich kwijten zien van het bestuur van den kosmos:

Ja, Nijverheid! gij in den Hemel
Gezeteld aan des Hoogsten voet,
Die dáár, door 't maatloos ruim, het flikkrend stargewemel
In d' eeuwgen loopkring draaijen doet!....

Schiller had voorwaar niet te eenemaal onregt, toen hij de natuurbeschouwing van de 18de eeuw, waarin ook Boxmans geest nog altijd wortelde, ontzwaveld noemde van alle goddelijk leven. Indien toch de bloemen gezegd worden nutteloos te glinsteren; indien dukaten-slaan eene gepaste schadeloosstelling voor het gemis van den wijnstok heet; indien het leven des heelals vereenzelvigd wordt met de beweging eener katoenspinnerij, — waar blijft daar plaats over voor de poëzie! Ik zou wenschen in Boxmans naam te kunnen antwoorden: Zoek haar, die plaats, in de menschen-, in de helden-, in de vrouwenwereld! Doch wij leerden reeds uit zijnen *Alexander* de lengtemaat zijner heroën kennen; en wat zijn ideaal van vrouwelijk schoon en vrouwelijk aantrekkingsvermogen

betreft, ook te dien aanzien valt hij ons bij nadere kennismaking uit de hand. Dat hij geen enkel liefelijk vrouwenbeeld heeft geboetseerd, — Telesilla, eene soort van grieksche Kenau Hasselaar is zijne eenige kreatie van het vrouwelijk geslacht, — laat zich gevoegelijk verklaren uit het overwegend subjectief karakter eener zangdrift als de zijne. Men kan kunstenaar zijn in de litteratuur, zonder juist uit te munten in het vak der plastiek. Doch wat te denken, als surrogaat voor het ontbrekend scheppingsvermogen, van eene hulde als de volgende, gebragt aan „das ewig Weibliche"? Zij komt voor in het gedicht *De invloed der vrouwen*:

Steeds dan uwen band van rozen
  Vaster om ons toegehaald,
Gij, bij 's aardrijks ochtendblozen,
  Uit den hemel neêrgedaald!
Gij, tot troost en hulp gegeven,
Die de zorgen weg doet zweven,
  Bloemen op de dorens spreidt;
Tranendroogster, hartenstreelster,
Kunstbeschaafster, wijsheidteelster,
  Zalige gezelligheid!

En nogmaals hebben wij hier te doen, niet met eene dier toevallige afwijkingen of struikelingen, die men aan dichters behoort te vergeven, omdat ook de besten hunner bijwijlen sluimeren, maar integendeel met het wezen-zelf van Boxmans geest. Vrouwen zijn gezellige wezens, — gezelligheid is de ware naam van hetgeen men ten onregte liefde noemt — niet de liefde, maar de vriendschap is des levens hoogste kroon: deze beginselen waren van jongs afaan zamengeweven met zijne natuur; zij determineerden te gelijker tijd zijne levensbeschouwing en zijne dichterlijke vlugt; zij sneden aan deze laatste de arendswieken af en beperkten hare sfeer tot die eener klokhen, graantjes pikkend in den tuin. Dit laatste beeld is ver van sierlijk; doch trivialer nog is Boxman zelf, wanneer hij bij herhaling en tot verzadigens toe de vriendschap bij eene flesch Lafite, de liefde daarentegen bij eene flesch Champagne vergelijkt. En karakteristiek wederom is de nadere beschrijving die hij van deze beide wijnsoorten geeft. De Lafite is oud, is rein en geurig, kalm maar helder, en, schoon wat ruim gedronken, hij maakt frisch en vrolijk. Niet alzoo de

Champagne. Deze, hoe fraai hij moge schuimen, baart reeds na weinig teugen pijn en loomigheid; en geen wonder: „Hij is bereid met gif." Altoos en altoos weder dezelfde fout! De dichter, nooit onvervalschten Champagne gedronken hebbende, smaalt op hetgeen hij niet kent. Namaak, vernist touwwerk noemt hij de snaren die aan zijn gemoed en aan zijne lier ontbreken. Maak eerst het teedere gemeen en doe u daarna te goed aan uwe eigen vulgariteit: aan dit haar recept herkent men het zwak der burgerlijke poëzie.

Ware ik in de plaats van den heer Ten Kate geweest — eerzuchtige onderstelling! — en had men mij de papieren nalatenschap van Boxman ter hand gesteld, mij dunkt, ik zou een anderen weg ingeslagen zijn. Mijn uitgangspunt zou zijn geweest de onbetwistbare stelling: Boxman was, gelijk hij zonder bitterheid of wrok en met lievenswaardige bescheidenheid in een van zijne goede stukjes zelf beleden heeft, een huisdichter [1]). Dit aangenomen zijnde, zou ik uit de *Letteroefeningen* en uit *de Tijd* Boxmans prozastukjes van de jaren '36, '40 en '46 bij elkander gesteld en, om der onpartijdigheid wille, zijne vroeger gehouden redevoering over de weldaden der Fransche revolutie, mede te vinden in eerstgenoemd tijdschrift, niet hebben achtergehouden. Terwijl verweg zijne meeste gedichten holklinkende en karakterlooze gemeenplaatsen zijn, maakt men in deze reisverhalen in proza, hetzij men hem naar Keulen en Bingen, of naar Antwerpen en Munchen vergezelle, kennis met een man van geest, van oordeel, van gezond verstand; kortom, met eene persoonlijkheid. Schertsend noemt hij zichzelf in een dier stukjes een bejaarden, gemakkelijken, weldoorvoeden Hollander, met eene ligt kenbare gestalte, een onschuldig gelaat, en eene even onschuldige voorliefde voor een vierkant fleschje Wurzburger Steinwein van den jare '27; te voren geheel poëet, thans op zijn minst nog kwartdichter. Zijne goede hoedanigheden, zijne gehechtheid aan den nederlandschen geboortegrond, zijn dankbaar

1) Wat lauwren om mijn citer heen —
Of, God! is dit te veel?
Dat dan haar klank mij zelv' alleen
Met gade en kindren streel'!
Aan de Zanggodin.

hart, zijn kunst- en godsdienstzin, zijne belangstelling in de staatkundige gebeurtenissen van zijnen leeftijd, stralen in die stukjes overal door; terwijl hij zelf er op iedere bladzijde lustig den draak steekt met de opgeschroefde kwasterijen, die thans naar ónzen smaak het vooze gedeelte uitmaken van zijnen eigen poëtischen arbeid. Hij is in die ontmoetingen en tafereelen noch diepzinnig, noch fijn; een gulle spotter meer dan een humorist. Doch wat zijne scherts aan ruwheid te veel heeft, wordt goedgemaakt door de volkomen natuurlijkheid van zijn mannelijk vroom gevoel. Waarom, indien men Boxman wenscht te doen herleven voor een geslacht dat hem niet heeft gekend en hem weinig waardeert, niet allereerst deze handvol bladzijden eigenaardig proza medegedeeld?

Aan de verzen gekomen, zou ik begonnen zijn met de drie thans bestaande verzamelingen nevens elkander te leggen; de *Verspreide Gedichten*, de *Nagelaten Gedichten* en de *Gedichten* van 1823. Ten onregte heeft de heer Ten Kate laatstgenoemden bundel ongebruikt gelaten. Het is zoo, die bundel is indertijd luider geprezen geworden dan de inhoud verdiende. Boxmans bekwame uitgever, Immerzeel Junior, plagt, zegt men, de jonge dichters van dien tijd, mits zij niet te eenemaal ontbloot waren van talent, in plaats van met geld, te honoreren met gunstige aankondigingen in de letterkundige tijdschriften van den dag; en niet onmogelijk is Immerzeel dus ook de eigen vader geweest van het welgevallen, waarmede de *Letteroefeningen* en het *Algemeen Letterlievend Maandschrift* Boxmans eerstelingen zeiden te begroeten. Doch al verklaart zich op die wijze de overdreven lof, aan den bundel geschonken, uit eene volstrekt en uitsluitend menschelijke oorzaak, het staat niettemin vast dat in de *Gedichten* van 1823 sommige der beste stukken voorkomen die Boxman ooit vervaardigd heeft. Zijne jongelingsopwellingen zijn over het gemeen genomen zijne dichterlijkste uitingen geweest. Dit stond in verband met den omvang van zijn onbetwistbaar, doch beperkt talent. In het versje *Dichter en Poëet*, geschreven in 1835, heeft hijzelf de gedachte ontwikkeld dat de tijd der jeugd 's dichters bloeitijd is; dat in het meer stoffelijk streven van den mannelijken leeftijd de dichterlijke hulk te gronde gaat; dat de dichter, ter neder gedrukt door de werkelijkheid, heeft opgehouden schepper te zijn, en de eernaam van „poëet" slechts voegt aan die weinige godgewijden

„wier hart geen eeuw veroudt." Willekeurig moge, uit het oogpunt der termen waaruit zij is zamengesteld, de antithese zijn; niettemin dat plaatsen van den poëet boven den dichter, en dat beperken van 's laatsten horizont tot dien van den opgang zijner dagen, verraadt van Boxmans zijde eene hem vereerende bewustheid van de maat zijner krachten; en de tegenwoordige uitgever van zijne verzen had zich dezen wenk ten nutte kunnen maken [1]).

Voorts, eenmaal omringd van de volledige verzameling van Boxmans pennevruchten in dicht, zou ik, zonder afstand te doen van het regt om naderhand nog eene tweede zifting te bewerkstelligen, begonnen zijn met omstreeks drie achtste deelen van zijne verzen zoo mogelijk voor altijd te vernietigen. Al zijne zich noemende zangen des tijds, — berijmde hoofdartikelen van een monarchaalconstitutioneel dagblad, ingegeven door de staatkundige omstandigheden van het oogenblik en niet geniaal genoeg om evenals de politieke poëzie van Da Costa te blijven voortleven in de geschiedenis der vaderlandsche dichtkunst, — zou ik uit liefde voor den afgedwaalden volgeling van Tollens, hoogstens met uitzondering van één specimen (*Het eeuwig Vuur*, bij voorbeeld), aan de vergetelheid hebben prijs gegeven. Doch mijn ijver voor Boxmans eer zou het daarbij niet gelaten hebben. Uit een aantal van zijne gedichten, die nu zeer uitgebreid zijn, zou ik enkele goede fragmenten hebben geligt en mij bepaald hebben tot het mededeelen daarvan. Eene ophelderende noot, aan den voet der bladzijde, zou den schranderen lezer daarbij telkens teregt geholpen hebben. Van het gedicht *Aan Spanje* zou ik alleen de hierboven aangehaalde strofe en tegenstrofe hebben uitgeschreven; van den *feestzang bij het vijfde halve eeuwfeest van de stichting der Leydsche*

1) Twaalf jaren vroeger, in 1822, verbeeldde Boxman zich nog dat hij een hartstogtelijk schepsel was, bestemd om levenslang te blijven bruischen en, door zijne geestdrift, bijna een gevaarlijk lid der maatschappij. Men zie, in den bundel van 1823, het gedicht: *Na het afsterven mijner eenige Zuster*. In deze toch beklaagde hij zich de eenige persoon verloren te hebben, die zijn hart begreep; de eenige die wist welke vlammen het doorgloorden, door welken storm het rustloos werd gezweept. Dat hart, zoo vroeg hij:

O, wie zal het thans bedaren — Door haar' kalmen Englenlach,
Als het de aarde wil ontvaren — En ten hemel niet vermag!
Wie zal 't door een traan verteedren, — als het, bandloos in zijn woên,
Elk, die 't menschdom durft verneedren, — Wil ten afgrond varen doen!

De tijd heeft geleerd dat dit zieden 's dichters ware natuur niet was.

hoogeschool alleen de lyrische slotkoupletten; van het dichtstuk: *De invloed der weelde op het leven na den dood* alleen de episode waarin Christus boven Socrates wordt gesteld; van *Dichterenlot en Dichtereneed* alleen de laatste zesentwintig regels; van *Onesilus* alleen het verhaal van diens tweegevecht met Artubus. Vervolgens zou ik, binnen den kring der onderscheiden genres, telkens eene keuze gedaan en die bepaald hebben op één stuk: het naar mijn beste weten best geslaagde. Van de vertalingen zou ik gezegd hebben: *Lenore* is eene zoutelooze en bovendien van germanismen krielende parodie van Bürgers meesterstukje; *Hoe Rutger verslagen werd* geeft den nederlandschen lezer een al te ongunstigen dunk van de dichterlijke waarde der *Nibelungen*; bepalen wij ons derhalve tot de vertolking van Lamartine's *Stervenden Dichter*. De romance *Jan van Arkel* zou ik ongaarne hebben opgenomen: haar beste gedeelte is eene zwakke navolging van een bekende episode uit Bilderdijks *Elius*. Meer welwillendheid zou ik hebben betoond aan *Cleomenes en Telesilla*, eene historische romance die bewijst dat zelfs bij Plutarchus stof te vinden is om te wedijveren met *Het Turfschip van Breda*; doch sedert wij onze ingenomenheid betuigden met het straksgenoemd fragment van *Onesilus*, dat bij Herodotus gevonden wordt, schijnt eene tweede proeve van dien aard overbodig. Eindelijk, na afstand te hebben gedaan van nog sommige andere stukken van gemengden inhoud, zou ik van een aantal variatien op hetzelfde thema, een verschijnsel dat zich bij Boxman dikwijls genoeg herhaalt, telkenmale niet meer dan ééne hebben toegelaten. Zoo is *Weemoedigheid* een gedicht welks stemming ook den grondtoon vormt van het vers *De toekomstige Geliefde*, terwijl de ietwat zwevende hoofdgedachte van dit laatste zeer goed geobjectiveerd is in het lentelied *Aan mijn Paard:* derhalve, ik koos dit lentelied. De tegenstelling van liefde en vriendschap, reeds vroeger door mij genoemd, wordt door den dichter uitgewerkt in vier gedichtjes, wier opschrift daaraan ontleend is, en in nog twee of drie, die andere opschriften voeren. Wederom dus koos ik — toch niet. De tegenstelling van vergiftigde Champagne en echte Lafite mag door niet één voorbeeld in onze letterkunde gelegitimeerd worden, en Boxmans uitgever zou zich aan de poëzie vergrijpen, indien hij naast het vierkant fleschje Wurzburger

Steinwein een uit den kelder afkomstigen mededinger duldde.

Mijn bundeltje *Dicht en Ondicht van Mr. Abraham Boxman* dan — heeft Tollens niet zelf gezegd dat de paspoort der onsterfelijkheid „een klein-octavo boekje" is? — zou, behalve de genoemde dichterlijke fragmenten en verspreide opstellen in proza, bestaan hebben uit de navolgende stukjes: *Aan de Zanggodin*, eene leerzame zelfkarakteristiek; *Vervulling*, eene gevoelde uitstorting van echtmenschelijke dankbaarheid; *Aan de Griekenzangers*, eene gezonde satire, waarin de dichter zichzelven niet spaart, en tevens kenmerkend als tijdzang [1]; *Aan mijn Paard*, het dichterlijkste van al Boxmans jongelingsliederen; *Het Huwelijk*, eene niet onaardige uitboezeming, in oudevrijerstaal, van vrouwenhaat en kindervrees; *De Reis*, een dier rustige aangename verzen, op de wijze van „Oost-West, Thuis-Best", gelijk onze landaard ze liefheeft; *Mijn vrouwtje*, een niet minder inheemsch en oud-vaderlandsch liedje ter eere van de Goudsche pijp; *De Ooijevaars*, een voorwendsel voor den dichter om lucht te geven aan zijn heimwee naar een toekomend zalig leven. Zeker, dit bundeltje zou nimmer ten bewijze kunnen strekken dat Boxman door eene schitterende verbeelding heeft uitgemunt of in de versbouwkunde een talent van het eerste water geweest is; doch het zou een boekje met karakter zijn en dat boekje zou gelezen worden.

November 1862.

---

1) Ontsierd voor een deel wordt deze persiflage door de volgende zinspeling op Byron:

Zelfs de éénge, die zijn luit
Voor dolk en slagzwaard ruilde,
Rook nooit het Turksche kruid;
Zijn levenslamp ging uit
Toen hij ze in 't bed verschuilde.

LAMBERTUS DE VISSER.

A. de Lamartine, Jocelyn. Vertaald door L. de Visser. Haarlem, A. C. Kruseman, 1860.

Drie jaren geleden verscheen bij den heer A. C. Kruseman, te Haarlem, als onderdeel van de door hem bestuurde Bibliotheek van Buitenlandsche Klassieken, eene hollandsche vertaling van *Jocelyn*, door den uitgever aan het publiek aangeboden met de volgende voorafspraak: „De schrijver van deze vertaling van Lamartine's *Jocelyn* is voor weinige jaren overleden. Hij heeft zich in de letterkundige wereld nimmer openlijk bekend gemaakt, eerst na zijn dood is onder zijne nalatenschap het handschrift van den *Jocelyn* gevonden. Eene hooggeachte hand bood het mij ter uitgave aan; zij begeerde er eene hulde mede te brengen aan de nagedachtenis van den afgestorvene. Ik heb na de lezing van het handschrift die taak van harte gaarne op mij genomen. De vertaling verschijnt, zoo als ze geschreven lag. Zeker zou de Schrijver, indien hij zelf zijn oog over de uitgave had mogen laten gaan, hier en daar een regel of woord verbeterd hebben. Een andere hand dan de zijne mogt dat thans, meende ik, niet doen."

Dit zijn zacht gekleurde bloemen, met eerbied gestrooid op

een eerwaardig graf; en blijkbaar loop ik gevaar beschuldigd te worden van een weinig ruwheid, indien ik na deze fijngevoelde lofspraak aanstonds de schoolsche vraag stel, of Lambertus de Visser, dien de heer Kruseman tot tweemalen toe met den naam van schrijver aanduidt, ook dichter verdient te heeten? Doch zoo is nu eenmaal de handelwijze van den letterkundigen smaak. Er zingen in den boom der vaderlandsche poëzie zoo vele bastaard-nachtegalen, dat men, tenzij voor onbetwistbare talenten, huiverig wordt op dien verheven zetel eene plaats te vragen, hoe bescheiden ook. Het zij zoo dat een dichterlijke vertaler slechts een schrijver is; onze schrijvers staan te hoog, dan dat zij boos zouden worden om dat beweren, en onze vertalers verdienen nu en dan wel een lesje in de nederigheid. Desgelijks geef ik toe dat Lambertus de Visser, indien er niets anders in hem te zien valt als den overzetter, zij het ook van Lamartine, op een hoogeren naam geene aanspraak heeft; en nimmer zou ik het mij zelven kunnen vergeven, indien ik voor hem eene weelde eischte, die zijne voeten niet zouden kunnen dragen. Moet van twee euvelen het minste gekozen worden, zoo komt aan vergeten de voorkeur toe boven veracht. Een letteroefenaar, wiens gedichten ten eeuwigen dage ongedrukt blijven, kan in den kring van zijne nageblevene bloedverwanten voortgaan geëerd te worden als een man van niet gewone gaven. Kómen daarentegen zijne literarische uitspanningen in het licht en worden zij onderworpen aan de vuurproef der publiciteit, zoo gaat voor hem de kans op bewondering of onderscheiding hand aan hand met die om zelfs door ongeletterde vreemden als een welligt geroepen, doch vast niet uitverkoren muzenzoon bejegend te worden.

Het zij mij vergund te beweren dat in de meeste gevallen deze onheusche behandeling van de zijde des publieks regtvaardiger is dan het somtijds schijnt. Al is men zelf op ver na geen Adonis, men mag daarom den draak wel steken met bultenaren, die zich voor Apollo's uitgeven. De gemengde schaar, die den schouwburg bezoekt, zou op het tooneel, indien zij daar op hare beurt verschijnen moest, een dwaas figuur maken; doch zij is niettemin een zeer bevoegd regter over het spel der akteurs van beiderlei geslacht. De wansmaak van het publiek is

tot een spreekwoord geworden, en in menig opzigt teregt; doch tegenover één meesterstuk, dat bij de eerste voorstelling werd uitgefloten en eerst later tot aanzien kwam, staan negen en negentig dramatische misgeboorten, waaraan op die wijze eene welverdiend vroegtijdige uitvaart bereid werd. Er zijn in alle vakken impopulaire kunstenaars; er zijn er die zelfs bij de nakomelingschap zich vergenoegen moeten met een beperkten kring van vereerders. Doch in het algemeen gesproken is de regtbank der openbare meening de vierschaar in persoon van dat gezond verstand, waarvan elk kunstwerk, zal het dien naam verdienen, den toets moet kunnen doorstaan. De eisch, dat een gedicht schoon zij, is even billijk en natuurlijk als die, dat een perzik smake naar meer. Het publiek is eene goede fruitvrouw; aangestoken of onrijpe vruchten worden in zijnen winkel niet geduld.

De Visser's *Jocelyn* is eene vertaling; en aan dichterlijke vertalingen mag geen andere maatstaf aangelegd worden als de welbekende tweevoudige eisch van getrouwheid en zoetvloeijendheid. Vooral bij het overbrengen van den zangerigen Lamartine komt de laatste eigenschap niet minder in aanmerking dan de eerste. Ten einde mijnen lezers het uitspreken van een zelfstandig oordeel gemakkelijk te maken, stel ik in de eerste plaats den franschen en den hollandschen tekst van een fraaijen episode uit het Derde Tijdperk nevens elkander. Het is het verhaal der begrafenis van Laurence's gesneuvelden vader:

Pendant qu'un lourd sommeil plus fort que nos douleurs
Fermait enfin les yeux de l'enfant dans ses pleurs,
J'ai dénoué ses bras du corps froid de son père,
Et j'ai rendu ce soir la dépouille à la terre.

Au bord du lac, il est une plage dont l'eau
Ne peut même en hiver atteindre le niveau,
Mais où le flot, qui bat jour et nuit sur la grève,
Déroule un sable fin qu'en dunes il élève.
Là, le mur du rocher, sous sa concavité
Couvre un tertre plus vert de son ombre abrité;
La roche en cet endroit par sa forme rappelle
Le choeur obscur et bas d'une antique chapelle,
Quand la nature en a revêtu les débris
De liane rampante et d'arbustes fleuris.
Là, du pauvre étranger, la nuit, mes mains creusèrent
La couche dans la terre, et mes pleurs l'arrosèrent;
Et les mots, consacrés à ce suprême adieu,

Remirent son sommeil et son réveil à Dieu.
Puis, pour sanctifier la place par un signe,
Et de son saint dépôt la rendre à jamais digne,
Je fis tomber d'en haut cinq grands blocs suspendus,
Gigantesques débris de ces rochers fendus;
Et, les groupant en croix sur la couche de sable,
J'imprimai sur le sol ce signe impérissable:
Bientôt la giroflée et les câpriers verts
De réseaux et de fleurs les auront recouverts,
Et le cygne viendra, saint et charmant présage,
En sortant de la vague, y changer de plumage.

Al had men in vijfentwintig jaren den *Jocelyn* niet ter hand genomen, men zou aan dit fragment het vermaard gedicht aanstonds herkennen. Het is, gelijk van het begin tot het einde, zoo ook hier het nevelachtig en fantastisch beeld van den beminnelijken held. Als een andere Robinson Crusoë, doch onpraktischer dan deze, delft hij zonder spade of houweel een graf in den eenzamen grond. Met de reuzenkracht van een athleet werpt de fijngevormde kluizenaar een vijftal rotsblokken naar beneden, en schikt die eigenhandig, als waren het even zoo vele groote kiezelsteenen, met priesterlijk kunstenaarstalent tot een liggend of opstaand kruis. De onbestemdheid der natuurbeschrijving, met koketterie ondermengd, is aan die der persoonsbeschrijving evenredig. De voet der rots vormde juist van pas het koor eener romaansche kapel. Eene stichtelijker en tevens poëtischer begraafplaats kon de gesneuvelde grijsaard, een adellijk en voortvlugtig emigrant, al ware hij ook in zijn bed gestorven, bezwaarlijk gevonden hebben. Het is zoo, in weerwil van dit streven naar aanschouwelijkheid schemert het tooneel min of meer voor uwe oogen. Doch in spijt van dat gebrek, in spijt ook van het gemaakte en overeengekomene in de teekening van Jocelyns persoon en bedrijf, hoe poëtisch is in hare soort de voorstelling als geheel, hoe lieflijk ruischen de verzen, hoe zuiver harmonieert het in de beide laatste regels gebruikte beeld met al het voorgaande!

Et le cygne viendra, saint et charmant présage,
En sortant de la vague, y changer de plumage:

er zou aan het tooneel der begrafenis iets wezenlijks ontbroken hebben, indien het onsterfelijkheidsgeloof daarin niet hier of

ginds, en bij voorkeur aan het slot, ware uitgedrukt geworden. Aan niemand kon door Jocelyn de laatste eer worden bewezen, zelfs niet door een wild vreemde, zonder dat onwillekeurig in zijnen geest de gedachte oprees aan eene betere wereld. Een geloovig priester zou zich vergenoegd hebben met het planten, indien het planten heeten mogt, van dat steenen kruis. Dit eene zinnebeeld zou tevens voor hem het alles omvattend, het al het andere uitsluitend zinnebeeld geweest zijn. Hij zou aan nog eene belofte voor de toekomst geene behoefte gevoeld hebben; de gedachte daaraan, of aan de mogelijkheid daarvan, zou in zijn gemoed niet opgekomen zijn. Doch Jocelyn was geen geloovig priester. Hij was te gelijkertijd meer en minder dan dit. Zijn dichterlijke geest, ontvankelijk voor den hoogeren zin der natuur, zoowel als voor de poëzie der kerkleer en van hare symbolen, laafde zich aan beide bronnen te zamen. Het kruis was hem eene profetie van den hemel; doch ook de van vederen wisselende zwaan was hem dit. Noem het sentimentaliteit, noem het een begin van natuurdienst, of hoe gij wilt, — deze waren de vormen, waaronder zijn geest het goddelijke in zich opnam; en de mensch in hem won daarbij hetgeen de regtzinnige katholiek verloor.

Raadplegen wij thans De Vissers vertaling:

Terwijl een vaste slaap, die zegen Gods op aarde,
Waar 't ijslijkst leed voor zwijgt, des jonglings oog bezwaarde,
Ontschakelde ik zijn arm, om 't kille lijk geklemd,
En droeg den doode naar de grafplaats hem bestemd.

Er rijst een bogtig duin aan de ongelijke zoomen
Van 't bergmeer. 't Water, dat bij 't zwellen van de stroomen
De boorden over stijgt, bereikt die hoogte nooit
Van vlotzand, door den wind allengs opeen gestrooid.
Een heuvel trekt er 't oog, met palmgewas en struiken
Van frisscher groen bekleed, die in de luwte ontluiken
Van 't rotsgevaarte, dat er hellend zich verheft
En boogsgewijs gekromd 't oog als een kerkkoor treft
Uit vroeger eeuw, maar half gezonken, laag van wanden
En welfsel, overgroeid op de afgeknotte randen
Met overhangend veil en ruige varentros.
Daar woelde ik 't rulle gruis bij 't bleeke maanlicht los,
En 't lijk, ter rust gelegd in de open legerstede,
Nog met een traan besproeid bij 't storten van mijn bede
Die 't God beval, verdween in de overstelpende aard.
Toen liet ik, om den grond, die 't overschot bewaart,

Ten eeuwgen dage tot een heiligdom te wijden,
Vijf zware klompen op den bodem nederglijden,
Los in den rotsmuur en verwrikbaar voor de band,
En groepte ze als een kruis op 't versch geroerde zand.
Allengs zal 't slingergroen het blaauw gesteente tooijen,
De muurbloem 't met haar goud en geuren overstrooijen,
En eerlang stijgt de zwaan, voorspellend, op het graf,
En schudt er 't oude dons voor nieuwe veedren af.

Wat heeft het oorspronkelijk bij deze vertaling ingeschoten? Eerstens en bovenal het melodieuse van Lamartine's versifikatie. Gelijk over al diens uitnemendste gedichten, zoo zweeft ook om en over het aangehaald fragment iets dat het midden houdt tusschen een nevel en een lichtgloed. Er stijgt een bloemengeur uit op. Wel is er iets mystieks in dien weelderigen walm, iets dat aan wierook herinnert; doch de geur is niettemin liefelijk, en voor gij het zelf gewaar wordt, zijt gij er door betooverd. Voorts is het den vertaler niet mogen gelukken om voor sommige wendingen en tusschenvoegsels de noodige plaats of het juiste equivalent te vinden. Zijn *voorspellend*, gebezigd van de op het graf nederstrijkende zwaan, is het regte woord; het drukt de hoofdgedachte uit van het beeld; en niemand kan het van onjuistheid betichten. Doch *saint et charmant présage* moge minder sober klinken, het teekent uitmuntend en geeft ronding aan de profetie. Met dat al, heeft De Visser zich van zijne taak voortreffelijk gekweten. Zijne twee eerste regels zijn wel is waar zwak. *Terwijl een zachte slaap des jonglings oog bezwaarde:* dit zou in alle opzigten voldoende geweest zijn om ons in het hart van den toestand te verplaatsen; en wij konden de verzekering ontberen dat een slaap als de bedoelde, in soortgelijke omstandigheden, mag aangemerkt worden *als een zegen Gods op aarde, waar 't ijslijkst leed voor zwijgt.* Doch behalve dat ook het oorspronkelijk te dezer plaatse tot dezelfde fout vervalt, — *plus fort que nos douleurs* staat er, ofschoon het niet te pas kwam hier te spreken van de menschelijke smart in het algemeen, — schier met iederen volgenden regel heft de overzetter zich vrijmoediger op, en wanneer hij genaderd is aan den laatsten, staat hij mannelijk overeind. Even als de zwaan heeft ook hijzelf iets afgeschud, en voor den ouden schroom is eene aan stoutheid grenzende kracht in de plaats gekomen.

Ten tweede male ga ik den vertaler op de proef stellen, en op eene nog zwaarder proef dan daareven. Wij staan voor den drempel van het Vijfde Tijdvak. Intusschen heeft Jocelyn het geheim van Laurence ontdekt. Geen jongeling was de verlatene, in de Adelaarsgrot door hem opgenomen en verpleegd, geen vriend had het lot in zijne armen gevoerd om hem in zijne eenzaamheid te troosten, maar een jong en beeldschoon meisje. En daar stegen zij den voorbestemden priester uit het hart naar het hoofd, de droomen eener toekomst die wel komen kon, maar niet mogt komen en nimmer komen zou. Hij waande zich Laurence's echtgenoot. In gedachte leefde hij met haar op de goederen haars vaders, in overvloed; neen, in de schamele woning en op het zelf bebouwde plekje gronds, hun door de Omwenteling nog gelaten; neen toch niet, op het zolderkamertje in de groote stad, waar dagelijksche arbeid voorzien zou in hunne dagelijksche behoeften. Doch wat bekommert hij zich om plaats of omstandigheden? Waar Laurence en hij te zamen waren, daar zou hun Eden zijn; daar zouden zij niets te vragen hebben; daar zou hunne voor de eeuwigheid gesloten verbindtenis gekroond worden met den hoogsten zegen:

Mei 1794.

Un enfant! ah! ce nom couvre l'œil d'un nuage!
Un être qui serait elle et moi, notre image,
Notre céleste amour de terre se levant,
Notre union visible en un amour vivant,
Nos figures, nos voix, nos âmes, nos pensées,
Dans un élan de vie en un corps condensées,
Nous disant à toute heure en jouant devant nous:
„Vous vous mêlez en moi, regardez, je suis vous!
Je suis le doux foyer où votre double flamme
Sous ses rayons de vie a pu créer une âme!"
Ah! ce rêve que Dieu pouvait seul inventer,
Sur la terre l'amour pouvait seul l'apporter!

Misschien bega ik eene indiskretie door te beweren dat er in De Vissers eigen lotbestemming iets was dat hem tot een gelukkig vertolker van deze uitboezeming vormde. Doch waartoe verzwegen hetgeen niet het minst in uren van bezielde afzondering dezen vertaler op zijne beurt tot den rang van dichter verhief; hetgeen tevens, durf ik gissen, althans voor een deel zijne ingenomenheid met Jocelyn verklaart? De omstandigheden hebben niet gedoogd dat Lambertus de Visser een huwelijk aanging. Andere belangen, andere zorgen, hebben levenslang

de inspanning van al zijne krachten geëischt. Doch het is alsof deze ontbering zelve, voor hem de grievendste van allen, hem gemaakt heeft tot een ziener van het huiselijk geluk. Bij het doorbladeren zijner verzen, gedrukte en ongedrukte, voelt men herhaaldelijk het teeder en bezorgd gemoed eens geboren vaders kloppen. Wie mag de Lize geweest zijn voor wier album hij dat versje dichtte, die verzuchting van den kinderloozen grijsaard? Was hij haar oom? Was hij haar voogd? Zoomin het een als het ander, misschien. Welligt was Lize slechts de eigen naam van een onvervulden droom. Mogelijk ook knoopte zich aan dien naam de herinnering aan eene niet meer dan toevallige verschijning van jeugd en goedheid, van bevalligheid en vriendelijkheid, van zachtheid en geest in een persoon. Doch dieper blik in zijne eigen ziel heeft De Visser ons nergens gegund dan toen hij in dat werkelijk of denkbeeldig album schreef:

Kon ik toovren, lieve Lize,
  Alles wat u lust en vleit,
Alles wat gij kunt bedenken
Zaagt gij enkel op uw wenken,
  Voor uw voeten uitgespreid.

Maar — dit moet gij tevens weten —
  Schonk ik u dat lot op aard;
Voor mijn toovren en bezweren,
Zou dan ook het mijne keeren,
  Zoo, dat gij mijn dochter waart.

Men houde mij deze ontijdige uitweiding ten goede. Zij anticipeert, ik beken het, op het kort en onaanzienlijk levensbericht, waarmede ik deze bladzijden wensch te besluiten. Doch strekt het den vertaler van *Jocelyn* tot oneer indien sommige gedeelten van zijnen arbeid eerst dan regt verstaanbaar voor ons worden, wanneer wij te rade gaan met zijne eigen zielsgeschiedenis? De lezer moge zelf oordeelen of uit de volgende regels enkel de kunstvaardigheid des geoefenden overzetters spreekt; zelf beslissen of hier al dan niet de snaren trillen van een hart dat mede wist te gevoelen met Lamartine's hoofdpersoon:

Een kind! Wat woord! O hoe ontroert het mij 't gemoed!
Een wicht, een wezen, waar onze adem, waar ons bloed
Zich in vermengelde; waar beider ziel in woonde;
  Ons beeld, dat onze liefde in zigtbren vorm vertoonde,
Dat levende uitdrukte in gelaat, in stem en oog,
Wat beider geest vervulde en beider borst bewoog;
Dat telkens, dartlende in onze armen, ons liet hooren:

Ge aanschouwt u zelve in mij, gij beide in mij herboren;
Vereenigd wekte uw gloed die wondervolle vonk
Die in uw beider beeld een wezen 't aanschijn schonk!
O, de Allerhoogste slechts kon 't eerst die weelde denken;
En 't was de liefde alleen, die ze aan den mensch mogt schenken!

Van welke gaven is dit de maatstaf? Of zoo men liever wil, aan welk een leven, aan welk eene vereering, aan welk eene vlijt, zijn onze hollandsche letteren deze vrucht verschuldigd? „*Jocelyn* onder de klassieken!" heeft de heer Potgieter uitgeroepen: en ik behoef hier niet te herhalen hetgeen door hem is aangevoerd tot opheldering en verdediging van dit bij den eersten aanblik zinstorend verschijnsel. [1]) *Jocelyn* zal blijven leven, *Jocelyn* is onsterfelijk, en om die reden is *Jocelyn* klassiek. Was ook De Visser van deze leer? ik maak het op uit de omstandigheid dat hij gedurende de laatste jaren van zijn leven, met name in zijn Keppelsche eenzaamheid, zoo fraai door hem in het lied *Naar buiten!* bezongen, zich in zijne vrije uren met niets ander schijnt bezig gehouden te hebben als met het overbrengen van Lamartine's dichtwerk. Zwaarbeproefde, diepvernederde, en nogtans gelukkige, niettemin benijdenswaardige dichter van *Jocelyn!* Hetgeen Labruyère gezegd heeft, dat men zijne bestemming op waardige wijze vervuld zou hebben, ook al ware men de apostel van niet meer dan één zijner medemenschen geweest, is voor Lamartine duizendwerven tot eene waarheid geworden. Hoort hem in eene van zijne voorreden getuigen: „Jocelyn est celui de tous mes ouvrages qui m'a valu les communications les plus intimes et les plus multipliées avec des inconnus de tout âge et de tout pays. Combien d'âmes que je n'aurais jamais devinées se sont ouvertes à moi depuis ce livre!" Ook de Visser is, vermoedelijk zonder 's dichters medeweten, een dier biechtelingen geweest. Hij was dit bovendien op eene geheel bijzondere wijze. Woord voor woord en vers voor vers is *Jocelyn* door hem nagegaan en bestudeerd. Jaren lang heeft hij zich met dit dichtstuk (voor de gebreken van welks zamenstelling hij geenszins blind was) gevoed, heeft het doorleefd en medebeleefd, het in zich opgenomen, zich ten eigendom gemaakt, en het zoolang met zich omgedragen tot hij de kracht in zich voelde ont-

1) *De Gids*, 1862. I. 480.

waken om het in hollandsche verzen terug te geven. Was het streven vermetel? De Visser, dit staat vast, kon in sommige opzigten Lamartine niet aan. De stille en zachte partijen van het oorspronkelijk komen in zijne vertaling het voordeeligst uit. Doch wie herinnert zich niet dat *Jocelyn* bij wijle ook hartstogtelijk is? dat met name de strijd van den jongeling in de gevangenis te Grenoble, de groote strijd van Jocelyn met den ter dood veroordeelden en in weerwil van zijn fanatisme zoo edelaardigen grijsaard en priester, gekenmerkt wordt door eene heftigheid als waartoe Lamartine's talent misschien nergens elders in zijne werken, of althans niet als bij zeldzame gelegenheden geklommen is? Hier nu, waar het epos drama wordt, de zielen op elkander botsen, de teederste regten door de heiligste eischen vertreden worden, hier schieten De Vissers krachten te kort. Wel zijn zij fraai, de twee regels waarmede Jocelyn bij hem het verhaal van zijne worsteling met den onverbiddelijken man des sakraments besluit (Vijfde Tijdperk, 6 Augustus 1794):

't Herscheppend woord ontvlood zijn mond; hij hief mij weder
Van de aarde, en ik stond op als priester van den Heer —

doch dit kernachtig paar slotregels kan sommige zwakheden van het voorgaande niet goedmaken, „Over het algemeen is de vertaling niet enkel vloeijend, is zij beide getrouw en gelukkig, is zij zoo verdienstelijk, dat zij ons bijna tot het geloof aan verborgen talenten bekeert," heeft de heer Potgieter gezegd; en dit oordeel, met de daarin aangeduide beperking, dunkt mij volkomen juist. De vertaler bezwijkt alleen dan wanneer de dichter-zelf voor eene poos de vormen van zijn genre verbreekt; verbreekt met eene meesterschap die onze hoogste bewondering wekt. Overal elders daarentegen, en zoo vaak het spiegelvlak des meers effen blijft, is de overzetting verrassend goed geslaagd.

Il est ouvert, il fume encore
Sur le sol ce profond dessin!
O terre, tu vis tout éclore
Du premier sillon de ton sein!
Il fut Éden sans culture;
Mais il semble que la nature,
Cherchant à l'homme un aiguillon,
Ait enfoui pour lui sous terre
Sa destinée et son mystère,
Cachés dans son premier sillon.

Oh! le premier jour où la plaine,
S'entrouvant sous sa forte main,
But la sainte sueur humaine
Et reçut en dépôt le grain!
Pour voir la noble créature
Aider Dieu, servir la nature,
Le ciel ouvert roula son pli,
Les fibres du sol palpitèrent,
Et les anges surpris chantèrent
Le second prodige accompli!

Et les hommes ravis lièrent
Au timon les bœufs accouplés,
Et les coteaux multiplièrent
Les grands peuples comme les blés;
Et les villes, ruches trop pleines,
Débordèrent au sein des plaines;
Et les vaisseaux, grands alcyons,
Comme à leurs nids les hirondelles,
Portèrent sur leurs larges ailes
Leur nourriture aux nations!

Et, pour consacrer l'héritage
Du champ labouré par leurs mains,
Les bornes firent le partage
De la terre entre les humains;
Et l'homme, à tous les droits propice,
Trouva dans son cœur la justice,
Et grava son code en tout lieu;
Et, pour consacrer ses lois même,
S'élevant à la loi suprême,
Chercha le juge et trouva Dieu!

Et la famille, enracinée,
Sur le coteau qu'elle a planté,
Refleurit d'année en année,
Collective immortalité;
Et sous sa tutelle chérie
Naquit l'amour de la patrie,
Gland de peuple au soleil germé,
Semence de force et de gloire,
Qui n'est que la sainte mémoire
Du champ par les pères semé!

Et les temples de l'Invisible
Sortirent des flancs du rocher,
Et par une échelle insensible
L'homme de Dieu put s'approcher,
Et les prières qui soupirent,
Et les vertus qu'elles inspirent,
Coulèrent du cœur des mortels.
Dieu dans l'homme admira sa gloire,
Et pour en garder la mémoire
Reçut l'épi sur ses autels.

Onvertaalbaar! roept gij uit, bij het herlezen van dezen zang

uit het Negende Tijdvak; en te zelfder tijd ziet gij hem weder voor u open liggen, den wonderschoonen episode *les Laboureurs*, met zijn afwisselend spel van beschrijving en lyriek. Kan dit lied van den landbouw overgebragt worden zelfs in niet meer dan dragelijke hollandsche verzen? Ik weet wel, onze dichters hebben te allen tijde en met liefde den akker bezongen. Zoovelen als wij den naam van Poot hoorden noemen, aan zoovelen onzer is het ook bekend hoe genoegelijk het leven van den stillen landman voortrolt. Doch Lamartine's strofen behooren tot eene andere orde van poëzie, en sommige koren van Vondels treurspelen zijn in onze vaderlandsche literatuur misschien de eenige maatstaf die te dezer plaatse aangelegd worden kan. Het is eene hier en daar wel een weinig schemerachtige, doch in haar geheel zeer grootsche opvatting; eene wijsgeerige geschiedenis van den landbouw, geschetst door een dichter. Het dagelijksch brood, het regt van eigendom, het huisgezin, de liefde voor het vaderland, de wet en de godsdienst, al deze zuilen der menschelijke zamenleving ziet gij in bezielde beeldspraak voor u oprijzen uit de omgeploegde voren; omgeploegd door de inspanning van den heiligen arbeid, door eene van God afkomstige kracht, die eeredienst wordt en alzoo tot God terugkeert. Jocelyn onder de klassieken — inderdaad, hij is daar regt op zijne plaats. Lees intusschen, het is mijne laatste aanhaling, De Vissers overzetting, en gij zult erkennen dat onze landgenoot hem voor het minst van dien troon niet afgestooten heeft:

't Geheimvol diep des akkers is ontsloten.
  O aarde, wat er heerlijks op uw rond
En wat er heiligs is ontsproten,
  Rees uit uw omgedolven grond!
't Schijnt dat de Schepper aller dingen,
Om 't menschdom uit een rust te dringen,
  Waar 't kracht en adel in verloor,
Zijn schoonste en zegenrijkste gaven
Als erts in de aarde heeft begraven
  En de aders toonde in de eerste voor.

Toen 't veld waar 't ruige distelbosch op bloeide,
  Voor 't ijzer spleet, dat door zijn kleikorst ging
Den dauw dronk, die van 't voorhoofd vloeide,
  En 't graanzaad in zijn schoot ontving,
Toen vestte 't engelenheir zijne oogen
Verbaasd uit de open hemelbogen

Op 't schepsel, Schepper onder God;
't Verdubbeld wonder werd bezongen;
En de aarde trilde, in 't hart doordrongen
Van dank voor 't haar verordend lot.

De woudos kromde in koorden, die hem knelden,
Zich onder 't juk en kliefde de akkerbaan;
De volken bloeiden om de velden,
Vermenigvuldigend als 't graan;
En schaar bij schaar zocht ruimer streken,
Als zwermen, de enge korf ontweken;
En vloot bij vloot, met vogelspoed
De wieken voor den wind ontplooijend,
Bedekte, uit vollen bodem strooijend,
De dorste kust met overvloed.

De grenspaal rees, getuige wie de gronden
Tot erfgoed zich gekocht had met zijn zweet;
't Beschermend wetboek werd gevonden
En 't straffend staal van 't regt gesmeed;
En waar 't vergrijp 't geheven teeken
Stout durfde schenden of verbreken,
Den eisch van 't eigendom ten spot,
Ontwaakte in 't wroegende geweten
Meer dan de schrik voor zwaard of keten, —
'T Besef van pligt, 't ontzag voor God!

't Hart van 't gezin hing aan de ontgonnen streken,
Waar 't om zijn stulp zijn zwellende oogsten vond;
De jaren vloden, de eeuwen weken,
't Erf bleef het kroost onschendbre grond;
In aller borst ontvlamde en groeide
Een drift, die 't hart weldra doorgloeide:
De liefde tot het vaderland;
De kiem, waar magt en roem uit sproten,
En die het eerst is opgeschoten
Op 't veld door 't voorgeslacht beplant.

Gedolven uit de steenrotsgroeven, stegen
De zuilen op van 't hooge tempelkoor;
't Hart baande langs verscheiden wegen
Allengs zich zelve een hemelspoor;
't Rees met zijn hulde in wierookwalmen,
In offergift, in bede en psalmen,
In dankbre deugd tot God omhoog;
Hij zag den gang van 's menschen streven,
En 't graan, op 't outer Hem geheven,
Was welgevallig in Zijn oog.

In Mei 1787 te Utrecht geboren, overleed Lambertus de Visser in Januarij 1855 te Keppel, in Gelderland. Uit vriend-

schap onderwijs geven aan jongelieden was op deze aarde zijne laatste bezigheid. Bij den aanvang van eene dier lessen werd hij den 31sten December 1854 getroffen door eene beroerte, die vijf dagen later een einde maakte aan zijn leven. Deze bijzonderheid teekent den man in velerlei opzigten. In zijne jeugd had hij te Utrecht in de theologie gestudeerd, doch was om gewetensbezwaren teruggedeinsd voor het proponentsexamen en had zich van toen af meer inzonderheid aan de oude letteren gewijd. Volstrekt onbemiddeld, maakte hij zich door het geven van privaat-onderwijs eene bescheiden, doch onafhankelijke positie, en was achtereenvolgens gouverneur in den schoot van drie aanzienlijke familien. Bijna veertig jaren gingen of kropen op deze wijze voorbij. Eindelijk, 1846, sloeg voor den paedagoog en repetitor het uur der bevrijding, en met een hartig vaarwel toog hij uit de stad naar buiten. De hoofdgebeurtenissen in dit onopgemerkt menschenleven zijn geweest: het verzorgen van eene hoogbejaarde moeder en het waken over de jeugd van een zusters kind. Bij wien gij ook aanklopt, al degenen van wie gij hooptet iets min of meer merkwaardigs omtrent den levensloop van Lambertus de Visser te vernemen, geven u hetzelfde bescheid. Zij zijn eenstemmig in het getuigenis dat er niets van dien aard is voorgevallen. Doch in den kring van zijne bloedverwanten wordt, om de wijsheid van zijne woorden en om zijn edel hart, zijne nagedachtenis in eere gehouden als die van een heilige bijna, terwijl zijne vrienden van hem verklaren dat zelden iemands omgang eene zoo groote verkwikking voor hen geweest is als die met den kundigen en oordeelkundigen De Visser. Hij gaf les, bleef ongehuwd en stierf: dit weinige is het kader geweest eener menschelijke loopbaan van zeventig jaren. Toch schijnt uit De Vissers voorbeeld te volgen dat men, ook onder voorwaarden als deze, op waardige en benijdenswaardige wijze aan zijne menschelijke roeping beantwoorden kan.

Wat de letteren betreft, deze zijn voor hem levenslang eene toevlugt geweest en hij dankte haar sommigen van zijne gelukkigste oogenblikken. Zoo min in zijne vertaling van *Jocelyn* als in zijne nagelaten gedichten kan ik sporen ontdekken van eigenlijk gezegde litterarische studie. Een tweetal zeer gelukkig

uit het grieksch vertolkte minnedichtjes verraden zijnerzijds zekere mate van bekendheid met de werken der Oudheid. Daarentegen is het zijn eigen nederduitsch slechts al te spoedig aan te zien, dat onze vaderlandsche klassieken of niet tot zijne meest geliefkoosde lektuur behoorden, of dat hij de gave miste om tot bezieling van zijne dichterlijke taal met die schatten winst te doen. Zelfs in zijne beste versregels ontmoet men hier en daar uitdrukkingen die zoo min door Huygens als door Hooft zouden zijn geduld geworden; van een gemeenzamen omgang met Vondel zoekt gij vruchteloos bij hem den nagalm op te vangen en ook van het goede in Cats is door hem geene partij getrokken. Doch welligt ben ik onbillijk en behoorde ik in het oog te houden dat de Vissers leeftijd de door mij bedoelde letterstudien niet medebragt. Hij is opgegroeid met een geslacht dat met niets zoozeer zeide te dweepen als met Nederlands worstelstrijd tegen Spanje en tegelijkertijd die worstelaren begroette met eene poëzie, over wier onnatuur hunne zonen-zelven in dicht en ondicht den staf zouden gebroken hebben. Bovendien was De Visser — en misschien heeft zijn levenslot er toe bijgedragen om hem daarin te versterken — een dier menschen die in alle dingen hun eigen weg plegen te gaan. Zonder uit te munten door oorspronkelijkheid is zijne poëzie hoogst zelfstandig. Hier en ginds ademt zij eene weldadige fierheid, en met name in het uitdrukken van 's dichters liefde voor zijnen geboortegrond is zij de waarheid in persoon. Ziehier een zanger die op ver na niet alles gevoeld heeft, maar al wiens verzen eerlijk gemeend zijn. Nooit heeft hij zich ingebeeld te kunnen wedijveren met de besten; doch al behoort hij in weerwil van zijne verdiensten zeer nadrukkelijk gerekend te worden tot de vaderlandsche talenten van den tweeden rang, het ware te wenschen dat al onze dichters van hem wilden leeren alleen datgene te bezingen wat zamengegroeid is met hun eigen wezen en de opwelling vertegenwoordigt van hun persoonlijk gevoel.

1868.

EINDE VAN HET EERSTE DEEL.

